

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

Gondolatok a Kossuth-díjas Földi Péterről

Baráthi Ottó, Csongrády Béla, G. Lóránt Lujza,
Molnár Péter, Orbán György János, H. Szilasi Ágota tollából

A Munkácsy-díjas Csemniczky Zoltán megszólítása

B. Gedeon Hajnalka levele és Debreceni Boglárka
tanulmánya

Neves palócokra emlékezünk

Bérczy Károly íróra Balogh Károly és Kovács Anna,
Bátki József képzőművészre Matits Ferenc,
Szabó Gyula festőre és íróra Puntigán József,
Hibó Tamás grafikusra Bedegi Győző,
a közelmúltban elhunyt Gaál István „képíróra”
Gáspár István Gábor írásával

Az emlékek kapuőre: Praznovszky Mihály

Solymár József interjúja

A szlovák-magyar lakosságcsereőről

Szirácsik Éva összefoglalója
a „Vonatok északnak és délnek...” című konferenciáról

Irodalmi kitekintés

Csoóri Sándor esszéje Szokoly Tamás költészetéről,
Faragó Ildikó interjúja Jurij Pavlovics Guszevvel,
Balassi Bálint verseinek orosz fordításáról

Próza-csemegék

Lászlóffy Csaba, Lukáts János, Marafkó László,
Nyéki Lajos munkáiból

Költészet

Godó Viktória, Kabdebó Tamás, Kelemen József,
Madár János, Marschalkó Zsolt, Nyilas Atilla, Sárándi József,
Szokoly Tamás verseivel

Földi Péter és Csemniczky Zoltán

a 29. Salgótarjáni Tavasz Tárlat megnyitóján (2007. április 28.)

BALOGH KÁROLY (Budapest, 1879. ápr. 23. – Budapest, 1945): irodalomtörténész, műfordító, költő. Anyai ágon Madách Imre rokona. Főbb művei: *Madách Imre otthona* (1924); *Madách-breviárium* (1926); *Madách, az ember és a költő* (1934); *Római könyv* (1941); *Csasztrvei ősz* (1944).

BARÁTHI OTTÓ 1944-ben született Hatvanban. Jelenleg Salgótarjánban él. 1968-ban Budapesten közgazdász oklevelet, 1975-ben szakközgazdász diplomát és közgazdaság-tudományi doktori címet, 1995-ben környezeti menedzser másoddiplomát szerzett. 1967-től publikál rendszeresen. Legutóbb megjelent művei: *A Dolinka krónikája* (2006); *Egy évtized Salgótarján gazdasági, társadalmi életében* (2006); *Ember és környezete* (2007).

BEDEGI GYÓZÓ 1948-ban született Somogyuszilben. 1970-től jelentek meg írásai Franciaországban, Angliában és Japánban. Elsősorban a theravada buddhizmus, illetve összehasonlító vallástörténet témakörben publikált, majd szociográfiákkal jelentkezett. A magyar sajtóban csak 1990 után közzétették műveit. Élete során számos munkahelyen és munkakörben dolgozott, a segédmunkástól a tanácsai főelőadón, a csapoló olvasztáron, az üzemvezető helyettesen, nevelőn keresztül az újságíróig. „Kiváló Kohász” kitüntetést kapott, amire rendkívül büszke. 1996-ban Tolerancia-díjjal tüntették ki. Salgótarjánban él, rokkantnyugdíjas.

CSOÓRI SÁNDOR 1930-ban született Zámolyon. Költő, esszéíró, prózaíró, politikus. 1988-tól a *Hitel* szerkesztőbizottságának elnöke, 1992-től főszerkesztője. 1991-től a Magyarok Világszövetségének elnöke. József Attila-díjjal 1954-ben és 1970-ben, Herder-díjjal 1981-ben, Kossuth-díjjal 1990-ben, Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjével 2000-ben, Magyar Művészetért Díjjal 2004-ben, Magyar Örökség Díjjal 2005-ben, Balassi- emlékkarddal 2006-ban ismerték el munkásságát. Legutóbbi kötetei: *Visszanéztem felutamról* (2004); *Elkártyázott köpeny* (2004); *Ünnep a hegyen* (2005); *Futás a ködben* (2005); *Tizenhét kő a parton* (2007).

CSONGRÁDY BÉLA 1941-ben született Hatvanban. Újságíró, író, közíró, a *Nógrád Megyei Hírlap* nyugalmazott főszerkesztője, a Nógrád Megyei TIT Egyesület és a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület elnöke. Filozófiából doktorált. 1974-ben Nógrád megye Madách-díjjal tüntette ki. Számtalan könyv szerzője, szerkesztője, lektora. Legutóbbi kötetei: *Látnivalók Salgótarjánban* (2001); *Zsinórpaddás nélkül* (2003); *Vigaszágon* (2004).

DEBRECENI BOGLÁRKA 1981-ben született Salgótarjánban. Az MBE Nagy Lajos király Magánegyetemen 2003-ban végzett művészettörténet és a művészettörténet tanára szakokon, 2006-ban pedig a Miskolci Egyetemen diplomázott, mint kulturális antropológus, muzeológus, vizuális kultúra és társadalomismeret tanár. Íróként, költőként és drámaíróként egyaránt tevékenykedik. Önálló kötetekkel még nem rendelkezik. Írásai a *Firka a falra* (2005), *Jelen lét* (2006), *Szárnypróbálgatók* (2007) című antológiákban jelentek meg.

FARAGÓ ILDIKÓ 1959-ben született Budapesten. Magyar-országi latin szakos bölcseztudományi tanár a Balassi Bálint Nyolcévfolyamos Gimnáziumban. A Janus Pannonius Tudományegyetemen magyar-országi szakos, az ELTE Bölcsészettudományi Karán latin nyelv és irodalom szakos középiskolai tanári diplomát szerzett. A Károli Gáspár Ref. Egyetem Bölcsészettudományi Kar Irodalomtudományi Ph.D. végzős hallgatója.

GÁSPÁR ISTVÁN GÁBOR 1957-ben született Salgótarjánban. Író, újságíró, szerkesztő. A rendszerváltozáskor több lap alapítója (Salgótarjáni Röp(lapok), Salgótarjáni Krónika, Felvidéki Lapok). Kötetei: *Stációk* (1991); *Kint és bent* (2006); *Egy vers ára* (2007).

B. GEDEON HAJNALKA 1961-ben született Salgótarjánban. Festészettel és néprajzi kutatással foglalkozó nagyapja keltette föl érdeklődését a képzőművészet iránt. A gimnáziumban Iványi Ödön festőművész tanítványa volt. Az egri Tanárképző Főiskolán Herczeg István grafikusművész osztályába járt és 1983-ban földrajz-szakos diplomát szerzett. Pályakezdetként sok támogatást kapott Czinke Ferentől, akinek a helyére került a Bolyai János Gimnáziumban 1987-ben, ahol ma is tanít és tárlatokat rendez. 1990-ben a szegedi JATE földrajz szakán, 2000-ben a Magyar Iparművészeti Egyetemen is oklevelet szerzett. 1997 óta a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének tagja.

GODÓ VIKTÓRIA 1981-ben született Salgótarjánban, Ságújfaluban él. Költő. Diákújságíróként a *Nógrád Megyei Hírlap* „Diákpanoráma” oldalán rendszeresen közzétették verseit, írásait. Az egri Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola magyar szakán diplomázott. Jelenleg az EKF etika, ember- és társadalomismeret szakán negyedéves, valamint a Debreceni Egyetem magyar egyetemi kiegészítő szakán folytat tanulmányokat. A nagybányai Fáy András Szakközépiskolában tanít.

KABDEBŐ TAMÁS 1934-ben született Budapesten. 1956 óta külföldön, jelenleg Dublinban él. Író, műfordító, irodalomtörténész, könyvtáros, költő. Legutóbbi kötetei: *Róma szolgáló leánya* (2004, 2005); *Milyen színű éjjel a tenger?* (2005); *Minden idők – Köpölyözés* (2006); *Életút* (2007).

KELEMEN JÓZSEF 1960-ban született Pásztón. Jelenleg Somoskőújfalun él. Az esztergomi Tanárképző Főiskolán tanító, a Bárczy Gusztáv Gyógynevelési Tanárképző Főiskolán mentálhigiénés szociális szervező diplomát szerzett. A salgótarjáni Illyés Gyuláné Általános Iskola és Pedagógiai Szakszolgálat tanára. Festő, költő.

KOVÁCS ANNA Salgótarjánban született és él. Irodalomtörténész, muzeológus. A Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet főigazgatója.

LÁSZLÓFFY CSABA 1939-ben született Tordán. Jelenleg Kolozsvárott él. Író, költő, drámaíró, esszéista. 1960-ban diplomázott a kolozsvári egyetem bölcsészkarán. Avatott fordítója a román költészetnek. Legutóbbi kötetei: *Összegyűjtött drámák: Az eretnek 1., Jelenetek egy aggyastyán estvéli órából 2.* (2005); *A maszk mögötti ájulát* (2006); *Hiányzol-e magadnak?* (2007). Az idei Karácsonyi Könyvvásárra jelenik meg a *Bestseller vagy a bestia nem alszik* (C.E.T.) című könyve.

G. LÓRÁNT LUJZA 1964-ben született Kaposvárott. Jelenleg Salgótarjánban él. Az ELTE TTK-n matematika tanári-, az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskolán rajz-matematika szakos tanári diplomát szerzett, az egri Eszterházy Károly Tanárképző Főiskolán tánc- és drámapedagógus, valamint pedagógus szakvizsgát tett. 1998 óta tagja a MAOE festészeti tagozatának. Hivatásos festőművész.

LUKÁTS JÁNOS 1943-ban született Budapesten. Családja apai ágon Nógrád megyei, nagyapja Rétságán volt ügyvéd (pl. Mikszáth Kálmáné), ott is van eltemetve. Nagybátyja, Lukáts Iván a község orvosa volt. Az ELTE Bölcsészkarán diplomázott. 1981–1983 között a Berlini Humboldt Egyetem lektora. Novellái, útirajzai, esszéi és kritikái az 1990-es évek eleje óta jelennek meg. Kötetei: *Fidibusz, a templom egere* (1990); *Ikárosz és a tenger / Borgulya vándorcirkusz* (2002); *Az öreg Will* (2003); *A négy lábú kapitány* (2003); *Börtöncella a kártyavárban* (2005).

Tartalom

<i>Csoóri Sándor</i>	A létversek költője / Szokoly Tamás-est Veszprémben (esszé)	387
<i>Szokoly Tamás</i>	Jó voltam, jó vagyok, jó leszek; Nékem egy Bejárónő kéne! (versek)	392
<i>Sáránci József</i>	Közjáték a Kárpát-medencében (vers)	396
<i>Nyéki Lajos</i>	Magyar politikai kiskaté (esszé)	398
<i>Nyilas Atilla</i>	BennTúl; Hallgatom (versek)	402
Kossuth-díjas Földi Péter		
<i>Kelemen József</i>	hozzád bizonyára... (vers)	404
<i>H. Szilasi Ágota</i>	Hantmadarak élőhelye / Földi Péter kiállítása Supka Manna emlékére	405
<i>Orbán György János</i>	Van közöttünk „figyelmeztető” ember	409
<i>G. Lóránt Lujza</i>	Nádi csibe fészken hál	411
<i>Molnár Péter</i>	A Földimről	413
<i>Baráthi Ottó</i>	Földi Péter – földije szemével	415
<i>Csongrády Béla</i>	„Földi Péter” fő helyen	420
<i>Marschalkó Zsolt</i>	Hurok; Rebbenő madár (versek)	525
<i>Godó Viktória</i>	rejtezés; átlényegülés (versek)	426
Munkácsy-díjas Csemniczky Zoltán		
<i>B. Gedeon Hajnalka</i>	Levél Csemniczky Zoltánnak	428
<i>Debreceni Boglárka</i>	Conscientia animi / Csemniczky Zoltán Munkácsy-díjas szobrászművészlől	431
<i>Kabdebó Tamás</i>	Dunai sorsok (ballada triász)	442
Írókról, költőkről, nyelvről		
<i>Faragó Ildikó</i>	Értékközvetítés – fordításban – Balassi Bálint műveivel	444
Felvidéki kötődés		
<i>Szirácsik Éva</i>	„A problémákat nem a történészek okozzák...”	450
<i>Marafkó László</i>	A múlt és a jelen kútja (jegyzetfüzér)	456
<i>Lászlóffy Csaba</i>	A felidézés rögeszméje; Árokszéli vezeklés Karinthyval (esszék)	458
Jeles palócföldiek		
<i>Kovács Anna</i>	„Egy nagyreményű fiú története” / Bérczy Károly emlékére	460
<i>Balogh Károly</i>	Bérczy Károly élete és kora / Egy biedermeier család Pesten, a XIX. század elején	462
<i>Matits Ferenc</i>	Örökké élő vonalak / 130 éve született Bátki József	471
<i>Puntigán József</i>	Szabó Gyula a közéleti ember / Gondolatok a losonci festőművész születése 100. évfordulója kapcsán	477
<i>Bedegi Győző</i>	Hibó Tamás hatvan éves lenne	489
<i>Gáspár István Gábor</i>	Lélekutazás / In memoriam – Gaál István	496

<i>Madár János</i>	Hullok már (vers)	504
<i>Lukáts János</i>	Öt perc múlva száz év (elbeszélés)	504
<i>Jeles palócok</i>		
<i>Solymár József</i>	Az emlékek kapuőre: Praznovszky Mihály (portré)	507
<i>Könyvszemle</i>		
<i>Tölgyesi József</i>	Az alsósztrégovai Madách-síremlék historiográfiája	515
<i>Zsibói Gergely</i>	Madár János: Gyanútlan világ	517
<i>Debreceni Boglárka</i>	Egy asszony monológja / Kupcsulik Ágnes kötetéről	519
<i>Marschalkó Zsolt</i>	Mértéke bűnnek és örömmek / Zsibói Gergely: Csöndszilánkok	522
<i>Laczkó Pál</i>	Gáspár István Gábor: Kint és bent	523

E számunkat Földi Péter és Csemniczky Zoltán műveivel illusztráltuk. Az első borítón Gáspár István Gábor felvétele látható. Az egyes írásokhoz kapcsolódó képek a szerzőktől származnak. A hátsó borítón látható Bérczy Károly kézirat a Nógrádi Történeti Múzeum tulajdona.

Nógrád megye irodalmi, művészeti, közéleti folyóirata • Főszerkesztő: Praznovszky Mihály; fõmunkatársak: Nagy Pál (*Párizsi Magyar Műhely*), Pál József (*Salgótarján*); szerkesztő: Handó Péter; szerkesztőségi titkár: Bagyinszky Istvánné (telefon: 32/310-140) • Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.); Felelős kiadó: Bódi Györgyné dr. • Készült a Polar Stúdióban (*Salgótarján*)

Levél cím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/416-777; Fax: 32/416-482; Internet: www.bbmh.hu/palocfold; e-mail: palocfold@bbmh.hu • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet; előfizethető ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (VI. kerület, Andrássy út 45.) • 2007-ben megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 300,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft • Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza • ISSN 0555-8867 • INDEX 25925

Támogatónk:

A Palócföld elismerései:

Nógrád megye Madách-díja (2004) és Salgótarján Pro Urbe-díja (2005)

A létversek költője

Szokoly Tamás-est Veszprémben*

Most, hogy végighallgattuk Szokoly Tamás harminchárom versét, sokféle emlék, érzelem és sokféle gondolat mozdult meg bennem. Az első az volt, hogy 1950-ben, érettségi után, átköltöztem Pápáról ide Veszprémbe, s itt akartam végleg lesátorozni. Lóránd Imre, a *Veszprém Megyei Népiújság* akkori szerkesztője a fiatal újságírók vőfénybotját azzal nyomta a kezembe, hogy itt a Bakony erdők szomszédságában tanuljam ki a szakmát és négy-öt év múlva bármelyik országos lap fölkínálja nekem irodalmi rovatát vagy tárcarovatát. Hiúságomnak tetszett ez a lendületes jóslat, de a lelkem zárkózottabb felének nem: ugyanis én nem újságírónak készültem, hanem, titokban, írónak. Erről a becsvágyamról soha senkinek nem beszéltem. Pedig már Pápa utcái közül is azokon az utcákon jártam legszívesebben, amelyeken Petőfi járt, betyárkodott és tágította feje fölött az egeket.

A pápai mítosz mellett itt, Veszprémben egy köznapian is átélhető élménnyel ajándékozott meg a sors. 1950 nyarán a főszerkesztőm behivatott a szobájába és közölte velem, hogy három napra a városunk és a szerkesztőségünk vendége lesz a Villon-átköltéseiről elhíresült Faludy György költő, a *Népszava* újságírója, aki az épülő veszprémi egyetemről szeretne hosszú és színes beszámolót írni. S ő – mármint a főszerkesztőm – úgy döntött, hogy holnaptól három napig én legyek a kísérője, a csicskása, a kalauza.

Életemben addig eleven költőt még sose láttam. Hát még olyat, aki fiatalon bele mert bújni, egy eretnek költő bőrébe, ráadásul olyanéba, aki az európai líra egyik legeredetibb megteremtője és megújítója volt. Villon sikamlós, duhaj, gyermeki s kötélre való vagány lévén, nem félt Istentől, püspököktől, uralkodóktól, nem félt a haláltól sem. Egyenesen Dante barátjának illett volna be toprongyosan is.

Három napot egy ilyen lélekvándorlásos ember közelében eltölteni, fölér egy kolumbuszi utazással. Egyszer csak azt vettem észre, hogy Faludyt nem érdekli a szocialista építkezés fennkölttsége, sokkal jobban érdekli a költészet, mert kéretlenül is elkezdett nekem Babitsról, József Attiláról, Radnótiról, Vas Istvánról és Illyésről beszélni. Élő szájból a halott Babits, a halott József Attila és a halott Radnóti élő mondatait visszahallani – olyan volt ez nekem, mint a beavatás szertartása: mostantól kezdve közénk tartozol te is, ismerned kell az elődeidet.

Ismétlem: a versek elhangzása után azért szerettem volna ezt a veszprémi élményt földidézni, mert Szokoly Tamás rögtön megértette volna, hogy milyen beavatásba szeretném beavatni őt is. Faludy György neki is jó ismerőse volt.

A másik elgondolásom még az elsőnél is szertelenebb lett volna. Az futott át rajtam, hogy az elmondott versek közül nyolcat-tízet nem villanylámpák fényében,

* Elhangzott 2007. szeptember 28-án a HM Honvéd Kulturális Szolgáltató Kht. Veszprémi Intézményében.

hanem sötétben kellett volna elmondani: susogva, zaklatottan, hadd érezzék meg a jelenlévők, hogy a színpadi megoldásokhoz szokott író belső világából hogyan törnek elő katartikus versei. Én nem féltem volna ilyen szélsőséges megoldásoktól sem, hiszen a Szokoly versek nagy része nem hasonlít a kortárs versekhez. Legtöbbjük, főként a hosszú költemények, megsebesített drámai monológok. Épp attól teljeseek, hogy csonkák. Épp attól történelmiek, hogy épp csak érintkeznek a történelemmel. A *Futamok* című verséből idézek egy részt:

kilakoltatott vagyok, mert
kilakoltattam magam
és száműzött vagyok,
mert úgy találta a sorsom:
nincs közöm a közös ügyekhez –
ezt a verset ma megírom,
mert van valami,
amit be kell fejezni,
mert van valami, aminek
vége,
s talán lesz valami,
amihez már semmi közöm.

a szabálytalanság a szabadság maga

Ez ugye nem a *Lenni, vagy nem lenni* komor hősiessége, hanem az abszurdítások kérdésköre.

Rögtön folytatom a fentieket egy másik sóhajtásnyi verssel:

Nem történt semmi.
Valóban semmi.
Csak el kellett menni
– forró délelőtt –
egy puskacső előtt,

s csak menni, menni,
menni.

Ennyi.
Mondhatnám: nem történt semmi.
Semmi.

A 20. század emberének titokzatos motyogása ez a vers. Azé az emberé, akinek nemcsak háborúk idején kellett elmenni egy-egy puskacső előtt, de a különféle diktatúrák hazug békéjében is. Ki tudja, maholnap nem lesz-e újra időszerű ez a motyogás?

*

Már rég nem írtam le efféle jóslatot, de néha rákényszerülök. Rákényszerülök, mert bizonytalan mögöttünk a háttér és bizonytalan az előtér is. Igazság szerint:

a kommunizmus kimúlásával új korszaknak kellett volna elkezdődnie mind a két világban: Nyugaton is és Keleten is. Hiszen a védekezésre berendezkedett Nyugat minden ereje fölöslegessé vált, amikor Szovjetunió a hozzáláncolt közép-európai országokkal együtt térdre rogyott. De nem a karosszékek nyugalma jött el. A hidegháború helyett a hidegbéke versenykorszaka tört rá az emberiségre. A legügyesebb kommunisták kapitalistákká váltak, a demokráciát legtöbb helyen a diktatúra kaptafájára húzták rá, s a hagyományos kapitalisták új lendületet adtak a régi kapitalizmusnak, ma már globalizmusnak nevezik, s a *Világ proletárjai egyesüljete!* jelszót pedig elvették a szegényektől, és azt írták föl a felhőkarcolók homlokára, hogy Világ kapitalistái fogjatok össze a munkások ellen, mert sokkal kevesebb munkás-kézre lesz szükségünk, mint amennyire még tegnap gondoltunk. A civilizáció legyőzte a nemzeteket, az államokat, legyőzte a szellemet. A tömegtájékoztatás a világ mind a négy sarkán legyőzte alanyait. Legérzékletesebb példája ennek az, hogy a demokráciák főeszköze nem a könyv, hanem a televíziók és az újságok. Az emberiség – immár egy jó százada – nem a gondolkodásra rendezkedett be, hanem a felejtésre. Amit ma lát, holnapra elfelejti. Ezért történhetik meg vele az, hogy aminek semmi köze a történelemhez, az esik meg vele a leggyakrabban: az elszűrés, az eltompulás, a sehonnaiság. Nem véletlenül ír le Szokoly ilyen sorokat, hogy: *kivilágított kutyaól lesz legszebb hazád.*

*

A tizenhét évvel ezelőtt lezajlott rendszerváltás után ilyen sorokat írni, maga a megkérdőjelezhetetlen bukás. Ha politikai versben olvasnák ilyen sorokat, azt mondanám, értem az okát, hiszen visszatartott lélegzet nélkül Ady is leírta, hogy: *Nekünk Mohács kell!* vagy azt, hogy *mi a hőkölő harcok népe vagyunk.* De Szokoly Tamás nem politikai verseket ír, hanem lét-verseket. Lét-verseket, amelyekben egyforma hangon szólal meg a szerelem, a magány, az elesettség, az élni-nemtudás és az életakarás is. Összegyűjtött versei közt a szerelmes versei a leginkább épek, roncsolás nélküliek.

Hadd idézzek mutatóban egy rövidet. A vers címe: *Hány éve?*

Hány éve ülsz a nagyszobában?
A fotelben hány éve ülsz,
mint egy fehér madár a felhőn,
hogy attól félek, elrepülsz?

Nem merek közelíteni,
nehogy tekinteted zavarjam...
És itt maradok isteni
kínok között, megint magamban.

Igen, a magány! Nem tudom, hogy Szokoly Tamás nemzedékének van-e még olyan költője, aki annyit tusakodna az egyedülléttel, az eszmei társtalansággal, mint ő? A művészetek peremvidékére sodródott, nincs benne semmilyen céhben, csoportosulásban, ilyen vagy amolyan rohamosztagokban. Olyan alapítványok környékén se sündörög, ahol ösztöndíjakat osztogatnak. Dacos szegénylegény, aki maga-keresése közben találta meg lába alatt a földet. Hallgassuk csak meg egyik versének részletét:

jó ez nekem így hideglelősen
a hóesés szálkáit bogozva,
ó ez nekem így te Jégkirályka
a széltől átfújva megbotozva

lásd: nemcsak zsebeim üresek,
de stukkerem sincs, hogy rálőjek a kakukkra:
 múljon az idő/
 induljon az óra
köpök undok véres lepedéket
 a hóra,
 a hóra.

Gottfried Benn, a németek modern költője ír emlékezetes sorokat erről a megal-
kuvás nélküli állapotról. Azt írja, hogy a művész tökéletesen magára van utalva.
Például egy egyetemi tanárnak, aki kétezer évvel ezelőtt használt rézöntvényekkel
foglalkozik, az 1860-as évektől 1948-ig rengeteg segítség és rengeteg analízis áll
rendelkezésére, szám szerint négyezer-hétszáz-huszonkilenc, a könyveket csupa
elismert tanár írta, akire bátran ráhagyatkozhat. Sőt, a nemzetközi könyvtári szol-
gálat útján megtudakolhatja, mi a véleménye Cambridge-nek ma a fakóércekről. És
így tovább, és így tovább. Mindebből semmi hasonló segítség nincs a művészetben.
A művész, a költő önmagáért felel. Nekilát a dolgának s be is fejezi. Belső hangra
hallgat, amelyet senkise hall. Szokoly ezt végzetes egyszerűséggel így fejezi ki:

Ki kell fosztanom magam,
hogy gazdag legyek.

Vagy így, amelyet Önök már hallottak a *Bennem kelt útra* című versében. Ha jól
emlékszem az ötödik vers volt:

ha buktam hát buktam
véres kendőt roppant derekamról
magam oldoztam
selymet én fújtam orr alá comb fölé
szénfekete hajammal
én kevertem el az éjszakát
ködöt magam faltam
borotvák Ünnepi táncát te gyönyörű
szemfényvesztésedre én mesterkedtem
csuklók kényes hanyatlásaival
én oltottam el félelmeidet.

Szokoly versei modern versek, de nem a régi szürrealista vagy expresszionista
sugalmazások hatására azok. Új elemek is gazdagítják őket: nem stílusjegyek, ha-
nem a szürrealista valóság mindennapos elemei: titokzatos születések, talányos
elhalálózások, szétesett családok töredékei, politikai örület, s lobogó tűzön fölfor-
ralt álmok.

S mindez egy dunántúli történelmi városban: Veszprémben! Azért hangsúlyo-
zom ezt, mert a 20. században csak kevés költő vállalta a „vidékiséget”. Például
Juhász Gyula, Gulyás Pál, Csorba Győző, Takács Gyula, Simonyi Imre és a *Verőér*
szerzője, Szokoly Tamás.

Összegyűjtött verseiről – sűrű jegyzeteim alapján – még kétszer ennyit tudtam volna mondani, ha esszét kérnek tőlem s nem bevezetőt.

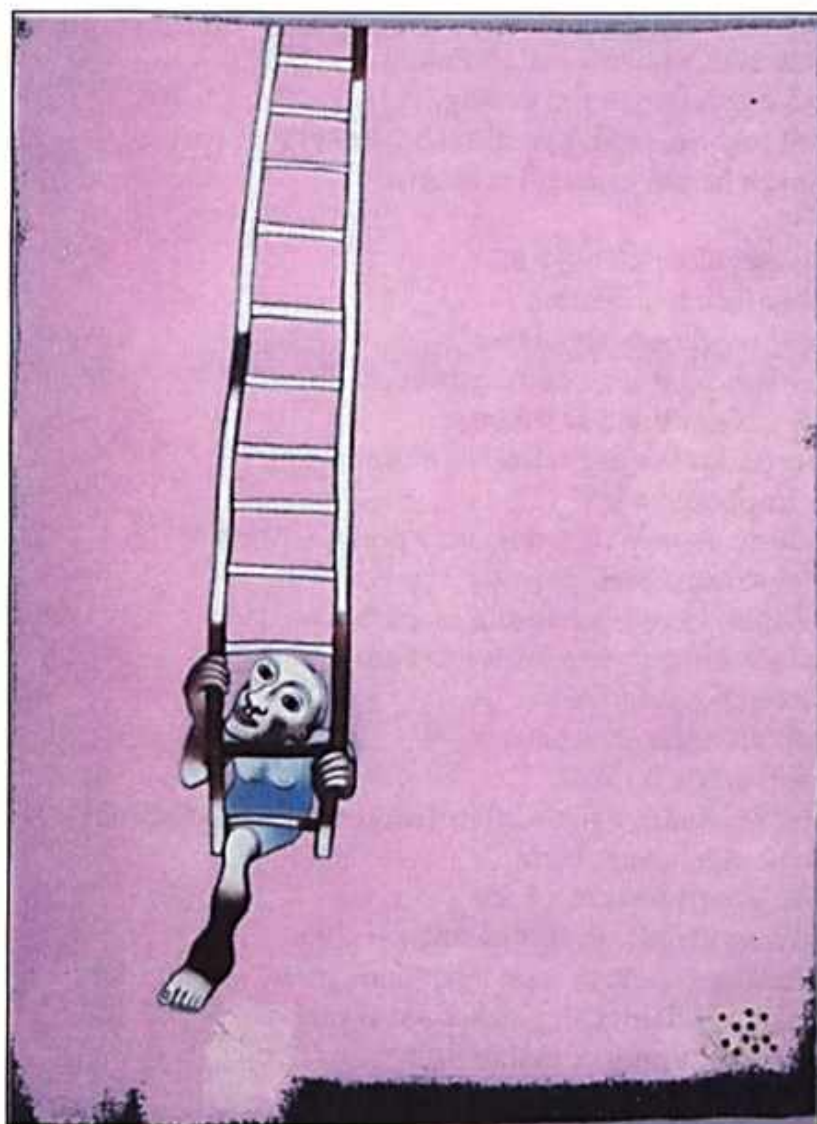
A megíratlanul maradt részből két versidézet mégis ide kívánczik, amelyet boldogan írnék bele bármelyi versembe. Ráadásul ezt a két sort sötétben mondanám el a közönség előtt:

mi az amire tellett mi az amire vágytál
megfáztál a halottas ágynál

A másik pedig így:

Nékem egy Bejárónő kéne
aki fellegekbe jár – helyettem is.

Hatvan esztendő eltelte után szerény kívánság ez egy költőtől. Azt kívánom Szokoly Tamásnak, hogy ez az óhaja teljesedjék.

Földi Péter: *Asszony létrával* (2003)

Jó voltam, jó vagyok, jó leszek

Jó voltam nektek *úgy* is,
korán deresedő halántékommal,
kőmázsákkal a homlokom előtt,
vadak rühesnek, kiválnak titulált stigmáival a homlokomon,
rőt sörtéivel a kupámon,
éjjel, reggel, tegnapelőtt,
dermedt idegrendszerrel a diliházak portáljain toporogva.
Jó voltam nektek *úgy* is,
nyakamon-vállamon – így hittem, de igazán ám! –
egy Haza Társaimmal-vállalt nyűgeivel
és ritka boldogságaival,
hátizsákba pakolt családommal
5x5 négyzetméteren évekig,
ami fogadó, háló, gyerekszoba, konyha és spájz is,
persze benne krumpli is aligha.

Jó vagyok nektek *így* is,
lebénított lendülettel,
amit most nem az „Átkos”,
de demokratának demonstrált diktátorok
négyéves lüktetése diktál,
mert diktál és digitalizál és automatizál,
és impotencializál,
kításít és megaláz, de nem a porig, – por alá!
Idegronccsá recsegtet egy országot
a kapitális vadak bandita csapata,
mások arcára kényszerítve – nem tudja?! –
símaszkos tökfödőt.
Rabolhatnék én is bankot,
bánthatnék bunkót,
rándíthatnám vállam, alatta megcsonkolt tudómmal,
de nem tehetem. Nem.
Nem, mert nekem a Sors
nem az illegő vállrándításokat szabta.
Nem, mert nekem nem lehet nem „nem”-et mondani
a pajkos pillantású, piszkos – mit piszkos?! –
mocskos, tömeges csalásra,
ahol Tokajok, Öszödök, Nyírbátorok,
s ki a franc tudja, milyen birtoklások
villantják zsugorodó agyam térképére Trianont

ebben az izzasztó májusi kánikulában.
Pütkösdölnöm kellene, s nem dőlni készülni kardba,
elárvultan, elszótlanodva egyre jobban,
s egyre többet foglalkozni a bizony mégis-rózsás-Zsókás-
ötasszonyos, rácsot-megkerülő múlttal,
amit rafináltan kifundáltak legendás parlamenterek. –
Nem! – Kézen fogom ezt a félárvulttá vált,
s egyetlen vérutánamú Lányt, a Lányunkat!

Vad idők ezek. Vad idők. Ezrek, tízezrek,
milliók nem látják
csicsásan csillogó plázák kirakatai,
hülyévé degradált megasztárok
gügye gagyogásainak üvegportáljai mögött
a Lét-folytonosságot, a Lét-lényeget.
Pamaccsal, pamaccsal, macskafark-pamaccsal
simogatja pofikámat a Rend, az éppen győztes párt:
„Helyesen dobtad a dobba a voksod!”

Hidegletős napjaimat
fakó északi fények derüsitik,
és csikók fickándozó buzgalmával
csókolgom Asszonyom nyakán a selymes bőrt,
a csillogó pihét.
Frivol labdarózsák ringatóznak
az emlékek üvegházában jobbról
és a Telecom helyett egyetlen megmaradt Barátom
szociális hálójában rázom a rongyot,
intézem ügyeimet,
miközben a házikertész öntözi
a szanzavérák sárga pengeélű kardlapjait.

Paradicsomi pofont kapsz,
ez a siker, ez az elismerés,
de divatos pizzára sem elég a taps.
Zuhatagban dől rád – tavaszi eső! –
a rosszindulat, a vád, a rágalom, a sejtés.
Fájdalom fogsora rág, s te protézist cserélsz.
De örülhetsz, Öregem: a derekadon,
a derekadhoz, a gerincedhez sose kell, ne félj,
sose kell protézis!
Ne félj, az Istenit, nem riogat
huhogó hajnali hír: Meghalt a Hír,
mert a hír csak csupa iszony, rémisztés,
Hazád morzsává dörzsölése.
Aligha pislákol, – agonizál a Hit, agonizál a Szeretet,

agonizál a Remény.
Ez nem döncölt-döngölt vallási dogma, – ez Tény!

Báránfelhőket legel a Nap,
fogynak, fogynak az árnyékos földi placcok:
paradicsominak tűnik a Kert,
mennyországnak a valóságos pokol.

Pukkadnak ígéret-luftballonok,
az agórán a kultúra sápadva sárgul,
farkasok törnek át rivaldákat –:
Itt is meneküljtek, barikák!

Hallod-e, te lüke: trombita trá-ráz?
Szaglod-e: gyantaszag, égett gumipofa?!
Fenyők dőlésben, tölgyek rogyanóban, rothadóban.

Hol itt a Cél?
Hol itt az Eszköz-garmada?
Hol itt az Értelem, hajlékony mogyorófa?

Már megint kint fekszel tűző napon.
Már megint azt hiszed: Akárki
átléphet felhevült tested felett.
Már megint vezényelsz: Tatár, ki!

Már újra arra gondolsz, igen, arra,
arra a Lányra, akit sosem törölsz
ki zsarnok fejedből, hiába,
hiába minden, hiába örölsz,

örült fejedben feloldó gond,
már megint, megint azt forgatod.
Ne csináld, Fiú! – addig örülj,
amíg magad nem bánthatod.

Látom a szikét, amit nem láthattam,
belémsajdul, akár földbe az eke.
Honnan tudhatnám bizonyosan:
megértettél, megértettelek-e?

Jó leszek nektek *úgy* is.
Úgy: lilán, kéken, holtra-rúgottan,
a merevségtől föltupírozódott szakállam
kész Bakony-erdő, a Pilis vagy a Mátra,
haláli nyugalomban.

Hátha kimondom akkor a kimondhatatlant,
amit még nem bírtam kimondani!
Hátha megoldom az egyenletet,
a lehetetlen rettenetet!
Hátha sikerül, az istenit, nem rontani!
Hiába közel hatvan év, – nem történt semmi.
Még hozzád sem sikerült közelebb menni
egy bütykös-arasznyit, annyit se.
Jó leszek nektek *úgy* is:
nem történt semmi, – de most, most,
most hátha sikerül kimondani, te bitang sehonnai,
aki valahovai, azért voltam és még vagyok,
akár a csillám az éterben elillanok, elcsiklandok,
ellobbanok, – nagyok a nagyok, de
jó leszek nektek *úgy* is,
bendőm borral csordultig saját undorommal,
szemem meredéséből lesimítva,
és hogy a lehúzott szemhéj-redőny mögött,
homlokom Alpoka mögött mit gondolok, –
nem tudja még az Isten se:
Ki ez az elsikló porszemnyi hajó?

Úgy leszek nektek igazán jó.

Nékem egy Bejárónő kéne!

Nékem egy Bejárónő kéne,
aki kijárja, hogy
én is legyek szabad „szabadságos
börtöntöltelék”, – ahogy mondja Daniló Kiš!

Nékem egy Bejárónő kéne,
aki megöntözi sivatagos életemet,
leporolja eszme-gyanús írógépet
és akkor is aludni hagy, ha ez már „cikis”!

Nékem egy Bejárónő kéne,
aki fellegekbe jár – helyettem is,
és helyettem is dalol, ha semmi kedvem,
mert már megsüketültem, – szabad? – nem is kicsit!

Közjáték a Kárpát-medencében

*„Minden Egész eltörött,
Minden láng csak részekben lobban,
Minden szerelem darabokban,
Minden Egész eltörött.”*
(Ady Endre: Kocsi-út az éjszakában)

*„Csonka-Magyarország nem ország.
Nagy-Magyarország mennyország.”*
(Szlogen a húszas évekből)

Negyvenötös? – Lehet-e hinni neki?
Ötvenhatos? – Lehet-e hinni neki?
Hatvannyolcas? – Lehet-e hinni neki?
Nyolcvankilences? –
Kilencvenes? – hinni neki?

Alkoholista? – Nem lehet hinni neki!
Alkoholistaellenes? – Nem lehet hinni neki!
Narkomán? – Nem lehet hinni neki!
Monogám? – Nem lehet hinni neki!
Poligám? – Nem lehet hinni neki!
Homokos? – Nem lehet hinni neki!
AIDS-es? – Nem lehet hinni neki!
Valami baja van? – Nem lehet hinni neki!
Egészséges? – Nem lehet hinni neki!
Hívő? – Nem lehet hinni neki!
Hitehagyott? – Nem lehet hinni neki!
Hitetlen? – Nem lehet hinni neki!
Megtért? – Nem lehet hinni neki!
Kommunista? – Nem lehet hinni neki!
Ügynök? – Nem lehet hinni neki!
Reformer? – Nem lehet hinni neki!
Átállt? – Nem lehet hinni neki!
Antikommunista? – Nem lehet hinni neki!
Magyar? – Nem lehet hinni neki!
Törzsökös? – Nem lehet hinni neki!
Géntiszta? – Nem lehet hinni neki!
Fajvédő? – Nem lehet hinni neki!
Antiszemita? – Nem lehet hinni neki!
Zsidóbarát? – Nem lehet hinni neki!
Zsidóbérenc? – Nem lehet hinni neki!

Zsidó? – Nem lehet hinni neki!
Zsidó vallású? – Nem lehet hinni neki!
Kikeresztelkedett? – Nem lehet hinni neki!
Magyart-lenéző? – Nem lehet hinni neki!
Asszimilált? – Nem lehet hinni neki!
Cigány? – Nem lehet hinni neki!
Nem olvad be? – Nem lehet hinni neki!
Beolvad? – Nem lehet hinni neki!
Bőrfejű? – Nem lehet hinni neki!
Egyéb? – Nem lehet hinni neki!
Bevándorló? – Nem lehet hinni neki!
Kivándorló? – Nem lehet hinni neki!
Idegen? – Nem lehet hinni neki!
Idegengyűlölő? – Nem lehet hinni neki!
Sovén? – Nem lehet hinni neki!
Irredenta? – Nem lehet hinni neki!
Nacionalista? – Nem lehet hinni neki!
Internacionalista? – Nem lehet hinni neki!
Világpolgár? – Nem lehet hinni neki!
Magyarul beszél? – Nem lehet hinni neki!
Magyarul hallgat? – Nem lehet hinni neki!
Szegény? – Nem lehet hinni neki!
Gazdag? – Nem lehet hinni neki!
„Arany”-közép? – Nem lehet hinni neki!

Zigóta? – Nem lehet hinni neki!
Embrió? – Nem lehet hinni neki!
Halva született? – Nem lehet hinni neki!
Halott? – Nem lehet hinni neki!
Tetszhalott? – Nem lehet hinni neki!
Él? – Nem lehet hinni neki!
Vak és süketnéma? – Nem lehet hinni neki!

Hiszik, hogy nem lehet hinni nekünk...
mígnem Isten megelégteli gögös és mohó
„boldogítóink” szertelen esélytétékozlását.
„Táncunk” láttán szomszédaink
önsorsukkal elfoglalva várnak,
Európa pedig lassacskán leengedi
a „légiességükben” is áttörhetetlen határsorompókat.

Maradék magyarok és hozzánk-húzó nemmagyarok,
itt-ott-amott: szabadságból, egyenlőségből
és testvériségből a Kárpát-medencében bukásra állunk.
Fordítanunk kellene, különben félő,
Nem lesz több alkalom a javítóvizsgára.

(1993)

Magyar politikai kiskaté

Párizs, 1991. február–augusztus

(Részletek)*

6. Mindenki a saját élettapasztalatai alapján kialakult *saját igazságát* képviseli. A túlkapások ellen megvéd a tízparancsolat. Senkit sem szabad – ahogy mondani szokás – saját akarata ellenére megváltani, a saját tájékozatlanságából, nemtörődömségéből, ostobaságából eredő káros következményektől apáskodó fensőbbéssel „megmenteni”.

25. Erkölc és politika viszonylatában a legfontosabb feladat a „cél szentesíti az eszközöket”-elv elleni állandó és következetes harc, más szóval: a machiavellizmus minden kísérletének határozott leleplezése. Ez egyike a legnehezebb és legreménytelenebb feladatoknak, hisz nincs olyan „reálpolitikus”, aki „taktikázás” címén ne folyamodna a manipulálás változatos módszereihez.

26. Egy személy, csoport politikai erkölcsösségét nem mindig lehet elvei, céljai, szándékai, jelszavai alapján megítélni. A legnagyobb szörnyűségeket a legnehezebb célok: Isten, haza, nép ürügyén követték el.

Csak a módszerek és eszközök számítanak. Illetve van két tartalmi mozzanat, amely a módszerektől és az eszközöktől függetlenül is megbélyegez egy irányzatot. Az egyik: a formális demokrácia elveinek tudatos és következetes megsértése, tehát egy diktatórikus rendszer megteremtésének a kísérlete. A másik: a faji megkülönböztetés, a nemzeti felsőbb-, ill. alsóbbrendűség ideológiája, amely óhatatlanul üldözésbe, a szomszédok, ill. az un. „kisebbségek” elnyomásába torkollik.

A faji felsőbbrendűséget hirdető náciizmus tehát, függetlenül módszereitől, elítélendő. De ugyanakkor, pusztán azért, mert náciellenes, súlyos tévedés lenne egy irányzatot, módszereitől függetlenül, támogatni, még kevésbé: szentesíteni. „Az ellenségem ellenségei: barátaim”-elv lényegében szofizma, amelynek vajmi kevés köze van az erkölcsiséghez.

28. A rossz értelemben vett manicheizmus a jót és rosszat személyekben, társadalmi csoportokban megtestesülve, mint két kiengesztelhetetlen pólus harcát állítja be. Baloldal–jobboldal; haladás–reakció; felvilágosultság–obszurantizmus stb., stb.

A valóságban ezek az ellentétek legtöbbször egyazon személyen, ill. csoporton belül jelentkeznek. Ahogy mindenkiben megvan a hajlam a jóra (is), minden pártnak, embercsoportnak megvan a maga inkább pozitív, haladó szárnya, az általános fejlődést elősegítő irányzata. Erkölcileg ez teszi lehetővé és elfogadhatóvá, hogy végletes esetekben egy nagyobb ellenséggel szemben, ill. egy magasabb cél érdekében esküdt ellenségek is szövetségre léphetnek. Ugyanakkor nem szabad elkendőzni, hogy olyan

* Nyéki Lajos *Magyar politikai kiskatéjában* 1–5., 7., 10–17., 19–22., 27., 29–31. pontjai a *Palócföld* 1993/2-es számának 138–144. oldalán olvashatók.

kifejezések, mint „nagyobb ellenség”, „magasabb cél” a manipuláció veszélyét hordozzák magukban.

32. Nagyon veszélyes egy társadalomra, ha valamiféle patetikus komolykodás uralkodik el rajta.

Éljen a persziflázs, a szatíra, az irónia!

Minél komolyabb a téma, annál inkább megköveteli a humor savát-borsát.

33. Sokan azt gondolják, hogy a szólásszabadság egyenlő az üvöltözés szabadságával.

De, amikor a fortisszimó kötelező, a pianisszimót kell védelmezni, amikor a hatalom a lelkesedést írja elő, ki kell állni a józan elemzés, sőt: a lefitymálás jogáért.

A szólásszabadságba beletartozik a suttogáshoz való jog is.

Más kérdés, hogy a mai tömegkommunikációs akusztikában ezt is az utcán kiabálva kell megkövetelni.

34. De az ember egyik legfőbb ismérve mégis csak az marad, hogy nem üvölt a farkasokkal, nem kotkodácsol a tyúkokkal, nem pitizik a kutyákkal, nem béget a bárányokkal... – a felsorolás nyitott.

Hogy is írta Weöres? „Ki nem szólt, csak bégetett, / az kapott dicséretet.”

35. Az, hogy Magyarországon a változás nagymértékben folyamatos volt – mint egyébként minden, ami a valóságban létezik –, előnyökkel és hátrányokkal jár. (Amit reálpolitikának nevezünk, lényegében ilyen előnyök és hátrányok higgadt mérlegelése.)

Az előny az, hogy egy alapjában liberális értékrend nem egyszeriben szakadt az országra, nem érte az embereket teljesen készületlenül. Ha visszagondolunk a folyamatra, egyre világosabbá válik, hogy a másképpen-gondolkodás, a pluralitás, mint tapasztalható *tény* úgyszólván mindig is létezett, csak a politika helyett többnyire az irodalmi, művészeti, illetve tudományos területre korlátozódott.

Egyetlen példa a sok száz közül. Az 1981-ben megjelent *Retorika és történelem* c. könyvben a szerző, Vigh Árpád professzor, egyébként a frankofónia lelkes képviselője, a 237-ik oldalon ezt írja: „a *Pesti Napló* 1850-es évfolyamának több számában öles betűkkel ismétlődő szalagcím: »Ápoljuk forrón a hazai literatúrát és ezáltal a nemzetiséget!«, s alatta egyebek közt Petőfi összes költeményeinek hirdetése nem nevezhető sem kirívó esetnek, sem hajmeresztő merészségnek. Sőt a magyar forradalmat idéző különféle és a nagyszámú cikkek, kiadványok fényében, főként huszadik századi szemmel nézve, az ötvenes évek terrorja meglehetősen liberálisnak tűnik.”

Hangsúlyozni kell, hogy az említett szerző korántsem tartozott a tudatos belső ellenállók egyre népesebb s egyre inkább szervezett táborába. Így az idézet még jobban illusztrálja a liberalizálódás tendenciáját, azt, hogy a rendszernek, ha nem is alapjait, de mindennapos gyakorlatát megkérdőjelező másképpen-gondolkozók egyre nyíltabban és egyre változatosabb árnyalatokat képviselve jelentkezzenek. S nemcsak szamizdat-kiadványokban, hanem a leírt és aláírt szó erejével. Hogy ennek mi volt az oka? Óvatos szelepnyitogatási kísérlet a hivatalos vezetés részéről, vagy provokáció? Akármilyen szándék indította el, ill. tűrte meg – lényegileg már a hatvanas évek óta – ezeket a megnyilvánulásokat, egyre inkább olyan társadalmi helyzetet és közérzetet teremtett, amelyről mindjobban kiderült, hogy nem lehet egyik napról a másikra elfojtani, még kevésbé visszafordítani. Annál kevésbé, mert bizonyos pluralitás elismerése már a félhivatalos, sőt hivatalos szóhasználatba is

bekerült. Hogy már a pártdokumentumok is egyre inkább különbséget tettek ellenfél és ellenség között, az csak annak lehetett közömbös, aki külföldön kényelmes fotelben terpeszkedve figyelte az eseményeket s így lényegében nem sok veszélyt jelentett számára, hogy minek tekintik. Más formában, újságokban, időszakos kiadványokban egyre inkább jelentkezett a „második nyilvánosság” kifejezés, amely – ha burkoltan is – felvetette valamiféle kettős rendszer – kormányzat és ellenzék – együttélésének lehetőségeit...

És ezek akkor is pozitív vonásoknak minősülnek, ha pusztán felülről jövő manipulációs szándék következményei. Egyébként nincs olyan ország, rendszer a földkerekségen, ahol ne lenne manipulációs szándék, amelyet a tömegkommunikációs eszközök szinte egész bolygónkat fenyegető szellemi szennyeződéssé duzzasztanak. (Az egyetlen s korántsem lebecsülendő vigasz csak az, hogy külföldön, az úgy nevezett szabad országokban, de korántsem egyenlő mértékben, ezek a különféle manipulációs szándékok végtére is valamiképp kiegyenlítik egymást...)

Az elmondottak logikusan felvetik a Kádár-rendszer higgadt értékelésének a szükségességét, s ugyanakkor átvezetnek a folyamatos változás hátrányainak a vizsgálatához. Vitathatatlan, hogy a tények szintjén, a mindennapi valóságban a más-képpen-gondolkodás kérdése, főleg az utóbbi tíz év folyamán, egész másképp vetődött fel. Az ötvenes években és az 56-ot követő megtorlás idején mindenki tudta, hogyan kell gondolkoznia. Ennek az emlékét őrzi az „elmaradt egy brossúrával” szólás. De a későbbiekben a gondolkodás egysége már a *párton belül is* egyre inkább megbomlott, s ennek következményeként csak egyre kisebb klikkeket lehetett valamiféle egységes hivatalos vélemény hangoztatására mozgósítani. Egyre inkább kiderült, hogy a konzervatív, tehát a társadalom anyagi és szellemi mozgását gátló, lényegében sztálinista érzületű hivatalos vélemény kisebbséget, elenyésző kisebbséget képviselt. Persze ez mindig is így volt, csak előbb nem derült ki. Kiváló példa erre mindaz, ami 86 őszén az Írószövetségben történt. Csak növelte az esemény demonstratív erejét, hogy a konzervatív dogmatikus gárda végtére ki is golyózta magát.

Ugyanakkor az írószövetségi események egy más, még fontosabb jelenségre irányították a figyelmet, nevezetesen arra, hogy a társadalmi, politikai játék egyre inkább bonyolódott, s talán ez volt a legpozitívabb vonás. Kiderült, hogy a leegyszerűsített, poláris ellenétek alkalmazása egyre kevésbé célravezető a magyar valóság feltérképezéséhez. Népies-urbánus, keleti-nyugati orientáció olyan oppozíciók, amelyek (még akkor is, ha nyilvánvalóan manipulációs szándékkal ma is felmerülnek) egyre kevésbé alkalmasak arra, hogy a XXI. század hajnalán tájékozódást, megoldásokat szolgáltatassanak a magyar valóságban.

Paradox módon, ha az ellentétbe került felek nem múltbeli magatartását, hanem akkori érvelését vesszük figyelembe, a bennmaradtak és a kigolyózottak között is némileg elmosódnak a határok. A konformista Szerdahelyi esztétikus eszmefuttatása például rokonszenvesebbnek tűnik, mint – mondjuk – a kontestálók táborába tartozó Czakóé. Inkább lehet követni azt, aki – mint Szerdahelyi – Marcus Aureliusra hivatkozik (ez már önmagában is jó pont), arra intvén, hogy a zsarnokkal való szembenállás sokszor kevésbé célravezető magatartás, mint a sunyító ravaszság. Ebben a megállapításban van kétségtelenül jó adag általános emberi és még inkább sajátosan magyar történelmi tapasztalat. Nehezen lehet elfogadni viszont Czakó szavait, amikor arról próbál meggyőzni, hogy a demokrácia bizonyos kivételes körülmények között (háború,

forradalmak) felfüggeszthető. A demokrácia sohasem függeszthető fel. Ennek az ellenkezőjét állítani súlyos tévedés. A megalkuvásnál súlyosabb az elvi behódolás.

S ezzel elérkeztünk a fokozatos átmenet hátrányainak a kérdéséhez. Ez a fokozatos átmenet óhatatlanul a félmegoldások, elvi megalkuvások és behódolások rendszeréhez vezetett, amelyben a pillanatnyilag, viszonylagosan jó, pontosabban: elviselhető védelmében, magyarázatában, sekélyes élvezetében („mi vagyunk a legvidámabb barakk”; „ez van, ezt kell szeretni”; „ne ugráljunk sokat, mert ennél csak rosszabb jöhet”) elsikkadt a lényeg: a távolabbi perspektívák vizsgálata, az egyre tarthatatlanabb alapok Potemkin-hálózatának kegyetlen leleplezése; a nagy általánosságban elviselhető, de egyre veszedelmesebben zuhanó életszínvonal ígézetében és védelmében a nemzet vezetői (kevés kivétellel) tehetetlenül nézték gazdasági és termelési rendszerünk végzetes leromlását, előregedését, az ország katasztrofális eladósodását.

Volt persze azért mentség, s ezt a mostani átalakulásban nem szabad elfelejteni. Nehezen lehetett lenyelni, hogy a kádárizmus lehangosabb ellenségei között, nem lebecsülendő számban ott voltak a Rákosi-rendszer hangadói és leghívebb támaszai. Ezek számára – de a pusztá történelmi igazság nevében is – nem árt megjegyezni, hogy a két rendszer között – az 56-ot közvetlenül követő megtorlást leszámítva – minőségi különbség volt, az utóbbi javára. (Persze az is igaz, hogy ilyen jellegű megtorlást sosem lehet, szabad „leszámítani”.) – A Rajk rehabilitációs újratemetéséről szóló közismert anekdota, a műfaj sűrítő szürrealizmusával mutat rá a lényegre: „Ha most Laci életben lenne, hogy közénk lövetne! ...” – Kádár, szintén áldozata a Rákosi-időknek, az 56 utáni közénk-lövetés fázisát követően vált a viszonylag türhető állapotok botcsinálta irányítójává. *Horribile dictu*: népszerű lett (s ezt történelemhamisítás nélkül csak akkor lehet letagadni, ha elitista értelmiségi göggel a szóból elhagyjuk a „nép”-et). Divatosabb szóhasználattal, ma úgy mondanák, hogy „populista lett”. De függetlenül attól, hogy milyen jelzővel minősítjük, ezt a népszerűséget csak az nyirbálta meg, majd zúzta szét, hogy túlélte saját magát, nem tudta a hatalmat időben egy merészebb és felvilágosultabb gárdára hagyni; bár az még mindig kétséges marad, hogy volt-e ilyen gárda, voltak-e olyan erők az országban, amelyek képesek lettek volna a Potemkin-rendszert alapjaiban is és a siker komoly esélyével szétrobbantani...

És ez vezet a második mentséghez: ki gondolta volna a világban, akár három évvel ezelőtt, hogy a szovjet világbirodalom ilyen hirtelen és ilyen mértékben összeomlik? Ez az esemény mindenkit készületlenül ért, a kommunizmus ellenségeit talán még készületlenebbül, mint híveit.

36. A szovjet rendszer összeomlott. De kártevő hatásai itt vannak a jelenben. Nemcsak a külvilágban, de a fejekben is. Nemcsak a volt kommunistákéban, hanem ellenfeleikében is. Nemcsak a látszatzmegoldások rothadó halmazában, hanem abban a lavinában is, amellyel a megoldatlan kérdések özönlenek a szovjet szféra népeire. – A megfigyelő nehezen tudja visszatartani a kétségbeesett kiáltást: „Ezen már csak a csoda segíthet!”

De ezek az országok mit sem kezdenek a csodavárókkal, s még kevésbé olyanokkal, akik csodát ígérnek.

Pedig a demagógia sosem volt olyan nagy, mint mostanában.

BennTúl

[Weöres Sándor nyomán]

naur glainre iki
vobe gollu vá
keumu gollu pliteí
vobe glainre vá
gollu glainre mí
vobe naur keumu

(arany kés forog
a telt szívben és túl
éllel telt szív pattog
a késben és túl
se telt szív se kés
aranylásban élben)

naur tié iki
vobe tian vá
keumu tian pliteí
vobe tié vá
tian tié mí
vobe iki pliteí

arany szilánk forog
a fényben és túl
éles fény pattog
a szilánkban és túl
se fény se szilánk
forgásban pattogásban)

naur vonnon iki
vobe hom vá
keumu hom pliteí
vobe vonnon vá
hom vonnon mí
vobe vá mí

arany út forog
a határban és túl
éles határ pattog
az útban és túl
se határ se út
a bentül szívében)

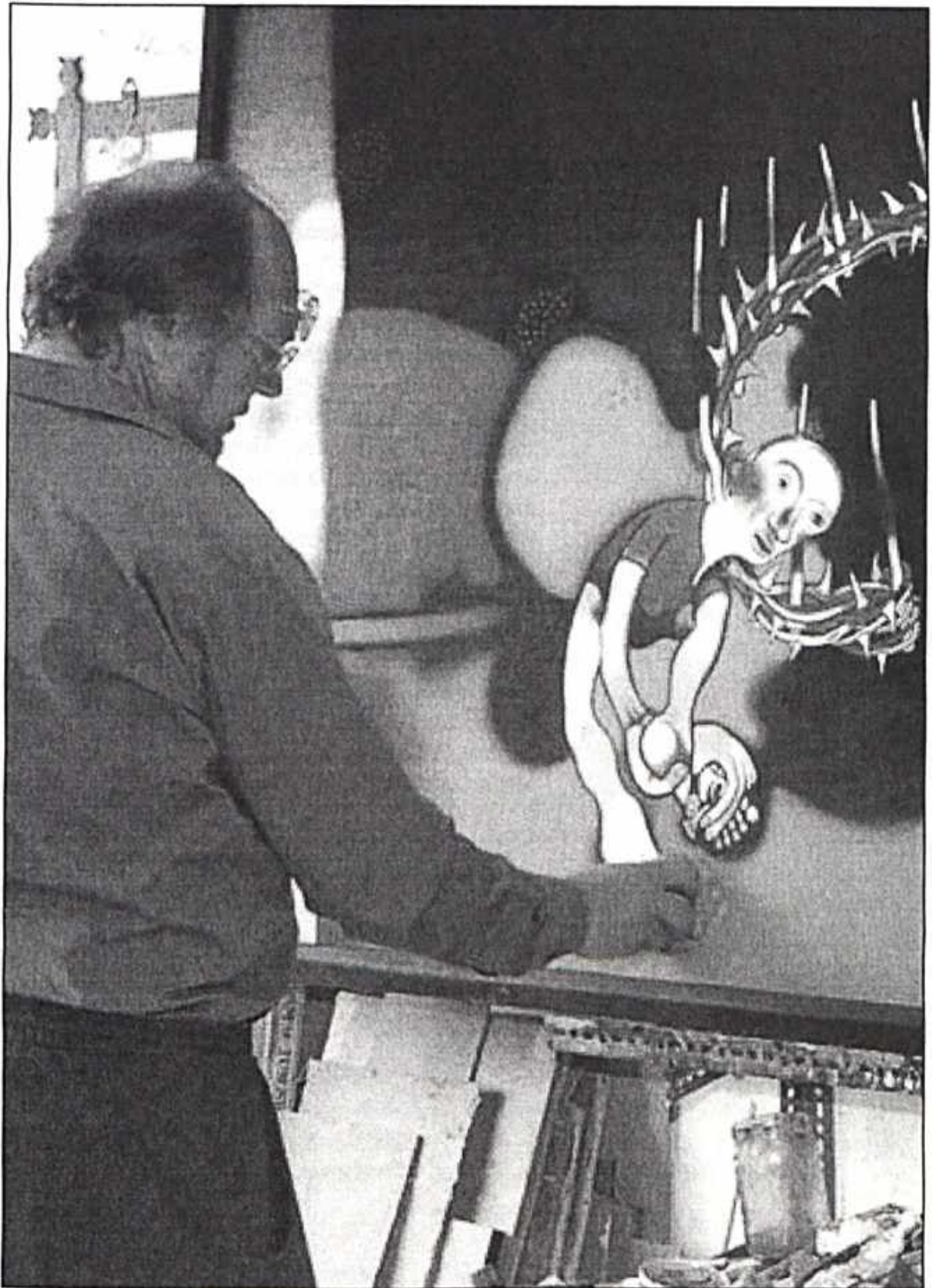
Hallgatom

Szerelem minden
gyermekszerelem,
gyermek minden
szerelemgyermek –

minden szerelem
szerelemgyermek,
minden gyermek
gyermekszerelem.

Szerelem minden
szerelemgyermek,
gyermek minden
gyermekszerelem –

minden szerelem
gyermekszerelem,
minden gyermek
szerelemgyermek.

hozzád bizonyára...

hozzád bizonyára...

Földi Péternek

hozzád bizonyára a madarak
a régmúlt időkből is visszajárnak
görükkel megérintenek
akár az Úr Ádámot
s benned újra életre kel
ami a világban egyszer már jelen volt
de szétmállott elporladt...

hozzád bizonyára a Karancs-menti táj szokásai
rég-feledett cselekvései is visszajárnak
hogy még egyszer megmutassák
arcuk mélységes árkait
szépséges vágyaik lenyomatát
a szív zuhatagát
szeretetet szerelmet
a belőle belőlem belőled sarjadó
isteni értelmet
melyben csak félve
bizonytalanul hiszek
de érte az Úrhoz
térden is elmegyek...

hozzád bizonyára
a Földanya is elküldi követét
valamilyik rajongva szeretett gyermekét
kinek kezében lábán vagy szárnyán
ott lüktet a földi lét
és a fölfeszített vászon
ez a nagy sámándob
tiszta színei megszólalnak...

Vilmos József

Földi Péternek

hozzád bizonyára a madarak
a régmúlt időkből is visszajárnak
csőrükkel megérintenek
akár az Úr Ádámot
s benned újra életre kel
ami a világban egyszer már jelen volt
de szétmállott elporladt...

hozzád bizonyára a Karancs-menti táj szokásai
rég-feledett cselekvései is visszajárnak
hogy még egyszer megmutassák
arcuk mélységes árkait
szépséges vágyaik lenyomatát
a szív zuhatagát
szeretetet szerelmet
a belőle belőlem belőled sarjadó
isteni értelmet
melyben csak félve
bizonytalanul hiszek
de érte az Úrhoz
térden is elmegyek...

hozzád bizonyára
a Földanya is elküldi követét
valamilyik rajongva szeretett gyermekét
kinek kezében lábán vagy szárnyán
ott lüktet a földi lét
és a fölfeszített vászon
ez a nagy sámándob
tiszta színei megszólalnak...

Hantmadarak élőhelye

Földi Péter kiállítása Supka Manna emlékére*

„Ebben a Földi-féle kozmikus mítoszban feltűnik a figurák, mozdulatok, tárgyak, és egyáltalán a jelenetek egészének kultikus jellege és az, ahogyan ennek az áhítatos, szertartásszerű cselekvésnek a résztvevői, zömben állatok, minduntalan arcot-sorsot cserélnek apró embertársaikkal... E lények szerepváltása nem a mesebeli átváltozásoknak a hasonmása..., hanem Földi Péter mélységes humánumból fakadó szépséges metafora: a létünk csodája feletti szüntelen álmélkodás költészete...

Földi képeinek minden porcikája át van itatva azzal a fedett, mélyebb tartalommal, amit régebben az úgynevezett eszmefestészet – bizonyos fogalmak megszemélyesítéseképpen – allegorikus figurákkal illusztrált, és ezen mód magasztosan irodalmias, élettelen képzeteket keltett. Földi Péternek viszont birtokában vannak a művészi-mesterségi ismeretek az alámerüléshez... Ha mi magunk is belemerülünk egy időre... Földi Péter világának igézetébe, akkor értjük meg igazában, miért van az, hogy ez a művész nemcsak piktúrájában, de egész habitusában magán viseli ennek a másuttjártságnak a nyomait...”

Supka Magdolna, 1996.

Ugye érzik? Ugye Önök is érzik, hogy e festményekből sugárzó energiafonadék felemel, szinte lebegtet bennünket. S tudják, hogy akármilyen legyen is egy kiállító tér miliője, a falakra akasztott művek mindig átlényegítik azt. A benne járkáló ember pedig e közeg részévé válik. Belép, s a hétköznapi profán valóságából a különösbe, a kivételesbe, de mégis a mindig érvényesbe érkezik meg. Másabb emberré válik, mint amilyen az ajtón kívül volt. Másként érez, és másként gondolkodik az intenzív átélés eredményeként. Más, a hétköznapiaktól eltávolodó dolgok férkőznek elméjébe – a mindig tovaröppenő valóság maradandóvá, időtlenné formálódik benne. Léptei puhábbakká, mozdulatai visszafogottabbá válnak, érzékszervei mind kiélesednek a látvány befogadására... Különösen a szeme, mely eggyé válik intellektusával, szívével. A szeme, melynek Goethe szerint „naptermészete van – mert kell, hogy ami a fényt felfogja, maga is fényből legyen”. S ahhoz, hogy fényességet (fizikait, s főként szellemi) sugárzó művek jöhessenek létre, alkotójuknak fel kell vállalnia csillagtermészetét.

* Elhangzott az Aulich Art Galériában 2006. január 30-án Földi Péter kiállításának megnyitóján.

Bár sokan tudják, de akik nem tudják, higgyék el nekem: Földi Péter akarva-akaratlanul működtetni tudja műveivel, valahonnan a mélyből előhívott képei segítségével ezt a sugárzást – hiszen a szeme fényből van.

A szemről elmondhatjuk még azt is, hogy belőle kész, minden állapotában befejezett és teljes világ néz a mindenségre és vissza önmagára. Valamint teljes és befejezett ember néz a műalkotásokra is, mely művekben fellelheti aktuális önmagát: úgy alkotás közben a művész, mint később a művel találkozó befogadó. Ez meglehetősen egyszerűnek tűnik. Mégis a művészet mindenkori összetettsége, valamint individuális korunk személyiségközpontúsága nehéz helyzetbe állítja azt, aki szinte egy életművé teljesező utat kíván bemutatni. Még akkor is, ha több mint másfél évtizede figyelemmel kíséri a művész pályáját; és főleg akkor, ha olyan ember szólt előtte – többször, átéléssel, végtelenül nagy szeretettel, szakmai mélységgel, s a szavak, az érzések, de zűrzavaros világunk avatott bölcs ismerőjeként –, mint Supka Manna¹. Aki valóban mannája, különös – talán az égből pottyant lényével – szellemi táplálója volt a számára kedves művészeknek, köztük Földi Péternek.

A köszönet, a szeretet és a tisztelet hangján szól ez a neki ajánlott kiállítás, most, hogy már egy másik dimenzióban él tovább. Egy másik dimenzióban: rokonai, barátai, tisztelői emlékezetében, lelkében. S egy festményben, melyet halálának fájdalmas tudatában fejezett be Földi Péter. Hantmadarak élőhelye. Hantmadár: mély hangrendjével, halk h-jával maga a szó is szívet szorongatóan gyönyörű. Egyszerre beszél az elmúlásról és az örökkévalóságról. A Föld és a Nap egyidejű közelségéről, a világ és a lét, a testi és a szellemi, a sötétség és a világosság dualizmusáról. Arról a kettős világról, ami törekeny emberlétünk lényege... Elmúlás-zöld, de sokkal pontosabb, mélyrehatóbb, ha azt mondom „Manna-zöld” háttér előtt a megdicsőült, önnönglóriás, teremteni képes ember térdel egy esendő kis élet fölött. Egy repkedni vágyó lényt ölelnék körül szív alakúvá formálódó kezei, mely kezek egyben meg is formálják, majd szabadon útjára engedik őt – mondván: légy, ami vagy. Hantmadár: halandó, mégis bizakodó lélek. Így fordult Supka Manna is kedvenc művészei felé, akiket felkarolt, akiknek művészetét katalizátorként inspirálta, és akikről úgy beszélt, hogy szinte extázis közelébe juttatta el nem csak magát, hanem hallgatóságát is, s akikről úgy írt, hogy a hétköznapi szavakat aprólékos odaadással formálta a lehető legigazabb, legpompásabb mondatokká, gondolatokká.

Kiinduló pont lehet a megértéshez az alkotás, az érintés általi létrehozás szellemi, lelki vajúdásának, az érzet, a gondolat tárgyá transzformálásának átérzése – mely egyfajta szülés/születés. Ezzel a helyzettel viszont csak az tud azonosulni, aki maga is részese volt már hasonló csodának. Ugyanis a képzőművészet a magyar nyelv szerint képez, tehát alkot, teremt valami olyasmit, ami egyébként nincs. A képzőművészeti alkotás látható, élő létezők összességét jelenti, melyek mindegyikében jelen van a szubjektum, az individuum vagy a szellemi, és a világ oly módon, ahogyan azt köznapi létünkben esetleg nem tapasztaljuk. Pilinszky Jánost idézve: *„Minden művészet: világmodell. Az 'egészről' készült híradás. Szemben a tudományok részizagságaival, a művészet a bizonyíthatatlan egész kifejezése. De attól, hogy bizonyíthatatlan nem kevésbé reális... Meggyőzőbb minden bizonyított realitásnál: a teljesség lélegzetvétele”* (1971).

Úgy gondolom, hogy Földi Péter egyre univerzálisabbá váló művészete e tágra nyitott világmodellben értelmezhető. Így műveinek egy másik megértési lehetősége

a többrétegű jelentéstartalom felfejtése, mely a festői kellékek, s a pontosan létrehozott formák egységének megértéséből fakad. Földi az 1970-es évek elejétől tiszta etikával áthatott sajátos világot kezdett felépíteni festményein, mely világot mindenközben élte/éli is. Azaz a műalkotásnak, a megélt élményalap etikai tanítássá átlényegülése során, s szinte rituális életre hívásából fakadóan – elsősorban önmagára vonatkozóan – megtisztító, feloldozó szerepet szán. Művei emberlétünk határait sejtetik meg velünk. Arról a viszonyról szólnak, hogy a feltárt szituáció kapcsán, hogyan kötődhetünk a teljességhez, és hogyan próbálhatunk elszakadni tőle – arról, hogy a létezés ambivalens kettőssége, a magasba röpítés és a földi valóság igazsága miként válhat hitelessé.

Művészetének meghatározó sarkpontjai ennek a kifejezési váagnak rendelődnek alá. Elsősorban vidám hangulatot árasztó, dekoratív, tiszta, de legtöbbször szimbolikus jelentést hordozó, felfokozott színeit kell kiemelni, mint olyan képi eszközt, mely a befogadót első szinten érinti meg. Valamint azt a kozmikussá és időtlenné táguló, kifeszített, egyszínű sík hátteret, amely előtt életre kelnek történeteinek átírt, torzított szereplői: az ember által megszelídített, gondozott, de mégis hatalmas alá hajtott, gyakran „rosszul szeretett”, megtévesztett, illetve emberi jelleggel – fájdalommal, szorongással, kétségbeeséssel, szeretettel, féltő aggodalommal... – felruházott állatok (madarak, tehenek, disznók, halak, vad macskák, riadt, életükért futó vadnyulak, a világ kettősségét magukban hordozó kígyók), továbbá a típusokat, élethelyzeteket megformáló emberi figurák (szeretettel teljes asszonyok és szenvtelen férfiak, vagy az ember általában, mint a világmindenség analógiája, ki halandó teste és hallhatatlan lelke által a földi és az égi szféra összekötője). Az olymértékben stilizált állatok, melyek sohasem csak állatok, hanem cselekvés- és lét-tartalmak – valahonnan a mélyből előhívott kép-archetípusok. Valamint az olyan fokon karakterizált emberek, melyek egy számára fontos világból jöttek, annak hírhozői, cselekvés mintáinak megtestesítői. – Az önmagát kereső ember képmásai – akik részesei a teremtésnek; más szóval saját magukban is rálelnek arra a szentégre, amelyet a kozmoszban felismernek. (M. Eliade) E formák a rájuk ruházott képi szerepkört azonban csak úgy tudják betölteni, ha létrehozójuk nem egyéníti túl őket. Gondolatról gondolatra válnak egyre inkább jeltartalmak hordozóivá, életképi helyzetüket fokozatosan feladva egy második jelentésszinten motívumokká, majd jelalakzatokká.

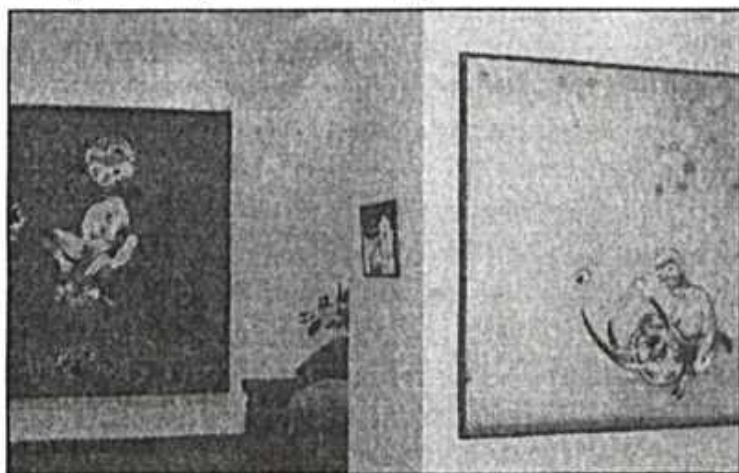
A sajátos, „Földi-módszerrel” készülő plasztikus, szálkás, hol egymásra torlódó, hol kisimuló, hol erőteljes faktúrájú, olykor indulatokat, fájdalmat közvetítő expreszszív festésmód, további értelmezési lehetőségekkel tágítja művészetét ugyan úgy, mint a különleges képkivágás és nézőpont, de leginkább a geometrikus rendszerekre épített kompozíció. Képeinek történetei körökre, ellipsziszekre, illetve körkeresztekre, spirálokra íródtak rá, így festményei ebben az absztrakt rendszerben szükségszerűen többrétegűvé válnak, így a valóság viszonylatának több szintjén nyernek értelmezési lehetőséget. Körei egyszerre lehetnek az életet hordozó petesejtől egészen a táguló világmindenség határtalanságát megsejtető galaktikus motívumok, a kép terét, dinamikáját meghatározó, az élet eredetét, az univerzumot, a teljességet szimbolizáló formák. Szubjektív szimbólumrendszerének kiemelt motívuma a történés lényegének – leginkább tragikumának – csomópontjaként kiemelt szem. A megnyíló kör, a középpont körül mozgásba lendülő spirál – Földi képein

csiga, feltekeredett kígyó, vagy kötél, rongyszőnyeg, esetleg egy felfelé tekintő arc kitárt tenyérrel – pedig a materiális és a szellemi energiaszétzóródást, a növekedést-fejlődést, az élet ismétlődő ritmusát, folytonosságát erősíti fel. Az égi körből a beleírt keresztrel pedig nem csak a férfi/kereszt és a női/kör teremtőerő kettősségének egyé válását olvashatjuk ki, hanem az égi és a földi egyesülésével – a kör négy részre való osztásával – az égtájak szerint meghatározott Föld képletét kapjuk.

Ehhez az absztrakt gondolkodáshoz, a jelképrendszer elsajátításához, elsősorban a paraszti szellemi és tárgyi-formai kultúrkörből, továbbá a különböző népek alapigazságokat hordozó ősi mítoszaiból, a nomád pásztorok, vagy totemisztikus vadász kultúrák általunk „primitívnek” gondolt hitvilágából táplálkozó, mélyreható gondolatvilágon keresztül közelített. Pontosabban mondva e műveltségek szimbolikus gondolkodása vezette el ahhoz a felismeréshez, hogy szükségét érezte egy önálló képi nyelv kiépítésének. Hiszen minden új tapasztalat és tudás a régihez kapcsolódik, és arra épít, még akkor is, ha a tagadás aktusa hangsúlyos eleme ennek a viszonyrendszernek. Ugyanilyen erővel van jelen művein a gyermekrajzok tiszta, naiv alapokon nyugvó ösztönös, spontán formavilágából, gyakran a meseszerűből kibomló tartalom – mely összetevők többretegű, egyre mélyrehatóbb jelentést képeznek. E folyamatban a valóság legmélyebb rétegeinek feltárása érdekében az ábrázolás túllép az életképi jellegen, és képírássá válik, melynek elsődleges feladata a természeti állapotából kiemelkedő embert körülvevő világ értelmezése.

Olajképei nagy méretük miatt szinte ránk borulnak, magukba szívnak, hívogatóan, vagy éppen tolakodóan betöltik egész látómezőnket, hogy újból és újból olvasói, szereplői, lelki részesültjei legyünk a történetnek; olykor magunk életére formálva őket.

Minden megszületett mű kapcsán azt gondolja, talán ez lesz az, amivel azonosítani tudja önmagát, illetve mások azonosítani fogják. Mégis, amikor elkészül egy festménnyel, olykor az eredmény számára is meglepő. Mindent átfogni kívánó, komplex világlátása révén gyakran érzi azt, mintha valamit elveszített volna. Érzi,

hogy mi minden nem kerüllet rá a vászonra, s tudja, hogy egy következő, egy új képet kell megalkotnia a teljesség érdekében, hiszen nem engedheti meg magának, hogy látszatot keltsen, mert a műtárgy mindig valami rendkívüli. Hiszen a világ sorsa – a lelkek közt hidat verni képes – képeken fog múlni.

Jegyzet

¹ *Supka Magdolna (1914-2005) Szakmai munkásságának legfontosabb szegmense a mellőzött, elfeledett mesterek (Aba Novák Vilmos, Tóth Menyhért, Gadányi Jenő, Kohán György, Szalay Lajos, Szabó Vladimír, valamint Csohány Kálmán, és több fiatal alkotó, Kovács Péter, Lóránt János Demeter, Gaál József, s kiemelten Földi Péter életművének feldolgozása, pártolása, művészettörténeti helyének és jelentőségének kijelölése.*

Van közöttünk „figyelmeztető” ember

Sokaknak lehet ismerős érzés alkotó elmék közelségében a szellemi kitisztulás lehetősége. Természetesen szükséges hozzá valamiféle belső érdeklődés az adott alkotói terület iránt. Egy idő után ez a kisugárzás a megismeréssel arányosan csillapodik ugyan, ami utána marad, az valamiféle biztonságérzet; végre valaki aki fogódzót adhat ebben a megbolydult világban. Nem véletlen tehát, hogy az ilyen ember szinte tömegével vonzza maga köré az érzékenyebb lelkeket, különösen az útkereső fiatalokat. Földi Péter volt az egyik olyan valaki, akinek híre felkeltette az én kíváncsiságomat is, amikor – vagy három évtizeddel ezelőtt – úgy döntöttem, Salgótarjánban telepedek le.

Részemről természetes volt ez az érdeklődés, hiszen eszmélésem óta izgatott az alkotó teremtés folyamata. Hozzáteszem, nem csak a képzőművészeté. Ennek része a személyes ismeret, szellemi kontaktus is. Mindig fontosnak tartottam legalább egy felszínes ismeretet az illető habitusáról, ami csak ily módon érhető el. Számomra ez teszi hitelessé az alkotásokat. Többre nincs is mindig lehetőség tolokodás nélkül. Nem veszélytelen játék egyik fél számára sem, hiszen az érdeklődő könnyen válhat kellemetlen vendéggé, kolonccá, s olyan tapasztalatom is van, amikor egy rossz pillanatban a kíváncsiskodó kikökkenti, megakadályozza fontos dolgok létrejöttét. Én pedig nagyon nem szeretnék ilyen outsider lenni. Ugyanakkor elkerülhetetlenek hasonló kapcsolatok, bármely alkotótevékenységet, szakmát vizsgálunk. Egyszer azt mondta egy muzsikus társam: „...ha komolyan fejlődni akarsz, meg akarod ismerni a szakmát, keress mindig olyan bandát, ahol téled jobb zenészek is játszanak...”.

Nem Péter volt az egyetlen, akinek útjába sodort néhány pillanatra a sorsom, mint ahogy tőle is kaptam segítséget, még ha nem is tudott róla, vagy törődött vele. Azt hiszem, hogy ő is, mint más, hozzá hasonló, valóban töprengő alkotó, kevés jelentőséget tulajdonít köznapi szavainak, többnyire saját feladatára igyekszik koncentrálni. Csodálatra méltó az a türelem, és mégsem titkolt őszinte viselkedés, ahogyan bármelyikünket fogadja. Biztosan voltak és lesznek kényelmetlen találkozásai. Láttam, hallottam nyers, de elfogadható visszautasítását néhány kuncsorgóval szemben. Még azok számára is volt használható jó szava.

Jóllehet, fiatalon felfigyeltek rá Magyarországon. Amikor először találkoztam vele, 1979-ben már oldalakat szánt neki a *Művészet* c. folyóirat, és a Magyar Televízió is szükségesnek tartotta bemutatni, ami akkor nem kis rangot jelentett, különösen vidéki viszonylatban nem. Azokban az időkben mégis gyakran hallottam tőle, nem igazán érzi az elismerést. Én gyanítom, nem annyira szakmai gondjai lehettek, hanem a mindenkori kultúrpolitika Janus-i megnyilvánulásai okoztak-okoznak ilyen emóciókat, s nem csak őbenne. Ez bizony nem sokat változott. Soha nem éreztem, hogy megközelíthetetlen piederstálon áll. Ez szóba sem jöhet vele kapcsolatban. Lehet, tévedek, de alkotóerejének egyik lényeges eleme az embernek maradás fontossága. Másrészt tiszteletre méltó az a következetesség, ahogyan igyekszik

megóvni alkotói éráját, indíttatásai forrásait. A kíváncsiskodók – tudatlan tolokodással – éppen ezt veszélyeztetik. A művészvilág különcségeit – véleményem szerint – szinte kizárólag az ilyen külső személyek, csoportok gerjesztik, torzítják a személyről alkotható véleményeket. Ezt használja fel a média bulvár vonulata, mely annyi kárt okoz nézőnek, műélvezőnek, alkotónak egyaránt. Nos, Földi Péterrel kapcsolatban ilyesmiről nem beszélhetünk, annál inkább arról a szellemi és felelős elkötelezettségről, ami vállalt feladatával, számtalan tanítványával szemben érezhető nála. Megfelelő távolságról jól látszik az ilyen nagyszerű érték, amely bár valamennyiünk sajátja lehetne, mégsem vesszük észre, a legtöbben a józan észre, a megélhetés nehézségeire, a világ ellenséges szembenállására hivatkozva egyszerűen elnyomják magukban ezeket a természetes ösztönöket. Egyszer egy vázlatrajzomban látott lehetőség kapcsán azt mondta nekem: „...ha valamit nem teszel meg, amire képes vagy, azt senki nem fogja megtenni helyetted!...”. Nincs túl sok jelentősége az ilyen kiemeléseknek, hiszen, mint említettem mindenkire voltak, vannak ilyen és ehhez hasonló szavai. Az őszinteség a fontos benne, ami az alkotói tevékenység általam elérhető legmagasabb szintjére való elkötelezettségre figyelmeztet. Tehetségtől függetlenül minden egészséges emberben megvan ez a képesség, de nagyon kevesen találják meg önmagukban. Jó hogy van a közelünkben ilyen „figyelmeztető” ember. Különösen azoknak ajánlom a figyelmébe, akik munkájuk során emberek életéről, sorsáról, pályára állításáról döntenek. Azt hiszem igen sokan, túl sokan vannak ilyenek, és közöttük sokan érdemtelenül, valós tudás és empátia nélkül. Furcsa, de éppen az ilyen lehetőségek teszik nyilvánvalóvá, hogy az individuum csak közösségben válhat azzá, ami. Az alkotóra történő visszahatás is lényeges kérdéseket fogalmazhat meg. Hogyan lehet kimerni a látszólagos érdeklődésekből a továbblépéshez szükséges intuitív hatásokat, és elkülöníteni, közömbösíteni a materiális hedonizmusunkat előtérbe toló, regnáló hajlamaink feltranszformálását? Mai világunkban, sajnálatos módon ez utóbbi, különböző politikai alapelvek között fedezhető fel, mintha nem tudnánk ennek pusztító, történelmi távlatokban tömegpusztító következményeiről. A két motiváció törekény egyensúlyának a fenntartása viszont már magánügy, nem tudhatok róla, nem lehet hozzá senkinek elegendő ismerete az érintetten kívül. Hatásáról pedig csak a szűk családnak lehet reális fogalma. Minden más jelenség a kívülálló képzeletének, tájékozottságának elemeiből összeállított képet szül, töredékeiben tükrözi a valóságot. Emiatt gondolom, a köztünk élő alkotók pozitív hatásaival szabad csupán foglalkoznunk, mert számunkra kizárólag ez ad kapaszkodót, értékes tőkét saját feladataink elvégzéséhez. Legyen ez Földi Péter festmény, az ő szellemisége, habitusa – teljesen mindegy. Hivatalosan azt kellene gondolnunk, a képek e hatás tulajdonosai, csakhogy valamennyi kép mögött ott van a másik kettő is, melyben való részesezés kizárólag az őt személyesen is ismerők kiváltsága. Ebben a majdani utókor nem részesülhet közvetlenül, „mindössze” a képekről alakíthatnak ki a hozzáértők újabb és újabb elméleteket. A valós környezet, amiben e csodák létrejöttek, nüánsz marad. Nekem jó ez a nüánszi lét, tartson még sokáig, és sok kortársnak legyen része benne. Köszönöm Földi Péter.

Salgótarján, 2007. október 22.

Nádi csibe fészken hál

Somoskőújfalu: kis hazánknak kis faluja, észak-északkeleti csücske. Gyönyörű hegyek ölelik, szinte érintetlen természet és sok éve érintetlen, felújításra szoruló házak, középületek, friss levegő. A falut hosszanti irányban átszeli a főutca, a 21-es főút, mely egyenesen a határállomásba torkollik, hogy az arra utazó töretlenül elhagyhassa országunkat Szlovákia felé. Bár ez nem mindig történt zökkenőmentesen, mert az éber szomszédos határőrök még két hónappal az uniós csatlakozás után is bőszen ellenőrizték az útleveleket, sőt pecséttel is igazolták a határátlépés tényét. Ebben a faluban fest Földi Péter. Ő ideszületett, ezért itt él. És jól is érzi magát ezen a helyen. Mert mi kell a boldogsághoz? Siker, pénz, nők, csillogás, tévé? Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyek országa?

Az emberben magában rejlik a boldogságának forrása!

Földi Péteréknél gyermekkoromban szüleimmel sokat jártunk. Mindig kedves, leírhatatlanul közvetlen hangulat fogadott. Sok mindenről beszélgettek a felnőttek: Jarda Kubickováról, horgászásról, pálinkafőzésről, kiállításokról, festészetről, technikákról, cinóbervörösről, párizsi-kékről, chromoxid-tüzesről, és a cadmium-sárgákról: „Te öregem, hogy bírod anyagilag ezeket a vastagon feltett színeket? Ehhez rengeteg olajfesték kell!” – érdeklődött édesapám.

Később az egeri Tanárképző Főiskolán Földi Péter módszertan előadást tartott nekünk. Egyik ilyen foglalkozásunkon a tanóra kezdése, a motiváció volt a témánk. Földi tanár úr megállt a dobogón és el kezdte mesélni: „Tudják a kisiskolában volt egy matematika tanárom. Sohase felejttem el, ahogyan Kovalcsik tanár úr kezdte az óráit. Bejött, felsorakoztatta az osztályt, a naplót elegánsan a katedrára hajította és mindenkit végigpofozott. (Akkor még csak fiúk jártunk oda.) Évekkel később egy osztálytalálkozón kérdeztem meg tőle – folytatta Földi tanár úr –, hogy miért csinálja? Akkor már én is diplomás pedagógus voltam. Szemében elégedettséggel azt válaszolta: Kedves kollega, az osztályt mindig végig kell pofozni, hogy vegye észre az a gyerek, hogy bejött a tanár és kezdődik az óra!”

A szakdolgozatomat az akvarellfestésről készítettem, amiben külön fejezetet szenteltem Péternek. Igazán élvezetes, tanulságos délutánokat töltöttünk együtt. Magával ragadó lelkesedéssel, gyermeki tisztasággal, szeretettel beszélt az akvarellfestésről. Minden szakmai irigységet mellőzve árulta el legbensőségesebb kulisszatitkait, fáradhatatlanul, jóízűen.

Sok tanítványomat küldtem hozzá véleményezésre, tanácsadásra: „Idefigyelj, ez az egész egy nagy »szar«! Nem elég a mappát lóbálni végig a városban, bár ezt sokan észreveszik, de attól még nem leszel nagy művész!”

Nem mulasztom el Péter kiállítás-megnyitó beszédeit sem. Neki mindig vannak gondolatai a kiállított művekről és Ő az az ember, aki nemcsak beszélni tud a festésről, hanem csinálni is.

Ha összefutunk egy-egy kiállításon, mindig nagy örömmel üdvözöl, és kedvesen kanyarít egy bókot: de igazából nem ezért szeretem, hanem azért, mert az ilyen

emberek létezése ad erőt nekem ebben az összekavarodott világban a tanításhoz és az alkotáshoz. Ő a bizonyíték, hogy mégis érdemes.

A kis vízicsirke, gondosan építgeti nádból, sásból, vízfelszínre felbukott kagylóhéjból fészket, szorgalmasan terelgeti kiscsibéit, mert ez a dolga, ezt kell tennie. A jó bakter felveszi az élére vasalt díszegyenruháját, a nagy becsben tartott sapkáját és a vasárnapi ebédjét félbeszakítva kiáll tisztelegni az elrobogó IC-nek, mert ez a dolga, ezt tiszteli csinálni. A jó pék – ha van még ilyen, és nem gép állt a helyére – hajnalok hajnalán felkel, meggyúrja, megdagasztja, kisüti a kenyeret, hogy mire a falu népe – ha van még ilyen – felébred, friss, meleg kenyeret reggelizhessen, mert a jó péknek ez a dolga, ezt kell tennie. A jó festőnek meg festeni kell, mert ez a hivatása, ez az élete. Földi Péter teszi a dolgát, egyszerűen csak fest, mert erre teremtette az Isten. Tehetségének, mint a bűvópataknak, nincs szüksége divatos, felkapott külső segítségre, úgysis a felszínre tör, legyen bárhol.

Ha Földi Péter festőművészre, gazdag belvilágára, munkásságára és díjainak, kitüntetéseinek tényére gondolok, akkor visszatér a hitem, hogy mégiscsak jónak kell lenni e világon, értéket teremteni, szerényen, kitartóan tenni a dolgunkat, az igényes kultúrát sugározni, bár gyakran az árral szemben, popularitástól mentesen, zajos, könnyű sikerektől, médiától távol, és többnyire deficitesen. Ha Péterre gondolok, újra el kezdem hinni a népmesék üzenetét: Jó tett helyébe jót várj! A jó elnyeri jutalmát és a rossz pedig a méltó büntetését! Sajnos az ország értékrendjében, közoktatásában, művészeti nevelésében, művészeti életében egyelőre pont az ellenkezőjét látom érvényesülni. Ezért igazán nagy szó és örülök tiszta szívemből Földi Péter Kossuth-díjának! Elismerése annál is inkább figyelemreméltó, mert semmiféle propagandát, menedzselést, projektet nem fejtett ki ennek érdekében a kíméletlen versenyszférában. És a nagy tudású emberek nem „szállnak el maguktól” egy ilyen kitüntetés kapcsán sem. Az igazán értékes embereket a szerénységükről lehet felismerni. Salgótarjáni díszpolgári kitüntetésére is viccesen így reagált: „Milyen város az, ahol én vagyok a díszpolgár?! És hogy jövök én a Kossuth-díjas József Attilához és Bartók Bélához?!”

Földi Péter: *A nagy itatás* (1998)

Földi Pétert ez a magas kitüntetés sem önteltségre, sem nagyképűségre nem sarkalja, hanem újabb, egyre jobb festmények létrehozására, hogy méltó lehessen a nagy Kossuth-díjas elődeihez. És nem akadályozza meg abban sem, hogy továbbra is lejárjon a falusi „kultúrkörbe” és elbeszélgessen a gyermekkori pajtásokkal, vagy a pékkel, a postással, a trógerrel, a kőművessel; akik csak egyszerűen teszik a dolgukat, és ettől boldogok. Talán ők még a népmeséken nőttek fel...

Salgótarján, 2007. november 14.

A Földimről

Földi Péterről csak úgy tudok beszélni, ahogy a vele kapcsolatos emlékképek spontán elő jönnek abból a 32 évből, amit Somoskőújfalun tanítványként, barátként vele töltöttem.

Alsó tagozatos koromban ismertem meg, amikor a tanító néni távolléte miatt ő jött be rajzóra, és gyermekverseket olvasott fel nekünk. A tó vizében tocsogó, bogarászó ezer kacsaról verselt ritmizált hangsúlyozással, mosolyogva, tánclépésekkel buzdítva mindannyiunkat arra, hogy rajzoljuk le, amit magunk elé képzelünk. Különleges tehetséggel éreztette meg velünk, hogy nem feltétlen csak a kacsa a fontos. Életérzést, élményt tudott sugalmazni, mi pedig varázsoltunk, nagy beleéléssel elevenítettük meg a dolgokat, színeket. A gyereket nem lehet becsapni, éreztük, hogy ezt a játékot komolyan gondolja. Amikor megbeszéltük egymás között, hogy ki a jó tanár, akkor – emlékszem – őt mindannyian annak tartottuk, kivéve talán azt a néhány lányt, akit sértett a „csillag Bözsi” általános megszólítás. Közvetlen, de határozott stílusa, humora mindenkit lefegyverzett a felső tagozatban is. Ma is hallom, ahogy zengő, harsány hangja belakja a tantermeket.

A hetvenes évek vége felé, egy nyári képzőművész gyerektábor után, otthonában fogadott néhányunkat, bejáratosok lettünk a lakás műtermébe és szigorúbbra vettük a rajzi képzést. Elkezdtünk, koponyát, csendéletet, kockákat, arcokat, alakokat rajzolni és lassan körvonalazódott számunkra a képzőművészeti pálya lehetősége is. Felkészítő munkájának köszönhetően jónéhányunkat fel is vettek a Magyar Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolába Budapestre, ahol hamar elterjedt és szállóigévé vált a mondás, miszerint Somoson több a művésztehetség, mint máshol egy egész megyében. Persze mi tudtuk, mi a titok: Földi Péter. Azután nem egy évfolyamon, de egy időszakban Kiss Gyurival, Madárral, Tomka Pityuval, Koronczival, Komét Zitával, megtettünk mindent, hogy öregbítsük az iskolánk „jó” hírét, és ne hozzunk szégyent mesterünk fejére.

A mester pedig közben barátta változott, elvárta, hogy tegezzük. Lassan felnőtte lettünk, egyre komolyabban vettük a munkát. Amikor itthon voltunk, látogattuk egymást, beszélgettünk, nyomon követtük a másik munkáját, lelkesítettük egymást. Péter jó érzékkel tapintotta a belső világunkat, és erősített minket a művészi úton, de kemény kritikus is tudott lenni, amikor valami vadhajtást kellett letörni bennünk. Emlékszem, nagyon igyekeztünk felnőni a feladathoz.

Felejthetetlen nagy kirándulásaink is voltak. Leggyakrabban a környékre. Megittasodva a természet szépségétől, felszínre kerültek beszélgetéseink során a mély lelki tartalmak is. A lobogó tűz fényénél fel-felvillantak a keserúségek, vágyak, új elhatározások, mélyen átélt művészi hitvallások, világnézeti, erkölcsi kérdések és szépen csiszolódtak egymáson.

Néha meg felkerekedtünk és meglátogattunk néhány nevezetes kiállítást Pesten, Kecskeméten, Pécsen, de eljutottunk Erdélybe, sőt még Párizsba is. Volt olyan, amikor erőltetett tempóban loholtunk kiállításról kiállításra, hogy minél több látnivaló

beleférjen a szűkre szabott időbe, máskor viszont órákat töltöttünk egy-egy kép előtt. Töltöttünk, és közben egyre jobban összefonódtunk a művészettel mi magunk is. Hálásak vagyunk neki ezért.

Péter a mai napig benne van a kulturális közélet sodrában. Gyakran jönnek hozzá művészek, néprajzgyűjtők, írók, muzeológusok és más csodabogár ember. Nagy érzéke van, hogy beillesse e vendégeit a falusi miliőbe, akár egy pofa sör mellett a helyi kocsmában, de leginkább estébe nyúló közösségi beszélgetéseken. Szeretnek itt lenni, ami persze feleségének, Editnek a vendégszeretetén is múlik, aki rendületlenül süti azokat a finom süteményeket, sajtos pogácsákat és mosolyogva kínálja köztünk.

Legnagyobb hatást rám személyén túl azért mégis a képei gyakorolják, mert tele vannak valósággal, érzelemmel és a tisztaság utáni vágygal. Sugallják, hogy milyen égetően nagy szüksége van az embernek a tisztaságra. Amikor meg akar születni Péterben egy-egy kép, azt nem tudja meg nem festeni. Sokat kínlódik az anyaggal, a témával, a képszerkezettel, de, amikor elkészül, tudjuk, hogy örül neki, és hogy megkönnyebbül. Ebben a heroikus küzdésben van valami megmagyarázhatatlan, megnyugtató, oltalmat sugárzó érzés, hogy van valaki, aki áradó hittel rendíthetetlenül viszi előre a zászlót, és hogy a művészet él és itt van közöttünk. Kivételes ajándék számomra, hogy láthatom a festményeket készülésük folyamatában.

A „rég mester” azóta Egerbe jár le a tanárképző főiskolára tanítani, nagy szakmai díjak tulajdonosa, nagyhírű kiállításokat rendez, elkészült az eddigi munkásságát átfogó albuma, a szakma elismert élharcosaként fest, műgyűjtők rajzzák körül, nagyapa lett, s ugyanakkor maradt, aki volt.

Földi Péter: "Süss fel Nap..." II. - Pannóterv (1990)

Földi Péter – földijei szemével

Sok mindent megírtak már a művészettörténészek, a szakemberek a hazai képzőművészet palettájára a '70-es évek elején fölkerült Földi Péterről, születésétől, iskoláitól és életútjától kezdve, művészi pályáján és alkotó munkásságán keresztül, kiállításai és kitiüntetései felsorolásáig, az ez évben kapott Kossuth-díjig bezárólag. Szinte mindent tudunk már Supka Magdolna, H. Szilasi Ágota és mások nyomán Földi Péterről, a festőről, a művészről. Mintha kevesebb ismeretünk lenne emberi tulajdonságairól, személyiségjegyeiről. Ezt pótolandó beszélgettünk három közeli ismerősével, stílszerűen szólva, három földijével.

„...itt maradt velünk, egész életét itt fogja leélni.”

A 47 éves Gyurcsik Gábor, Földi Péter egykori általános iskolai tanítványa, a Magyar Közút Kht. Nógrád Megyei Igazgatóságának művezetője készséggel és örömmel vállalkozott arra, hogy „kibeszéljük” kedves ismerősét.

– Büszke vagyok, hogy közelről ismerem és barátomnak mondhatom Pétert. 1973-ban kezdett el az iskolánkban rajzot és matekot tanítani. Akkor én hetedikes voltam, de a bátyám révén már korábban ismertem őt, tudtam, hogy rajzol, hogy sok érdekes képet festett már. Ekkor már megvolt az első kiállítása is Salgótarjánban. Kedvező-kellemes gyermekkori benyomásaim – jó kedélye, sajátos gesztusai, mozdulatai – máig megmaradtak bennem. Tanárként a kitűnő előadásmódja, pedagógiai módszere kapott meg, nem csak magyarázott, de amit lehetett, szemléltetett is. Emlékszem, csináltatott egy kör-alakú furnér lapot, arra ragasztotta fel a szögmérőt, és azon mutatta meg a hegyes- és a derékszöveget. Mondogattam is később, azért menetem a gépipariba, mert megszerettette velem a matekot is. A tanár – diák viszonyból aztán én kinöttem, de a kapcsolatunk később – az ő házfelújítása és az én házépítésem folytán, amikor közelebb kerültünk egymáshoz térben és lélekben is – baráti kapcsolattá nemesedett, ezért akár elfogult is lehetek.

– Mit és miben változott három és fél évtized alatt Földi Péter?

– A biológiai változáson túl – noha azt sem nagyon veszem észre – az én szememben ugyanolyan ma is, mint akkor volt, amikor megismertem. Természetes, joviális, közvetlen, segítőkész, humánus és szimpatikus ember, akire mindig számítani lehet. Szerintem ő az, aki nem tud kibújni a bőréből. Pedig talán már megtehetné, hogy fennhordja az orrát, de ez távol áll tőle. Most legutóbb megkapta a Kossuth díjat is, de ez sem okozott semmilyen változást viselkedésében. Lehetnek irigyei, és akik esetleg nem szeretik, de én csak a legjobbakat mondhatom róla, s így vannak ezzel a legtöbben a környéken is, a művészbarátairól nem is beszélve.

– Kit, kiket szeret és hogyan jut kifejezésre az említett humanitása?

– Mindenekelőtt a családtagjait szereti, akikre nagyon büszke is Péter. Editke a felesége, a községi könyvtárban dolgozik, nincs, aki ne ismerné a faluban a kedves asszonyt. Az idősebb fia Péter, Szegeden fizikus doktor, nemrégén született kisbabájuk, azt követően jártak itt, nagy volt a boldogság a nagyszülői házban. A kisebbik fiú, Gergő nőtlen még, az apjához hasonlóan az egri főiskolán szerzett diplomát.

Ő Salgótarjánban az alapítványi-művészeti iskolában rajzot tanít. Biztosan örökölt valamit az apja tehetségéből, de hát magasra van téve a léc. Földi humanitása tehát elsősorban családi kapcsolataiban mutatkozik meg, ahogy féltőn szereti, feleségét, gyermekeit, és ahogy tud örülni a kis unokájának. De vissza is kapja a szeretetet. Feltűnő, hogy nagyon sok régi, vagy éppen új tanítványa látogatja őt, ami azt mutatja, tisztelik és szeretik. Nyáron különösen sok látogatója van, az ország minden részéből. Mindenkit mindig szeretettel fogad, akármilyen elfoglaltsága is van. Láthatóan szereti a falubéli embereket, kapcsolatai közvetlenek, őszinték.

– *Mi a kedvenc időtöltése, mit csinál szívesen, ha éppen nem fest?*

– Péterhez az embereken kívül legközelebb a természeti környezet áll. Ezt a világot itt és most nem művészi motívumként, ihlető erőként említem – ami stilizált növények, állatok formájában megjelenít képein –, hanem csak mint lételemet, amelyben jól érzi magát, s amit én tanúsíthatok. Hiszen mostanában is gyakran járunk kirándulni családotul, leginkább vasárnap. Elmegyünk a Karancsra, Szilvaskőre vagy Salgóra. Ez nagy öröm számára-számunkra, amibe azonban öröm is vegyül. Amit látunk: a szántók parlagon hagyása, elgazosodása, a hús források elapadása, az őstermészet lepusztulásának és a szándékos rongálásnak a nyomai. Ez a látvány láthatóan fáj Péternek, lehangolja, elkeseríti. A kiszolgáltatottságot, a hanyatlást, pusztulást látja benne, és ez, valamint a gondatlanság, a felelőtlenség bosszantja, bántja. Egyben persze inspirálja, ihleti is, hiszen képeivel, egész művészetével tiltakozik ez ellen. De ha már a kirándulásnál tartunk, elmondhatom, hogy messzebbre is eljutunk, voltunk Erdélyben is nem egyszer, voltunk Csíksomlyón, és másutt is.

– *Büszke a művész a magyarságára, érzékelhető identitástudata is?*

– Igen, de nem úgy, hogy „magyarkodik”, és mindent magára aggat, hogy zsinóros mellényben jár. Nem külsőségekben akarja kinyilvánítani magyarságát, identitástudatát, de a gondolkodásában fellelhető, habitusában ott van ez a fajta életérzés, hogy ő magyar. De magyarságával nem politizál, különösen kerüli a direkt politikát. Van határozott világnézete, világlátása, de nem bonyolódik bele a napi politikába, főleg nem a pártpolitikába. Nem is volt tagja – ismereteim szerint – soha semmilyen pártnak. Agitálták – jobbról és balról is – de nem tudták megnyerni. Valószínűleg közre játszik ebben vallásossága is, ami ugyancsak inkább visszafogott. Ami még nagyon fontos: büszke szűkebb hazájára, nógrádiságára, és falujára, a lokális közösséghez való tartozására is, a helyi népművészetre, hagyományokra, szokásokra, életmódra. Lokálpatriótának is nevezhetem, a szó nemes értelmében. Hiszen itt maradt velünk, egész életét itt fogja leélni.

„... a rend felborul, a teljesség megszűnik”

Molnár Zoltán 44 éves, az egri főiskolán végzett rajz-földrajz szakon. Régi vágya teljesült, amikor 1991-ben egykori iskolájában, éppen Földi Péter helyére kerülve tanítani kezdhett.

– Ötödikes voltam, amikor elkezdett tanítani, és azonnal tiszteletet és bizalmat éreztem iránta. Megragadott tanárként és emberként is. Neki köszönhetem, hogy megkedveltem a rajzot, szakkörre járhattam, nyáron rajztáborban vehettem részt, és ő készített fel a művészeti szakközépiskolába is. Közvetlen, kedélyes, „jó fej” tanárra emlékszem. Megkedveltette velünk azt, aminek ő mestere volt, belénk plántálta a rajz szeretetét, sőt a művészet(ek), a kultúra nevelő erejét, tiszteletét. Neki

köszönhető az is, hogy a faluban ma is tizenvalahány művész él, még ha többen közülük csak amatőrök is. A lényeg: Földi iskolájából értékes – kultúrát, művészetet kedvelő – emberek kerültek ki, s ma már azt is tudjuk, ritka tehetségű, európai hírű művész tanítványai lehettünk.

– *A talentumok gyakran szemellenzősök, elfogultak.*

– Földi nem ilyen. Ő nemcsak a vásznát és festő-palettáját látja, de a szűkebb-tágabb környezetét is. Nemcsak a művészeteket, de minden értéket tisztelő ember. Gondolok itt az emberi alkotásokra és a természet tüneményeire egyaránt. Itt említhetem a múlt értékei iránti elkötelezettségét, különös tekintettel a hagyományörzésre, a népi kultúra ápolására, felemelésére. Ez nemcsak mai festészetében van jelen, hanem pedagógiai módszerében is megvolt már a '70-es, '80-as években is. Azt tanította, hogy a hagyományok velünk élnek. Ma – mint szakmabéli – úgy látom, hogy a szerves kultúrából, ami az ember természetes közege, nem szabad kiszakítani az oktatást. Földi azt csinálta, hogy a falu életébe helyezte bele a rajz-tanítást és a művészet-oktatást. Rajz órán elmentünk egyik-másik falubeli házhoz, megnéztük, megsimogattuk az állatokat, közben a háziak meséltek az életükről, munkájukról. Így gyarapította tudásunkat, formálta szemléletünket a falusi élet megismertetésével. Így emelte magasabb szintre lelkünket is – a mindennapi kultúra területén.

– *Tehát Földi Pétert közvetlensége, emberközelsége, környezetbarátsága, a múlt tisztelete, hagyományörző mentalitása jellemezte.*

– Így összegezzhető. Egyébként pontosan ez jellemzi ma is, miközben bővült és gazdagodott érzelmi élete, lelki világa, kiteljesedett személyisége, művészi talentuma. Nyilván tudatosan is formálta karakterét, miközben a környezete is alakította és finomította lelki világát, humánus habitusát. A kor megpróbáltatásai, a társadalom viszonyai és viszontagságai erősítették jellemét. Egyébként, ezek a személyiségjegyei nem igazán tűntek fel akkoriban, ez csak olyan utólagos okoskodás részemről, hiszen olyannyira természetesen csinált mindent, mint ahogy ma is teszi a dolgát.

– *Ez a megnyerő és nyerő Földiben? A mesterkéletlen mester? Ennek ellentmondani látszik formavilága, ami nagyon is stilizált.*

– Szó sincs ellentmondásról. Az őt körül vevő közeg, elsősorban korai szakaszában a táj, a természet, a falusi élet volt számára az alap, az adta neki az életerőt, az ihletet, környezetéből merített és táplálkozott. Ebbe beletartozott a kiskertben lévő hagymacsokor, az emberek közelében élő házi állatok, a nyúltenyésztő, ez egész közösség. Ő maga benne élt ebben a sajátos közegben, együtt lüktetett azzal, ezért is tudott és tud ő nagyon emberi és egyszerű lenni. Soha nem érzetette, hogy ő valamivel is különb lenne a környezetében élőknél. Ma is ugyanolyan ember, mint volt 30-40 évvel ezelőtt, mint bárki a faluban. És innen van az, hogy megnyílnak számára az emberek. Azért, mert – te mondtad! – mesterkéletlen a mester.

– *Jó, jó, de a formavilága!*

– A formavilága valóban stilizált, képi megjelenítése összehasonlíthatatlanul egyedi, de semmiképpen nem mesterkélte. Minden képének van valóságalapja, ám valószínűleg tovább gondolja azt, amit lát, és magasabb szintre emeli, hiszen maga mondja az állatokról, hogy „Emberek ők is”. Ezért is van az, hogy az alakok, a formák esetenként torzzá, ijesztővé válnak, mert bennünk van az ember fenyegetettsége, kiszolgáltatottsága, a művész aggodása, félelme is.

– Ez is arra utal, hogy Földi érzékeny és így reagál a környezetében végbemenő változásokra.

– Persze, hiszen tudom, hogy nagyon érzékenyen érintik a változások. Szerinte a világnak volt egy teljessége, egy rendje, amikor az ember együtt tudott élni a természettel, és amíg ahhoz alakította saját életét, addig nem volt gond. Azt látja, hogy ez rend felborul, a teljesség megszűnik a környezetrombolás, a globalizáció, az elidegenedés, az elembertelenedés, a felelőtlenség következtében. Ezek számára fölöttébb aggályos anomáliák, rémisztő realitások, súlyos problémák, amelyek állandóan foglalkoztatják. Ezekre keresi felelősséggel az adekvát válaszokat. Ettől válik mondanivalója egyetemessé, univerzálissá.

„Földinél tisztességesebb embert nem ismerek”

– Az alig több mint 40 éves Tomka István tagja Somoskőújfalu önkormányzati képviselőtestületének és a megyei közgyűlésnek is. Civilben egyéni vállalkozóként egy reklámgrafikai műhelyt vezet, Salgótarjánban.

– Péter és édesanyám kollégák voltak a somoskőújfalui általános iskolában, ahová én is jártam. Földi tanár bácsi nekem is rajzot tanított, szakköri tag is voltam. Aztán elvégeztem képzőművészeti szakközépiskolát. Pétert a mesteremnek tekintem. Érdekes, ahogy ma is előttem van akkori habitusa: széles, mosolygós arca, szinte hallom a hangját, ahogy derűsen hirdeti az élet szépségeit. Emlékszem arra is, ahogy verseket olvasott fel, aztán arra kért, hogy jelenítsük meg a hallottakat. Elsőként az jutott eszembe, hogy különleges ember a tanár bácsi. Még inkább így éreztem, amikor Bartók Béla zenéjét kellett vizuálisan visszaadni.

Hogy ma milyen ember? Változásában is van valami maradandó, valami állandóság. Külsőleg ugyanolyan derűs, életvidám, mit volt tanáromként. Ma is egyszerűnek látszó, hétköznapi ember – a legjobb értelemben véve. Abban a kontextusban, hogy természetesen viselkedő ember, kedélyes, közvetlen, minden mesterségesség, modorosság, minden allűr nélkül való.

– Jó kedélyével ellentétben egyes képei borúsak, riasztóak is.

– Kétségtelen, hogy vannak olyan alkotásai Péternek, amelyeket az ember nem szívesen akasztana a hálósobája falára és nézegetné lefekvéskor vagy éppen ébredéskor. Emögött az lehet, hogy nemcsak az élet szépségeit, földünk napos oldalát látja a művész, hanem azokat a veszélyeket is, ami fenyegeti az emberiséget, amelyekkel szembe találja magát korunk embere. Van olyan nézet is, amely szerint egy igazán jó képpel nagyon nehéz együtt élni. Földi képeinek egy része – ha nem a többsége – ilyen: elvontabb, mélyebb vagy éppen magasan szárnyaló gondolatokat megfogalmazó vagy visszatükröző alkotás.

– Miben látod Földi Péter legfontosabb személyiségjegyét?

– A tisztességben. Ugyanis Földinél tisztességesebb embert nem ismerek szűkebb-tágabb környezetemben sem. Sőt, talán azt is hozzátehetem, hogy a leghumánusabb ember, akivel valaha is találkoztam, aki valami elementáris empátiával rendelkezik, ami ma annyira hiányzik az emberekből, ebből a mai társadalomból, elvadult világunkból, aki átérzi mások gondjait, problémáit, s igyekszik is segíteni nekik, anélkül, hogy bele akarna avatkozni az életükbe. Én úgy gondolom, hogy a tisztesség és az emberség Földi Péter két legfontosabb személyiségjegye.

– Könnyű vele kommunikálni? Szót érteni is?

– Ez már az előbbiekből is következik. Közel engedi magához az embereket és így közel is tud hozzájuk kerülni, még hozzá úgy, hogy nem akar senki intimszférájába behatolni. Földi Péter nagyon büszke a falujára, hogy ott él, ahol a szülei, és ahol maga is megszületett, hogy gyakran az övéi között lehet. Egyszerűségét és közvetlenségét naponta igazolja azzal is, hogy általában jön-megy, bárhová is visz azt útja a faluban – a kocsmát egyébként is gyalog közelíti meg minden rendes ember –, elbeszélget az idősebbekkel és fiatalokkal egyaránt, mindenkihez van egy-két jó szava.

– *Művészi munkásságáért számos kitüntetésben részesült. Hogyan viszonyul az elismeréshez és a népszerűséghez?*

– Földi Péter a rangos kitüntetések – éppen tavasszal a Kossuth-díj – után is ugyanolyan szerény maradt, mint fiatal korában, mint még ismeretlen emberként volt. Nem szédítette meg sem a karrierje, sem a művészi elismertsége, híre-neve. Olyan fajta szerénységgel áll a kitüntetéseihez, az elismertségéhez, ami csak kevés embernek lehet sajátja. Talán ő gondolkodik el a legjobban és a legmélyebben azon – egy-egy kitüntetés után –, hogy vajon megérdemelte-e? Hogy vajon nem másnak kellett volna azt kapnia? Ezt konkrétan tudom róla, és már-már arra gondolok, hogy nem valami álszerénység-e ez a fajta reakció? Aztán mindig rájövök, persze, hogy nem álszerénység, ő ilyen ember. Kétkedése, vívódása amiatt lehet, hogy a kitüntetésekkel inkább csak a felelősséget érzi ki, újabb megfelelési kényszert válthat ki belőle, egyben ösztönzi, inspirálja, még keményebb munkára sarkallja.

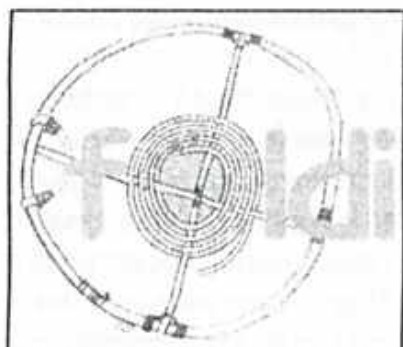
– *A Kossuth-díj átvétele után újságírói kérdésre azt mondta Földi Péter, hogy „a vidéki ségnek is van olyan szellemi súlya Magyarországon, amivel érdemes foglalkozni”. Ezt a mondatát, hogyan értelmeznéd?*

– Tőle elfogadom, úgy ahogy mondta. Ugyanis, aki ismeri munkásságát, az tudja, előszeretettel jelenít meg vásznán vidéki életképeket, ábrázol ahhoz kötődő jeleneteket. Szívesen kelti életre a természetet, az őt körülvevő, vagy „csak” az őt megérintő élő világot. Hogy nagyon sok alkotásából árad a természet-közelség, a természet szeretete, az élővilág, az élő környezet tisztelete. Gyakran feltűnik képein a természet és az ember kapcsolata, ami a vidéki élethez köthető inkább, semmint mondjuk a nagyvárosi élethez. Gondoljunk csak a képein megjelenő növényekre, virágokra, még inkább az állatok ábrázolására, etetésére, a nyúltenyésztőre, a szántó-vetőre, az életre keltett csorda vagy a tyúkitatás látványára. Ez mind-mind a vidékiséget szimbolizálja. Érdemes észrevenni ugyanakkor, hogy Földi Péter a falusi élet mögé rejti, egy-egy életképbe ágyazza be kozmikus gondolatait, egyetemes mondanivalóját. Amikor például csillagképek jelennek meg festményein, azt jelzi, hogy az a rendszer, amit ő lát, amiben ő gondolkodik az egyben az általános is, a világegyetem szerves része is.

Salgótarján, 2007. november 6.

„Földi Péter” fő helyen

Rendhagyó könyvajánló

„Habent sua fata libelli”, azaz „A könyveknek is megvan a maguk sorsa” – tartja a latin mondás és teljes joggal. S azt, hogy az emberé is megíratott, ugyancsak szoktuk volt emlegetni, alkalmasint hinni is. Talán nem véletlen, hogy a „hű társ élettörténete” ugyancsak a sors szóval illethető, jelezvén: bizonyos értelemben szükségszerű, hogy egy-egy könyv megszülessék, de annak is vannak belátható törvényszerűségei, hogy mi következik a könyv számára a

kinyomtatás, a megjelenés után. Erre nézvést egyáltalán nem mindegy, hogy ki írta és miről, mikor, melyik kiadó jegyezte és hány példányban lát napvilágot. Hozzávetőlegesen megjósolható, hogy kik fogják olvasni és nagyjában-egészében azt is tudni előre, hogy milyen lesz a fogadtatása, visszhangja, milyen vélemények fogalmazódnak majd meg szóban és írásban a szerző(k)ről és a műről. (Tévedni persze emberi dolog, ilyenkor azzal mentegetjük magunkat, hogy a kivételek erősítik a szabályt.) Kétségtelen persze, hogy az utóélet alakulásában a véletleneknek is nagy szerepük van, hiszen a feltételezett olvasói réteg is erősen differenciált megannyi szempont szerint. S ha a könyvnek nemcsak sorsa, hanem lelke is van – amit ugyancsak meggyőződéssel mondogatnak a magunkféle kasztbéliek –, akkor az sem közömbös, hogy konkrétan kinek a tulajdonába kerül – akár vásárlás, akár egyéb úton –, mire használtatik, milyen megbecsülést élvez, mennyire van látható, észrevehető helyen a könyvszekrény vagy a könyvespolc „útvesztőiben”.

Nos, egyenként és fordított sorrendben elemezve a fenti szempontokat, a Földi Péterről megjelent – s egyszerűen, de a személyiségével teljes összhangban csak Földi Péter-nek nevezett – reprezentatív kötetnek nálam igen jó sora van. Először azért tartom nagy becsben, mert ajándékként került hozzám az általam mélyen tisztelt rangos művész nagyvonalúsága, bőkezűsége okán. Ennek megfelelően gyűjteményem (amely a többeszes darabszám alapján akár házikönyvtárnak is nevezhető) egyik fő helyén kapott helyet. Nem volt könnyű elhelyezni, mert a szó szoros értelmében súlyos kiadvány, alighanem a legnehezebb még a képzőművészeti albumaim között is. Nem igen lehet ágyban, az elalvást segítő ad hoc olvasmányként kézben tartani. De e könyv nemcsak fizikailag nyom sokat, hanem tartalmilag is. Belbecsét csak elszánt, tudatos érdeklődéssel lehet szellemileg is birtokba venni s egyszerű nekirugaszkodással ez nem sikerülhet. Folyamatosan kell vele ismerkedni, s elmélyedni a több mint háromszáz kép kínálta látványban és mondandóban. A tanulmányozás akkor különösen alapos elmélyülést, továbbgondolását igényel, ha az ember a bevezető dolgozat megállapításait, valamint a kötet

végi szemelvények – interjúk és a Földiről szóló írások – tanulságait is figyelembe véve akarja értelmezni az alkotásokat.

A művész részéről megnyilvánult ajándékozás gesztusa több évtizedes ismeretségünkben gyökerezik, de vannak konkrétabb, csupán az utóbbi esztendőkre visszanyúló előzményei is. Úgy vélem, hogy Földi Péter – noha szóban is mindig megköszönte – ezenmód is honorálni kívánta azt a figyelmet, érdeklődést, amely részemről alkotásai, munkássága iránt folyamatosan megnyilvánult. Elismerésemnek gyakorta hangot adtam írásaimban is, nem egyszer előfordult, hogy más téma – például a *Palócföld* egy-egy számának recenzálása – kapcsán is kölcsönöztem, idéztem Tőle gondolatokat. (S az idei március 15-e – amikor újságíróként az elsők között kerestem fel somoskőújfalui otthonában, hogy gratuláljak Kossuth-díjához és a másnapi *Nógrád Megyei Hírlapban* megjelentessem az alkotóembereknek Magyarországon adható legmagasabb kitüntetését kísérő benyomásait, érzelmeit – még nem is nyomhatott semmit a latban, mert a róla szóló könyv bő egy évvel azelőtt látott napvilágot.)

A Földi Péter-t néhány héttel a bemutatója előtt, 2005 decemberében láttam először. Pál József – akit szoros barátság fűz a művészhez és írt is róla néhányszor – nem volt rest elhozni, „elcipelni” s megmutatni nekünk, a zsűritársaknak a Kohász Művelődési Központban rendezett hagyományos ifjúsági vers- és prózamondóversenyen. Látszott rajta némi büszkeség, de inkább elégedettség, hogy neki már van, egyáltalán van Földi-könyve. Mi csak annyit tehettünk, hogy belelapoztunk és elámultunk: főként természetesen a formán, a külcsínen. Nem tudom a többiek mire gondoltak, nekem mindenesetre kevésnek bizonyult a néhány perces lapozgatás. Elhatároztam, hogy nekem is lesz ebből a ritka szépségű kiadványból. S alig telt el néhány nap – esetleg hét, hiszen már 2006-ban jártunk – és jött a telefon Földi Pétertől: közölte, hogy a megyei lap szerkesztőségében hagyott a számomra egy könyvet, továbbá egy meghívót a budapesti premierre. Reméli, hogy jelen tudok lenni. Megígértem és – annak ellenére, hogy más, kevésbé fontosnak ítélt programot le kellett mondanom – ott voltam a Hamilton Tőzsdeügynökség Rt. aulájában, az Aulich Art galériában. Hallottam, amit dr. Hann Ferenc, Földi művészetének alapos ismerője és értője mondott könyvajánlásként. A Szentendrén élő, akadémikusi rangig jutott művészettörténész régről, pályája kezdeteitől jó kapcsolatot ápol Földi Péterrel, salgótarjáni időszakában barátkoztak össze. Ő tudja, hogy a festő számára mit jelent az a somosi széljárta fészker, ahová festékallergiája elől menekült, s amelynek fotója – nyilván nem véletlenül – feltűnően előkelő helyen, közvetlenül az alkotó portréi mellett szerepel a kötet élén. Ő még emlékszik azokra a hetvenes évek eleji, közepi képekre, a vegetáló, burjánzó, virágzó növényekre – babbüvelyekre, lósóskákra, pity pangokra, csírázó hagymakosarakra – is, amelyekből a későbbi jellegzetes madarak, majd más különleges állat- és emberfigurák kialakultak, szervültek. Ugyanis – mint Hann Ferenc elmondta – Földi művészete, noha befelé építkezve is bővült, alapvetően nem változott az évtizedek folyamán. Azt képes bizonyítani, hogy a növény, az állat és az ember sorsa a természetben összefonódik, egymás tulajdonságaival felruházódik, s az „emberállat” mindegyike oltalomra szorul, védtelen és kiszolgáltatott. S, hogy kitől és kinek? Ez a legnagyobb talány e festészetben éppúgy, mint azon kívül. Mondhatni, hogy a „nem szeretem” valóság, de azt is, hogy e metaforikus élőlény önmaga veszélyezteteti

először saját életterét, aztán moralitását, szabadságát, majd feszegeti emberlétének határait is. Ezzel a meditatív látásmóddal, kereső, kutató világszemlélettel, ezzel az eredeti festői módszerrel Földi Péter – Hann Ferenc szerint is – összetéveszthetetlenül sajátos művészetet teremtett, olyat, ami független minden iskolától, irányzattól, divatáramlattól, olyat, ami csak rá jellemző. Bár számára is voltak és vannak tiszteletet parancsoló tradíciók, elődök, (egy Hann-kismonográfiában 1990-ben Földi Péter Somoskői Ödönt, a falujabéli mesterét, aztán az egri főiskoláról, ahol most ő maga is tanít Nagy Ernőt, Blaskó Jánost, Seres Jánost említette és azt nyilatkozta, hogy Van Gogh-on nőtt fel) gondolati párhuzamokat talált az indonéz fafaragványokban, a sumér művészetben, a néger plasztikában, a Húsvét-szigeti szobrokban, amelyek azonban – mint előképek – inkább a lelki rokonságot sugallják. Arról is szó esett – akkor Pesten, a könyvpremierén –, hogy mint tanárember viszont Földi sokat merített és őrzött meg a gyermekrajzok spontaneitásából, keresetlen őszinteségéből, a népművészet tisztaságából, logikájából, formakincséből.

A könyv körül bábáskodók képviselőitében is megszólaltak néhányan a bemutatón, beszéltek a kötet előkészületeiről, a megjelentetés körülményeiről. A „főhös” is elmondott néhány köszönő mondatot a kiadónak, a szerkesztőknek, a könyv munkatársainak, de alig várta, hogy eltűnhessen a feltűnően nagy sokaságban és személyéről elterelődjek a figyelem. De a gratulációkat nem úszhatta meg, s az elismerő szavakat – mint a szemtől-szembe méltatások esetében máskor is – kicsit zavartan, már-már restelkedve fogadta. – Nézzék csak az emberek a képeimet, azokról mindent megtudhatnak rólam is – gondolhatta magában, merthogy a galériában ugyanakkor tárlata is volt *A hantmadarak élőhelye (Supka Manna emlékére)* címmel. Felélénkült, kinyílt azonban, amikor az estébe hajló dedikálásra került sor. Akik megvásárolták – ugyancsak nem voltak kevesen – az értékéhez képest egyáltalán nem drága, de az átlagzsebeknek olcsónak sem mondható kötetet, szinte valamennyien ismerték korábbról Földi Pétert. Meg is állt a toll a kezében, amikor ráismert egy-egy régen látott személyre és érdeklődött hogyléte felől. Bizony lassan haladt, meg is akadt a sor, ha közös élményeiket is felelevenítették. Arra persze vigyázott az ünnepelt, hogy az utolsó buszt elérjük. A pályaudvaron még felhajtottunk valami itókaféléit és hazafelé végig beszélgettünk. Mi másról, mint a művészetről, de nem úgy általában, hanem a tarjáni, a megyei vonatkozásokról. Pál József is velünk volt, ő is felidézte – mint rendszeren – néhány korábbi emlékét, gondolatát s ezúttal is elővezetett egy-egy figyelemre méltó ötletet, véleményt a képzőművészeti, irodalmi élet „megváltására”...

De vissza a könyvhöz, amelyet a fővárosi élmények – a látottak és hallottak – után legközelebb eleve másként vettem a kezembe. Valahogy minden világosabbnak tűnt. Jobban értettem Földi Péter műveit és még inkább értékeltém H. Szilasi Ágota salgótarjáni származású, az egri Vármúzeumban dolgozó művészettörténész okos, mélyen empátikus tanulmányát, s abban többek között az alábbi megállapítást: *„A szimbolikus gondolkodás, s az általa létrehozott rajzolt jelképek évezredek óta az emberiség kultúrájának leglényegesebb lényegét tömörítik, szervesítve a szellemet az anyagi-
val. E folyamatban a valóság legmélyebb rétegeinek feltárása érdekében az ábrázolás túllép az életképi jellegén, és képírássá válik, melynek elsődleges feladata a természeti állapotból kiemelkedő embert körülvevő világ értelmezése. A létrejött jelképek rendszere a kultúrák identitásának elengedhetetlen lényege. E világban az ember mikrokozmosznak tekinti önmagát,*

mely világban ő is része az isteni teremtésnek, így a benne-élés jelenti a megértést segítő értelmezőhálót". Ugyancsak helyénvalónak éreztem H. Szilasi Ágota végkövetkeztetését is: „Földi Péter festményeinek lényegévé a kozmikus és a szellemi fény válik, tehát maga az élet és annak féltése. S így válik művészetén keresztül maga is fényhozóvá, kapcsolatteremtővé, olyanná, aki ha úgy tetszik – csak úgy, mint mi emberek mindannyian – »csillaganyagból« született. Ezt a szellemi sugárzást föl vállalva működésbe tud hozni valamit: például egy gazdagon strukturált, valahonnan a mélyből előhívott KÉP segítségével, mely kép ettől kezdve már nem pusztán műtárgy, hanem élethordozó szubjektumnak tekinthető. Ő ezt a sugárzást akarva-akaratlanul föl vállalta – s e küldetés erkölcsi normái szerint festi az emberi lét legalapvetőbb igazságairól szóló műveit, hatni képes varázsképeit. – Hiszen a világ sorsa – a lelkek közt hidat verni képes – képeken fog múlni.” H. Szilasi Ágota azonban a kötet szerkesztésének nem kis feladatát is magára vállalta. Vonzó és találó című fejezetekben – *Látványélmények, Madarakról, Táltos boronával, Asszonyének, Vetésforgó* – tette közzé a bő három évtized során született legjellemzőbb műveket. S a kötet elsősorban azért jó, mert hitelesen orientál, szemléletesen mutatja be – és amennyire egy nyomtatott műtől egyáltalán lehetséges és a XXI. század elején a technikától elvárható –, korrekten adja vissza Földi festészetének, kultikus mítoszának tartalmi lényegét, formai önazonosságát. S nemcsak rajztudását, vonalbiztonságát, kreativitását, stilizációs készségét, hanem élénk színvilágát, attraktivitását, dekorativitását is. A ritka gazdagságú és remek kivitelű képmelléklet után a Földi Péterrel készült interjúból került egy rövid válogatás. „Valahol belül egyetlen képet festek folyamatosan...” – nyilatkozta Tóth Elemérnek a *Nógrád Megyei Hírlapban*. Dukay Nagy Ádám a *Palócföldben* közölte beszélgetésüket: „...szemben állsz a deszkával és festesz. És amikor kész egy kép, az egy idő múlva elszakad tőlem. Hogy kire milyen hatással van, az már majdnem független tőlem... Igazából érettem van, mert szeretek festeni. Hogy éretted is van-e, azt te érzed... Picasso, mikor megkérdezték, hogy mire való a művészet, azt válaszolta: arra, hogy riasszuk a gonoszt... Nekem arra való, hogy magamból megpróbáljam kiűzni a gonoszt” – mondta Földi Péter. A művészetét elemző írásokból is közöl szemelvényeket a kötet. Ezek sorában olvasható a nemrégiben elhunyt Supka Magdolna szaktekintélyként kifejtett véleménye: „Földi Péternek birtokában vannak a művészi-mesterségi ismeretek az alámerüléshez... ha mi magunk is belemerülünk egy időre világának igézetébe, akkor értjük meg igazában, miért van az, hogy ez a művész nemcsak piktúrájában, de egész habitusában magán viseli ennek a másuttjártságnak a nyomait...” Az életrajzi adatok fejezet élén Wehner Tibor foglalja össze a legfontosabb tényeket, s mielőtt a hazai és külföldi egyéni és csoportos kiállítások, a díjak, a közgyűjteményekben fellelhető művek, a saját publikációk és az irodalom listája következne, van két festmény: Az *Apám portréja* és az *Anyám portréja*. Nem kell magyarázni, hogy miért, a szerkesztés viszont dicsérhető e megoldásért (is).

A kötet grafikai tervezése Molnár Csilla gondos és ötletes munkája, a fentebb átteteleseken már méltatott fotókat Sulyok Miklós készítette. Az angol szöveg Matthew Palmer nevéhez fűződik. Sokat mond, hogy a külföldi és magyarországi magángyűjtemények mellett a következő közgyűjtemények működtek együtt a könyv készítőivel: Nógrádi Történeti Múzeum, Salgótarján – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest – Janus Pannonius Múzeum, Pécs – Kecskeméri Képtár – Szombathelyi Képtár – Fővárosi Képtár, Kiscelli Múzeum, Budapest – Xantus János Múzeum, Győr – Hermann Ottó Múzeum, Miskolc – Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely – Déri Múzeum, Debrecen – Dobó István Vármúzeum, Eger. A nyomdai

előkészítést, illetve a sokszorosítást a budapesti GMN Repró Stúdió, valamint a szintén fővárosi Pauker Nyomda Kft. végezte. Igazgató: Vértes Gábor. A kiadvány támogatói: shl és Union Biztosító. Egy ilyen színvonalú könyv esetében nagyon fontosak ezek az adatok is.

Kétség sem férhet hozzá, hogy a Földi Péter eddigi életművét összegző kötet meghatározó módon gazdagítja a megyében élő képzőművészekről – mások mellett Réti Zoltánról, ifj. Szabó Istvánról, Jánossy Ferencről – az utóbbi években megjelent jelentős művek sorát, s nélkülözhetetlen forrás ahhoz, hogy valaki jól megismerje a megye újabb – id. Szabó István szobrászművészt követő – Kossuth-díjas alkotójának pályaképét, művészetének jellegzetességeit. De fontos, nagy értékű dokumentum lesz majd ez a könyv évtizedek múlva is, a megye XX. századi képzőművészete iránt érdeklődőknek. S mivel Földi Péter csak 58 éves, remélhetőleg még hosszú évek várnak rá, ennél fogva munkásságában reális esélye van néhány új korszaknak. S ez esetben további könyvek is várhatók, szükségessé válnak. Legyenek azok is ilyen szépek, tartalmasak és akár nehezek is, szívesen keresek azoknak is méltó helyet a könyvespolcaimon.

Földi Péter: *Vetésforgó* (1995-96)

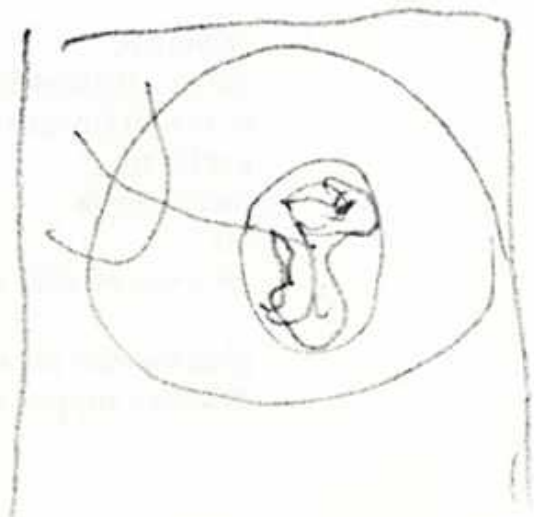
Hurok

Csontom tört, inam szakadt –
de nem féltem ettől a pillanattól soha.
Az időm letelt és most vége:
a piacon kimér majd egy kövér kofa.

Útját nem állhattam tűzvésznek, viharnek,
hegyomlásnak, lavinának, árnak...
De fészket építettem, gondoztam, neveltem,
a fiókák kirepültek, már messze járnak.

Gyülöltem, ha értelmetlen napok múltak,
cammogva botorkáltak üres órák,
még egyszer megnézem a fátyol égen,

hogyan repülnek felettem a gólyák.
Ismerem a világ rendjét: tavasz, nyár, ősz, tél.
Az élet az, amit a halál elé tettél.

Rebbenő madár

Az éji vadonban ragadozók járnak,
fekszem a fűben, kúszom a sárban.
Két évszám közé ide születtem,
zsákmányállat, finom préda lettem.

A keselyűk – tudom jól –, már útra keltek,
temetővé rohadtak a nyári kertek.
A Nap rémület, a Hold félelem,
hogyan hullni kell, tudja az értelem

és ez iszonyú. Ágak közt acél-kék
szem figyel, merev pupilla. Halál-árnyék.
Üres a fészkek és üres a szív.

Templomharang szirén-hangja hív.
Hó hull nyakamba, télre fordul a naptár,
a semmiért is repülj, ha szárnyat kaptál!

Részlet a szerző Földi Péter ceruzarajzai alapján készülő szonett-kötetéből.

rejtezés

szerelem,
ahogy olvasnak belem selyméből
és madárárnyam rebbenéséből
azt hiszik
megtalálnak
ott,
ahol összetörik a vérző kristályt

ahol minden pillanat születik
és ahová süpped minden lélegzet

átlényegülés

bármelyik irányba forgatható kocka
agyad
amint diszkréten megterít az örületnek
csendesesen összefogjuk a halott redőket
az ezer pillangó táncát
a rejtelmes zuhanást szárnyunkra feszítjük
végignézzük a csendes rothadást
az átlényegülés természetes báját
ígérem:
szerves hulladékkal
nem szennyezem majd a földet
kacagok ha apró csigáknak
adhatok fekhelyet
s akkor kinéz az isten sápadt szemgödrömből
de nem lesz kezem hogy könnyeit letöröljem

Levél Csemniczky Zoltánnak

Kedves Zoltán!

Már régóta nem találkozhattam veled személyesen, pedig voltak olyan időszakok, amikor legalább kéthavonta Lóránt Lulával megfordultunk nálatok.

A balassagyarmati Horváth Endre Galéria és a Szerbtemplom fantasztikusan csábító kiállításainak megnyitóin időről-időre megjelentünk, és élveztük azt a műértő és műpártoló hangulatot, amit Te teremtettél meg a város falai között. E megszentelt helyeken mindig találtam menedéket, megnyugvást és biztatást a szürkeség, a beletörődés és a kilátástalanság után. Jó érzés volt látni és hallani, hogy vannak körülötted olyan emberek, akikkel el tudtad hitetni, mennyire létfontosságú belső harmóniánk számára a művészet. A te városodban olyan közeg alakult ki, amely kívülről nézve egységesen támogatja e valóban értékes és nemes küldetést.

Mondd, mi ez a titok? Mit teszel, hogy pusztá jelenléted elvarázsolja a közönséget és béketűrő, engedelmes tanítványként követnek téged? Mit tudnak rólad az emberek? Egészen biztosak a szeretettedben és feltétlen bizalmat éreznek irántad! Te már régóta megkaptál minden elismerést.

Gondolkoztam, vajon miféle érzések kerítenek birtokukba, amikor alkotsz, elragadtatod magad, és könnyed szobraiddal felemelkedsz a föld fölé? Miféle csomók és kötődések építik benned az Egészt, amelyek nemcsak kezeid által nyernek logikus megoldást, hanem a tisztára kristályosodott elme is testet ölt bennük? Hogyan éred el a harmóniát és milyen küzdelmeken mész keresztül, amíg a meztelen huzalból térháló és szellemet rejtő költészet születik? Az acél hideg, kemény, feszült, merev, engedetlen anyag. Nem lehet könnyű szorítással illegetni, nem adja meg magát. Te mégis úgy ismered ezt a matériát, hogy mire átalakul, meg is szelődül és átlényegül teljes valóságában. Elképzelem, ahogyan tágas műtermedben dolgozol, és valódi iparos munkát űzve váltogatod a forrasztópákákat a különféle fogókkal és ki tudja még mi mindennel. Eközben nemcsak engedelmességre kényszeríted a kezed ügyében szorongó tárgyakat, hanem úgy illeszted össze azokat, hogy megfeleljenek egy magasabb rendű elképzelésnek, és a fizikai akadályokat leküzdve egy esztétikai tartalom hordozói legyenek. És lám, a földhöz tapadó nehéz fémből könnyű, légies, átlátszó, már-már súlytalan rendszer rajzolódik ki, ami egyszerre elevenít meg filozofikus szimbólumokat, fölemelő térélményt és izgalmas grafikai tartalmakat is. Különös felfedezéseket tettél az anyag természetében. Kétségtelenül sajátos technikai kultúrát alakítottál ki magadnak.

Szokás volt a XX. század modern művészetét azonosítani többek között a vasbetonnal, a csillogó acélszerkezetekkel, az üveggel, a „hard edge” üvöltésével, a kiszámított attitűdökkel és az örök változékonysággal. Te, aki a modernség minden kritériumának eleget tettél, mégsem hódoltál be a szokásos hullámhegyeknek. Úgy tudtad megújítani a mai magyar szobrászat formanyelvét, hogy az újszerűen használt anyagok és formabontó megoldások mellett a régiek hagyományát is megőrizted. Akárcsak

Antoni Gaudi, aki a régi-új anyagokat a maga emberi észjárásával kiegészítve átszellemültté tette. A barcelonai Güell Parkban a legmohóbb formagazdagság, a legérzékibb vonalvezetés, a legvadabb színhasználat, a játékosság és az anyagszerűség végső határainak feszegetése keveredik a józan mértéktartással, és a technikai megvalósíthatóság tiszteletben tartásával. A remekművek sajátja a tobzódó határtalanság és az ösztönös önszabályozás.

A kortárs művészet megítélésével kapcsolatban sok-sok dilemma fölmerül. Gyakori nézet szerint a mai művészek túl keveset tudnak az ábrázolásról. A realizmus iránti igény-e ez vagy a tájékozatlanság lelepleződése? Mennyire szembetűnő lehet az ősember és a gyerekkrajzok hasonlósága? Egyiptom több nézetű szemléletmódja és a gyerekek felfogása között szinte egyértelmű a lelki rokonság. A tér és a forma absztrakciója ősi adottságunk, életünk során a szocializáció tompítja el. Az írás tanulásával minden kisgyermek veszít a veleszületett expresszivitásból, csakis azért, mert a sémáknak való megfelelés kényszere fölerősödik benne. Az ember eredendően többet akar láttatni, mint amennyit magától értetődően tud. Az ősművészet azért nem ábrázol bizonyos dolgokat, mert nem akar többet ábrázolni, tehát a maga nemében tökéletes. Magas szintű művészi realizmus és absztrakció együttese. A gyerekkrajzokon is azt láthatjuk, amit az alkotó szeretne kiemelni. A legfontosabbakat, a legszemélyesebb, a legőszintébb megnyilatkozásokat. A mai művészt is az teszi halhatatlanná, hogy meg tudja fogalmazni az egyetemes emberi érzelmeket, a tudat alatti tartalmakat, az ősi rejtjeleket, a talányos mondatokat, a szavakkal ki nem fejezhető fogalmakat és jelenségeket. Megőríz valamit a gyermeki lényéből. Ugyanakkor ez a kifelé fordított lélek teszi a művészt sebezhetővé és végtelenül védtelenné.

Szobraid előttem olyanok, mint a röntgenképek. Énedet összekapcsolom a műveiddel. Portrészorozatod darabjai ott lebegtek a salgótarjáni Bolyai Gimnázium aulája fölött. Érdekes nézőpontok adódtak ezen a helyen. A természetes fény, az átvilágítás és a konstruktivista épületelemek új viszonylatba helyezték plasztikáidat, amelyek úgy emelkedtek fölénk, mint látható lelkek. Rejtélyes élőlényeid hártya-testükkel, zuhanó, repülő szárnyaikkal a bennünk lakó sokféleséget, a mélyen eltemetett vonzalmakat és félelmeket formázták újra. Emberalakjaid, nőfiguráid az ellentmondások és az ideálok megtestesítői voltak számomra. Megejtő kettősség uralkodott rajtuk, hiszen egyszerre láthatók kívülről és belülről is. Sőt, ha körbejártuk őket, újabb és újabb relációk keletkeztek bennük. Mintha egy filmet láttunk volna megelevenedni a mozdulatlanságra ítélt bálványokról. Olyan horizontok tárultak fel, amelyek a legmerészebb képzeletünkben sem fordultak elő. Titokzatoság és világos áttekinthetőség lakott bennük. A drótok tekervényiből, csomózódásaiból, összenőtt részeiből értelmes jelek, vizuális mondatok születtek. Az összekapcsolásoknak tartalmi-funkcionális hangsúlyai emelkedtek ki, amelyek a formai egységet erősítették. Bár a technika önmagában is látványos részletekkel teli, mégis az összehatás vált meghatározóvá, sajátosan egyedivé és utánozhatatlanná.

Szeretem hallgatni, ahogy a művekről beszélsz. Kíváncsi vagyok a latin címek választására, jelentésére, saját nézőpontjaidra. Önmagadról mindig szerényen és szűkszavúan nyilatkozol, pedig tudom, hogy határozott elképzeléseid vannak az általános és különös esztétikai mércét illetően is. Ítéleteid szilárdak, kritikusak, igazak és őszinték. Tanulni lehet belőlük.

Kívánom, hogy kedved és kitartásod örökre megmaradjon, legyen módod és alkalmad terveid megvalósításához, halmozz fel újabb sikereket, és szeretettel gratulálok megérdemelt kitüntetésedhez.

Salgótarján, 2007. október 30.

Csemniczky Zoltán: *Anus rictum diducens*

Conscientia animi

Csemniczky Zoltán Munkácsy-díjas szobrászművészről

Először találkoztam személyesen Csemniczky Zoltánnal múlt vasárnap, balasagyarmati otthonában, annak ellenére, hogy munkái már évekket ezelőtt fölkellették a figyelmemet. Elmaradhatatlan tartozékával, egy pipával kezében nyitott ajtót. Pipáját a lélegzés ritmusában szívta. Beszélgetés közben szembetűnő volt a kontraszt, amint sietősen, egyik cigarettáról a másikra gyújtva fészkelődtem a kanapén, míg Csemniczky kényelmesen, nyugodtan pipázgatott foteljében. A jó pipás legfőbb ismertetőjegye a nyugalom, szokták mondani. Csemniczky valószínűleg jó pipás lehet. Amint eregeti a füstöt, az illatos füstfelhő-gomolyagok kapcsolatot teremtenek ég és föld, profán és éteri, a fizikai és a szellemvilág között.

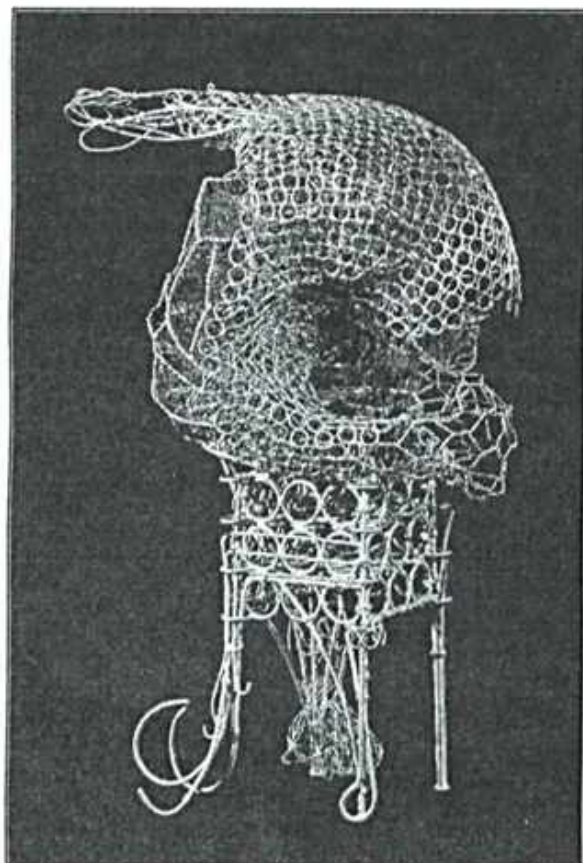

Thackeray azt vallja: „A pipa bölcsességet húz ki a filozófus ajkai közül és befogja száját a bolondnak”. A szobrászművész pedig vérbeli filozófus. Nem véletlen, hogy Renè Magritte *Ez nem pipa* című festménye jut eszembe a jelenetről, amit Földi Péternek egy pasztellképe, illetve a plafonról lelógó huzalszobrok kereteznek. Nem azért, mert a tagadott azonosítással kívánnék egyeztetni bármit is, inkább a metaforák, valamint a képi képzetek miatt. Szabad asszociáció, utánérzésekkel.

Csemniczky szobrai mind metaforák, világra nyíló ablakok, bemutatják tárgyakat és azt a közeget is, amely közvetít, azaz befolyásolja a befogadást, magát a nyelvet, a gondolkodást, az akár ellentmondásokkal terhelt jeleket, ahogyan szavaink meghatározzák gondolkodásmódunkat a világról, s annak tárgyi valóságáról. Kicsit valóban szürrealisztikus belegondolni.

Csemniczky mindig egy problémából, egy gondolatból indul ki, amikor dolgozik, melyet a munkafolyamat során végig formál, alakít, címválasztásaival pedig alakítja a befogadók hozzáállását. A címek tehát fontos tartozékai munkáinak. Nagyrészt nem magyarul, hanem angolul, latinul vagy olaszul csengő dallamok.

„Többen kritizálják, hogy miért, magyarok vagyunk. El vagyunk árasztva a világban mindennel, de, közben meg Amerikát majmolják, a nyugatot majmoljuk, tőlük veszünk át szinte minden paradigmát, rosszul értelmezve, mert lehet, hogy abban a rendszerben, vagy összefüggésben nem alkalmazható a paradigma. (...)

Csemniczky Zoltán: *Conscientia animi*

Szóval nem nagyon vannak magyar címek, ami abból adódik, hogy Földi Péterrel volt egy kiállításunk Franciaországban, Párizsban, a Magyar Intézetben, és akkor lefordították az egyik szobromnak a címét franciára, az *Auto-freud mobilt*. Mondanom sem kell, hogy hülyeség lett, ezért inkább latin, vagy angol címeket adok. Ez nem nagyzolás, csak nem mindig lehet a szinonimákat fölcserélni. Vagy nem jó a ritmusa, kicsit más háttérrel, más hinterlandot ad a befogadási oldalnak. Természetesen vannak magyar című művek is, éppen ezért. Itt van a *Conscientia animi*. Lelkiismeretet jelent, de azáltal, hogy *Conscientia animi* a címe, máshogy kell hozzányúlni a befogadónak is, más érzetet kelt, és a fordítás is egyszerűsítőnek tűnik” – nyilatkozik a kérdésről a szobrászművész.

Onto- és filogenetikus problémákat feszegetnek a huzalokból előállított, gondosan megformált művek, melyek egyrészt hagyományos szobrászati alkotásoknak tekinthetők, hiszen térplasztikák, körbejárhatók, az anyagot a művész keze formálja készre, másrészt azonban mégsem hagyományosak, olyan értelemben, hogy „beleláthatunk a veséjükbe”, képletesen. Amikor 2001-ben láttam Csemniczky kamara kiállítását Salgótarjánban, a Nógrádi Történelmi Múzeumban, éppen azért gyakoroltak rám nagy hatást a kiállítóterben elhelyezett objektumok, mert több rétegét teszik lehetővé az interpretációnak a befogadási, az értelmezési folyamatban. Mindig tudnak újat „mondani”. Az „igazi” műalkotásnak egyre több rétege fejlődik fel a találkozások alkalmával, többszöri megvizsgálásra is megtelítődik, nem pedig kiüresedik a forma, vagyis obszerválásra nem ürül, hanem újabb és újabb jelentéstartalmakkal bővül, gazdagodik. Csemniczky Zoltán szobrai nem kvázi műalkotások, nem érdeklí őket a talmi csillogás, a szemfényvesztés, hanem inkább a humanizmus szellemiségében fogantatva, mélyen emberi tartalmakat jelenítenek meg. Nem mázak, maszkok, hanem labirintusok, az emberi lélek sokszor akár önmagunk számára is kifürkészhetetlen útvesztői. Hiszen az egyén önmagában is fölfedezhet olyan, eddig láthatatlan szegmenseket, melyek ismeretlenek voltak számára korábban. Így tehát, bejárva a labirintusokat, akár önmagunk „bugyraiba” is képesek lehetünk betekintést nyerni, amennyiben szemlélőként nyitottnak bizonyulunk a befogadásra.

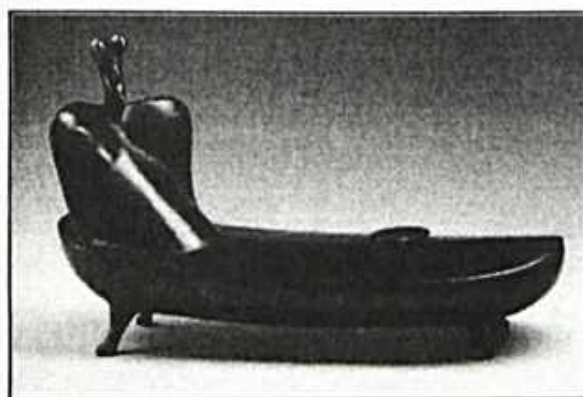
Csemniczky szobrai légiés formák, a maguk törekenységének látszatával, bizonytalanságával, nemes, erős acélhuzalokból. Átfúj rajtuk a szél, örökkévalóként állnak a létezésben, arra kényszerítve nézőiket folyamatosan, hogy gondolkozzanak el az organizáció kérdésein.

„Azt, hogy milyen szerkezete van a világnak, azt az ember kutatja. A saját lehetőségeivel, a saját gyarlóságán keresztül, a korlátoltságaival együtt, korlátokat le-döntögetve, nem teljes mértékben eltaszítva annak a lehetőségét, hogy létezik valami, de fenntartásokkal. (...) Valami van. Egy biztos, hogy az ember, az nem az egyedüli a világon. Az ember igyekszik úgy tekinteni a világra, mintha ő lenne a közepe. Nem így van. (...) Felépítettünk városokat, hidakat, utakat, alagutakat fúrtunk. Elsajátítottuk egyes élőlények ténykedését (...) az ember épít. Az önismeretnek, az egyéni önismeretnek, meg a világismeretnek az ember oly kevésbé van a birtokában, hogy azzal, amit sikerült megcsinálni, azzal annyira el van sajátmagától kápráztatva, hogy az se baj, hogy tönkreteszi a környezetét. (...) Ez időnként változik, időnként javulónak látszik, időnként nem, de ezt ugyanúgy minden embernek magában meg kell érteni. Ugyanúgy ontogenetikusan, mint filogenetikusan meg kéne érteni, hogy megfelelően tudjunk kitekinteni, meg magunkba tekinteni, hogy el tudjuk dönteni, mi a jó, meg mi a nem jó, de hát ezzel folyamatosan küszködünk. Vannak olyanok, akik többet foglalkoznak azzal, hogy a jobb vagy a rosszabb utat válasszák, és vannak, akiket ez nem érdekel (...)”

Amikor Csemniczky alkotásait nézzük, az élet sokszínűségével állunk szembe. Irónia, kutatói szemléletmód, analízáló, a világ és a saját megismerésére törekvő alkotó gondolkodása hatja át a „vázakat”, hogy minden forrasztás, huzal, forma kifejezhessen valamit az élet sokszínűségéből. Gráf rendszerek, a javából! Érendszerek, gondolati hálók.

Érdekes belegondolni abba, honnan ered a művésznél a gesztus, hogy a huzalt, mely eredetileg gipszszobrok vázául szolgál, konkrét re-prezentációként használja fel, ezáltal fundamentumává és külső megjelenési formájává téve eszméinek ezt a viszonylag könnyen formálható, sziszifuszi munkával építhető anyagot. Csach Gábor művészettörténész az Arte Povera gesztusát véli fölfedezni e „mozzanatban”.

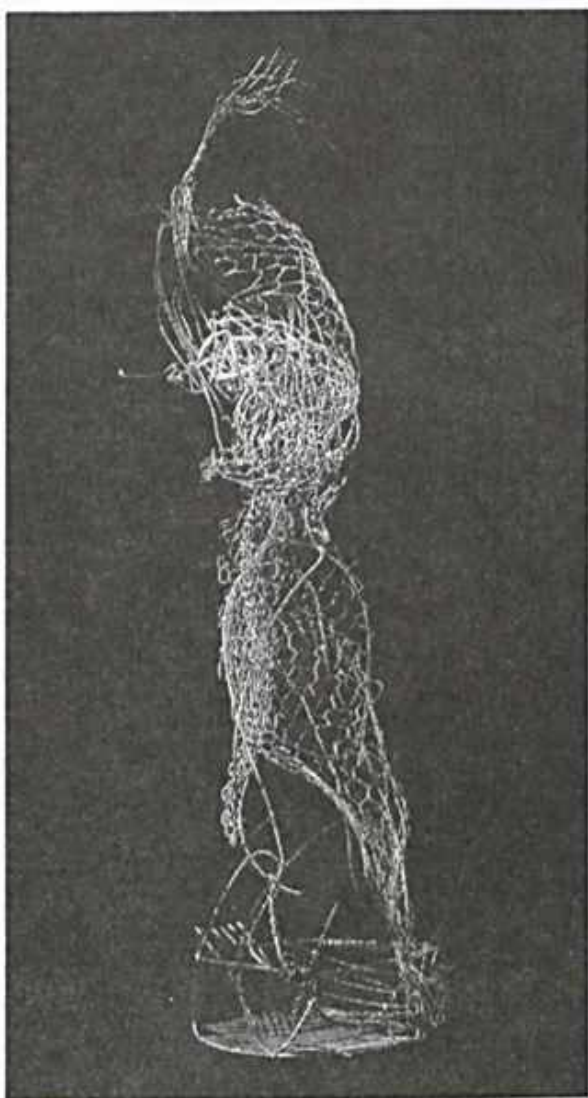
„Csemniczky-t elkésértette a pénztelenség, hogy gipsz-szobrai közül mindössze egyet (*Szarkofág*, 1988) sikerült bronzba öntenie. Szegény művész mit tehet ilyenkor: az Arte Povera gesztusához nyúl. Keres egy olcsó, izgalmas anyagot, mely jól kiegészíthető újrahasznosított hulladékkrugók, képtartó drótvégek garmadájával. Ezt az arte povera érzést teszi teljesé az egykori babakocsi-tárolóból átalakított műterem, ahol az alkotó metafizikán időnként átdübbögő materiális brechti V-effektet a helyiség közepén elhelyezkedő szenny-csatorna aritmikus moraja adja.”

Csemniczky Zoltán: *Szarkofág*

Véleményem szerint azonban nem pusztán egy gesztusról van szó, és Csemniczky „filozófiáját” sem lehet maradéktalanul azonosítani az Arte Povera szemléletmódjával. Valóban, nem könnyű egy művésznél megélnie, létrehozni új alkotásokat, a szerény anyagi keretek miatt, s természetesen ezek a költségek jócskán megnövekszenek egy szobrászművész esetében, főként, ha netalántán az alkotó olyasmire vetemedne, hogy például bronzal kísérletezzen. Az is igaz, hogy az

acélhuzal könnyebben beszerezhető és olcsóbb, mint a „nemesebb” bronz. Ugyanakkor az a felfedezés, melyet Csemniczky tett, amikor használni kezdte a vázat, mint önmagában is helytálló produktumot, korszakalkotó mozzanatot jelentett a szobrászat történetében. Mert mi is a „rút, szibarita váz”? Egyszerűen megfogalmazva: minden, amire építeni lehet. A csontváz, a szobainas, az alapozás, s nem csupán effektíve, hanem átvitt értelemben is. Kultikus utalás, mitológia, a benső, a lecsupaszított ember, a nuda hominitas vagy veritas, a nuda animi, vagy a conscientia animi... Vagyis: a meztelen igazság. Az építhető, felépítő, eltakarható, feltárható vagy éppen elrejtendő igazság.

Csemniczky Zoltán: *Homunculoida – corda externa*

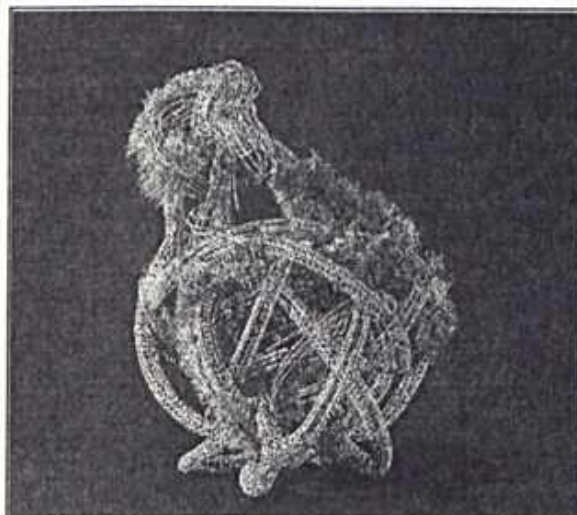
személyes érintettség döntő módon hat arra, mit észlelünk, és arra is, hogyan emlékezünk.”¹

S hogy meddig terjednek ki az észlelés határai? Az szintén egyénileg változó, de mindenképpen a társadalom, s a szavak, vagyis a nyelv, így a szocializáló közeg által bizonyos mértékig meghatározott. A nyelv a társadalmi konvenciókat, az emlékezés kollektív mivoltát biztosítja, egyfajta referenciális keretet ad elbeszéléseinknek, s ez a

S hogy mi az igazság? Az igazság változó, koronként, egyénenként, s az is változhat, ahogyan a gondolkodó ember életének bizonyos mozzanatait értékeli. A visszaemlékezések, a rámutatások, az elbeszélések vagy az önértékelés esetében olyan kulcsfogalmakról beszélhetünk, mint identitásteremtés, az identitás megjelenése a kollektív identitásban, egyéni és társadalmi hagyományok, elvárások által alakított jellegek. Az adott személyek úgy (re)konstruálják múltjukat, ahogyan azt a jelenlegi érdekeik megkívánják, vagy ahogy az alátámaszta személyes életútjukat, élettörténetüket, s mindez lelki mozzanataik elbeszélésére is jellemző lehet, s az önmagunkról való gondolkodás alapvetően meghatározza a világról való gondolkodásunkat, a világról alkotott (szubjektív) képünket is. Konstrukciók, sémák segítségével. Ezek segítik az embert a tájékozódásban, önmaga és mások, az események megítélésében, ezáltal „már az észlelés is attitűd jellegű (...) pusztán általános benyomást nyer az egészről, s ennek alapján megkonstruálja a valószínű részleteket. (...) Az ilyen jellegű konstrukciónak kell azonban igazolnia a személy általános benyomását. (...) a

keret mindenkire érvényes egy adott társadalmi csoporton, vagy az egyéni életúton belül. S itt újra visszakanyarodhatnánk akár a nyelvi metafora kérdésköréhez. A nyelv segítségével próbáljuk életre kelteni a műalkotásokat is, melyet úgy észlelünk, miként személyes fantáziánk, „korlátaink”, meghatározottságunk lehetővé teszik. Hogyan látja mindezt Csemniczky?

„Azért érdekes gondolkodni azon, hogy volt, nem szabad önmagunkat se ellapítani, de a túl merev tartás se jó, mert akkor azért nem tud az ember semmit se csinálni. Folyamatosan kell saját magát vizsgálni az embernek. Mert az ismerd meg önmagad gondolat már nagyon régi, a görögök, a rómaiak már mind elmondták ezt, de hát addig nem ismerjük saját magunkat, amíg meg nem halunk. Addig mindig lesz, ami meglepetésként ér. Fölfedezünk saját magunkban olyan dolgokat, amiket föl se tételeztünk, hogy bennünk van. Vagy nem figyeltünk oda. (...) Nem mindent látunk a világból, ami magunk körül van, ami bennünk van. Ami az ösztöneinkben van, meg az érzelmünkben van, abból nem minden jut el az értelmi szféránkba, és az értelmi szféránkban levő dolgokat nem mindig tudjuk áttenni a másik kettőbe, illetve arra fordítani a figyelmet. Persze azért se csináljuk, mert kényelmetlen. Hagyjuk inkább, mert kényelmetlen. (...) De hát az emlékezés az elég érdekes. Szelektív jellegű dolog, mert nem mindenre emlékezünk vissza, ami történt velünk. Nem mindenre tudunk, és nem mindenre akarunk emlékezni. (...) Tehát, kinek, milyen szabadsága van, az azért attól is függ, ki mennyire ismeri föl, mik a szükségletek, a kívánalmak, a lehetőségek, mik a normák, az etikett milyen, mit érezzünk meg, meg mit ne érezzünk meg. Az ezekről való különféle nézetek jelentősen megváltoztatják azt, hogy az egyik ember így emlékszik, a másik ember úgy emlékszik, hogy ez volt jó, vagy nem volt jó.”

Csemniczky Zoltán: *Orbit*

Sok minden a felszín alatt létezik.

Olyanok ezek a szobrok, mint mi magunk, mint jelenünk, benne múltunk, a gondolataink. Kiszolgáltatottak és edzettek, jól strukturált rendszerek és fércművek, egyszerűek és szövevényesek, összefogottak és szétesők, humorosak és mélabúival telítettek, mesefigurák és horrorfilm-béli szereplők, robotok és emberek, tehetetlenek és cselekvők, lélektelenek és emocionálisak, fiatalok és öregek, obszcének és frigidek, utálatosak és szerethetők, ahogy tetszik! Mindenesetre szeretetre méltó, torzult drótkupacok. Súlytalan, lebegő szerkezetek. Olyan tömegek, amelyek magukba foglalják a teret, s olyan terek, melyek tömeggel rendelkeznek. Csemniczky tehát feszegeti a szobrászművészet korlátait, ahogyan a legújabb irányzatok képviselői teszik, ugyanakkor mégis a mesterség hagyományokhoz ragaszkodó „berkeiben” mozog.

Mindez természetesen egy jól építhető és ragozható „konfliktusvonal”, melyen Csemniczky tovább haladhat, melyből tud építkezni, melyet variálhat, s amit

folyamatosan meg is tesz, mind technikailag, mind eszmeileg. Például korábban egy új anyag, a spárga bevonásával, a *Paradicsom angyalai* sorozatban (2000), ahol az alkotó érzékletesen feltárta nemcsak a világhoz és sajátmagához, hanem a női nemhez fűződő viszonyát is.

„A kollekció különféle méretű és csomózású alkotásokból áll, némelyik szarkofágából kibúvó múmiára emlékeztetően olyan, hogy a hideg is kirázza tőle az illetőt. De hát a *Paradicsom angyalai* már csak ilyenek, angyalok, arkangyalok, ördögiek, s némelyik – gyanítható, a művész hite szerint a nők is ilyenek – egyszerre ördög és angyal is, kérdés csak az, hogy mi mi, melyik ént helyezi előtérbe, illetve melyiket váltja ki belőle?”²

Csemniczky Zoltán azonban nemcsak mint alkotó avanszálódott jelentős személyiséggé Nógrád megyében, 1978 óta, mint galériavezető is jelen van a megye kulturális életében, az elmúlt évtől pedig a Mikszáth Kálmán Művelődési Központ igazgatója.

Csemniczky Zoltán:
Kossuth Lajos
(Karácsond)

Kulturális tevékenysége azért tekinthető különösképpen fontosnak, mert Csemniczky egyszerre van „kint” és „bent”, résztvevő és bizonyos szempontból voyeur, hiszen balassagyarmati gyökerei ellenére sokáig Budapesten, illetve Szegeden élt, s csak a főiskola elvégzése után, 1976-ban költözött a megye régi székhelyére. Éppen ezért, sajátságos helyzete miatt, képes sokkal objektívebben szemlélni a helyi művészek tevékenységét, mint a Nógrádban született, a megyében felnövő pályatársai. Nem kapcsolódott be a politikai tartalmú/jellegű művészeti mozgalmakba sem. Amellett, hogy nagyon fontosnak tartja a helyi művészek bemutatkozását, szerepeltetését és továbbképzését, mindig „kínál” megfelelő „viszonyítási alapot”, melynek tükrében szélesebb spektrumúvá válhat kulturális téren a megítélés.

A szobrászművész, viszonylag fiatal kora, és másutt eltöltött fiatalsága miatt kimaradt olyan helyi eseményekből is, melyek nagyban befolyásolták Balassagyarmat és Nógrád megye kulturális tendenciáinak alakulását. Ezen tendenciák utóhatásai alól viszont nem tudta és nem is akarta kivonni magát, inkább megpróbálta orvosolni a korábban keletkezett problémákból adódó „torzulásokat”. Balassagyarmatot ugyanis több sokkhatás érte a 20. század elején, amely jócskán visszavetette a város fejlődését.

A Balassákról elnevezett gyarmat korábban virágzó mezőváros volt, színes kulturális életét pedig a betelepülő nemzetiségeknek, a német, a görög, a zsidó és a szlovák földműveseknek, főként kereskedőknek köszönhette, akik a különböző vallások képviselői voltak, más-más hagyományokkal, s akik a művé-

szetek, a kultúra terén szintén etnikai sokszínűséget teremtettek a területen, melyre a török vész után az első nagyobb csapást a trianoni békekonferencia mérte.

Az első világháború után határon túlra szakadt Hont Vármegye, mely korábban Nógráddal egy közigazgatási egységbe tartozott, valamint Balassagyarmat Ipolyon túlra eső szőlő- és földterületei, gazdasági létesítményei, mint például a téglagyár és a tetőcserépgyár. Emellett a város, mint közlekedési csomópont is jócskán veszített a szerepéből, a határok átrendeződése miatt, mivel így a település határszélre került.

A második világháború során a város tehetősebb polgárainak, értelmiségének nagy részét kiirtották, amikor a zsidó népet haláltáborokba deportálták. Az ütközetek során pedig az épületek többsége romba dőlt, vagy megrongálódott.

S végül, a Rákosi rendszerben, a visszaeső tendenciákat mutató mezővárosnak át kellett adnia 1790 óta birtokolt titulását, megyeszékhelyi címét, az 1922-ben városi rangra emelkedett, dinamikusan fejlődő bánya- és iparvárosnak, Salgótarjánnak.

Ezek a csapások mind közrejátszottak abban, hogy Balassagyarmaton a kultúra fejlődése megtorpant, több ok miatt. Egyrészt a szellemi és az anyagi tőke nagy részét az új megyeszékhelyre kellett csoportosítani, hogy Salgótarján méltóvá válhasson kulturálisan, s arculatát tekintve is a megtisztelő megyeszékhely címre. Másrészt a gyarmati értelmiségiek körében – Csemniczky Zoltán elmondásai alapján – kialakult egyfajta passzív ellenállás, a haladásnak nem túlságosan kedvező lokálpatrióta, egyben lemondó szemléletmód.

„És akkor aztán Salgótarján és Balassagyarmat között folyt a rivalizáció, aminek a kezdeteit gyakorlatilag én nem éltem át, gyerek voltam, szóval, amikor én vissza-kerültem, akkor nekem ez furcsa volt, hogy nem vették egyszerűen tudomásul azt, hogy Salgótarján ugye háromszor akkora lélekszámú, mint Balassagyarmat. Balassagyarmaton 17000-en élnek, de az emberekben megmaradt az, hogy tartjuk magunkat valamihez, és ez az érzés különböző szinteken működhet, különböző alkatú, vehemenciájú emberek lelkében. A van tartásunktól az irigységen, a gögön, az utálkozáson, a rosszindulaton, a nem tehetünk semmit állapotán keresztül, és még bővebben keveredik a magatartás, amivel eljutottak ehhez a helyzethez, amivel kompenzálták tulajdonképpen azt az elveszett dolgot, ami az ő tudatukból elveszett. Meg hát a '60-as évek közepéig nem is sok fejlesztés volt itt, a városban. Nyilvánvaló, hogy volt azért, de lehet jogos rosszallás is ezzel kapcsolatban. Aztán, amikor elindult a fejlődés, az sem tökéletesen történt.”

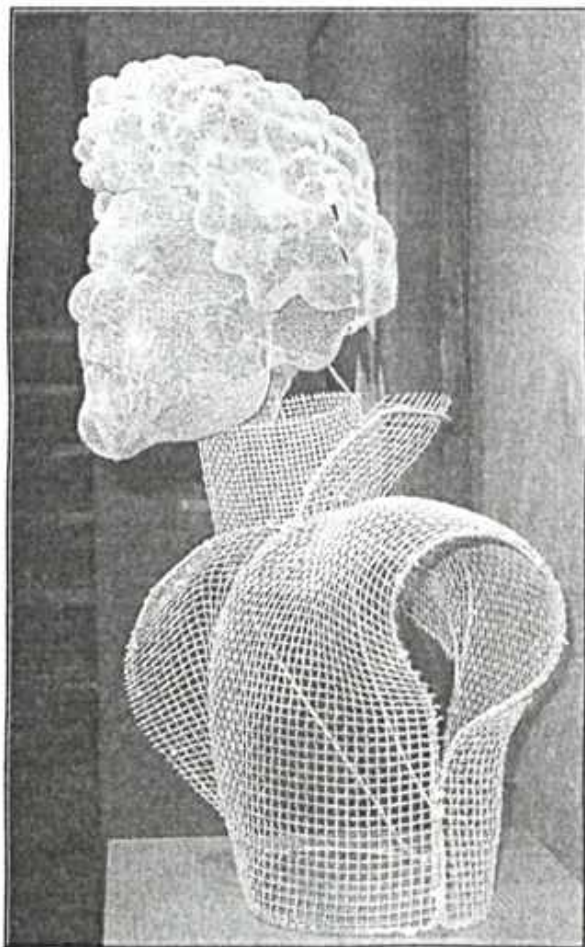
Az akkori művészeti életet a településen Farkas András, Jánossy Ferenc, Szederkényi Attila, Tornay Endre, Réti Zoltán jelenléte határozta meg, ők számítottak

Csemniczky Zoltán: *Trombitáló Niké (Terény)*

Alaptagoknak, azaz hivatásos művészeknek. Közülük Tornay Endrét és Szederkény Attilát nem sikerült a városnak véglegesen megnyernie, elköltöztek a vidékről, Jánossy Ferencet politikai megbízhatatlansága és lumpen életmódja miatt beszámíthatatlannak nyilvánították, Réti Zoltán és Farkas András pedig, akik korábban jó barátságot ápoltak, rivalizálásba kezdett, s ezzel együtt a műélvezők tábora is kettészakadt. Lassan kezdte felütni a fejét a provincializmus.

Ebben a helyzetben kellett Csemniczky Zoltánnak iránymutatóként feltűnnie, mint művészek, és mint kiállítás szervezőnek is. Kezdetekben, a város saját művészeti értékeivel szemben tanúsított szemléletmódja miatt Csemniczky nehéz helyzetben volt. Az akkori állapotokat szemléletesen példázza a Horváth Endre Galéria „vándoroltatása”, a Képtár anyagának „pihentetése”, és a Szerbtemplom „leamortizálódása” is.

Csemniczky Zoltán: *Gárdahadnagy*

kibővült, a „bugyivásárokat” az országos tendenciával ellentétben nem engedte be, ezáltal a tárlatok látogatóinak száma emelkedett. Letisztult a kiállítóterek profilja.

A rendszerváltás idején a művészeti avantgarde, és a kultúra virágkorát élte Gyarmaton. Sorra nyíltak a kiállítások.

„Konzervatív keresztények, harcos radikálisok és joviális demokraták egyaránt kötelességüknek érezték a kulturális eseményeken való részvételt és jelenlétet.”

Később, természetesen évi tizenegy önálló bemutatkozásra és a Nyári Tárlatra redukálódott a kiállítások száma a Galériában és a Szerbtemplomban (két-kéthavi rotációval), a rendszerváltást övező két-három évben azonban mégsem történt meg

Később, Csemniczky Zoltán működése alatt sikerült méltó helyet találni a városi képgyűjteménynek, a Horváth Endre Galéria kiállításai színesedtek, a Szerbtemplomot pedig rendbe hozták, kiállító téré alakították, s jelenleg, mint a Horváth Endre Galéria kamaraterme működik. Azonban nem szabad elfelejteni, hogy a művészeti nyitottá váláshoz a hazai kultúrpolitikai enyhülés is hozzájárult, s a kulturális élet felpozsúdulése a rendszerváltás körüli időszakban nem pusztán Balassagyarmat városra volt jellemző. Annak ellenére viszont, hogy a politikai változások természetesen változást hoztak az egyes korszakok művészeti életében is, nem szabad alábecsülni az egyén, jelen esetben Csemniczky Zoltán szerepét. Miután ugyanis a szobrászművész szabadkezet kapott a kiállítási koncepciók kialakítása, és a meghívott művészek személye tekintetében, a legfontosabb hazai kortárművészek mutatkozhattak be Balassagyarmaton, a kiállítóterek népművelői funkciója

a szellemi összefogás, a város kulturális és művészeti elitje részéről. A különböző pártokhoz való csatlakozás inkább politikai szembeállásba torkollott, szétrombolta az addigi kapcsolatokat is.

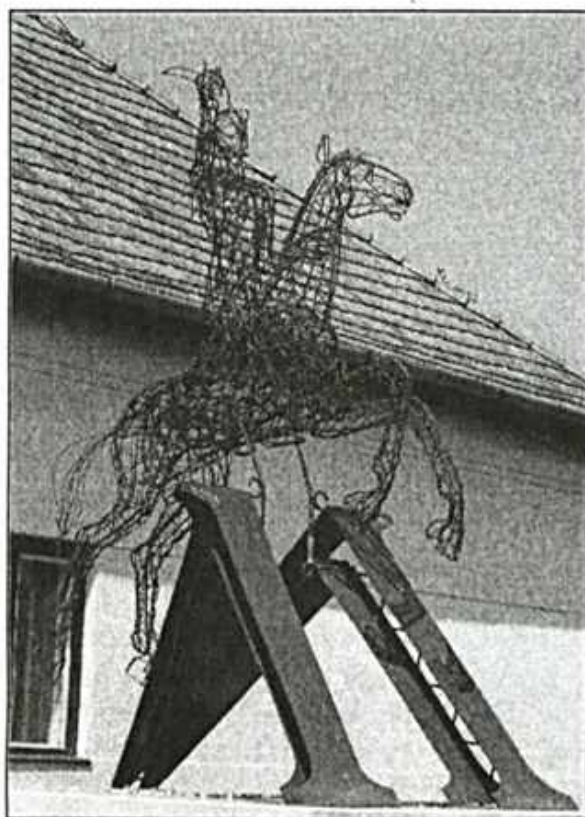
Kiállítás-szervezői tevékenysége mellett a szobrászművész korábban működő hagyományokat is ápolt, kialakított vagy felélesztett. Például az imént említett Nyári Tárlatok megszervezésében, az amatőrmozgalmak támogatásában. A Mikszáth Kálmán Művelődési Központban korábban is pártfogolták az amatőr alkotókat, a szocialista kultúrpolitika azonban a '80-as évekig visszaszorította, korlátozta a nem professzionális művészek (vagyis nem Alap-tagok) mozgalmait, lehetőségeit. Csemniczky folytatta a Képzőművészeti Szabadiskola működtetését, melyet előtte Farkas András vezetett. A szabadiskolába járt többek között Párkányi Raab Péter, Adorján Attila és Tormai Éva, akik mára neves, elismert művészekké váltak, s ebből nőtte ki magát a *Csüggetlenek Szalonja* ('80-as évek vége) nevezetű csoportosulás is.

„Az alapító igazgató, néhai Hemerka Gyula egyik legfőbb ambíciója a helyi alkotók patronálása volt, és ez – köszönhetően Halmai Lászlónak, majd Csemniczky Zoltánnak – szerencsés hagyománnyá vált az intézményben. Ennek fontos mérföldköve volt az 1980-ban elindult Nyári Tárlat sorozat. Ezen a seregszemen egyetlen kritérium a helyhez kötődés (...)”³

A szobrászművész elmondásai alapján egyre nagyobb a Nyári Tárlat iránt az érdeklődés, idén ötven alkotó állította ki munkáit a Galériában, s még körülbelül harminc olyan kiállítóról lehetne említést tenni, akik korábban részt vettek már a városhoz kötődő seregszemen, ám idén nem nyújtottak be műveket.

A Csemniczky tevékenykedése alatti időszakban alakult ki Balassagyarmaton az üzemi- és az iskolagalériák rendszere is. Mint a művelődési központ szakembere, segédkezett a Fémipari, a Finomkötött, a Finomkerámia, a Kórház, a Kábelgyár, az egykori Katonai Kollégium, továbbá a Szántó és a Balassi középiskolákban a kiállítások megrendezésében. Többen említést tesznek arról, hogy a város nagyságához képest a '70-es évek végétől sok kiállítótér létrejött, rengeteg kiállítás megszerveződött.

„(...) gyakran felmerül, még döntéshozó berkekben is, hogy túl sok kiállítás, vagy kiállítóhely van a mai Balassagyarmaton. (...) annyi bizonyos, hogy a '70-es években vagy a rendszerváltás idején például a mai tárlatmennyeiség akár többszöröse is megrendezésre került, melyekhez így-úgy, de szinte kivétel nélkül köze volt a művelődési központnak.”⁴

Csemniczky Zoltán: *Milleneumi emlékmű*
(Püspökhatvan)

A Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaság létrejöttével – melynek egyik alapító tagja volt – pedig a különböző művészeti ágak balassagyarmati képviselőinek a szellemi műhelyét sikerült megalakítani.

Idén, 2007-ben Csemniczky Zoltán Munkácsy-díjat kapott, kiemelkedő képzőművészeti tevékenysége elismerésének jeléül. Méltán megérdemelte. Ő maga így beszél elismeréséről:

„Mindenképpen jólesik az embernek az, ha díjat kap, mert akkor az azt mutatja, hogy van néhány más ember is, aki azt mondja, hogy az, amit csinál, az jó, annak van értelme. (...) Ugyanakkor persze felelősséget is jelent, hogy a következő kiállításon az ember ne forduljon ki önmagából. (...) Hát ez egy ilyen lelki simogatás, tulajdonképpen, meg hát aztán arra is jó, hogy az ember azt is láthatja, hogy kik a gratulálók.”

Jegyzetek

- ¹ Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000., pp. 130–131., Bartlett.
- ² Jakubovics Katalin: *A Paradicsom angyalai*. Nógrád Megyei Hírlap. III. évfolyam 30. szám, 2000. július 23. vasárnap, p. 11.
- ³ *A Mikszáth Kálmán Művelődési Központ Galériáinak kiállításai 1969–2004*. Szerk.: Csemniczky Zoltán. Kiadja a Mikszáth Kálmán Művelődési Központ – Hír-Ász Kft., Balassagyarmat, 2004., p. 7.
- ⁴ *A Mikszáth Kálmán Művelődési Központ Galériáinak kiállításai 1969–2004*. Szerk.: Csemniczky Zoltán. Kiadja a Mikszáth Kálmán Művelődési Központ – Hír-Ász Kft., Balassagyarmat, 2004., p. 9.

Irodalmak

5 szobor az 50. évben. Városi Újság (4.), 2003. április 18., p. 1., 5.

A Mikszáth Kálmán Művelődési Központ Galériáinak kiállításai 1969–2004. Szerk.: Csemniczky Zoltán. Kiadja a Mikszáth Kálmán Művelődési Központ – Hír-Ász Kft., Balassagyarmat, 2004.

Bacsúr Sándor: *Képzőművészet Balassagyarmaton, Balassagyarmat a képzőművészetben*. Kiadó: Balassagyarmat Önkormányzata – Bacsúr Sándor – Hír-Ász Kft., Balassagyarmat, 2002.

Bakonyvári M. Ágnes: *Csemniczky Zoltán szobrai*. *Hitel*, 1990. 13. szám, p. 37.

Balassagyarmati alkotók művei Salgótarjánban. Nógrád Megyei Hírlap (12.), 2001. október 13., p. 1.

Csach Gábor: *Csemniczky Zoltán*. Hír-Ász Kft. Balassagyarmat, 2003.

Csach Gábor: *Egyszer csak azt mondja a szobor, készen van*. *Csemniczky Zoltán ötvenéves – Jubileumi kiállítás a Szerbtemplomban*. Városi Újság, 2003. április 18., p. 1., 5.

Csach Gábor: *MacGyver és a dzsungel színei*. Nógrád Megyei Hírlap (7.), 1996. október 5., p. 8.

Csach Gábor: *Demokritosz Gelaszinosz. Beszélgetés Csemniczky Zoltán szobrászművésszel*. „Állítom arisztotelészi sztelém a platonai platon.” *Palócföld* 1999/3., pp. 47–52.

Földi Péter: *Csemniczkyről meg a drótról (kiállítás megnyitó helyett)*. *Palócföld* 1991/2., pp. 158–159.

Gyarmati művészek kiállítása a fővárosban. Városi Újság (4.), 2003. április 7., p. 7.

Hegedűs Erzsébet: *Díszpolgári cím a munkáért*. Nógrád Megyei Hírlap (14.), 2003. június 10., p. 1., 2.

H. R.: *A tér és a tömeg szétválasztása*. Interjú Csemniczky Zoltán szobrászművésszel. *Polgár*, 1990. november 15., p. 23.

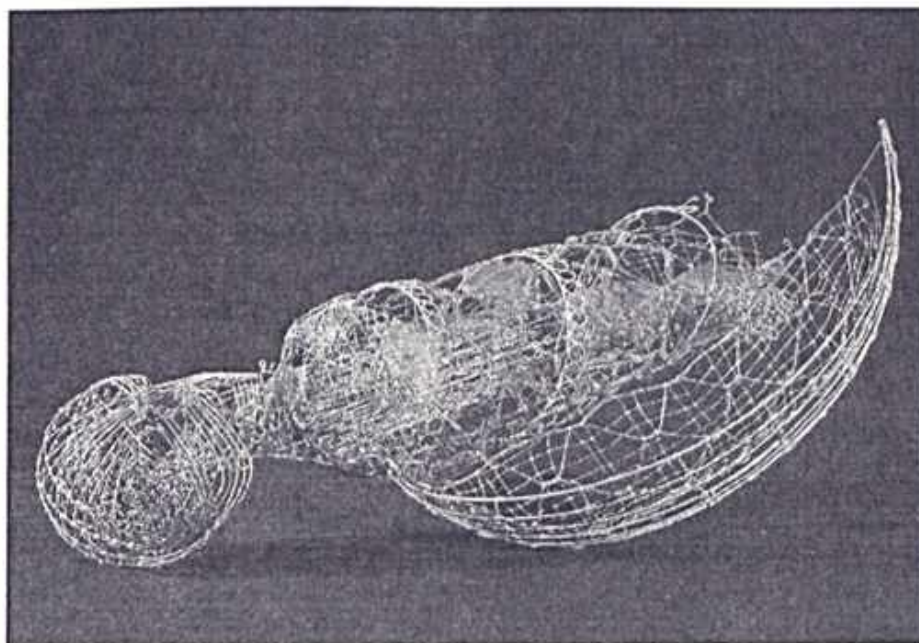
- Jakubovics Katalin: *A Paradicsom angyalai*. *Nógrád Megyei Hírlap* (11.), 2000. július 23., p. 11. *Kortárs Magyar Művészeti Lexikon I. kötet*. Főszerk.: Fitz Péter. Enciklopédia Kiadó, Budapest, 1999., p. 386.
- Nagy Pál: *Földi Péter és Csemniczky Zoltán kiállítása elé*. *Palócföld* 1991/2., pp. 155–157. *Megtalált csomópont*. *Csemniczky Zoltán kiállítását nézve*. *Nógrád Megyei Hírlap* (11.), 2000. augusztus 18., p. 4.
- Merczel Erzsébet: *Drótemberek szobrokba meredve*. *Csemniczky Zoltán kiállítása a zsolnai Povazske Múzeumban*. *Nógrád Megyei Hírlap* (3.), 1992. március 31., p. 4.
- Oroszlánné Mészáros Ágnes: *Csemniczky Zoltán, Kovács Alfonz és Pénzes Géza kiállítása a Rózsavölgyi Márk Zeneiskolában*. *Balassagyarmati Honismereti Híradó* (20.), 1992/1-2., pp. 114–116.
- Pataki Gábor: *Csemniczky Zoltán*. *Új Művészet* 1992/10., p. 24.
- Szabó Endre: *Dupla M betűt ugrat a lovas*. *Ipoly Hírnök* (3.), 2001. augusztus 31. / *Nógrád Megyei Hírlap* (12.), 2001. augusztus 25., p. 7.
- Szabó Endre: *Égbe szárnyaló lélekkel*. *Nógrád Megyei Hírlap* (11.), 2000. december 30., p. 5.
- Szabó Endre: *Pipafüstben készülő remekművek*. *Csemniczky Zoltán első köztéri szobra*. *Ipoly Hírnök* III. évfolyam, 34. szám, 2001. augusztus 31., p. 3.
- Varga Mária: *Vonalakkal üzenni*. *Derkovits – ösztöndíjas Csemniczky Zoltán*. *Nógrád*. 1988. április 23., p. 4.

Web

www.zoltancsemniczky.eu

Filmek:

- Auto-Freud mobil*. Kovács Bodor Sándor videofilmje. 1992.
- Keckeméti Kálmán: *Csemniczky Zoltán Kiállítás a Csepel Galériában*. *Színkép*, TV2, 2002.

Csemniczky Zoltán: *Scarabeus animi*

KABDEBÓ TAMÁS

Dunai sorsok

(ballada triász)

1. A szakács

Csanádnál lehorgonyzott a vontató
Mögötte rostokolt a nagy uszályhajó
Kifeszített zsinórján füstölt keszegek
Miket a hajósnép, ha más nincs, eszeget.

De azon a szeptemberen volt élelem
Csirkét ölt a szakács és halakat fogott
Miközben felül napoztak a ballonok
Bennünket olykor elfogott a félelem.

Ballonok mentén siklatták aknáikat
Az angol repülők jöttek éjjel
Ha a mágneses akna hajóhoz tapadt
Robbant! S vetette a hajótestet széjjel.

Vidám fickó volt a vontatón a szakács
Mosolya széles, hasa nagy, neve Takács.
Egy jó hotelban chef a háború előtt
Hajókonyhájában most szarvashús is főtt.

Túladunáról a villából jöttünk át
Mert, úgymond apám: „a szakács meginvitált”.
A szarvashús porhanyós volt, a rizling finom
„Én, szólt a chef, a harcok végére iszom.”

Ám az éjjel egy gép belegabalyodott
A ballon kötélbe, s a Dunába bukott
Hasából kihányt aknákat, lövegeket
A robbanástól villánk fala megrepedt.

A szakács testét most pucolják a halak
Csanádnál, a hajóban, lent a víz alatt.

2. Az öreg halász és a Vénduna

A Vénduna-Nagyduna sarkon kecézett
A vén: már csak hálni járt belé az élet.
A hálólukak paszulyméretű szemek
Lólábszárcsont adja a nehezékeket.

Egyazon bugyorban lám ficánkoltanak
Hálószemek tuskóba akaszkodtanak
Inaszakadtan húzza a háló inát
A vén, s hogy nyugodjék kérleli a Dunát.

Ereszkedett fölül a ladikban a halász
A zsákoskece alul halakra vadász.
A víztakarta tuskó alatt pontycsalád
Félmázsányi potyka mi a kecébe száll.

De habjait szél kergeti, felzúg most a víz
Csónakját is tatig tölti, jaj a Dunavíz
Nem ereszti a kecét sem ő sem a tuskó
Így lesz a vén halász halak közt haldokló.

„Sok halat fogtam, magam adtam, ennyi szent
Vivere non, pescare necesse est” – így izent.

3. Vízimalom

Bajánál volt az utolsó vízimalom
Lebukó kerekével együtt merültünk
Lapátjába kapaszkodva felmerültünk
Még jobb muri volt ez, mint egy lakodalom.

Akinek a válláig érő szöghaja volt
A húgom délután a kerékre úszott
Elengedni nem tudta: hallottam hogy sikolt
Hosszú haja a küllőkre csavarodott.

Aztán mint Katalin a tüzes keréken
Forgott és pörgött a vizes keréken
A látványtól engem majd kitört a frász
Ám a közelben résen volt két éber halász

Csiklijükkel megtorpedózták a kereket
A küllő eltörött, az angyal leesett,
Megmenekült húgom. Kinek-kinek a Duna
S a malom vészangyala, vagy őrangyala.

FARAGÓ ILDIKÓ

Értékközvetítés – fordításban – Balassi Bálint műveivel

Szinte két év leforgása alatt a magyar és európai irodalmárok több, nagy jelentőségű szellemi kincssel gazdagodtak. A mintául szolgáló „Sárospatak-folyamat” újabb értéket tett elérhetővé egy meghatározó kultúrkör számára: Orosz nyelvű Balassi-verseskötet jelent meg Moszkvában. Az *Irodalmi emlékek* c. sorozatban látott napvilágot a teljes költői életmű. Közös pontja e két kiemelkedő eseménynek – jelen publikációm szempontjából – Balassi Bálint személye.

Egy hosszas, várakozással teli időszak eseményeit kísértem nyomon 2006 februárjától, amikor hírül adták a sárospataki könyvek hazatértét. Mint ismeretes, ezek a könyvek a Sárospataki Református Kollégium és a Rákóczi család magánkönyvtárának összességéből állnak, amelyekből valószínűleg sokat megtudhatunk majd Rákóczi Ferenc és Lórántffy Zsuzsanna olvasási szokásairól, valamint Balassi Bálint: *Beteg lelkeknek való füves kertecske* című kötetének feltehetően egyetlen eredeti példányáról, ami szintén megtalálható a műkincsek között. A könyvek többsége XVII. századi németalföldi nyomdákból származó hungaricum, teológiai alapvetések, filozófiai viták, valamint egy iskoladráma az 1700-as évekből.

Megtekinthettük a Magyar Nemzeti Múzeumban a gyűjteményt, még mielőtt a kötetek visszakerültek eredeti, méltó helyükre. *Petrőczy Éva*, költőként is megörökítette ezt a valóban felemelő érzést, amit ez az esemény a magyar kultúrának jelentett:

A pataki könyvek éneke

– A Nemzeti Múzeumban, 2006 márciusában –

Annyi tekintet
melegében
feledjük Novgorod
fagyát,

port és penészt,
s a ránk mért
kézbe-már-nem-vesznek
halált.

Annyi szép szóval
simogatnak,
A lapozás ígérését
úgy hordozza

e gyöngéd zsongás,
hogy hallanunk
gyönyörűség.
Vándor, ki eljöttél

ma hozzánk,
ne szörnyű sebeinkre nézz,
tudd, feltámadnunk
itthon aligha lesz nehéz.

Az alábbi interjú – ami szintén Petrőczy Éva docens asszony szíves közreműködésével jött létre – egy rendkívüli emberrel ismertetett meg, Balassi Bálint egyik kiemelkedő tolmácsolójával.

Balassi nemcsak a magyar irodalomban, hanem az európai kultúrában is jelentős alkotó. Ennek bizonyossága, hogy jeles irodalmárok foglalkoztak személyével, műveivel. Erről kérdeztem meg Jurij Pavlovics Guszev irodalomtörténészt, műfordítót, a filológiai tudományok doktorát:

– *Hogyan került kapcsolatba a régi magyar irodalomtörténet meghatározó magyar nyelvű alakjával. Mi készítette arra, hogy épp Balassi Bálint versei közül fordítson?*

– Nem mondhatom, hogy isteni sugallat volt. Mint sok minden ezen a világon, ez is inkább a véletlenen múltott. Jó húsz-huszonöt éve osztályvezetőm, (ugyanis akkor a moszkvai Gorkij Világirodalmi Intézetben voltam munkatárs, mégpedig mint magyar szakos), Nyikolaj Ivanovics Balasov (Tessék figyelni a nevére!), akadémikus, kollégájával Adrej Dmitrijevics Mihajlovval, aki most már szintén akadémikus, Budapesten jártak. Onnan hozták az ötletet, hogy nagyon jó lenne Balassi Bálint, a XVI. századi zseniális magyar költő verseit lefordítani és oroszul megjelentetni.

Az ötlet, amennyire ki tudtam nyomozni, Sötér Istvántól vagy Klaniczay Tibortól származott, akik a politikától függetlenül, mindig nyitottak voltak mind nyugat, mind kelet felé. A kultúra iránt tanúsított nyitottságot értem ezen. Balasov és Mihajlov személyében jó partnerekre találtak. Balasovnak az ötlet azért is tetszett, mert imponált neki a két név hasonlósága. Mondom, a véletlen nagy úr. De komolyra fordítva a szót, a szovjet – most oroszországi – Tudományos Akadémiának volt – és van – egy rendkívül szolid, alapos és nagyon népszerű kiadványsorozata, a *Literaturnije Pamjatnyiki* (Irodalmi remekművek lenne a legtalálhatóbb magyar megfelelője), amelyben sok elfeledett, vagy feledőben lévő, vagy nem régen felfedezett nevet és művet találhatunk. Mindkét említett akadémikus aktív tagja volt a szerkesztőbizottságnak, így mondhatom, természetes volt, hogy Balassi Bálint helyet kapott a sorozatban. Ez annál is inkább aktuálisnak tűnt, mert a magyar irodalom hiányzott addig a benne szereplő anyagok közül. Logikus lépés volt az is, hogy engem bíztak meg a nyersfordítások elkészítésével. Tudtam magyarul.

A nyersfordítás-készítés monoton, hálátlan munka. Furcsa módon azonban nem untam, sőt, lelkesedéssel töltött el. Először is az ejtett ámulatba, hogy a XVI. században, amikor még maga Magyarország is (már és még) alig létezett, és maga a nyelv is (már és még) lappangó állapotban volt – az irodalomról nem is szólva –, létezett egy ilyen nagyformátumú költő.

Nálunk, oroszoknál, a ragyogó kezdetek után, a zseniális és egyben gyermekien bájos *Igor-ének* (XII. század) után – amely még nem volt költészet a szó mai értelmében, hanem közelebb állt a naiv eposzhoz, a régi orosz mondákhoz – sokáig tartott a köztes stádium. A modern irodalom csak a XVIII. században kezdett kialakulni, hogy azután a XIX. század elején Puskin, Lermontov, Gogol személyében, egyszerre csak hihetetlenül magas színvonalat érjen el. Persze nemcsak az összehasonlítási lehetőség hozott izgalomba, hanem maga a Balassi-költészet is. Addig – egészen mostanáig – főleg a XX. századi magyar irodalommal foglalkoztam. Kandidátusi disszertációmát Kassák Lajos alkotói útjáról írtam. Vonzott újszerűsége, bátorsága.

Talán éppen Balassi Bálint segített abban, hogy megértsem: a költészetben, (de általában a művészetben is) nem a merészség, nem az újszerűség a legfontosabb, hanem az a valami, amitől a költészet költészetté válik. Van egy banális, de attól nem kevésbé lényeges meghatározás: a költészet az, amit nem lehet prózában elmondani. Ha nem ragaszkodunk a misztikus dolgokhoz, akkor az a rejtélyes többlet nem más, mint: ritmus, hangzás, alliteráció, a képek szokatlan társítása. Éppen ez a titka annak a varázsnak, amely engem is elbűvölt Balassi Bálint verseiben.

Magam is próbálkoztam fordítani. Igaz, akkor csak egy verset fordítottam le, az *Idővel paloták, házak, erős várak...* kezdetűt. Most is vállalom ezt a fordítást.

Ami a továbbiakat illeti, a kötet szépen, lendületesen indult. A fordítás szervezését, szerkesztését egy nagyon tehetséges, energikus ember, maga is híres műfordító, félig-meddig disszidens vállalta: Arkagyij Sternberg...

Egyszer csak valahogy összeomlani látszott minden. Sternberg váratlanul meghalt. A fordítások egy része elkészült, azokat sikerült is összeszednem, de addigra beköszöntött a „peresztrojka”. Hirtelen nem volt pénz és akarat a kiadásra. Úgy tűnt, a sorozat leállt egy időre. De szerencsére nem olyan régen megtörtént a változás. Itt újra N. I. Balasov szerepéről kell beszélnem, aki a szerkesztőbizottság elnöke lett. Ő lelkesen támogatta a gondolatot, hogy vissza kell térni Balassi Bálint kötetéhez.

Már a kezdet kezdetén az volt az elképzelés, hogy az összes verset lefordítjuk orosz nyelvre. Úgy, ahogy azt maga Balassi tervezte: 2 ciklus szerelmes versekből, 33–33 vers mindkettőben, és egy, szintén 33 versből álló ciklus: istenes versek. Plusz egy, hogy legyen 100. Így érdekes ez a kötet: a reneszánsz, dantei hagyomány szerint felépítve.

A nagy áttörés, a megszületett Balassi-kötet orosz nyelvű fordítása meghatározó jelentőségű volt 2007 tavaszán. Az Orosz Tudományos Akadémia „Nauka” Kiadó – az említett Irodalmi remekművek sorozatban megjelentette – a régen várt teljes költői életművet. A kötet bemutatóját 2007. április 10-én, a Költészet Napja előestéjén tartották Moszkvában, a Rudomino Idegennyelvi Könyvtárban, ahol jeles orosz műfordítók mutatták be a költeményeket, Csörsz Rumen István lantkísérettel adta elő a verseket. Az est előtt a vendégek megkoszorúzták a könyvtár Világkultúra Parkjában található (az oroszországi Magyar Kulturális Évad keretében felavatott) József Attila szobrot.

Itt érdemes megemlíteni annak a tudósnak, akit a professzor úr oly nagy tisztelettel említett, aki az orosz Balassi-kötethez részletes jegyzetapparátust készített, három magyarózó tanulmánnyal látta el, a nemrég elhunyt neves sorozatszerkesztő, Nyikolaj Ivanovics Balasov nevét.

Szintén szót kell ejtenünk arról is, hogy 2007. április 11-én megtartották a moszkvai Magyar Kulturális Tudományos és Tájékoztatási Központban azt a nemzetközi tudományos tanácskozást, amely Balassiról és a reneszánsz koráról szólt, s már a jövőre induló Reneszánsz-év nyitóelőadásának tekinthető. Több kiváló irodalomtörténész, akadémikus felszólalt. Három fő téma szerepelt a napirenden: a reneszánsz kultúra terjesztésének formái a kódexektől az internetig; az ének és költészet együttélése a reneszánsz irodalomban; valamint a „hármás fordítás” problémái. Ez alatt azt értjük, hogy a régi kultúrából a mai kultúrába, az egyik nyelvről a másikra, végül az egyik nemzeti civilizációból a másik nemzeti civilizációba hogyan ültethetők át a művek. Ez utóbbi kérdés vitájában J. P. Guszev, a Balassi-kötet összeállítója is felszólalt. A Magyar-Hon-Lap Dobos Marianne közzétett munkájának segítségével

*néhány gondolatot kiemelek a konferencián elhangzott Guszev-szövegből, mivel ezzel vissza-
utalhatok a kötet elrendezésére:*

„Már kaptam szemrehányást, hogy nem olyan sorrendben helyeztem el Balassi verseit, ahogyan kellett volna. Nem azt akarom állítani, hogy a sorrend nem fontos, ha egy olyan óriási jelenségről van szó, mint ez a költészet. Ilyenkor minden apróság fontos, a versek sorrendje pedig: nem is apróság. Tudom, hogy a magyar irodalomtudományban különböző szempontok vannak arra nézve, hogy maga a költő hogyan tervezte a kötetet, amikor 1588 és 1590 között összeállította. Ezek a szempontok sokéves elmélyült kutatásokon alapszanak. [...] Mondom, ebbe nincs beleszólásom. Viszont van beleszólásom abba, hogy az orosz olvasó hogyan fogadja el a kötetet, ezt a költészetet. Ez az, ami nagyon-nagyon fontos. Szeretnék egy hasonlittal élni. Ha kiderülne például, hogy az Anyegin strófai között nem az az igazi sorrend, amelyet ismerünk, hogy Puskin kicsit másképp kezelte a regény felépítését – akkor mit változtatna ez a körülmény a regény olvasói recepcióján? Semmit. Ebben az esetben is az játszana szerepet, hogy melyik fordító és hogyan fordította a regényt. [...]”

– Balassi Bálint személyét jómagam poliglott humanistaként említem leggyakrabban. Köztudott, hogy a klasszikusokon kívül kitűnően ismerte és fordította saját korának újlatin költőit is. Minden vele foglalkozó alapmű említést tesz arról, hogy a magyar mellett még nyolc nyelvet beszélt. Ezen igen elcsodálkoznak a diákok, de ha egy kicsit belegondolunk, érthetővé válik, hogy egy kitűnő neveltetésben részesülő ifjú, aki Nürnbergben is tanult, német városokban fordult meg, Itáliába is eljutott, Erdélyben – bár fogságba került – rangjához méltó módon élt. Báthory István fejedelmet lengyel királlyá választásakor követte külföldre is, mindez magyarul szolgál erre a nyelvi sokszínűségre.

Ha már a fordításoknál tartunk, érdemes elsőként az ő fordítását említenünk, amit 18 éves korában anyanyelvén tolmácsol, az ismert prózai alkotást, a Beteg lelkeknek való füves kertecske... címűt. Szülei vigasztalására fordította németről magyar nyelvre. Az irodalmárok szerint ez a munka már igen gördülékény nyelvhasználatról tanúskodik, határozott, letisztult magyar prózai fordításnak tekinthető, míg magánlevelezésében ez idő tájt bizony a beidegződött latin nyelvi sablonok túlsúlyban vannak. Műfordítóként, Ön szerint miért érdekes ez a jelenség?

– Már magában a kérdésben látom a válasz egyik lehetőségét. Nem műfordítóként, hanem mint irodalomtörténész mondanám, hogy a latin nyelv uralma, amely lelassította a magyar irodalom fejlődését, megnehezítette a kultúra demokratizálódását, ugyanakkor pozitív szerepet játszott. A latin nyelvnek köszönhető, hogy a magyar közgondolkodás – abban a részében, amely az irodalom felé orientálódott sokáig – mindig benne maradt a nyugat-európai irodalom közegeiben. Nem véletlen az, hogy Balassi annyit tanult a neolatin költőktől. M. Marullus, H. Angerianus, J. Secundus, T. de Beze képviselték számára a modern világirodalmat. Az ő költészetükön keresztül Balassi elsajátította a dantei, petrarcai költészet szellemét. De a legnagyobb szerencséje Balassinak – és egyben a magyar irodalomnak – abban volt, hogy ő természetesen tudta összeolvasztani ezt a hatalmas külső tényezőt a népköltészet hatásával. Balassi zsenialitása szerintem legelőször abban rejlett, hogy könnyen, szinte észrevétlenül tudott idegen versformákat magyarra átültetni. Ez olyan ritka, majdnem egyedülálló adottság, mint az idegen nyelvekre való fogékonysága.

Egy átlagember számára felfoghatatlan, hogyan lehetséges az, hogy Balassi török foglyokkal beszélgetve – akik a sárospataki kastély pincéjében arra vártak, hogy

mikor váltják ki őket rokonaik – annyira megtanulta tőlük a nyelvet, hogy a török bejteket le tudta fordítani. És nem csak fordította, hanem a török költészet szépségét is vissza tudta adni.

Rendkívülinek mondható az a verselési technika, ahogy az idegen formákat segédanyagként felhasználta, összeolvastva azt a folklórral, és teletöltve az anyanyelv szókészletével, zenéjével, szépségével.

– Az *Evangélikus Élet* című lap *Kultúrkörök* rovatában H. Hubert Gabriella így írt a megjelent Balassi műfordítás-kötetről:

„A sok nyelv költészetéből ihletet merítő Balassi Bálint a cseh, horvát, latin, lengyel, német, olasz, román és török kultúrát, valamint különböző felekezetek vallási világát építette be magyar költői életművébe. Ez a szellemiség immáron nemcsak angolul, bolgárul, franciául, lengyelül, németül, olaszul és törökül, hanem oroszul is szolgálja az egyetemes művelődést...”

– Külön szerencséje a magyar irodalomnak szerintem az, hogy abban a korban, amikor Balassi Bálint a magyar költészet alapjait rakta le, nem különültek el egymástól annyira a közép-európai népek, mint most. A magyarok együtt éltek a szlávokkal, az oláhokkal, a németekkel, népi kultúrájuk egymást táplálta, gazdagította. Ez az, amit Balassi megérezett, tudatosan ebből a sok forrásból merítette képeit és formáit.

Így dolgozik egy zseniális feltaláló, egy mérnök, aki mások mérnöki vázlateit is megtekinti, de a laikus elképzeléseket is számba veszi, hogy aztán valami egészen friss és eredeti dolgot állítson elő, amelyen nem látszanak az izzadság cseppjei, és amely olyan elemien szép, mintha nem is ember, hanem az Úristen teremtette volna meg azon a nevezetes hat napon.

Azt hiszem, ebben rejlik a titka a magyar költészet nyitottságának, amely olyan könnyen, olyan alkotói módon tud bánni az idegen költői anyaggal, hogy abból valami eredeti, valami tüneményest tudjon előállítani. Ezt a képességet látom én például: Petőfi Sándor, József Attila, Weöres Sándor költészetében.

Érdemes néhány szót ejteni a nyersfordítás és a műfordítás mibenlétéről. A nyersfordítás általában úgy készül, hogy a fordító a vers tartalmát mondja el minél pontosabban, szinonimákkal, jelentésárnyalatokkal stb. Természetesen megadja a mértéket, a rímképletet is. Ideális esetben elmagyarázza, milyen hangeffektusok vannak benne. Ezek után csak remélni kell, hogy a műfordító megérzi, megsejti azt a többletet, amitől a vers azzá válik, ami. Vagyis egy új verset költ, adott témára, meghatározott feltételekkel. Már ebből is megérthető, hogy az adekvát, kongeniális fordítás inkább ritka, mint gyakori eset. S ez akkor sem gyakori, ha a műfordító tudja azt a nyelvet, amelyről fordít. Egy műfordítónak költőnek is kell lennie.

Úgyhogy semmi meglepő nincs abban, hogy az angol vagy a francia költészet sokkal nagyobb számban van jelen az orosz irodalomban, mint a magyar. Hiszen angolul vagy franciául mégis többen tudtak, és tudnak a költők közül is, mint magyarul.

– *Irodalomtörténészként a XX. századdal foglalkozik. Jelenleg melyik magyar író vagy költő áll érdeklődése középpontjában? Bizonyára most is dolgozik valamelyik szerzőnk munkájának fordításán. Nagyon érdekel, ki az, akit választott, hogy lefordítsa műveit orosz nyelvre.*

– Igaz, főleg XX. századi magyar irodalommal foglalkozom. Irodalomtörténészként, műfordítóként is. Harminc éves műfordító-pályámon nagyon sok prózát fordítottam: Esszéket Ady Endrétől, Móricz Zsigmondtól a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül*; Karinthy Frigyestől novellákat, s több művet Kertész Imrétől. Verseket is szeretek fordítani, különösen olyanokat, amelyek hagyományos értelemben is versek, vagyis kötött versek. Boldog vagyok, hogy elég sok verset sikerült fordítanom

a legújabb József Attila kötetbe, amely a költő születésének centenáriumára készült nálunk. Az általam fordított versek között olyan költemények is vannak, mint az *Óda*, az *Elégia*, a *Reménytelenül* című művek. Dolgoztam Kányádi Sándor, Petri György, Oravecz Imre, Weöres Sándor, Illyés Gyula, Tóth Árpád, Kassák Lajos munkáin. De Balassi Bálint egészen más, semmihez sem hasonlítható, ezért volt élvezetes és izgalmas munka számomra.

Azt kérdezte, ki az, akit választottam? Most, amikor nincsenek összehangolt, felülről jóváhagyott tervek – ami nagyon jó –, a kiadók a piaci törvények szerint dolgoznak – ami már nem olyan jó. Ez azt jelenti, hogy minden kiadó (rengetegen vannak), legszívesebben a *Harry Potter* könyveket nyomtatná. A magyar irodalom – pontosan úgy, mint a lengyel, a cseh, a szerb stb., mint általában az irodalom – most nem értékes áru. Csak akkor hajlandó foglalkozni vele egy kiadó, ha anyagi támogatást kap. Ez pedig nehezen megy.

Ha saját ízlésem szerint választhatnék Balassi után, azt mondanám: legszívesebben Arany Jánossal foglalkoznék, akinek a költészete – hogy úgy mondjam – a „legoroszosabb”, vagyis leginkább megfelel az orosz fülnek, az orosz léleknek.

– *A műfordítók munkáját mindig a legnagyobb tisztelet övezte, hiszen a nyelvi megformáltság, az a mód, ahogy a mű lényegét megragadják, szinte el is dönti, mennyire lesz sikeres. A latin „ars” szó fejezné ki talán a legjobban a lényegét, melynek jelentése: mesterség, művészet. Ennek összhangját teremti meg a műfordító. Nem árulok el nagy titkot, ha magas szintű nyelvtudásáról szólok. Honnan ez a biztos magyar nyelvi ismeret?*

– Köszönöm jóindulatú szavait. Tudom, amit tudok: sok palléroznivaló lenne még nyelvismeretemen. De nincs mit szégyellenem: akkor pirulnék, ha „orosztalanságoktól” hemzsegne az, amit oroszul írok.

Hogy honnan a nyelvismeret? Jó negyven éve – az egyetem után – Kárpátaljára kerültem tanítónak, mégpedig egy magyar faluba (Beregszászi járásba), amely akkor még tiszta magyar nyelvű volt, vagyis csak a kolhozelnök, a tanácselnök meg a tanítók tudtak valamicskét oroszul és ukránul. Természetesen a gyerekek is csak magyarul tudtak, pedig az iskolában nem volt külön tanprogram a magyar tanulók számára, vagyis nekem úgy kellett tanítanom őket (az orosz nyelvre és irodalomra), mintha orosz gyerekek volnának. Nem volt más megoldás, nekem kellett megtanulnom magyarul, hogy egyáltalán megérthessük egymást. Nem egészen két évig voltam ott, aztán visszajöttem Moszkvába, és a magyar irodalommal kezdtem foglalkozni.

– *Professzor úr, milyen gyakran látogat hazánkba?*

– Évente legalább egyszer, pár hetet töltök Magyarországon. Elsősorban a tanulmányutakat veszem igénybe. Elég gyakran megfordulok Balatonfüreden, a Fordítóházban. Ott frissítem fel magyar nyelvi jártasságomat.

Zárszóként ezúton is köszönetet mondok Jurij Pavlovics Guszev professzor úrnak – a magyar irodalom lelkes és elismert tolmácsolójának –, hogy munkájával hozzájárul kultúránk nagyjainak népszerűsítéséhez.

SZIRÁCSIK ÉVA

„A problémákat nem a történészek okozzák...”*

A Nógrád Megyei Levéltár és az Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet Salgótarjánban tudományos konferenciát tartott a második világháborút követő szlovák-magyar lakosságcsere történetéről és annak máig ható következményeiről a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézetben 2007. október 4-én és 5-én. A konferencia aktualitását nem csupán a csehszlovák-magyar lakosságcsere 60. évfordulója adta, hanem nem várt módon a Beneš-dekrétumok megerősítése is. A szlovák parlament ugyanis alig pár nappal a konferencia előtt határozatban erősítette meg a felvidéki magyarok és németek II. világháború utáni meghurcoltatását törvényesítő Beneš-dekrétumok érinthetlenségét, amelyet a kormányhoz tartozó nacionalista, Ján Slota vezette Szlovák Nemzeti Párt (SNS) indítványozott. A dekrétumok alapján az akkori Csehszlovákiában a magyarokat és a németeket megfosztották állampolgárságuktól, kitelepítették, csehországi kényszermunkára hurcolták el őket. A szlovák példával ellentétben a cseh kormány már 2005 augusztusában hivatalos nyilatkozatban kért bocsánatot a csehországi német antifasisztáktól a Beneš-dekrétumokért és a II. világháború után őket ért sérelmekért, 2006-ban pedig Jirí Paroubek miniszterelnök külön hangsúlyozta, hogy a bocsánatkérés a többi kitelepítettre, így a magyarokra is vonatkozik.

Hrubík Béla, Fuzik János, Becsó Zsolt
és Tyekvicska Árpád
a konferencia megnyitóján

A XX. századi tragédiára emlékezőket Tyekvicska Árpád, a Nógrád Megyei Levéltár igazgatója, Becsó Zsolt, a Nógrád Megyei Közgyűlés elnöke, Hrubík Béla, a CSEMADOK országos elnöke és Fuzik János, az Országos Szlovák Önkormányzat elnöke köszöntötte. Valamennyi felszólaló azzal a várakozással nézett a konferencia elé, hogy az aktuálpolitikát félretéve az objektív tényfeltárás lehetőséget ad mindkét fél meghallgatására, hogy az elhallgatás, történelmi tévhitek, politikai indulatok

helyét a sérelmek feldolgozása, történelmi tények elfogadásán alapuló együttműködés váltsa fel, s a „nemzetiségi kérdés ne vagonkérdés” legyen.

* Beszámoló a „Vonatok északnak és délnek. A második világháborút követő szlovák-magyar lakosságcsere története és következményei” című konferenciáról.

A konferencia házigazdájaként Tyekvicska Árpád ismertette a Nógrád Megyei Levéltárnak a XX. századi Magyarország legtragikusabb korszakainak feltárására és bemutatására irányuló törekvését. A trianoni békediktátummal, a holokauszttal, az 1956-os forradalom eseményeinek feldolgozásával foglalkozó konferenciák és kiadványok után került sor a második világháborút követő szlovák-magyar lakosságcsere történetét és következményeit bemutató konferencia megrendezésére. Becsó Zsolt ünnepi beszédében beszámolt arról az igyekezetéről, hogy a szlovák-magyar kormányközi vegyes bizottság tagjaként, országgyűlési képviselőként, a megyei közgyűlés elnökeként azon munkálkodik, hogy az Ipoly két partján élők között töretlen legyen az együttműködés az élet minden területén. Hrubík Béla szerint „Nem az indulatokat kell szítani, hanem a valós történelmi eseményekre támaszkodva elindulni egy olyan pontról, amely valamilyen kiutat talál ebből a helyzetből.” Fuzik János pedig kifejezte azon reményét, hogy hamarosan azonos alternatív történelemkönyvből tanulhatnak a szlovákiai és magyarországi diákok a közös történelmükről.

A konferencia a XX. század máig ható eseményét mutatta be a nagyszámú érdeklődőnek. A négyhatalmi határozattal megszületett Csehszlovákiában a korábban emigráns politikusok a II. világháború végén hazájukat teljes népcserék által szláv nemzetállamként szerették volna újjáteremteni. A német- és magyarellenes intézkedések elsődleges „jogforrásai” az elnöki dekrétumok, a „beneši dekrétumok” voltak. Eduard Beneš köztársasági elnök eredeti tervét azonban Anglia és az Egyesült Államok ellenállása megghiúsította, de végül 1947. április 12-én útnak indultak az első tehervagon-szerelvények Csehszlovákia és Magyarország között, amivel megkezdődött a magyar-szlovák lakosságcsere, ami megszakításokkal 1948 decemberéig tartott. A jogfosztottság alatt közel százezer magyart telepítettek ki Csehszlovákiából Magyarországra, s további tízezreket érintettek a Csehországba irányuló deportálások. Magyarországot ugyanakkor 73 000 szlovák nemzetiségű, önként kitelepülő állampolgára hagyta el.

Erre a fájdalmas eseményre és utóhatásaira neves szlovák, szlovákiai magyar és magyarországi történészek, szociológusok és néprajzkutatók előadásai hívták föl a figyelmet. A konferencia hangulatát jól érzékeltette Szarka Lászlónak, az Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet igazgatójának mondata, amely szerint „a politika nem lépte át a konferencia-terem küszöbét...”, s a problémákat nem az objektív valóságfeltárássra törekvő történészek okozzák.

Az érdeklődők az érsekújvári Vadkerty Katalin nyitóelőadásában a csehszlovák-magyar lakosságcseréről, mint a magyar kérdés „végső rendezésének” egyik módjáról hallhattak. Kiemelte, hogy kezdetben Benešék a kérdés végleges rendezését tervezték, azonban elképzeléseik csak részlegesen valósultak meg. Az etnikailag tiszta cseh és szlovák állam megteremtése érdekében telepítették ki Csehszlovákiából az 1944-től háborús bűnösként kezelt német és magyar kisebbséget Eduard Beneš köztársasági elnök dekrétumai alapján. Szovjetunió nyomására 1946. február 27-én Budapesten aláírt lakosságcsere-egyezmény egy háborús győztes és egy háborús vesztes ország megállapodása volt. Vadkerty máig megválaszolatlan kérdésnek tartja, hogy mi készítette a magyar delegációt az egyezmény aláírására, hiszen a dokumentumokban tisztázatlan fogalmak szerepeltek. Véleménye szerint talán éppen ez segítette hozzá Magyarországot, hogy 1946 tavasza helyett egy évvel később indították el az áttelepítés programját, amivel 40–50 000 magyart védtek

meg. A nyugati nagyhatalmak által nem támogatott, 16 cikkelyből álló szlovák-magyar egyezmény értelmében Csehszlovákia megszerezte a magyarországi toborzás irányítási és végrehajtási jogát. A dokumentum azt is tartalmazta, hogy a kitelepítettek tulajdona a csehszlovák állam tulajdonába menjen át, kártérítést a magyar áttelepítettek csak 50 hektárig igényelhetnek. 1946-ban a tulajdon megszerzéséről, illetve megvédéséről folyt az egyezkedés a két ország között, majd 1947 áprilisában megindították Léva környékéről az első transzportokat.

Ezt követően a lakosságcsere előzményeiről, területi szempontjairól és etnikai következményeiről és nemzetközi háttéréről számolt be az érdeklődőknek a révkomáromi Simon Attila, a somorjai Popély Árpád, a pozsonyi Gyurgyík László és a szegedi Gulyás László.

Simon Attila előadásában egyértelműen cáfolta azokat az állításokat, amelyek szerint az 1938-ban elkövetett „magyar bűnök” igazolták volna a lakosságcserét, hiszen szerinte 1938-ban, amikor az első bécsi döntés értelmében Szlovákia és Kárpátalja déli része Magyarországhoz került, az egyes helyi jellegű atrocitások nem vethetőek össze a háború utáni magyarságot ért tragédia méreteivel. Gulyás László megvitatásra érdemes felvetésnek tartotta a lakosságcsere előzményeinek datálását, amelyet jóval az 1938-as év elé, az I. világháború utáni időkre helyezett. Eduard Beneš II. világháború alatti tevékenységét ismertetve elmondta, hogy már akkor megfogalmazódott benne a szláv nemzetállam terve.

Popély Árpád megállapította, hogy a magyarság kitelepítése a nyugati területen kezdődött és kelet felé haladt, így legsúlyosabban az összefüggő, nagyterületű magyar tömböket bontotta meg. Gyurgyík László szociológus előadása arra világított rá, hogy míg a háború előtt a magyarság jóval urbanizáltabb volt a szlovákságnál, mára a helyzet megfordult, különösen fájó a felsőfokú képzettséggel rendelkezők aránytalanul alacsony száma a szlovákiai magyar lakosság körében. A lakosságcserét követően a szlovákiai magyarság demográfiai mutatói drasztikusan rosszabbak lettek a szlovákokénál, a lakosságcsere hatása tehát napjainkra is döntő hatást gyakorol.

A konferencia következő részében a személyes helytállás példáit sorakoztatták fel az előadók. A budapesti Molnár Imre gróf Esterházy Jánosnak a magyar kisebbség jogai érvényesítése érdekében végzett politikai tevékenységét mutatta be. Molnár beszámolt arról is, hogy Esterházy rehabilitálását a szlovák hatóságok máig megtagadják, holott a politikus demokrataként küzdött például a szlovákiai zsidóságot sújtó intézkedések ellen is. A korabeli hivatalnokok, értelmiségiek is – a korlátozott lehetőségeikhez mérten – kiálltak a magyarokat sújtó intézkedések ellen. A révkomáromi Fehér Csaba Wagner Ferencnek ilyen irányú tevékenységét mutatta be a pozsonyi magyar Megbízotti Hivatal vezetőjeként, a békéscsabai Kugler József pedig Boross Zoltánnak a nógrád-gömöri magyarság érdekében végzett munkáját ismertette. A szegedi Miklós Péter Mindszenty József hercegprímásnak az üldözöttek, köztük a felvidéki magyarok érdekében tett törekvéseire mutatott rá, illetve arra, hogy a hercegprímás a legjobb szándékai ellenére sem tudta a felvidéki magyarok védelmét érdemben ellátni a korabeli magyar viszonyok miatt.

A tanácskozás első napját az *Othontalan emlékezet* című dokumentumfilm vetítése zárta, amely a Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség munkájáról, a felvidéki magyarok érdekvédő mozgalmának tevékenységéről adott képet. A generációs emlékezet kutatására épülő filmet Szarka László szavai vezették be, aki

a film szerkesztőjeként tudatta, hogy a Szakály István által rendezett filmet Magyarországon korábban még nem mutatták be.

A Népi Szövetség tagjait a magyarországi Mindszenty-per közvetlen folyománnyaként 1949 tavaszán kezdték el letartóztatni. Összesen 32 fő, köztük 20 katolikus pap és 4 református lelkész ellen emeltek vádat, főként a köztársaság érdekeit sértő szervezkedés és idegen hatalmakkal való együttműködés vádjával. 1949. december 30-án 10 főt ítéltek fegyházbüntetésre. Arany A. Lászlót, a mozgalom vezetőjét 8 évi, társait egy-két évvel kevesebb fegyházbüntetéssel sújtották. A Népi Szövetség az 1945–1948 között Csehszlovákia területén maradt magyar értelmiségi csoportosulások között kétségkívül a legrendszeresebb és leghatékonyabb tevékenységet kifejtő mozgalomnak számított. A szervezet egész Dél-Szlovákiát behálózó, papokból, lelkészekből és diákokból álló hálózata alkalmasnak bizonyult arra, hogy igen rövid idő alatt hiteles információkhoz juttassa a magyarokat hátrányosan érintő jogfosztásról a Szövetség vezetőit, akik szinte naprakészen adhattak átfogó képet a szlovákiai magyarok helyzetéről a felelős magyarországi és külföldi tényezőknek. A Szövetség memorandumai, illegális sajtója (a pozsonyi *Észak Szava* és a rozsnyói *Gyepű Hangja*) pedig a kisebbségi magyar közösséget sújtó jogfosztó intézkedések idején közvetlenül módot adott az események feldolgozására, külpolitikai programelképzelések megfogalmazására és a kisebbségi közösség belső szolidaritásának ébrentartására.

A Szövetség vezetőjének, Arany A. Lászlónak az életpályáját Simon Attila ismertette, aki kiemelte, hogy Arany egészen 1945-ig nem politizált. A nyelvészprofesszor szlovák és magyar nyelvészettel egyaránt foglalkozott, gyűjtötte a Sajó-menti dialektust. A Szlovák Tudományos Akadémia tagja volt, kivételes engedéllyel magyarként is a pozsonyi nyelvészeti osztályon dolgozhatott. 1946-ban engedélyét visszavonták, hontalanná vált, s rákerült a Pozsonyból kitelepítendő magyarok listájára. Kollégái kiálltak mellette, maradhatott, de az Akadémián nem dolgozhatott tovább. 1946 végén pozsonyi diákjai szervezték be a Szövetség munkájába. A mozgalomnak nem csupán vezéralakjává vált, hanem a pozsonyi és rozsnyói csoportok között is kapcsolatot tartott. A Mindszenty-per kapcsán felgöngyölített Szervezet vezetőjét 1949-ben elítélték államellenes tevékenysége miatt. A 8 évig tartó börtönbüntetése alatt megjárta a csehországi uránbányát is. 1955-ben amnesztiát kapott, s a több nyelvet beszélő Aranyra a rozsnyói múzeum és levéltár vezetését bízta. 1958-ban eltávolították posztjáról, majd Pozsonyban fizikai munkás lett, s a rendszerváltásig nyelvészeti munkásságáról sem lehetett beszélni. Rossz egészségi állapota miatt szülőföldjén, Rózsnyón 40 éve hunyt el, ahol emléktáblával kívánnak tisztelni emléke előtt.

A következő nap a kassai Társadalomtudományi Intézetből Štefan Šutaj igazgató

Szarka László és Štefan Šutaj

osztotta meg kutatási eredményeit szlovák nyelvű előadásában a magyar-csehszlovák lakosságcsere előzményeiről és következményeiről. Fölhívta a figyelmet arra, hogy a XX. században más népcsoportoknál is végrehajtottak lakosságcsereket, megemlítette a görög-török példát. A szláv jelleg biztosítását és a kisebbségi kérdés megoldását a kisebbségek kitelepítésével kívánták a csehszlovák politikusok megoldani. A teljes lakosságcsere helyett a reciprocitás elve vált kivitelezhetővé a nyugati hatalmak ellenállása miatt. A beneši ideológiát követő történészek és naprajzosok azt állították, hogy ugyanannyi szlovák élt Magyarországon, mint magyar Csehszlovákiában. A politikai vitákban 375 000 csehszlovákiai magyarról beszélnek napjainkban is, de véleménye szerint nem veszik figyelembe az adatfelvétel módszerét, illetve azt sem, hogy Csehszlovákiában – főként 1938 után – tömegével vallották szlováknak magukat magyar származásúak is. Kiemelte, hogy 1946–1948 között Salgótarjánból 2181 jelentkező közül 981 fő települt át Csehszlovákiába.

A békéscsabai Krupa András egy bükk-szentkereszti család Csehszlovákiába való áttelepülésének és visszatérésének kálváriáját ismertette. A magyarországi szlovákok áttelepülésének okaiként az agitátorok által ígért jobb életkörülményt jelölte meg. A Csehországba költözők a legszegényebbek közül kerültek ki. A „gazdasági menekültek” azonban csalódtak, az ígért javak elmaradtak, a rokonok egymástól távolra kerültek, s a helyi közösségek is idegenként bántak a „makaróni”, vagy magyar nyelven beszélő, honvággyal küzdő áttelepülőkkel. A Magyarországra visszatérő család példája alapján Krupa a következő következtetést vonta le: „mindenki maga választja hazáját, politika nem írhatja felül”.

Az esztergomi L. Balogh Béni a Komárom-Esztergom vármegyei magyar-csehszlovák lakosságcsere kapcsán az erőszakos agitálásról emlékezett meg. A Magyarországra érkező szlovák agitátorok a fenyegetés és a hitegetés eszközével egyaránt éltek. Sokan a korábban erőszakkal kitelepített zsidóság és németek példáján okulva megelőzésként az „önkéntes” kitelepülést választották, míg mások a szovjet hadifogságban élő családtagjaik hazaküldésében reménykedtek.

A szegedi Tóth István a Dél-Alföldet is érintő lakosságcsere szerencsésen fennmaradt képi anyagát mutatta be, amely alapján rekonstruálható a békéscsabai szlovákok Csehszlovákiába költözésének minden mozzanata. Az értékes anyag Szekerka János hagyatékában maradt fenn, aki az egyik élharcosa volt a hazai szlovákok kitelepülésének, majd mikor annyian követték tanácsait, ő maga Magyarországon maradt.

Ezt követően a gútai (ma: Kolarovo) Angyal Béla a Gútát érintő lakosságcseréről megemlítette, hogy a Csehszlovákiába települő magyarországi szlovákok magyarul beszéltek. A településen a közös nyelv, a közös sors hozzájárult a békés egymás mellett éléshez, a vegyes házasságok létrejöttéhez.

A lakosságcsere történetének sok szempontú bemutatását tovább gazdagította a pozsonyi Magdaléna Paríková, aki a délszlovákiai falvak lakosságcsereét követő etnikulturális változásaira hívta fel a figyelmet. A Csehszlovákiába áttelepülőket lelki megrázkódtatás érte, kisebbségi helyzetben találták magukat az „anyanemzet” területén a rokoni kapcsolataikat elvesztő, kétnyelvűvé váló áttelepülők. A tanyás gazdálkodáshoz szokott alföldi földművesek eltérő földviszonyok közé kerültek, a kis belső telkek szokatlanok voltak számukra. A Dunántúlról érkezők többsége

pedig különféle foglalkozást űző iparos volt, nem tudtak mit kezdeni a nekik juttatott földdel. Paríková a kutatási eredményeire alapozva kijelentette egy napjainkban megjelent szlovák újságot maga elé tartva, amelyen a „Magyari za Dunaj?” („Magyarok a Duna mögé?”, avagy „Ki a magyarokkal Szlovákiából!”) felirat volt olvasható: „Ilyet többet nem szeretnék látni!”

Az Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársainak előadásai a személyes emlékezet felől közelítettek a kérdéskörhöz. Tóth Ágnes az áttelepített „cseszkókat” a kitelepített németek szemével láttatta. Összekötötte őket a kitelepítés ténye, de elválasztotta az a tudat, a „svábok helyére telepítettek be szlovákokat”, és a sérelem, hogy a kitelepített németek gyakorlatilag nem vihettek magukkal semmit, de látták, „ők” mindent hozhattak. Szarka László a kitelepítettek, deportáltak és az otthon maradtak emlékezetében megőrzött jogfosztottság és hatalanság éveinek feltárására és megőrzésére hívta fel a figyelmet, hiszen „most van az ideje, hogy a generációs emlékek írott emlékezetté váljanak, mivel már csak az utolsó élő tanúk vannak közöttünk”.

Szarka László, az Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet igazgatója zárszavában hangsúlyozta, hogy a téma forrásfeldolgozottsága olyan szintet ért el, hogy a korabeli eseményekről érdemi viták folytathatók, bár hozzávetőleg azonos álláspontot képviselnek a magyar, szlovák és cseh történészek. Az igazi feladat, hogy az emlékezet és a történeti feltárás a máig élő érzelmek, sérelmek és fájó emlékek mellett objektív legyen.

Földi Péter: *Vízmerítő* (2002)

A múlt és a jelen kútja

Kicsi és nagy

Az „elvtárshölgy” (az úrhölgy mutánsa) hűvösen: „Hát maga aztán elég kicsinyes.” Rendszerkritikai felhangú kifakadásomat – ennek vagy harminc éve már – az váltotta ki, hogy kisebbik gyermekünket nem vették fel óvodába, s emiatt feleségemmel – egymást váltva – fizetés nélküli szabadságra kényszerültünk. Pedig megszokhattuk volna: pár évvel korábban a nagyobbik gyermekünkkel hasonlóan jártunk, míg számos szülő egyetlen gyermeke (csupa „jól fekvő” családból) simán bejutott. Nekünk mindkétszer helyhiányra hivatkoztak. A telefonkérelmünk elbírálásakor meg (húsz év során többször is!) vonalhiányra.

Természetesen a hölgynek – férjének köszönhetően – soha nem kellett szenvednie a hiány (az ő megfogalmazásában: „objektív körülmények”) egyenlőtlen elosztásától.

Pedig a világ ilyen apróságokból épül fel. Aztán a kis csalódások szép lassan kezdik a nagy építményt, melyen parányi repedések futnak végig, egyre tágulva s mindent behálózva, végül összerogyasztják a piramist. Robaj nélkül. Hát ennyit a kicsiny(es)ségek erejéről.

Homály délben

Hamvas-olvasás közben váratlan bekezdés.

„Megvilágosodás, amikor valaki önmagát tökéletesen átvilágította, és ezt a maradéktalan átvilágítást mással közli, és mástól is kívánja.

Nem igazságot vár, hanem igaz életet.

Nem azt, hogy igazat mondjon, hanem hogy igaz legyen.”

A senki által fel nem kért, időtlen mandátumú átvilágító bíró, Hamvas Béla a hatvanas évek elejére – irattárakhoz való hozzáférés nélkül – elvégezte a munkáját. A hagyományt újraértelmezte. Nem az ügynököket, hanem a rendszert világította át, s némileg belereflektorozott a jövőbe is. Ma, az átvilágítási hullámlovasok korában így sokaknak – archívumok közreműködésével is – csak ennyi maradt: elhomályosodás délben.

A mese születése

Telefonbeszélgetés 1983-ban. A felhívott fél – a számonkéréstől és a szorongástól – elvékonyodó hangon: „Biztosíthatom Aczél elvtársat, hogy a dolog korántsem volt szándékos, valószínűleg félreértettem a helyzetet.”

A valamikor felhívott fél emlékezése 1990-ben, szűk társaságban: „Megmondtam neki, Aczél elvtárs kérem, velem ne kiabáljon, mert a helyzet ezt nem indokolja.”

Emlékezés 1995-ben, nyilvánosság előtt: „Telefonon felhívott Aczél, s rögtön magas hangon kezdte, mire én higgadtan csak annyit mondtam: nézze, nincs abban a helyzetben, hogy ilyen hangot üssön meg velem. Erre nagyon meglepődött.”

Hát még az, aki hallotta az első két változatot is.

HÉV-vel

A zsúfolt szentendrei HÉV-en, Budapest felé, a bágyadt vasárnapi alkonyatban váratlanul megszólalt a férfi:

– Ki ez az Antall? Meg a Göncz? Ki hallott róluk? Hol voltak Kádár alatt?

A hang kihívóan harsány volt, a természetes, sörökkel felfűtött figurához hasonló, fürkész tekintetű alakokat az előző évtizedek során főhivatalok portáin vagy főemberek sofőrjeként láthattam. A kérdést a környezetéhez intézte, élvezve a fogadtatást.

Mert hallgatott a közelében ülő huszonéves pár, sőt, összedermedt, maga elé meredt a nyugdíjas, szintúgy a középkorú „okostojás”, meg az egész kocsis. Elvégre vagy egy éve demokrácia van, bárkinek joga van dumálni. Ezért harcoltunk. Ki? Hát mi. Mindenki.

Egyhangúlag erről szólt a csend többsége. A többség csendje. Akinek meg más a véleménye, jobb, ha a helyén marad. Mert még jól helybenhagyják.

Arccal a jövőnek

Telefon a külföldi kézbe került vállalat titkárságára. Udvarias női hang, s csodák csodája, még be is kapcsolnak.

A kellemes bariton tegezésre vált. Hiszen ez az ember – az az ember, akitől alig húsz éve többünk léte függött. Segítőképzés: más céget ajánl, annak talán könyvtármogatásra is jut pénze, mert az övék „tulajdonképpen megint eladás előtt áll”.

Tulajdonképpen min is csodálkozol, elvégre... Elvégre ez a szó rejti a lényegét: tulajdon-képpen...

A természet legyőzése

Jól szervezett közösségek fontos személyiségei felfokozott állapotban nyilatkoznak bele a kép(em)be, hogy életerős ifjak meg fogják dönteni mondjuk az óramutató járásával ellenkező irányba történő fejen forgás közben füttyölés Guinness-rekordját (három teljes nap – mínusz illemhelyi forgásszünet). Ugyanebben a hírblokkban mutatnak hegyi folyótól elsodort falut, elárasztott vidéket, ahol egész életüket kemény munkában eltöltő idős emberek könnyekkel küszködve nem tudják, mikor lesz ismét fedél a fejük felett. Mert minden ellenkező jelszónak fittyet hányva, megint a természet győzött. Persze, izmos karok, leleményes elemek rekordidő alatt akár fel is építhetnék a házakat. Ha legyőznék a feltűnni vágyó természetüket.

Illemtan

„Mondd, mennyit keresel?” Régi ismerősömről meredek: az „újkapitalizmusban” ilyet állítólag nem illik kérdezni, ráadásul kívülről fújom munkáltatóm, a külföldi tulajdonos záradékát a szerződés végén, mely szerint az ebben foglaltakat harmadik félnek nem mondhatom el. A több évtizede ismert kérdező vajon harmadik félnek számít-e? Nincs időm eldönteni, mert már ki is fakad: „Hát nem ezt vártam tőled! Egy barát előtt titkolózni!” És hogy megszegyenítsen, mondja a fizetését. Pironkodom.

Fél év múlva találkozunk: „Kint voltam a gyereknél, tudod, külföldön dolgozik. Kérdezem, mennyit keres a felesége. Matat a konyhában, néz ide, néz oda, aztán

azt mondja: »hát, nem is tudom...« és rakosgatja a kávéscsészét, a kitöltőt. Nem is erőltettem. Szóval, bocsánat a múltkoriért.”

Haza-beszéd

Valamikor Balzac, a már életében népszerű hosszan méltatta kortársa, az életében alig ismert Stendhal munkáját, *A pármái kolostort* (bár balzacian átíratta volna). Klasszikusok egymás közt.

Manapság a díjazott magyar író, bevallva, hogy egy sorát sem olvasta a külföldi kiadások révén hirtelen nemzetközi hírűvé lett kortársának, felszólítja, hogy amaz valljon a magyarságáról.

Vajon honnan a magabiztosság e megsemmisítő hazafisághoz?

LÁSZLÓFFY CSABA

A felidézés rögeszméje

Vagy csak esélye, esetlegessége. A hit, hogy a látvány romolhatatlan; vagy talán mégsem vész oly könnyen ködbe.

Kudarc, kiszolgáltatottság helyett megosztani az élményt. A fölfedezés örömét... A kiábrándulás fájalmát is? Miért ne.

Valahányszor a hozzád közelálló elhúzódnál látszanak tőled, felajzottsággal ragaszkodj eszelős rögeszméidhez. Amíg nem mondasz le egy-egy véletlen (hétköznap) történetről, nem fenyeget az önpusztítás veszélye. Még hogyha semmit sem vársz az élettől(!)... egyszerre csak különös érzés fog el – elég egy bátorító hang emléke, egy foszladozó hárászkendőbe bugyolált öreg arcé, a gyertyák szentjánosbogár-fényével megvilágított temetődombé, vagy a kamra kövén kussoló kicsírázott burgonya, fonnyadt téli alma látványa... Honnan hát a dac?

Mások vallomását olvasod: egy korty ital után változik a látás, a hallás. A harmadik korty után már lehet, hogy legendában lépkedsz. Vagy valamelyik világváros tündöklően kivilágított könyvtártermébe képzeled magad.

Mész egy ismeretlen utcán, s miközben az önelégült, szponzorizált szellem a szokványos jövőről dong a füledben unottan, te hirtelen elégedetlen leszel minnennyel. „Ki adja vissza rozsdamentes álmaimat? Azt, ami több mint a szellőzködő tollak üres pávalegyezője?”...

A személyiség otthontalansága.

Senki sem azonos azzal, aminek mutatja magát. Sötét háttér – mondjuk, egy üres színházterem sötét nézőtere előtt állva kiszolgáltatottnak érzed magad. Sehol egy megvillanó szempár. S ugyanaz a megnevezhetetlen, szorongató érzés a milleniumi földalattiban. Talán csak a világra nyíló, nagy terek fénye romolhatatlan.

És este, a felszín hullámain elnyelődő, az óceánmélyi világra emlékeztető estben, amikor a kigyúló villanylámpák alatt a távoli, ismeretlen tekintetek kutakodva

mintha az arcvonásiad mögé akarnának hatolni (holott mindegy ilyenkor: ripacsnak vagy professzornak néznek!) a moszatok, páfrányok selymes, zöldes csillogásában. Az emberi teremtmény csodás fortély! Ez a ködben lebegő szépség; a szerep és mögötte a kábulat: vágyak, valós indítékok, csalódások, kétségek.

Visszaálmodni a megtörtént, megsejtett vagy csupán elmulasztott – a hihetetlenül megajándékozó, a gátlásainkat feloldozó pillanatok. Az öröklétről le lehet mondani – erről nem.

Csak akarni kell.

Árokszéli vezeklés Karinthyval

Az árokszélen ki ül? Munkát kereső, munkában megfáradt szentlélek; vagy közönséges útonálló (divatos szóval: terrorista)?... Az enyhe szélben falusi szoknyák, alsószoknyák harangoznak, s észbontóan vad fűszerillat. Az Úr, az ezerarcú természet emberi formába gyúrt bennünket; a történelem aztán alakíttatott rajtunk. Ám deformálttá vajon mi tett?... A belénk lehelt lélek már rég nem borsmenta illatú, vagy borízű alma zamatú. Még a *csaláncsípésű* jelző is enyhe volna az évezredek során máig „sűrűsödött” emberi önzés, kíméletlenség, közöny, ne is mondjam: gonoszság érzékeltetésére. Van, aki netán az állhatatlanság bűnét még jellemzőbbnek érezvén, a fentiek elé helyezné. Innen már csak egy lépés a nyílt (örökös!) árulás; habár a változékony idő s a porlandó igazságok olykor, nem is ritkán, többek közt azt is viszonylagossá teszik.

A vének végső mulatsága lehet a reménykedés, még ha tépett, ronggyá nyűtt is. Karinthy, még humorista létére is képes volt visszafojtani sok forrásból buzogó keserűségét, valahányszor felkiáltott, hogy: „Énnekem a sátán sem árt, / az én sorsom isten lehet csak”!... Naivság talán hinni, remélni, hogy az *ordító Valóságból* is „új Ádám tántorog eléd”? Hányan vezekeltek már a demagóg vagy a gyilkos szavaktól „dögledező”, kétes értékű Európában, mások helyett is – „emelt fővel”. Sokáig ezt tette volt Ő is. (Ma lenne százhusz éves; mármint *Karinthy!*... „Isten veled jószág, gyöngeség, elmúlás, isten veled isten...” [*Mindszenti litánia.*] Ma is ezt üzenné vajon?)

Mindazonáltal – nem csupán a DAC VÉGSŐ MAGASSÁGI FOKÁN, de a vezeklésre született hívők purgatóriumában is – a magasságos Úr (vagy csak tisztaságban trónoló képzeletünk?) időként elfordul tőlünk, hogy ne lássa képmását – melynek hasonlatosságára valamikor embert teremtett.

KOVÁCS ANNA

„Egy nagyreményű fiú története”

Bérczy Károly emlékére

Bérczy Károly a 19. századi magyar irodalmi közélet eredetien izgalmas személyisége, kis túlzással élve külön figurája volt.

Balassagyarmaton született 1821-ben, Pesten halt meg 1867-ben, 140 évvel ezelőtt.

Atyja Nógrád vármegye főorvosa volt, ősei – a nemes Standok – nevük Bérczyre változtatásával nemesi előjogaikat elvesztették.

Különös elégtétele a sorsnak, hogy a Ferenc József által 1867-ben adományozott nemeslevél tanúsága szerint a nemesi címet Bérczy Károly írói működéséért érdemelte ki.

Az irodalom iránt érdeklődő szélesebb közönség előtt Bérczy mint Puskin *Anyeginjének* fordítója ismeretes. Ő indította útjára 1857-ben az első magyar sportlapot, a *Vadász- és Versenylap* sportfolyóirat szerkesztője, a *Magyar Méneskönyv* összeállítója volt.

Az irodalomtudomány két megjelent kötete alapján novellaíróként tartja számon, és Jókai Mór véleményét máig követve úgy emlékezik meg róla, mint aki egyetlen angol érdeklődésű a Tizek Társasága franciás műveltségének hódoló táborából.

Szülőhelyén, Nógrád megyében leggyakrabban Madách Imre kapcsán említik nevét, Bérczy Madách Imre barátja volt. Irodalmi pályájuk is több ponton érintkezett. Egy napon, 1862. január 30-án fogadta őket tagjai közé a Kisfaludi Társaság (székét Bérczy az *Anyegin* első énekének fordításával foglalta el), két évvel később a betegeskedő Madách őt kérte meg akadémiai székfoglalójának felolvasására, s végül 1866. február 6-án a Kisfaludi Társaságban elmondta Madách Imre emlékeztét, amely Bérczyt a költő első életrajzírójává avatta.

Írói hagyatéka, művei többsége máig kéziratban áll. Ezek egyike az önéletrajzi ihletésű *Egy nagyreményű fiú története* című, 1850 körül fogalmazott novellatöredéke, amelyben a szerző mintha csak saját félelmeit fogalmazná meg. Vajon hagyatéka: a kéziratok drámák, versek sokasága, novellák és regénytöredékek, naplórészletek egy nagyreményű fiú be nem váltott ígéréteinek, a tehetség elkallódásának, egy torzóban maradt életmű tanúságának dokumentumai lennének?

Sok a megválaszolatlan kérdés – az életműve mellett – Bérczy Károly életútjával kapcsolatban is, noha a legfőbb élettények ismertek, ám a részleteket egy máig kiadatlan kézirat őrzi, Balogh Károly monográfiája. Bérczy Károly legátfogóbb életrajzát unokája Balogh Károly (1879–1944) fogalmazta meg, aki a kéziratot 1938-ban fejezte be. A név Nógrádban és a Madách-irodalomból jól ismert. Balogh Károly Madách Imre nővérének, Máriának leszármazottja, aki Madách Imre felügyelete alatt töltötte Sztregován gyermekéveit. Feleségül Bérczy Margitot, Bérczy Károly leányát vette, s az ő gyermekük, aki irodalomtörténet-íróként vált ismertté, a fent említett Bérczy életrajz szerzője. Ennek a kéziratok monográfiájának a hetedik fejezetét adjuk közre, s ezzel kapcsolatban szükségesnek tartjuk rávilágítani a Bérczy életrajz egy szakaszára.

Az 1848 tavaszán és nyarán súlyos betegségével küszködő Bérczy Károly csak távolról szemlélhette a forradalom történéseit. A szabadságharc egyetlen jelentős eseményénél lehetett jelen, 1849 tavaszán Görgey főhadiszállásáról – a Svábhegy Bérczy által „Hajnalosnak” nevezett hegyoldalán álló óra villából – nézte végig Buda ostromát: „Jeles volt az ostrom egész menete alatt látni Görgeyt. Ő legföljebb 32 évű. Naptól és zivatartól barnult arcából véghetetlen értelmiség, éles, nyugodt ész sugárzik elő. Otthon, szabadég alatt is, mindig földetlen fővel, egyszerű őrnagy ruhában jár. Haja lehető legkurtábbra van nyírva, szemén üveg, természetben erő és hajlékonyság. Az egész ostrom alatt hidegen osztá ki rendeleteit: midőn Buda fokán a nemzeti zászlót meglátta, arca kigyúlt, de nyugodt maradt. A nép s katonaság »éljen«-t rivalgott körülötte, Ő, a tubuson nézve, csendesen mondá a mellette állóknak: »Éljenekkel még egy várat sem vettek be.«” Az idézet 1849. május 21-én Hajnaloson keltezett leveléből való, amelyet későbbi feleségének, Frivaldszky Imre leányának, Annának (1829–1912) küldött. Frivaldszky Imre (1799–1870) orvosi egyetemet végzett jeles természettudós, akadémiai tag, a Nemzeti Múzeum rovargyűjteményének megalapozója volt. A Frivaldszky család polgári jómódban élt Pesten a Szervita téri ódon, zöld zsalugáteres házában, nyaranta a svábhegyi kastélynak is beillő villában, később a Nógrád megyei Jobbágyiban, 1864-ben vásárolt csinos kúriában.

Bérczy, mivel birtoka sincs, s irodalmi működése is Pesthez köti, miután megházasodik, beköltözik apósa Szervita téri házába. Gyakori vendégek itt a korabeli magyar tudományos és irodalmi élet ismert képviselői, többek között Xantus János, Reguly Antal, Kemény Zsigmond, Jókai Mór, Tompa Mihály; és a nógrádiak közül megfordult ott Madách Imre, Szontagh Pál, Nagy Iván, Lisznyai Kálmán.

Balogh Károly kéziratának közreadott részletével Bérczy mindennapi környezetét idézzük fel, mely a hiteles leírásban úgy tűnik fel előttünk, mint egy tipikus biedermeier életkép.

Bérczy Károly élete és kora

Egy biedermeier család Pesten, a XIX. század elején

Hogy Bérczy Károly pesti otthonának képe világosabban derüljön fel előttünk, a XIX. század első évtizedeire kell visszanyúlnunk.

A régi Pest németajkú polgársága sorában ekkoriban itt látjuk a nyugat-magyarországi származású Scheffer-házaspárt: Scheffer János egykori főharmincadost és feleségét, Scheffer Annát. Mint nevük is mutatja, rokonok. Polgári jólét s kényelem környezi e hamisítatlan „biedermeier” házaspárt. Biedermeier stílus a bútortatban s dísz tárgyokban csakúgy, mint az életben és erkölcsi felfogásban.

Kedves, kétemeletes, zöldzsalus lakóház a Szervita tér és Kristóf tér sarkán, jókora bérház a Dorottya utcában, kipróbált öreg cselédség, állandóan tartott, megfontolt ügetésű bérfogat; finom, virágos, monogramos bécsi porcellán, muzsikáló óra, lehajtható lapú „secrétaire”, apró csecsebecsével megrakott üvegszekrény; a család tagjainak Donát János festette portréi. Egymás iránti gyengéd szeretet, mély vallásosság, sok kedély; íme ez Schefferék családi életének kerete.

A háznál két eladó lány, Anna és Katalin. Egy sereg leánynézőbe járó fiatalúr. Érzelgős német s francia idézetekkel teleírt album – kanárimadár énekel a kalitkában –, gazdag kávéuzsonnák. Bálok a Váci utcai Hét választófejedelem virágpompás, illatos, viaszgyertyák fényében úszó dísztermében, ahol érzelmes zeneszórá menüett és quadrille járja – s a két Scheffer-kisasszony hamarosan férjhez megy. Katalin, az ifjabbik leány kezét Stipsicz Antal hadbiztos, az idősebbikét, Annáét a Zemplén megyei származású Frivaldszky Imre – régi, Trencsén megyei nemesi család sarja –, fiatal orvos nyeri el.

Schefferék biedermeier stílusa, puritanizmusa szinte örökségképp száll át a Stipsicz és Frivaldszky családokra. A Szervita téri házat a Scheffer-szülőkkel egyetemben Frivaldszkyék lakják. Frivaldszky Imre nem folytat orvosi gyakorlatot. Néminemű apai örökségét felesége hozományával egyesítve, szabadon élhet egyetlen, határtalan szenvedélyének, a természetbúvárlatnak. Eleintén botanikával foglalkozik, később mindinkább áttér a zoológiára, főképp az entomológiára, hogy a következő évek során e téren valóban nagyot alkosson. Ő a Nemzeti Múzeum rovargyűjteményének megalapítója. Egyike a Tudományos Akadémia első tagjainak, s tagja több külföldi tudományos egyesületnek is. Családján kívül úgyszólván egyéb sem érdekli, mint a növény és rovarvilág, meg aztán svábhelyi telkén épült, kastélynak is beillő villája, majd 1864-ben a Nógrád megyei Jobbágy községben vásárolt birtoka s csinos kúriája.

Négy leánya közül a legidősebbik, Matild, mint már tudjuk, Putnoky Móric Gömör megyei, a következő, Szerafin Battha György borsodi földbirtokos, a legifjabbik, Paulina pedig Fáy Béla, Pest vármegye főjegyzője, majd versegi földbirtokos – Fáy András neveltjének s unokaöccsének – hitvese. Míg Anna, mint láttuk, Bérczy Károlynak adja kezét.

Bérczynek nincsen birtoka. Írói hivatása Pesthez köti, s így családjával ő is ott lakik a Szervita téri, ódivatú házban.

A kettős otthont akkori tudományos és irodalmi világunk nagyjai közül sokan látogatják.

Klauzál Gábor a háznak úgyszólván mindennapos vendége. Rajta kívül legott-honosabbak Brassai Sámuel, az eredeti, örökké vitázó polihisztor; Xantus János, a tudós utazó; Reguly Antal, a kitűnő nyelvész, egyben szintén híres utazó; Szabó József, a kistermetű, nagynevű geológus; Frivaldszky János, a háziúrnak távoli rokona, később szintén igen jeles entomológus; a nagyhírű Balassa professzor; a hóbortos Adelburg (tulajdonképpen adelburgi Abranovics) Ágost lovag, horvát születésű, de lelkesen magyar zeneszerző és hegedűművész. Mikor Liszt Ferenc 1859-ben *Les Bohémiens et leur musique en Hongrie* című tanulmányában azt fejtegeti, hogy a magyar zenében csak a szöveg magyar, a zene ellenben cigány eredetű, Adelburg hevesen kel ki Liszt felfogása ellen, s *Entgegnung* című röpiratában, Brassai Sámuellel egyetértve, aki viszont *Magyar, vagy cigányzene?* című könyvecskét ad ki (1860), azt fejtegeti, hogy a cigány, ha egyéni technikájával kicifrázza is, a magyar nép legsajátosabb, tősgyökeres zenéjét adja elő.

Bérczy Károly barátai közül leggyakrabban br. Kemény Zsigmond – a gyerekek kedélyes „Zsiga bácsi”-ja –, Pompéry János, Gyulai Pál, Szalay István, Tóth Lőrinc, Lisznyai Kálmán, a Nógrád megyei vidám palóc, excentrikus költő, a szintén nógrádi Nagy Iván, történetbúvár és genealógus, Szontagh Pál és, míg él és olykor Pesten tartózkodik, Madách Imre fordul meg a háznál. Az itt említetteken felül Csengery Antalt s Lumniczer Sándor professzort sorolhatjuk még fel, mint gyakori vendégeket, de meg-megfordul a Szervita téri házban csakúgy, mint a svábhegyi villában báró Eötvös József, Jókai Mór, Tompa Mihály és több más jeles író is.

Érdekes, színes kör. Csaknem valamennyi tagja a tudományos, az irodalmi, a társadalmi élet egy-egy kiválósága, a nemzeti eszme és művelődés lelkes ápolója – zászlóvivője vagy napszámosa – az elnyomatás éveiben. Csupakedély, csupaszív, derék magyar ember valamennyi.

A Szervita téri házban születnek Bérczy gyermekei, a korán elhunyt Gizella, aztán Margit (később Balogh Károlyné, sz. 1854. május 23., † 1918. december 1.), az alig egyéves korában meghalt Lajos, végül Géza (sz. 1859. április 7., † 1929. június 6.). Ez utóbbiban is sok a költői hajlam. De világléletében csak íróasztala számára dolgozik. Éles megfigyelő, jó emberismerő. Magas homloka alatt ezer eleven ötlet, mély és mulatságos gondolat cikázik, kedélyesen terjedelmes testében érzékeny s nemes szív dobog. Élőszóval kitűnő és mulatságos előadó, hanem írásait túllontúl elöntik szubjektív érzelmei. Kevés bennük az erő, gyenge a kompozíció. Gyengeségét maga is érzi, pedig mennyire szeretne írni! Egyik reám maradt, odavetett jegyzetében ezt olvasom: „Istenem, mily gyönyörűség lehet fehér papírra vetett fekete betűkkel megrögzíteni azt, ami agyunkban megvillan, amiről álmodunk, ami lelkünkben meghitt hangulattá, tarka képpé szövődik! Az én betűim nem értenek ehhez a mesterséghez. Mihelyt munkához akarok látni, gondolataim egyszerre futni kezdenek előlem, eltűnnek a ködben, szertefoszlanak. Még az is, mit már fogva véltem tartani, hirtelen kisiklik tollam alól.”

Bérczy Géza élete végéig, a Nógrád megyei Jobbágyiban, nagyatyjától örökölt birtokán gazdálkodik. Halála után összegyűjtöttem kevés megmaradt kéziratát.

Néhány jellemző apróságot, néhány hangulatos sort idézek már hivatkozott kézirat-
os emlékezéseiből.

Kezdjük mindjárt azzal, mit báró Kemény Zsigmondról mondanak:

„Zsigó bácsi keresztapám volt, s karácsonyra szebbnél szebb játékokat küldözge-
tett nekem.

Hü adlátusa, Pompéry János figyelmeztette keresztapái kötelességére, mert ma-
gától ugyan eszébe nem jutott volna. A világ legszórakozottabb embere volt. Meg-
esett vele, hogy csupa szórakozottságból egy napon kétszer is ebédelt, s még akkor
is nyitott ernyővel járt, amikor már egy óra óta elállt az eső. Édesanyám szalonjá-
ban magam is tanúja voltam annak, mint igyekezett zsebébe gyömöszölni a zseb-
kendőnek nézett díványvédőt. Szerencsére idejekorán észrevette, s így nem ismét-
lődhetett meg az a jelenet, hogy Zsigó bácsi orrát akarván fújni, általános gaudium
közepette egy végnélküli »Schutztüchli«-t húzott elő.” Kemény Zsigmond szórako-
zottságát Jókai is emlegeti. Ő azonban már három ebédről tud kettő helyett...

De hogyan lett volna szórakozott a hatalmas agyú, mindig gondolataiba merült
Kemény, a nagy regényíró, kinek, mint Jókai mondja, „költői alkotása nem a festő-
éhez hasonlított, hanem a szobrászéhoz”. Napközben elfoglalták teendői, s ha meg-
szabadideje volt, álmodozott. Akkor kezdett igazában dolgozni, mikor leszállt az
este. – „Éjszaka írt s egész hajnalig itta a legerősebb feketekávé.”

Hanem térjünk vissza a Szervita téri házba, s lépjünk be Frivaldszky Imre dolgo-
zójába.

„A szabálytalan alakú, tágas dolgozónak – beszéli Bérczy Géza – félig-meddig
múzeum, félig-meddig laboratórium-szerű színezete volt. Lepkék és bogarak ezreit
magukba foglaló, fiókos szekrények tetejéről rendszeresen csoportosított, kitömött
madarak néztek alá üvegszemeikkel. A magas polcokon csigák, preparált puhá-
nyok, kitömőfélben levő mókusok voltak elhelyezve, s hosszú, henger alakú üve-
gekben kígyók ágaskodtak. Az asztalok telirakva a rendezés alá kerülő rovarvilág-
gal, gombostűre szúrt, tarkaszárnyú pillangókkal, apró, fényeshátú bogárkákkal.
Ezeket osztályozta, lajstromozta az öreg úr oly hévvel, szenvedéllyel és szeretettel,
hogy mindig bosszankodott, midőn a nap már végetért.”

Nendtvich Károlynak a következőket mondta egy alkalommal Bérczy: „Nem
ismerek szerencsésebb embert az ipamnál; ő még most is ugyanazon szenvedéllyel
fürkészik és búvárkodik, ugyanazon szeretettel viseltetik a természet kedvenc tárgyai
iránt, mint azt csak 24 éves fiatalember teheti.” Már 72 esztendő volt, mikor még
egyszer útrakelt, hogy utoljára beutazza Törökországot, azt a vidéket, melyet
rovarászati szempontból annyiszor átkutatott. Még azon év őszén, végelgyengü-
lésben elhalálozott. Ilyen szenvedélyes természetbúvár volt.

„Ha nagyon belemerült a dologba – mondja tovább Bérczy Géza –, tíz napig nem
ment ki az utcára. Pedig nem lehet mondani, hogy közönyös lett volna a külvilág
iránt, csupán ritkán nyílt alkalma annak folyásáról tudomást szerezni. Vasárnap és
csütörtökön azonban megszabadították a nagy asztalt a rovaros dobozoktól, gom-
bostűktől s a preparálás mindenféle eszközétől, mert e napok estéin kártyaparti volt
nagyatyámnál. Gyertyagyújtás idején gyűltek egybe a vendégek – Xantus, Szabó
József, Frivaldszky János –, s megkezdődött a játék: préférence, vagy Szapáry-
Zwick. Az öreg urak hévvel, odaadással játszottak. Még a légy röptét is meg lehetett
volna hallani a néma feszültségben. A szobában sűrű pipafüst kóválygott,

ködbevonva a szekrények tetején ülő kitömött madarakat. A gyertyák is homályosan, fénytelenül lobogtak. Vacsora előtt érkezett a leszámolás nagy momentuma. Ez bizony nem ment mindig simán. Harminc-negyven krajcárnyi differencia már nagy hullámokat vert. A vesztes fél ritkán nyugodott bele. Xantus dörmögött, János bácsi a partnerével civakodott, a kis Szabó epés megjegyzéseit pedig csak a vacsora, a kitűnő borjúcomb, a híres meggyeslepény s a cukorbaforrt dió tudta végképp elnémítani.”

Bérczyék a második emeleten laktak. Ott volt a *Vadász- és Versenylap* szerkesztősége is.

Bérczy dolgozószobájában hatalmas pipatórium, minthogy szenvedélyes gyűjtője a szebbnél-szebb, faragott tajtékpipáknak. A pipatórium melletti kis asztalkán néhány finommívű pisztoly, a mind gyéribben űzött vadászat mellett acéllövés lévén az egyetlen sport, amit a „magyar sportirodalom atyja” maga is gyakorolt. A falakon a *Vadász- és Versenylap* színes, könyomatú műmellékletei: gróf Sándor Móric, báró Wenckheim Béla s más nevezetes úrlovasok és falkavadászok lovasképei. Mellettük alpesi tájak, salzkammerguti tavak apró festményei. Az iratokkal, könyvekkel sűrűn megrakott íróasztal felett gróf Széchenyi István keskeny rájába foglalt képe. „Tiszai kalappal fején, könnyűded öltözékben, kedvenc, erdélyi fajú ponnyján. Édesbús merengéssel tekint Pest felé az örökösnevű gróf, mintha azon egykori jósmondatán gondolkoznék, hogy: Magyarország nem volt, csak lesz.”

A szemközti falon „Az elhamarkodott lövés” címet viselő – anyja teteme mellett árván maradt özikét ábrázoló – Landseer rajza után készült könyomat, Bérczy szobájának egyik legkedvesebb díszje. Ez is a *Vadász- és Versenylap* alkalmi melléklete.

Fényezett lapú asztalon ragyogóan tartott, bronz szivarkészlet. Csíkos szövettel bevont kényelmes karszékek és díván. Az egyik falat megrakott könyvespolc foglalja el, felette Petőfinek Barabás rajzolta könyomatú képe, míg egy különleges, lehajtható lapú asztalka felett Thackeray, a nagy angol író szemüveges képmása tekint reánk.

A szerkesztőség s a dolgozó gyakori vendégei az egyszerre divatba jött sportirodalom főúri kedvelői közül báró Orczy Béla s gróf Keglevich Béla, a *Vadász- és Versenylap* legbuzgóbb barátai.

Sűrűn fordult meg e kedélyes dolgozóban báró Podmaniczky Frigyes, akkoriban kitűnő agarász, „divatfi”, termékeny újságíró; gróf Lázár Kálmán, a neves ornitológus; gömöri Havas Sándor, kivel Bérczy annakidején együtt szolgált a helytartónácsnál, s ki aztán később kereskedelemügyi államtitkár lett; lovag Heinrich János kapitány, a Lovaregylet intézője; Szálbek György, Arad megyei birtokos, ismert nevű sportember; Bay Bertalan, 1848-ban honvédőrnagy; Zerdahelyi Ince s mások.

Egy napon – 1858-ban – „tisztos öreg úr” toppan be a küszöbön. „A szerkesztő – írja önmagáról szólva Bérczy – bár első pillanatban sejté, hogy látogatója erdélyi, s esküdni mert volna, hogy vadász, mégis rendkívül meg volt lepve, midőn az öszfürtű, de élénkszemű férfi magát mint Újfalvi Sándort ismerteté meg.” Ugyanis Újfalvit eddig csak cikkeiből ismerte, a név viselőjében „élte delén levő alakot” képzelt. Később jóbarátokká váltak, s „Erdély legöregebb vadásza”, ha néhanapján Pesten tartózkodott, haláláig szívesen kereste fel a Szervita téri házat.

A kedélyes dohányzóban összegyűltek megbeszélnek a *Vadász és Versenylap* megjelent és közlendő cikkeit, szóvá teszik a Lovaregylet ügyeit, majd átcsapnak a

fesztelenebb társalgásba, meg az elmaradhatatlan anekdotázásba, melynek Bérczy – Arany László szerint is – nagy mestere. Telik az idő. Ketyeg a feketekeretű ingaóra. Az íróasztalon álló üvegprizma sziporkázva veti a falra a beeső napsugár szivárványszíneit. A szobát dohányillat tölti el, s fel-alá hullámozó, finom szálakra szakadó rétegekben kékes szivarfüst örvénylik a levegőben.

Odaátról, a szomszédos szobákból víg gyermekzsivajgás, női beszélgetés s a zongora néhány akkordja hallatszik át. Bérczyné vendégeket fogad. Készül az uzsonna. A látogatók nagyobbára rokonok. Putnokyék Gömörből; Fáyék Versegről – s ha itt vannak, olykor átlátogat Kalap utcai otthonából a már nagyon-nagyon öreg Fáy András is. Bérczyné özvegyen maradt nővére, Battha Györgyné, Mariska nevű, örökké jókedvű, eleveneszű leányával állandó lakója a Szervita téri háznak. Néhanapján az Öt pacsirta – ma Esterházy – utcai ódon, kertes, családi házból kocsin érkezik özvegy Pajthényi Sándorné, Stand Mária, gyermekeivel: Sándorral és Máriával. Akkoriban még valóságos utazás „olyan messziről” idáig jönni. Hoznak is magukkal kertjükben termett illatos virágot, petúniát és violát, máskor meg friss zöldséget, tormát, miegymást. Az öreg Stand Marie – náluk élő távoli rokon – alig győzi előszedegetni a cekkerből.

Gyakori vendégek Lumniczer Sándorék, Kovács-Sebestyén Endréék; Gyulai Pálék is – míg 1866-ban Gyulai fiatal feleségét, Szendrey Júlia kedves és bájos testvérhúgát, Marikát el nem ragadja a kolera.

Tragikus eset. Erősen megrázza Bérczyéket. – Azonban az élet megy tovább a maga útján.

Valaki eltűnt, el sem búcsúzott, kilépett a sorból. Megdöbbenünk. Megállunk egy pillanatra. Aztán a társasérintkezés csak folyik tovább a maga megszokott medrében.

Olykor Bérczy Lajosék rándulnak fel Balassagyarmatról. Ilyenkor aztán hosszúra nyúlik az ebéd, az uzsonna. Utóbbinál az elmaradhatatlan haboskávét mellett garadában áll a mazsolás kuglóf s a „pompás péksütemény, aminőt csak a Kristóf téri Löwenbeck tud sütni”. Még gyerekből is van néhanapján, s azon – 1865 után – megjelenik két nógrádi nyurga fiú is: Madách Imre fia, Aladár s unokaöccse, Balogh Károly. – Így folyik az élet a Szervita téri házban.

Minden életnek megvan a maga számtalan bánata, gondja, keserve. Bizonyára a Szervita téri ház lakói életének is. Mégis, nagy körvonalaiiban ez az élet csendes és boldog. Nagyobb gondok nem látogatják, vész viharok elkerülnek. Vonzóan kedves tünemény a múlt minden szépítő, ködbevesző távlatában. Hanem valóban, ezerszer hallott elbeszélések, feljegyzések, levelezések, családi hagyományok s egyéni tapasztalat nyomán is, e sorok írója minden érzelmes szépítés nélkül elmondhatja, hogy aligha forraszthat össze bármi érdek egy-egy nagyobb családot oly együttérző egésszé, mint ahogyan a szeretet – az emberi erények eme legszebbike – Frivaldszky Imréék – s azonfelül is, Scheffer Jánosék – leszármazottait egybekovácsolta.

Ennek felismerése Bérczy megítélésénél is latba esik. Mert, ha egyedül a környezet nem szabhatja is meg az író művészetét, alkotását, irányát mindazonáltal erősen befolyásolhatja...

Bérczy Károly írói egyéniségét is akkor érthetjük meg legjobban, ha bepillantunk magánéletébe, ha családi körében szemléljük őt. Nagyfokú érzékenysége,

szubjektivitása, nyelvkészsége, formaérzéke természetesen kezdettől fogva fennálló lelki adottságok. Azonban a légkör, melybe házassága révén került, mindenestre erős hatást gyakorolt rá, elmélyítve s fokozva azokat a tulajdonságokat, melyeket a szülőházból már eleve magával hozott. Tollát talán némileg ellankasztotta – s e lankadtságra amúgy is hajlamos volt – a nyugalmas boldogság derüje, a becéző szeretet, mely körülvette. Apósával s annak baráti körével való állandó együttléte viszont bővítette ismereteit, szélesítette látókörét. Fejlesztette a természet jelenségei iránti érdeklődését. Ennek, mint a *Vadász- és Versenylap* szerkesztője, jó hasznát vette. S élete utolsó percéig nemcsak hitvesének, hanem egész családjának gondoskodó szeretete fokozta betegségében tanúsított lelkierejét, melyet Arany László méltán becsül benne. „Ritka ember hallja fülébe dörögni a »memento mori«-t oly gyakran, mint én – mondta egy ízben Aranyynak –, s ritka ember bírja elképzelni, minő érzés az, ha nyugodtan fekvő ágyán, egyszerre egy óriási lökés üti végig egész testét, feje tetejétől talpáig, mintha roppant erejű villany-ütés által rándulna meg, vagy mintha a halál rázna velünk kezét.” Arany László ehhez hozzáfűzi: „Azonban idegeinek sűrű lázadozásai dacára is megtartotta lelke nyugodtságát. Sohasem vett erőt rajta az az izgatott, lázas, nyughatatlan lelkiállapot, mely ama betegségben szenvedőket gyötörni szokta.”

Valóban – olykor-olykor előtörő ingerlékenységétől („idegei lázadozásától”) eltekintve – mindhaláláig megmaradt kedélyének kedves nyugalma. Boldog házassága elűzte ifjúkori, mélabús érzélgősségét. Nagyobb gondoktól mentes, sokféle elfoglaltsága folytán gazdag tartalmú élete derűsebb színben mutatta be neki a világot, mint kora ifjúságában.

Hogy ezt jobban megértsük, kellett a Szervita téri házzal s annak életével behatóbban foglalkoznunk.

Hanem vessünk egy pillantást a ház környékére is.

Pest a hatvanas években még korántsem világváros. Lakóinak száma mintegy kétszázezerre tehető, s mint az 1867–1869-ben megjelent *Kalauz a magyar fővárosban* mondja, „valami 6000 háza van”.

A Szervita-teret a Teleki-palotán s a szerviták templomán és rendházán kívül csupa kisebb, magastetejű, régimódi, barátságos épület övezi. Középen a Szeplőtelen Szűz ma is ott álló ósdi szobra, virággal szegélyezett kicsi gyepszigetben. A téren néhány előkelő üzlet, s itt találjuk a Kispipához címzett, Karikás-féle híres vendéglőt is. A szomszédos Kristóf tér s a Váci utca sarkán álló kétemeletes házat – a Schernhoffer-féle gyógyszertár felett – Szent Kristóf jókora közsobra ékesíti. Ma már nincs ott, de aki látni akarja, megnézheti a Központi Városháza udvarán.

Az Úri, később Koronaherceg, ma Petőfi Sándor utca képét nem lehet a maihoz hasonlítani.

A szerviták rendházán túl – a mai Főpostaépület helyén – hatalmas kert terül le; a szervita-atyák kertje. Ennek a Zsibárus – ma Párisi – utcáig húzódó kőfalán száz meg száz madárkalitka. „A kalitkákban kanárik énekelnek, pintyek kényeskednek, cinegék ugrálnak, stiglicék tollázkodnak, rigók fütyörésznek” – mondja Bérczy Géza. – Ez a madárvásár.

Az Úri utcán továbbhaladva a Trattner-Károlyi ház elé érünk. 1865-ig ebben az épületben tartotta üléseit a Tudományos Akadémia s a Kisfaludy Társaság. Itt a Pesti Lovaregylet helyisége is.

Kiérünk a Barátok terére. Balra a keskeny Hatvani utca nyílik. Bizony sokkal szűkebb az utóbbi a kiszélesített Kossuth Lajos utcánál. Úri utcai sarkán a Jankovich; később Cziráky-féle palota áll, mellette a jókora Discher-ház, azon túl a szép, barokk stílusú Grassalkovich-palota. E két utóbbi épület közt nyílik a Gránátos – ma Városház – utca, benne a klasszicizáló stílusban épült Vármegyeháza, továbbá az „óriási Invalid-palota (később Károly-kaszárnya, ma Központi Városháza), olasz renaissance ízlésű, megragadó homlokzatával.

A Hatvani utcában már mai helyén áll a Nemzeti Casino, azelőtt a Cziráky grófok palotája.

Mikor Széchenyi István 1827-ben, angol mintára megalapítja az akkor még Pesti Casinonak nevezett társaskört, a Dorottya utcai Vogel-féle házban – melynek helyén később a Magyar Általános Hitelbank palotája állt – bérel számára helyiségeket. A társaskör innen 1830-ban, már Nemzeti Casino néven, a Kereskedők Egyesületének tulajdonát képező, úgynevezett Pesti Börzепalotába (Lloyd-palota) költözik, s csak 1859 áprilisában veszi bérbe a Hatvani utca 8. szám alatt levő Cziráky-palotát, melyet később, 1871-ben meg is vásárol.

A Barátok terén, a templommal szemben, a Hétszemélyes tábla – Curia – szürke, egyemeletes épülete terpeszkedik. Kapuja előtt díszruhás, ezüstpitykés, nagybotos portás. A Curia mögött apró, szűk utcák szövevénye. Köztük a napsugaras Rózsa és Sebestyén tér. Akár két gyéren bútorozott, barátságos, kisebb méretű szoba.

A hatvanas évek derekán a Duna-partig nem lehet kijutni. Nagymunka folyik ottan. Magas deszkapalánk mögött „szekerek beláthatatlan sora szállítja a követ, száz és száz kubikus talicskázza a kavicsot, homokot. Szűkebb mederbe, kőfalak közé szorítják a Dunát, hogy a parton álló házak elé majdan pompás palotasor épüljön. Csupán a Redoute előtt hagynak egy kis üres teret...” – Az Aldunasoron álló Redoute (Vigadó) homlokzata adja meg a régi dunaparti házsor vonalát.

A Redoute-tól északra – s ez már a Feldunasor – az Európa, azontúl az István főherceg szálloda áll. Az előbbiből keletkezett, némi átalakítással, a Főkapitányság későbbi épülete.

S most újra visszatérünk a Barátok terére, s folytatjuk utunkat az Egyetem utcába. Ennek 4. számú házában találjuk a *Vasárnapi Újság* s a *Politikai Újdonságok* szerkesztőségét, hova Bérczy Károly gyakorta feljár.

Hanem elég a kiegyezés előtti Pest kimeríthetetlen topográfijából.

Vessünk inkább egy pillantást a Svábhegyre is.

A Svábhegy – amit réges-régen, Mátyás király idejében még Nyéknek neveztek – a XIX. század elején meglehetősen elhagyott vidék. Erdős, füves lankáit itt-ott néhány szőlő váltja fel. Hanem aztán egy-kettőre fejlődésnek indul. Az ötvenes, hatvanas években már divatos üdülőkör, számos nyaralóval, néhány kezdetleges vendéglővel – rossz utakkal. A *Pesti Kalauz* még 1867-ben is megjegyzi: „Felette kár, hogy a kedves fekvésű helyiséghez, melyet annyi díszes nyaraló ékesít, csakis hanyagul tartott utakon juthatunk fel...”

A Svábhegy divatbajotte az 1820–30 közötti évekre tehető. Az első, nagyobb szabású villát, közelében kiterjedt majorsággal, Ürményi József személynek építteti. Ezt fejleszti tovább fia, József, a negyvenes években alnádor. 1860 körül a villa az övé. De akkoriban már sok más, díszes és egyszerű, nagyobbára szőlővel és gyümölcsös-sel körülvevett nyárilak is emelkedik az erdős hegyháton mindenfelé. Legtöbbje a

Zugliget s a későbbi Fogaskerekű végállomása közti oldalon. Legjelentősebb köztük az Eötvös-villa, a legismertebb s a legnépszerűbb, egyben a legkedvesebb – Jókaié. Soha olyan szép rózsákat, oly gonddal nevelt gyümölcsfákat, mint amilyeneket az ő kertjében látni!

Időközben Döbrentei Gábor magyaros neveket ad a különböző lankáknak, völgyeknek, ormoknak, kutaknak. Magát az egész hegyet Istenhegynek kereszteli el, noha ez eredetileg a Sashegy ősi neve. A Zugliget nevét Virányosra, a mellette levő hegyoldalt Hajnalosra változtatja.

A Döbrentei adta nevek lassankint elkopnak, elenyésznek, éppen csak itt-ott marad hírmondójuk. Maga a Svábhegy máig is Svábhegy, a Zugliget máig is Zugliget. Csak Bérczy Károly leveleiben találkozunk helyel-közzel a romantikus hangzású Hajnalos névvel.

Jókai az ötvenes évek elején telepszik meg a Svábhegyen. Még regényt is ír – a *Szerelem bolondjait* –, melynek színtere a hegy déli hajlatának egy kevésbé ismert, gyéren lakott, Farkasvölgynek nevezett része. Van is ott egy kis vendéglő – máig ez a cégére.

Jókai tollából származik a *Vasárnapi Újság* 1855. évfolyamának cikke, mely színesen és elevenen ismertet meg a Svábhegy akkori képével.

„Pesten – beszélnek a sorok – a nehéz, különös levegő elbúsulttá teszi az embert, szorítja a kedélyt, sűríti a vért, szaporítja az epét, nyomja a májat és ebből lesz a kolera, a hírlapi civódás és a háború. – Csak egy kis kellemes séta – és kristálytisza levegőben vagyunk, illatos fák árnyéka alatt, hűs források tövében, ahol az ember meggyógyul bajaiból, gondjaiból, s még aki beteg volt is, egészségesen tér vissza. A legelső háztömeg, melyet a városból jövő talál, az úgynevezett „Óra”. Így neveztetve azon óráról, melynek messzehangzó verése az egész vidéket tudósítja az idő mibenlétéről.” (Ezt a villát már ismerjük 1849-ből, mikoris Görgey főhadiszállása volt.) „Az Óra-villától – mondja tovább a cikk – jobbfelé vivő úton találni a többi között Szigligeti csinos mezei lakát.” – Ezután egy „sík hegydombra érünk, ott épül jelenleg az Istenháza. – Északra a templomtól Sebők ügyvéd roppant emeletes háza. – Mellette Ürményi József kamarás majorja.” A cikkíró a továbbiakban megemlíti, Bujanovich, Benza és Jókai „hajlékait”, báró Melczing „birtokát, messze kilátászó, lovagvár alakú toronnyal”, Tasner tudóstársasági tag „házát”, Rajacsics régiségbúvár „lakát”. Majd így folytatja:

„Emich Gusztáv könyvkiadó tusculanuma következik egy szép széles erdő védelmében, melyen túl Mihályfi és Váradi Károly urak mezei lakait találni.

Jobbra eltérve a templomtól, találjuk a nagybecsű forrásokat. Itt egy roppant lovagkastély tűnik szemeink elé, amelynek igazán nagyszerű körvonalai, mint hajdani vár, emelkednek ki a mellette levő nyárilakok közül: ez dr. Frivaldszky tudóstársasági tag birtoka; ott az egyik toronyban írja Bérczy Károly, a tudós honfi veje, a *Politikai Újdonságokat*.

A közelfekvő lakokban Csengery, dr. Kovács Endre, Brassai és több tudós hazánkiai imádják a természetet...”

Elérkeztünk tehát a Frivaldszky-villához.

A nyaralónak, lelki pihenőnek szánt „lovagvárszerű” villa egyedüli rendeltetése, hogy elűzze és feledtesse a köznapi élet sok aprólékos gondját, pótolja a városi lakás térszűkét, hogy valami mással, eredetibbel váltsa fel a berendezés szinte előírásosan

unalmas formáit. Frivaldszky tehát vidám-ötletesen, furcsa merevségükben is kényelmes, gótstílusú bútorokkal szerelteti fel a külsejében is gótstílusú épületet. A kívül lovagvárszerű villa belül valóságos múzeum. Lassankint idevándorolnak a Szervita téri házban telente preparált madarak. Van is aztán itten mindenféle sas, bagoly és víziszárnyas. Tűzok, vöcsök, vakvarjú s egy sereg, Frivaldszky törökországi utazásaiból magával hozott, egzotikus madár. Jó Pável Jánosnak, aki egyszemélyben inas is, preparátor is, elég dolga akadhat...

Mikor Frivaldszky később eladja a villát, madárgyűjteményének egyik része a Nemzeti Múzeumba, a másik a debreceni református kollégium állattárába kerül.

Sokan látogatják a sajtóságos villát s tudós tulajdonosát. Nem kevesebben a nagy gótikus épület mellett meghúzódó, vadszölővel futtatott kis házat, Bérczy Károly nyaralóját. S 1865 nyarán, mikor Bérczy javában dolgozik *Anyegin*-fordításán, Eötvös, „aki szomszédja volt a Svábhegyen, napról-napra belátogatott hozzá, meghallgatni a frissen készült versszakokat, és már munkaközben lefoglalta az egészet a Kisfaludy Társaság műfordítási gyűjteménye számára” – mint Arany László mondja.

Életének legboldogabb szakasza svábhegyi nyarak. A nyár egy részét ugyan rendszerint távol tölti, Ausztria fürdőiben keresve gyógyulást. Mikor aztán hazatér utazásaiból, annál jobban élvezi a svábhegyi magányt. Ezt csak néhány szomszéd-dal, baráttal való érintkezés, olykori séta, nagyritkán vadászat töri meg. 1860 kora őszén két napot az Esztergom megyei Bajnán, gróf Sándor Móricnál tölt, s vele együtt megy hajnali szarvaslesre. Mikor még Leszenye, Kékkő meg Pusztabodony pagonyaiban vadászatott, frissebb volt, élénkebb, egészségesebb. Most sem idős még, alig negyven éves, de már másképp vadászik, mint azelőtt.

„A budai hegyek között nyárilakomból szeptember 3-án reggeli öt órakor indulva értem a bajnai kastélyba, hol Prestel úr azzal a hírrel fogadott, hogy a gróf, szokása szerint már kora hajnalban Pusztá-Gyarmatra ment vadászni, s minket is odavár ebédre.” Bérczy tehát Pusztá-Gyarmaton tölti a napot Sándor gróf társaságában, s este vele együtt visszatér Bajnára. A következő nap vadászatát így írja le: „Másnap hajnalban a vadaskert egy óriási büкке alatt vártam – nem tudom, a szarvast-e inkább, vagy a napkeltét –, mert északról oly érzékeny híves szellett járta át tagjaimat, hogy én ezek remegését egyenesen a hidegnek, s nem a vadászláznak tulajdonítám. A gróf a túlsó lejtőre ment a vadással, s én egyedül maradtam a nesztelen magányban, melynek csendébe csak az ébredő madarak lágy csipegése vegyült. A kelő nap nemsokára aranyozni kezdé a magas fák sudarait, a lélegzet fokenként melegült, s az erdő is élénkebb lett a szárnyasnép csevegésétől. A pirosnyakú harkály vígan kopogtatá a szálás cser héját, míg fejem felett a bükkfa gyümölcsét falánk magtörök ontották lábam elé, s ijedt „gix”-ekkel röppentek el, midőn a reggelizők közé egy játszi mókus szökött...”

Kedves sorok. Akárcsak az ifjabb Pliniusnak Tacitushoz írt nevezetes levelét olvasnók:

„A vadászhaló mellett üldögéltem. Gerely s kopja helyett inkább íróvessző s jegyzőkönyv esett kezem ügyébe; eltűnődtem, s azon voltam, hogy ha netán üres kézzel, mégis legalább teleírt lapokkal térjek haza...” De míg Plinius hálójába, ha véletlenül is, két vadkan téved, Bérczy nem ejti el „az idény tilalmának egész biztonság-ösztönével” előtte sétáló suta közelében járó „csapost”. Gróf Sándor Móric egy szarvast lőtt.

Így vadászik Bérczy, a hajnali erdő színeiben s hangjaiban lelve örömét. A továbbiakban érdekesen írja le a pompás bajnai kastélyt, megcsodálva, a széles folyosók számtalan vadásztrófeáját, melyek közül „csak úgy átmenőben” 480 agancsot számlál meg. Estére, s másnap a „honába, Mainzba utazó” Prestel társaságában, visszatér nyárilakába.

A Svábhegyről is be-bejár a városba. A Lovaregyletbe, a Casinoba, ahol el kell látnia titkári, jegyzői teendőit. Délután aztán gyalogszerrel tér haza, gyakran Eötös társaságában, aki szintén mindig gyalog járja a meglehetősen hosszú utat.

Módfelett szereti a Svábhegy virágos lankáit, szépséges kilátópontjait, erdőségeinek „suttogó magányát”. Ifjúsága mennyi feledhetetlen emléket varázsolják ezek vissza! Olykor apósának valamelyik lován – nem éppen a legtüzesebb paripán, hanem inkább valami vén, szürke Rosinantén – elhatol a budakeszi erdőig, s még azontúl is. Ilyenkor alig hét-nyolc éves fia, Géza, öszvérháton követi. Így lovagol ki az újkori Don Quijote a romantikus lovagvárból illúziók tarkította álomvilágába. Mert a költő számára álomvilág ez a messze elterülő, erdős, illatos budai hegyvidék. S hát még a gyermek számára!

A hatvanas években még oly romantikus Svábhegy gótstílusú villája nem sokáig marad Frivaldszky Imre kezén. Vejének 1867-ben bekövetkezett halála után hamarosan eladja, s a család ezentúl a Nógrád megyei Jobbágyiban fekvő, sokkalta egyszerűbb falusi kúriában nyaral, majd állandóan ott is telepszik meg.

MATITS FERENC

Örökké élő vonalak

A két világháború között Nógrád megyében tevékenykedő művészek közül sokoldalú tehetségével kétség kívül kitűnik a Zagyvarónán – 130 éve – 1877. március 14-én született Bárti József képző- és iparművész. Nógrádban, de a megyén kívül is több művészeti ágban tevékenykedett. Nem csupán festményeivel, szobraival szerzett megélhetést és rangot magának, de grafikus, textil-, üveglak- és mozaiktervezői működése is számottevő.

A későbbi művész édesapja bányaács volt Inászáron, szülőfalujában végezte el elemi iskoláit. A tehetséges fiú iskoláztatását Gerber Frigyes bányaigazgató segítette. Gimnáziumba Rozsnyóra járt, ahol rajzkészsége ismételten előtérbe került. Ez határozta meg továbbtanulását is. Az érettségi után ugyanis a fővárosba ment és a századfordulót megelőző években az Országos Magyar Iparművészeti Iskolába járt díszítőfestő szakra. Pap Henrik és Benczúr Béla voltak mesterei.

Tehetségét jelzik gyarapodó országos és nemzetközi sikerei. Még tanult, amikor a *Magyar Iparművészet* című folyóirat az 1897/98-as évben lekötölte tőle egy térdelő férfit ábrázoló ceruzarajzot, majd harmadik díjat nyert 1899-ben a párizsi kiállításra szánt frízdíszítmény pályázaton. Érdemes idézni, hogy e munkáját hogyan értékelte a korabeli kritika, „...A legmeglepőbb sikerű harmadik pályázatnak tárgya egy tavalý

Bátki József családja körében
(Szabó János magángyűjteményéből)

elhunyt tanulótársnak síremléke volt. A tervezeteknek túlnyomó része modern fölfogást, önálló gondolkodást tanúsított..."

Ellenző terve szerepelt az 1900-as Párizsi Világkiállításon. A tehetséges növendék – tanulmányai lezárásaként – 1900-ban egy éves állami ösztöndíjjal Párizsba utazhat és a Julian Akadémián folytat tanulmányokat. Ekkor fordult meg Münchenben és Grácban is.

Hazatérve – 1901 és 1908 között – Róth Miksa üvegtervező és -festő intézetében helyezkedett el, ahol számos templom és épület színes üveglakát és velencei mozaikképét tervezte. Majd egy üvegfestővel társulva önállósította magát. Részt vett többek között 1911-ben a *Turini Világkiállítás* magyar csarnokának Körösfői-Kriesch Aladár által a kupolacsarnok díszítésére szánt mozaik felrakásában is.

Bátki József tervezte egyebek között a budapesti Örökimádás templom és a

margitszigeti Kápolna üveglakait, a pannonhalmi apátság főépületének homlokzatát díszítő 20 méteres mozaikképet, a rákoskeresztúri temető bejáratát díszítő *Sírbatétel és Feltámadás* című mozaik kompozíciókat, a mexikói színház megrendelésére pedig üveggépet. Dolgozott a kunszentmártoni nagytemplom mellékhajóiban emelt új oltárokon, illetve a templom ablakain is. Mozaikra ültette át a kerepesi temetőben álló Kossuth-mauzóleum Székely Bertalan által festett falképét, valamint az árkádos sírboltok freskóit. A budapesti Zeneakadémia számára szintén készített mozaikokat. Lipóth Ferencsel közösen vett részt a verseci Szent Gellért templom falképeinek tervpályázatán, ahol pályázatuk első díjat nyert.

Harmincévesen Pestújhelyen telepedett le, ahol mintegy negyed századon át aktív tagja a helyi közösségnek, szervezője, majd vezetője volt a Pestújhelyi Polgárok Társaskörének.

1914 és 1916 között katonai szolgálatot teljesített. Az *Élet* című lap 1914 októberében több harctéri jelenetet ábrázoló rajzát is leközi. 1916–18-ban részt vett Basch Árpád *A Kárpátok védői* című nagyméretű triptichonjának festésében. Szerepelt a Múcsarnok 1919-ben rendezett *Hadviseltek* című kiállításán. Az *Uzsoki áttörés* című 6x20 méteres panorámaképe a Hadtörténeti Múzeum tulajdonába került, amely kompozíción Bátki József 36 tábornok portréját készítette el.

A háborút követően Budapesten plakátokat készített, de elvállalt restaurátori feladatokat is. Plakátművészi tevékenységének jelentős sikereként tartjuk számon, hogy elnyerte egy kolozsvári plakátpályázat aranyérmét.

1919-ben Frommer Rudolf fegyvergyári igazgató részére készített szükségpénzekhez terveket.

1923-ban a salgótarjáni római katolikus plébániatemplom számára megfestette a *Mária születése* főoltárképet és elkészítette az *Atyaisten* és a *Szentlélek* szobrokat. Szintén e templom számára megtervezte a *Szent Imre* és *Szent Margit* üvegablakokat, amelyeket Palka József kivitelezett 1927-ben.

1926-ban, mint kiállítóművész is sikert aratott, elnyerte ugyanis egy salgótarjáni képzőművészeti tárlat aranyérmét. Ekkor bízták meg a salgótarjáni – a 2. világháborút követő városrendezés során lebontott – zsinagóga freskóinak újrafestésével, amely munkával 1927 őszén készült el.

A '20-as években ellátta a *Hajnalodás* című gyermeklap művészeti szerkesztői feladatait, de rajzolóként dolgozott a *Színes írások* című folyóirat számára is. Egy budapesti gobelinvállalat részére számos tervet készített.

Az 1926-ban a Nemzeti Szalonban rendezett *Egyházművészeti Kiállításon* négy művel szerepelt.

Több megbízást kapott Pestújhelyen is, így mozaikkompozíciót készített az Ady Endre utcai iskola homlokzatára, olajfestményt az evangélikus templom számára és megfestette az 1927-ben felépült pestújhelyi Keresztelő Szent János plébániatemplom oltárképét, valamint freskóit és tőle valók a figurális üvegablakok tervei is.

1928-ban a kolozsvári zsinagóga kifestésén dolgozott.

A Magyar Képzőművészek Paál László Társaságának 1929-ben rendezett tárlatán, a Nemzeti Szalonban, már mint tag állított ki. 1930-ban a Műcsarnok *Szent Imre Kiállításán* ismét a kiállító művészek között találjuk.

Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulattól 1932-ben, a Műcsarnokban bemutatott *Megy a juhász a számaron* című szobrával Halmos Izidor díjat nyert. Ezt a művét, valamint a *Krisztust vivő paraszt* című szoborkompozícióját a Fővárosi Képtár vette meg. A második világháború alatt e két szobra elveszett.

1934-ben hazatelepült. Ekkor felkérték a zagyvarónai római katolikus templom freskóinak elkészítésére. Mint Dornyay Béla *Salgótarján környékének műemlékeiről* 1926-ban megjelent cikkéből tudjuk, a Szent András templomnak ekkor már volt tőle egy „fából művésziesen faragott feszülete”. Zagyvarónán népművelési tanfolyam keretében a falubelieknek a művészi rajz alapjait tanította. Új otthona a város *Művésztelep* elnevezésű részén volt, ahol miután – a város által kiutalt telken – megépítette házát, istállót is építtetett, gyümölcsfákat is telepített. Egykori házában ma leánya, Tökés Ferencné – született Bátki Borbála – él családjával. A homokterenyei templom apszisát 1939-ben festett freskója díszíti, de dolgozott a ludányhalászi templom oltárán és a szentkúti templom dekorálásán is. A zagyvapálfalvai római katolikus templom számára Szűz Mária képet festett.

Tagja lett a város kulturális életében jelentős szerepet játszó Balassa Bálint Társaságnak és részt vett az általuk szervezett programokon, kiállításokon.

1935-ben az Ipartestületben állított ki Fayl Frigyes és Bóna Kovács Károly társaságában, 1936-ban a Városházán rendezett csoportos kiállításon vett részt.

1939-ben adta ki *Élő vonalak* című rajzpedagógiai könyvét, amelyet leszármazottai 2001-ben újra megjelentettek. Ebben a művész szellemesen, közérthető módon próbálja a rajztanítás alapjait átadni.

Az 1940-es évek elején faszobraival – budapesti kiállításokon szerepelve – több elismerés is érte: a Magyar Országos Képzőművészeti Társulat által a Műcsarnokban megrendezett 80 éves jubileumi kiállításon *Napsugár* című szobra nagydíjat és Zala György emlékérmét is kapott. A Társulat 1944-ben vette fel tagjai sorába.

Bátki József: *Napsugár*

A II. világháborút követően Salgótarjában köztéri megbízásokat teljesített, így 1947–48-ban a város felkérésére elkészítette az akkori gimnázium – jelenleg Tánicsics Mihály Közgazdasági Szakközépiskola – homlokzatára a gyerekeket ábrázoló kőszoborpárt. 1948-ban – szintén városi megbízásra – fehér carrarai márványból kifaragta *Petőfi Sándor* domborművét, amely 1973-ban a költő születésének 150. évfordulóján került az eresztvényi Salgó Hotel falára.

Utolsó jelentős feladatként az Ózd melletti Szentsimon község műemléktemplomának kazettás mennyezetét restaurálta. 71 éves korában, 1948. december 27-én Salgótarjában hunyt el. A művész sírja a salgótarjáni központi temetőben található.

A salgótarjáni Városi Tanács 1965-ben döntött arról, hogy a művész özvegyét kivételes ellátmányban részesíti. A Nógrádi Sándor Múzeumban 1989-ben rendezett *Művészek és mecénások Salgótarjában 1922–1946* című kiállításon Fayl Frigyes 23, Bóna Kovács Károly 28 műve mellett Bátki Józseftől 55 alkotás szerepelt, amelynek többségét leánya, Tőkés Ferencné kölcsönzése révén láthatta a közönség.

Salgótarján zagyvarónai városrészében 1997-ben iskolát neveztek el róla – amely sajnálatos módon 2005-ben megszűnt – és ugyanekkor, születésének 120. évfordulóján szülőházára – Órhegy út 12. – emléktábla került. Halálának 50. évfordulóján, 1998-ban Pestújhely posztumusz díszpolgári címet adományozott a művésznek.

A polgármesteri hivatal árkádja alatt kialakított *Salgótarjáni Panteon*ban 2002. augusztus 16-án avatták fel Molnár Péter szobrászművész *Bátki József* bronz mellszobrát. A salgótarjáni József Attila Művelődési központ 2003-ban rendezett *Bátki József Emlékiállítás*at.

A Nógrádi Történeti Múzeum Múzeumbaráti Köre összejövetelén – halálának 130. évfordulójára emlékezve – Szabó János, a művész közeli rokona tartott filmvetítéssel kísért előadást.

Bátki József munkásságának bibliográfiája

Szócikke lexikonokban:

- Kerkápoly M. Emil: *A magyar legujabb kor lexikona*. Budapest, 1930., 453.
Éber László: *Művészeti lexikon I.* Budapest, 1935., 80.
Révai Lexikon XXI. Budapest, 1935., 133.
Új Idők Lexikona III. Budapest, 1936., 763.
Zádor Anna – Genthon István: *Művészeti lexikon I.* Budapest, 1965., 177.
Kenyeres Ágnes (szerk.): *Magyar életrajzi lexikon I.* Budapest, 1967., 140–141.
Seregély György (szerk.): *Magyar festők és grafikusok adattára*. Szeged, 1988., 52.
Szegedi László (szerk.): *Magyar szobrászok adattára*. Budapest, 2000., 15.

Említése könyvekben, folyóiratokban, napi lapokban:

- Az Iparművészeti Iskola Kiállítása. Magyar Iparművészet*, 1897/98., 380.
Hivatalos tudósítások, Pályázatok... *Magyar Iparművészet*, 1899., 282.
Györgyi Kálmán: *Az iparművészet a párizsi kiállításon. Magyar Iparművészet*, 1900., 132.
Fittler Kamill – Györgyi Kálmán: *A világ iparművészete Párizsban*. Budapest, 1900., 133.
Művészi Oklevél. Magyar Iparművészet, 1903., 140.
Eldölt pályázat. Magyar Iparművészet, 1905., 283.
A turini világiállítás magyar háza. Magyar Iparművészet, 1911., 253–257.
Illusztrációk. Élet, Budapest, 1914. október 25., 1229., 1239.
Fieber Henrik: *Üvegfestészet*. Budapest, 1920., 29.
Petrik Albert emlékére. A Műbarát, 1922., 182.
Úrnapja Zagyvarónán. A Munka, 1923. június 16., 4.
Szántay István (szerk.): *Salgótarjáni Almanach 1925*. Salgótarján, 1925., 98.
Szántay István (szerk.): *Salgótarjáni Almanach 1926*. Salgótarján, 1926., 73.
Művészi munka városunkban. A Munka, 1927. október 1., 3.
A pestújhelyi római katolikus templom. Nemzeti Újság, 1927. június 12., 18.
Dornyay Béla: *Salgótarján... részletes kalauza. Salgótarján*, 1929., 29.
Nemzeti Szalon kiállítás. Magyarság, Az Est, Esti Kurir, Újság, Nemzeti Újság, 1929. január 27.
Nemzeti Szalon kiállítás. Pesti Hírlap, 1929. január 29.
Nemzeti Szalon kiállítás. Pesti Napló, 1929. február 8.
Kép. Új Idők, 1931., 781.
Halmos Izor díj. Nemzeti Újság, Budapesti Hírlap, Pesti Hírlap, 1932. március 20.
Szívet a szívnek. Új Idők, 1933/17., 521.
Egy darab jávoryökérből. Az Est, 1934. március 18.
Városunk képző és iparművészei... *A Munka*, 1936. november. 21., 2.
Koppány István: *Egy falfestmény és alkotója. A Munka*, 1939. augusztus 26., 1.
Kiadták a Műcsarnok díját. Új Magyarság, 1941. március 27.
Koppány István: *Bátki József. A Munka*, 1941. április 19., 1–2.
Bátki József ünneplése. A Munka, 1941. május 10., 3.
Pipics Zoltán: *Száz magyar festő*. Budapest, 1942., 60., 110.
Élő vonalak. Magyar Nemzet, 1946. december 22.
Műveiről fotók. Vándortűz, Salgótarján, 1948. április
Nekrológ. Szabad Művészet, 1949/7-8., 351.
Knopp Jenő: *Felébredt százados álmából. Új Ember*, 1949. június 5., 2.
Háborús műtárgyvesztés-jegyzékek IV., Budapest 1952. 71.

- Tóth Elemér: *Képzőművészeti életünk. Nógrád*, 1970. február 1.
- Balogh Sándor (szerk.): *Nógrád megye története III.*, Salgótarján, 1970., 147.
- Czinke Ferenc: *Egy dombormű üriügyén. Palócföld*, 1973/1., 25.
- Tóth Elemér: *Szobrok, emlékművek. Nógrád*, 1973. augusztus 11., 4.
- Mezei Ottó: *Az Országos Királyi Iparművészeti Iskola (1880–1944) oktatási rendszere és forrásai. Művészettörténeti Értesítő*, 1975/1., 37., 54.
- Frics Gyula: *Nógrád Megye részletes műemlékjegyzéke III.* Salgótarján, 1987., 667.
- Tóth Elemér: *Kevesebb legyen a fehér folt. Nógrád*, 1988. október 10., 4.
- H. Szilasi Ágota: *Köztünk élt ismeretlen ismerősök. Nógrád*, 1989. március 18., 4.
- H. Szilasi Ágota: *Művészek és mecénások Salgótarjánban 1922–1946. Múzeumi Mozaik*, 1989/2., 82–85.
- Balogh Zoltán – H. Szilasi Ágota: *Művészek és mecénások Salgótarjánban 1922–1946.* (Katalógus) Nógrádi Sándor Múzeum, Salgótarján, 1989., 6–11., 24.
- Tóth Elemér: *Művészek és mecénások Salgótarjánban, 1922–1946. Nógrád*, 1989. november 25., 7.
- Dudás Pál: *József főherceg leplezte le. Tarjáni Tükör*, 1989. november 30., 11.
- Józsa László: *A kunszentmártoni nagytemplom két évszázada. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2.* Budapest, 1990 (1991.), 103.
- Molnár Péter: *Szent András napi búcsú. Új Nógrád*, 1991. november 30., 5.
- Bódi Györgyné (szerk.): *Nógrád megyei helyismereti öröknaptár.* Salgótarján 1994., 177., 1004.
- Csongrády Béla: *Salgótarján művészeti élete a 20-as évektől napjainkig.* Horpács, 1994., 35–37., 40.
- Gacsári Kiss Sándor: *Salgótarján ősi Római Katolikus Plébániájának és templomának története.* Salgótarján, 1995., 15.
- Á. Varga László (szerk.): *Salgótarján történelmi kronológiája I. 1944-ig.* Salgótarján, 1996., 138., 154.
- Egy művész emléke. Nógrád Megyei Hírlap*, 1997. március 17., 2.
- Példamutató ember és művész. Nógrádi Krónika*, 1997. március 17., 2.
- Búza Péter: *Pestújhely emlékkönyve.* Budapest, 1997., 214.
- Cs. Sebestyén Kálmán – Szvircsek Ferenc (szerk.): *Salgótarjáni új Almanach I.* Salgótarján, 1997., 194–195.
- Szabó János: *„Élő vonalak” nyomában. Nógrád Megyei Hírlap*, 1998. december 24., 6.
- Szvircsek Ferenc (szerk.): *Salgótarjáni új Almanach II.* Salgótarján, 2002., 276.
- Cs. Sebestyén Kálmán: *Salgótarján történelmi kronológiája II. 1945–1977.* Salgótarján, 2002., 48., 186.
- H. Szilasi Ágota: *Bóna Kovács Károly.* Salgótarján, 2003., 51–52.
- Zagyvaróna bemutatta kincseit a nagyközönségnek. Nógrád Megyei Hírlap*, 2003. március 11.
- Borossay Katalin (szerk.): *Magyarország műemlékjegyzéke – Nógrád megye.* Budapest, 2005., 98.
- Szabó János: *Élő vonalak nyomában.* Salgótarján, 2007. (kézirat)

(Köszönettel tartozom Sipos Ákosné adattárosnak, Gecse Zsuzsa könyvtárosnak és Szabó János úrnak bibliográfiai munkám áldozatkész segítségével.)

Szabó Gyula a közéleti ember

Gondolatok a losonci festőművész születése 100. évfordulója kapcsán

„Szőke hajú, álmodozó szemű fiatalember, akiről Losoncon – bár itt él, mégis kevesen tudnak és kevesen törődnek vele”¹. A Losonci Hírlap egykori szerkesztője aligha gondolta, hogy jellemzése a festőművész életének jellemző vonása lesz. Hangyaszorgalmú szakmai munkája, műveinek közzététele, a számtalan kiállítás Szabó Gyulát, mint festőművészt, kitörölhetetlenül besorozta a képzőművészet azon egyéniségei közé, akit úgy a kritika, mint az egyszerű közélet elfogadott.

Valahol, valamilyen szinten ugyanez fogalmazható meg Szabó Gyuláról, az emberről is. Mégis más, egészen más ez a kép! A ma élő közép- és öregkorukat élő losonciak emlékezetében leginkább szikár, sportos alakja, zárkózottsága és nyitottsága, kedves megjelenése maradt meg. Gyermekként számtalanszor sétálva a ligetben, a losonci fürdő felé vezető úton látva futó alakját, magam is gyakran tettem fel kérdést: Ki ez a bácsi? Ki ő? – A festő – hangzott el a leggyakrabban...

Igen! A festő! „Közéleti” szereplésének is talán ez volt a legismertebb, legjellegzetesebb vonása. Sétálni és figyelni. Csak úgy magányosan vagy kedvenc kutyája társaságában. Meg-megállva és látva a többségünk előtt rejtve maradó értékeket. Jegyzetelve és skiccelve. Álmodozva és elgondolkozva! Ő emberként sétált, akik látták és találkoztak vele, művészként tisztelték és köszöntötték.

Szabó Gyula, Losonc városának egyik legismertebb festőművésze 2007-ben lenne 100 éves. Lenne, mert a Mindenható már jóval korábban, mondhatnánk idő előtt magához szólította. Ugyanakkor megkapta azt a tisztességet, hogy élete, munkássága, festményei, írásai és versei kitörölhetetlenül beíródtak a város, a régió és az egyetemes művészettörténet krónikájába. Alkotásaiból jött létre a losonci Nógrádi Galéria², nevét viseli a „Szabóov grafický Lučenec” (Szabó grafikus Losonca) c. országos hatáskörű képzőművészeti vetélkedő, a duna-szerdahelyi magyar tannyelvű általános iskola. A losonci Szabó Gyula Baráti Társaság Szabó Gyula Galéria létrehozását tűzte ki legfőbb céljául, valamint életműve részletes feldolgozását. Munkásságának csak egy részét ismerjük, hiszen írásai, versei, filozofikus ihletésű jegyzetei nagyrészt feltáratlanul várják, hogy felfedezzék őket.

Szabó Gyula arcképe (1959)

Szabó Gyula életének minden pillanatát átjárta a festészet, a művészet iránti elkötelezettsége. Bárhol nyitjuk fel a több ezer oldalt kitevő jegyzetfüzeteit, naplóját, alig találunk bennük olyan oldalt, ahol ez ne jelenne meg.

Ez jelenik meg abban az írásban is, amelynek bevezető gondolatát már idéztem. A „»magyar piktura« új csillaga” ekkor kapja az első lehetőségeinek egyikét arra, hogy bemutatkozzon, hogy kilépjen alkotói magányából és belépjen (nemcsak a szakmai) közéletbe. A műtermében készült riport – egy korábbi losonci kiállítására utalva – 100 új képről tesz említést, amelyek „dokumentumai annak a fejlődésnek, melyet a fiatal művész” befutott. Önmagáról és a munkájáról vallja: *„Semmi mást nem akarok, mint elismerést és egy kis megbecsülést akarok kiérdemelni..., de mintha az emberek szív nélkül élnének, senki sem törődik velem, egészen szűk baráti körömön kívül... Én azonban nem törődve ezzel, dolgoztam és dolgozom, s hogy ma mit tudok, azt láthatják Önök. Mindig arra törekszem, hogy képeim beszéljenek.”* Munkái közül az írás a losonci részleteket megörökítő képeket emelte ki – *Márciusi kertek alja, Öregárok, Ligeti patak* –, *„melyek mellett a városlakó érdektelenül továbbmegy, de ugyanaz Szabó képein megállásra kényszerít”.* Az érett „mesteri” alkotások közül a *Zendülés*, az *Esti hangulat*, a *Folyó-parton* c. képeket említi. *„Szívesen látok bárkit, akit képeim érdekelnek, jöjjenek gyakrabban – mondta búcsúzóul... Egy újabb tehetség, ki most bontogatja szárnyait, hogy városunk, amely ma mostohán kezeli, egyszer büszke legyen rá”*³.

Ekkor csak alig néhány hónap választotta el életének egy, talán legkritikusabb időszakától, amelyet egyik önéletrajzában így fogalmazott meg: *„1934-35: Dolgozik, tanul. Reménytelen helyzete, hontalansága keserítik. Súlyosan megbetegszik. Munkái, írásai jelentős részét elégeti”*.⁴ Hatása mélyen belevésődött a lelkébe. Életének 60. évében, a „60. év küszöbén” már a régió elismert festőművészeként, egy kiállítás megnyitóbeszédében így emlékezett: *„Hat évtized az ember életében nem kis idő, s ebből öt évtized szakadatlan munkában telt el. ...a műhelyemben elmélázom a fölhalmozódott képeket: olaj, akvarell, grafika és rajzok ezreit, a kéziratok halmazát, a valóság és képzelet teremtette töprengéseket... Ilyenkor kicsit megilletődöm a belém szorult erőtől..., amint a kiállítás megnyitásán is megésem velem. Torkomban érzem a férfikönny nehéz görcsét, mely nem nyitja meg a zsilipeket. ...nekem mindig a készülő munka adott és ad erőt... Itt, Losoncon, azt hiszem, nem kell küzdelmes éveim bizonyíttatnom: elindul egy szegény legényke hittel, álommal az úton... senkise látja, senkise tudja..., törí magát: falakat, címtáblákat fest és lelkében a több vágyakozása él... De ki törődött ezzel? Segítség sehonnan sem jött. Huszonnyolc éves korában idegileg összeroppan és nyolc hónap alatt kisírja minden könnyét...”*⁵

Már csecsemőként, gyermekként a közélet részesévé vált. Édesapja elismert szoba-, cím-, s templomfestőként kereste kenyerét. Szociáldemokrata beállítottságú volt. A Magyar Tanácsköztársaság ideje alatt a Losonci Tanács elnöke volt. Bukása súlyosan érintette a családot, a csendőrség folyamatos zaklatásai mellett el kellett hagyniuk Losoncot. Füleken telepedtek le, az ottani gyári munkások segítették a megélhetésüket. Ekkor szembesült először a nemzetiségi kérdésekkel, az „osztályharc” problémakörével. Maradandó és fájdalmas emlékeket elraktározva. Visszakerülve Losoncra, a középiskola befejezésével édesapja műhelyében segédkezik a soktagú család eltartásában. Dolgozik és magánúton tovább tanul... 1933-ban Túrócszentmártonban, majd Prágában plakáttervezést. A *Prágai Mintavásár (Pražské vzorkové veletrhy)* és *Újság (Noviny)* c. plakátját 1. díjjal jutalmazták. A siker öröme az otthona gondjai hűtik le. Hazatérve újra szembesül valós helyzetével. Látja és érzi, hogy minden erőfeszítése ellenére sem, vagy csak nehezen tud kiemelkedni belőle...

Beletörődni a sorsba? Elutasítani vagy elfogadni a nehézségeket? Csak azért is kitörni! Alkotni! Maradni a magányban? Belépni az emberek közé, a közélet részévé válni? Kísérletet tenni a közgondolkodás befolyásolására? Akkor is és azután számtalanszor tett és tehetett fel ilyen, vagy ehhez hasonló kérdéseket, keresve rájuk a válaszokat! Könnyű és nehéz volt a döntés. Könnyű, mert lelkében az alkotás vágya uralkodott, s annak szelleme vitte magával a művészt. Nehéz, mert emberként kellett szembenéznie a nehézségekkel. Azzal, hogy a sikerért, az elismerésért sokat és még többet kellett dolgoznia.

1938. elején Lőrincz Gyula a *Magyar Nap* c. lap megbízásából a Csehszlovák Köztársaság fennállásának 20. évfordulója alkalmából egy anketon való részvételre kérte fel. Célja az volt, hogy „bizonyos fokig hozzájáruljon a kisebbségi magyar művészek sorsának, mellőzött helyzetének megváltoztatásához”. Megmaradt válaszában kézzel írt változata, amely hűen bizonyítja, hogy számos egyéni gondja ellenére élénken figyelte és értékelte korát s helyzetét. „Eredményesnek és termékenynek látja-e az elmúlt 20 évet a kisebbségi magyar művészekre nézve” – hangzott az első kérdés:

„...A magyar kisebbségi művészek az elsőszámú ellenségei maguknak, és e belső helyzet az, ami növeli a mostani eljárások légióját(?) kívülről.

Súlyosbítja kisebbségi magyar művészetünk helyzetét pártpolitikai széttagoltságunknak formája (jobb és bal a kisebbségi magyar művészetben). Ilyesmit az abszolút művészet nem ismerhet meg(?), ha igen az eredmény nem lehet más, mint a kisebbségi magyar művészet és a mai helyzete. Pl. X. Y. kiállít, nem azt nézik, a kisebbségi magyar országszerte, hogy mit állít ki, miben járul hozzá a kisebbségi magyar művészet előbbre viteléhez (a művészet művelők is ritka kivételek), hanem hogy ki az illető, jobb vagy bal.

Tényként kell leszögezni azt, hogy a haladás mindig baloldali. De – és az a de a csehszlovákiai magyar kisebbség helyzetében igen fontos – az úgynevezett jobb oldal is bizonyos mértékig bal oldali munkát folytat. Amennyiben szembe helyezkedik a fennálló rendszernek.

Éppen azért nem volna szabad ilyen súlyos ellentétnek lenni magyar és magyar között, különösképpen nem kultúrpolitikai téren. (Arról van) szó, hogy megvédjük kultúránk, ill. művészetünk. Ha e belső nyavalyák meggyógyulnak, automaticae fog megjavulni a külső helyzet...“.

Volt-e magyar kultúrszervezet, művészegyesület, amelyiknek működésében a magyar művészek érdekvédelmének garanciáját tapasztalta? Milyennek képzelettel a megoldást, a kivezető utat?: „A megoldás – szerény véleményem –, ha nem is 100%-os, fogjon össze a jobb és bal oldal, akarják menteni, ami menthető. Lássuk meg egymás hibáit, de nem szabad, hogy a hibák agyonüssék az értékeket. S ha mi nem védjük kultúránk, művészetünk, ne kívánjuk, hogy idegen nemzetek fiai magukévá tegyék a mi ügyünk. Ez nem vád, de nekik ez nem fontos.

Legtöbb esetben külsőség az, ami eldönti a hovátartozandóságot. A művészeknek túl kell tudni emelkedni pártokon. Szépségeivel, igazságaival, hibáival és szeretetével. A művészet ne a helyzetek kiélezését szolgálja, ne legyen rabszolgája érdekcsoportoknak. A művészet célja csak a béke lehet. Ott, ahol verekednek, gyilkolnak, gyűlölnék, vérben forgó szemekkel néznek, nem láthatják meg a művészet szépségét.”

Érdekes a válasza a szlovák-magyar kultúrközeledés témájában is: „A szlovák-magyar kultúrkapcsolatok nem újkeletűek, és úgy a közeledésnek bizonyos fokig, szellemi alapján, amire becsületos megértéssel építeni lehetne. De hibái voltak a múltban és hibái vannak a jelenben is. (Ne akarjon magyar művész szlovák lenni, mert az nem közeledés, de távolodás és igen kétes az értéke.) Igaz, hogy valamivel jobb anyagi helyzetet teremt. Az énem? talajtalanná tesz és az kulturális rombolás”.

1937-ben kerül sor az első pozsonyi kiállítására a Masaryk Akadémia Magyar Tudományos és Művészeti Társaság rendezésében. „Kiállít Érsekújvárott és Losoncra is. A kritika felfigyel rá (Brogyáni Kálmán, Fritz Groszman-Bécs, Reichenthal Ferenc). Hontalansága ellenére csekély ösztöndíjat kap. Ezzel és kiállításainak bevételével Párizsba utazik. Az év végén újra kiállítja Pozsonyban a Párizsban készültmunkáit. Önarcképét Čsl. Kultuszminisztérium vásárolja meg. A Magyar Képzőművészeti Egyesület rendes, a Sdružení Slovenských Výtvarných umelcov meghívott tagja” – írja a már jelzett önéletrajzában.

1938-ban Párizsban tanul, „főleg önmagát keresve vergődik..., az év végén el kell hagynia Párizst. »Hontalan útlevéllal« nem tartózkodhat ott a politikai helyzet alakulása miatt. Visszatér az újra Magyarországhoz csatolt Losoncra. Újabb helyzet és újabb kezdés elé állítva”⁶. Már több szakmai sikert tudhat maga mögött, nevét országos szinten is jegyzik. Ezen eredményesség azonban még korántsem elég arra, hogy elégedett legyen, hogy feltételek nélkül elfogadják és segítsék, hogy nyugodtan éljen. Ezt jelzi egy 1939. március 2-i keltezésű kérelme, amelyben a Losonci Városi Tanács segítségét kérte: „Tekintettel arra, hogy támogatás nélkül a mai viszonyok között képtelen volnék megtartani Budapesten az első bemutatkozó kiállításomat, amelytől sorsom jobbra fordulását úgy erkölcsileg, mint anyagilag várhatom...” A Városi Tanács 25 pengőt szavazott meg a részére⁷. Szabó „alamizsnának” nevezte az összeget, és „tiltakozásul” március 12-i keltezéssel egy újabb, terjedelmesebb levelet írt a Városi Tanácsnak: „Miképpen gondolja ezen összeg eredményes felhasználását? – Alamizsnát adnak, lebecsülnek így, de nem segítenek. A T. Városi tanácsnak módjában áll kérelmem elutasítani. Azon oknál fogva, mely szerint nincs, nem áll módjában a város területén élő művészeket segíteni. De: és itt a hangsúly. Ne szavazzon meg 25 p-t egy fejlődni vágyó fiatal művész részére. S ugyanakkor 800 p (Nyolcszáz p) úgynevezett honoráriumot, ugyanaz művészi célokért. Nem gondolja a T. Városi tanács, hogy ez semmiképpen nem hathat buzdítóan, az úgy is nehéz utat választó művész idegrendszerére?” – írja többek között. Ezután arról ír, hogy elkötelezett a magyarsága mellett: „azt a terhet, amit magyarságnak hívnak, vállaltam és vállalom”. Első kérvényét – „látván kétségbe ejtő helyzetem” – egy jó barátja nyújtotta be. Arra kéri a Tanácsot, hogy tekintsen el tőle, mert „én ezt ilyen formában, dacára reménytelen helyzetemnek, el nem fogadom. Nem akarok itt, mint művészet vértanúja tündökölni... a felszabadulás óta 50 fillért sem tudtam megkeresni...”⁸. Filozofikus ihletéssel, keserűn jegyzi meg, hogyha „a T. Városi Tanács ezek után is úgy gondolja, hogy városunknak csak az egyik érdemekben megöszült művésze érdemel támogatást”⁹, akkor amúgy is hiába fog kérni. Ehelyett a 1938. XI. 10. Bevonulás Losoncra c. 100 x 120 cm méretű képet ajánlotta fel megvételre úgy, hogy annak honoráriumát a Városi Tanács határozza meg¹⁰. A Tanács „tekintettel a város anyagi helyzetére” úgy határozott, hogy magasabb segílyt nem tud kiutaltatni, s természetesen a kép iránt sem mutatott érdeklődést.¹¹

Az 1940-es években a losonci kulturális élet meghatározó mozgató rúgója volt a Kármán József Irodalmi Társaság¹², amely a hagyományos kulturális tevékenység mellett feladatának tekintette a régió képzőművészeti életének népszerűsítését is. Kiállítást rendezett a nógrádi képzőművészek alkotásaiból. „Megtekintettük a kiállítás anyagát és szinte csodálkozással láttuk azt a sok értékes, érdekes képet, szobrot, melynek legnagyobb része éppen losonci művészek alkotása” – olvashatjuk többek között a *Losonci Hírlap* 1942. június 21-i számában. A helyi művészek közül ott volt Gerő Gusztáv, Vágás Mátyás, Szabó István, Gyurkovits Ferenc és Szabó Gyula is. (Ök

állították ki a legtöbb művet.) A kiállítást dr. Csánky Dénes, a budapesti Szépművészeti Múzeum főigazgatója nyitotta meg, aki azt emelte ki, hogy az egyrészt közelebb hozza nógrádi művészeket és a közönséget, másrészt a „a közönség pallérozása révén anyagi és erkölcsi hasznot hoznak a művészeknek is”¹³. Szabó Gyula esetében ez létkérdés is volt. Arról nincs információ, hogy a kiállításnak milyen anyagi sikere lett, azt azonban sejteni lehet, hogy megerősítette az ismertségét. 1942 májusában ő volt az egyik meghívottja az akkor szervezett *Kolozsvári Országos Kiállításnak*. A régiót rajta kívül Szabó István képviselte. Az előzetes szerint a kiállításon mintegy 1000 képet állítottak ki, amelyből 150 volt az akkor élő festőművészeketől.¹⁴ A Magyar Képzőművészek Országos Szövetsége arra kérte fel, hogy személyesen vegyen részt a megnyitón.¹⁵

A Kármán József Irodalmi és Művészeti Társaság 1941. áprilisában működő tagjának¹⁶, 1942. július 1-én megtartott közgyűlésén pedig választmányi tagjának választotta meg.¹⁷

Alig néhány hónappal később 1942. decemberében sikerrel szerepelt Budapesten, ahol Székesfővárosi Képtár igazgatósága megvásárolta a *Március a kertek alatt* c. „lehelletfinomságú” impresszionista olajfestményét, a Székesfővárosi Népművelési Bizottság pedig megrendelte a *Nemzeti gyermekhét* c. művészi plakáttervét, melyet el is készített. „...örömmel hozzuk nyilvánosságra, mert azt látjuk, hogy... a legkomolyabb fővárosi körök is elismerték. Csendben, szerényen, de serényen dolgozik a mi művésziünk. Ónála – úgymond – a produkált munka a valuta, amely kezdi ontani a bőséges gyümölcsöt” – jegyezte meg a *Losonci Hírlap* tudósítója¹⁸.

A Kármán J. Társaság 1943. december 4-én, a *Szózat* centenáriuma alkalmából megtartott irodalmi estjére is meghívta egy előadás megtartására. Természetesen a festészetről szólt. Idézzük ismét a *Losonci Hírlap* sorait: „Szabó Gyulát eddig sokan félreismerték. De most már, amikor alkotásai elérkeztek az igazi magyar festészet színvonálára – amit nemsokára az új képeivel be is fog bizonyítani –, a dobogóra is kiáll, hogy hirdesse a művészet tisztaságát. Az előadása is erről tanúskodott...”. Azokat a művészettel kapcsolatos kérdéseket elemezte, amelyek a későbbiek során is végig kísérték az egész életét. Naplóiban, füzetekben megörökített jegyzeteiben számtalan alkalommal, számos oldalról közelítette meg ezeket a kérdéseket. Az alapok azonban talán itt hangzottak el először: „Tisztáznunk kell a művészettel kapcsolatos kérdéseket. Ne tekintsük az állandóan kiállító giccsek művészeit a magyar festészet legjobbainak, mint ahogy azt feltűntetik. ...a különbséget az alkotó művész munkája mutatja. Mert akit az Isten erre a pályára szánt, azt hiába marasztalják egyesek, hiába hallgatják el, alkotó zsenije meg fog mutatkozni mindenféle nehézség árán is. Úgy tekintsünk e művekre, mintha saját magunk lelke lenne az, mert a bennük rejlő gondolat, szépség, emberi mivoltunk megnyilvánulása az...”. A lap értékelése szerint az előadás nagy visszhangot váltott ki: „eddig még nem volt városunkban, aki meg merte volna mondani az igazat: többet törődnek a művészekkel, mint a művészettel, ami nagy kárára van az alkotók munkájának...”¹⁹.

Aligha véletlenül írta egy 1942-ben készült képére: „Az embereket nem a szeretet, hanem a félelem, a másik életének kihasználása és az ebből fakadó egymás fölé acsarkodó gyűlölet kovácsolják közösségbe. S aki közel jut a mérhetetlen Mindenhez, elveszítik embertársai, mert nem hazug”²⁰. 1943-ban „kevés ideje van a munkára, játék-terveket készít” az ipolysági játékgárban. Ezt a német megszállás következtében 1944. március 19-én főlészámolják. A fenyegető körülmények elől visszatér Losoncra. Júniusban behívják „tishti tanfolyamra” Debrecenbe. Ott szeptember 15-én, bombatámadás következtében

10 órát tölt eltemetve egy emeletes ház alatt. Légnymást kap. Októberben, mint „jelenleg katonai szolgálatra alkalmatlant” leszerelik. Hazatér Losoncra, ahol újabb légitámadást kell átélnie. Idegbénulást kap, s a háború végét betegágyban éli meg. Felépülése lassú, de már érlelődik benne az új mondanivaló. Felépülve készíti el az első nagy fametszetsorozatát, az *Ecce homót*. Mottójául a „Jöhetnek bármely elvek, bármely érák, ezek maradnak az örök problémák” gondolatot választja.

Életének ezen éveit jól jellemzi egy levélrészlet, amelyet a „Tanár Úrnak²¹” küldött 1952 szeptemberében²²: „Sokat dolgozom, nagyon sokat. Rövid az élet és elgondolá-saimnak kis hányadát sem tudom elvégezni. Az ember 45 éves korára sok mindent megtanul és ha művész, úgy még mindig lesz tanulni-tapasztalni valója sírja bezártáig. Sőt utolsó percében is úgy fogja érezni, hogy Istenem, be keveset tanultam meg roppant világból, csodálatos világból...”.

1954 körül „Géza Bátyám”-nak címzett levelében pedig így ír: „...magam részéről nagyon megszoktam a szűkösséget. De most igen próbára vagyok téve..., ennek ellenére iparkodtam elkerülni minden ún. »bohém« rendetlenséget és rendezetlenséget magam körül. Elég zaklatott az életem bohémes bűvök(?) nélkül is. Szeretem az ösztön mélységét és a szellem világosságát és ez a kettő kizárja a felületes, kicsinyes bohémséget. Természetesen vállalnom kell álmaimnak kertjét és testét, látomásaim és indulataim világát és azt a mába végző vagy eruptív rengést, ami »Bohém« a végtelen űrben és adózva a Teremtőnek, fizeti adósságát vérrel és szívvel. Bocsáss meg Géza bátyám, hogy ennyit írtam magamról. Néha nagyon nehéz hallgatni és a szó átveri a magányosság falát, hogy hátha rezonálnak...”.

Kedves levelezőtársa és barátja Miloš, aki egy dátummal nem jelezett időpontban arról írt neki, hogy anyagi helyzete javult, sőt, ha kell segíteni is tudna neki. Szabó válasza egyszerre baráti és elutasító²³: „Szűből örülök, hogy anyagi helyzeted ilyen jól megjavult. Nagyon megérdemled! Sajnos én a magam esetében semmi jót nem mondhatok, már ami az anyagiakat illeti. De azért elmegyek! Beszedegetem honoráraitam és úgy 1-2 napig, sőt szűkösebben 3 hónapig is elleszek még. Köszönöm szíves rám gondolósdát, de csak végső esetben fogadhatnák el kölcsönt. Az »SNP«-re benyújtott vázlataimat nem fogadták el és így stipendiumot nem kapok. Erről nagyon sokat lehetne beszélni, de minek? De ki a fene is törődne velem? Magyar vagyok s így lehetőségeim igen szűkösek(?). No de se baj! Csinálom a magam dolgait és majd csak lesz valahogy...”.

A sok munka azért csak meghozza gyümölcsét. 1955-ben már saját házában alkot, s ezek az évek legalábbis anyagi szinten némi megnyugvást hoznak a számára. Számos kérésnek eleget téve, aktívan bekapcsolódik a losonci magyarság életébe, főleg a Csemadok és a keretében működő csoportok tevékenységébe.

1959-ben a *Bástyasétány* 77. c. operett technikai kivitelezésénél nyújtott segítségét, munkáját a Csemadok losonci Járási Bizottsága és a helyi szervezet vezetősége nevében Csák István december 14-én keltezett levelében köszönte meg. 1960. márciusában a Csemadok kerületi színjátszók versenyében fellépő csoportok értékelésére hívták, „mint a bíráló bizottság tagját”, arra kérve őt is, hogy a pontozás igazságos, őszinte legyen és a tapasztalatai alapján legyen összeállítva.²⁴

A Csemadokkal való kapcsolatát jól jellemzi az 1960. április 8-i levél, amelyben a Csemadok Besztercebányai Kerületi Elnöksége és Titkársága hívta meg ünnepi ülésre: „Amennyiben a Csemadok vonalán baráti támogatásodra és segítségedre továbbra is számítunk, elvárjuk, hogy meghívásunknak eleget teszel...” – olvasható többek között.

1959-ben az ő tervei alapján készül el az *Indulás*²⁵ c. irodalmi lap címlapja. Fél évvel később (1960. április 25.) a Csemadok Járási Választmánya mellett működő

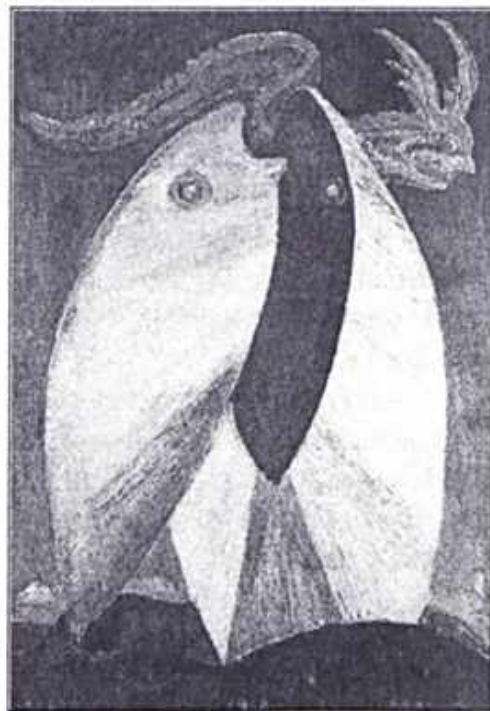
Irodalmi Kör hívta az ülésére (elnöke Ferencz Ferdinand), amelyen „az Irodalmi Kör működésének meghatározásáról és az *Indulás* c. időszak irodalmi szemlének megjelentetéséről valamint a losonci járás területén lévő irodalomtörténeti emlékművek restaurálásáról lesz szó”.

1961 első hónapjaiban az *Új vetés* c. tervezett népművelési-irodalmi folyóirat címlapjának elkészítésére kérték fel.

1966. október 7–9. között a losonci Korunk Ifjúsági Klub első ízben szervezte meg a *Madách- napokat*, amelyet a csehszlovákiai magyar ifjúsági klubok értekezte nyitott meg. Ezt a Városi Nemzeti Bizottság üléstermében Szabó Gyula grafikai kiállításának megnyitója követte, amelyen mintegy 200 alkotását mutatták be. Tanulságos idézni az egyszerű katalógus mottóját, melyet ő maga írt: „Minden teljesebb értékű művészeti múlttal, jelennel, jövővel, valósággal és imaginációkkal terhes. A művészetekben mutatkozik meg legösszetettebben a fájdalmas, a reménykedő, a kutatókereső: Ember. S ezért nem lehet csak »naiv«, csak »gyönyörködtető«, vagy csak »spekulatív«”²⁶. Egy évvel később, ugyanitt tanítványa, barátja, Bacskai Béla kiállítását rendezték meg, melyet ő nyitott meg és ajánlott a résztvevők figyelmébe.²⁷ Az itt elhangzott gondolatai nem maradtak meg, de egy későbbi, a rimaszombati *Tompa Napokon* megszervezett *Bacskai Béla, az ifjabb pályatárs* c. kiállítás megnyitójára írt kézírata igen, ahol ismét az emberről szolt az embereknek: „*Elembertelenedett kor ez? Itt nem szívesen hagynám el kérdőjelet! De akár otthagynom, akár elveszem, mi, alkotó emberek, minden körülmények közepette is ebben az »elembertelenedésben« szeretnénk emberek lenni s a továbbiakban embernek maradni... a kiállítás is ez példázza...*”.

1968. április 6-án ő nyitotta meg Losonc és szűkebb környéke amatőr festőinek, szobrászaianak kiállítását, melyet szavai szerint a losonci Kármán Kör „első, kezdő lépésének kell tekinteni ebben az irányban...”. Gondolatait azért érdemes idézni, mert érzékeltetik, hogy milyen emberséggel tekint az „amatőr” alkotókra, hogy hogyan segíti, biztatja szavaival őket: „...a címben benne van, hogy szabad idejünkben festő- és faragó emberekről van szó. Korban és a munkák színvonalát illetően is különböző emberek együttes bemutatkozása ez a kiállítás. Így lehetne felelőtlenül a világba dicsérni és éppilyen felelőtlenül elmarasztalni, de sem az egyik, sem a másik nem lenne helyénvaló...”. Kifejtette, hogy a munkájuk mellett ecsetet és vésőt használókat szeretettel és megértéssel kell fogadni. Hangsúlyozva azt is, hogy örülne annak, ha a csoport – hűséggel a művészethez – együtt maradna: „...a kiállítók... mindnyájan a személyes ismerőseim, barátaim. Nagyon szeretném, ha ők is annak tartanának engem... a képeket illetően... a magyarázatok feleslegesek, a képek »Valljanak azok a magok nyelvén«, és mi próbáljuk megérteni ezt a vallomást”²⁸.

1968 júliusában Kéménden rendezték meg a *IV. Nyári Ifjúsági Találkozót* (NYIT), melynek egyik vendége Szabó Gyula volt. Szerette az ifjúságot, szerette a gyerekeket.

Szabó Gyula: *Halak szerelme* (1968)

Készséggel tett eleget az iskolák, közöttük a losonci magyar alapiskola meghívásának. 1961. március 8-án, a nemzetközi nőnapon a 6–9. évfolyam tanulóival találkozott. Előadásában részletesen beszélt a grafikáról, annak eredetéről, technikájáról és céljairól, bemutatva több ilyen alkotását, többek között a J. Fučík *Reportáž pod šibenickou* című könyvének illusztrációit.

Szívesen látott vendégei a főiskolások is. A Janiga József és Szilva József által jegyzett, 1965. augusztus 10-én keltezett levélből megtudjuk, hogy a „mestert” a nyitrai Pedagógiai Fakultás diákjai június 11-én látogatták meg először, s újra szeretnék ezt megtenni. Ehhez kértek, s feltételezhetően kaptak is időpontot.

Szanyi József 1965 júliusában a Kvetnica pri Poprade-i szanatóriumból szólította meg²⁹, ahol – mint írja – már „már a második hónapot tölti”. Gratulált a levélben nem pontosított első díjához, melyről az újságból szerzett tudomást. Beszámolt arról, hogy Kassán megalakították a Batsányi Kör, „amely célja, hogy túllépjen a provinciális jellegen... terv az egyetemes magyar kultúrával foglalkozni... népszerűsíteni a művészeket...”, amely cél megvalósításában vele is számolnak (előadás, kiállítás). Ezt pontosítja néhány hónappal később³⁰ Kassáról, amikor már egy kassai előadás részleteit beszélnek meg: „...ez még nem a losonci kör... Gondolom, hogy összeforrottság, egységesebb gondolkodás tekintetében... kevert hallgatóid lesznek: maga az Ifjúsági Klub, az Új Nemzedék csoportja, különböző foglalkozású fiatalok...”. A tervek szerint az előadásra meghívták Löffler Bélát is, akinek 60. születésnapjára nyílt meg nem sokkal később a kiállítása. „...úgy 50–60 embernek kell összejönnie... esetleg 30–40 ember...” – jelezve ezzel azt is, kikre és mire készüljön.

A losonci Magyar Alapiskolában 1965 októberében Varga Ervin³¹ vezetésével alakult meg az iskolai Irodalmi és Képzőművészeti Klub, amely ezt követően figyelemreméltó tevékenységet fejtett ki. Az 1966 januárjában rendezett *Klubdelután* meghívott vendége Szabó Gyula volt, aki legújabb fametszeteit egy kis kiállításon mutatta be. A beszélgetést Varga Ervin diafilmmel és epidiaszkópon keresztül vetített képekkel tette meghittebbé.³²

1969 februárjában ugyanitt, az iskola rajztermében rendeztek képzőművészeti kiállítást az iskola, valamint a szlovák tannyelvű V. Alapfokú Kilencéves Iskola tanulóinak munkáiból. A kiállított munkákat háromtagú zsűri értékelt, melynek elnöke volt.³³

A közélet, a művészet és a magánember gondolatai keverednek a nagyon gazdag levelezésben is, melynek részleteit már idéztük. Idézzük fel néhány személyesebb kapcsolatának részleteit.

Hogyan látták őt pl. a neki is számos ihletet adó nők? Ennek egyik szép példája Moyzes Ilona 1964. augusztus 15-én, Ostraván keltezett levele. Áthatja a líraiság, a vágy, a szeretet, a magányosság misztikuma: „...ma írnom kell újból, és kizárólagosan csak Magának kell írnom. Mert magányos. Így tudom, talán a Tózsér-féle riportból(?) S a nagy magányosok sok mindent megértenek. Átlátnak a hajnal zenéjén, éjszakák csöndjén, szomorúságok sötétjén. Mert a magány mindent visszaad, sokszor többet, mint amennyit elvesz. Néha a halál birodalmáig látnak el a magányosok szemei...

...én nem vagyok ma egyedül. Itt ül nálam a szomorúság. Úgy húz le a társasága, mint a lép. Ezért indultam el ma estefelé Magához, hogy hátat fordítsak neki.

Tulajdonképpen már sokszor meglátogattam. A könyvtárában, mely baloldalt húzódik az ablak alatt, sokszor kerestem Mereskovsky Leonardo da Vinci-jét. Nem tudom, hogy miért épen őt, de mindig őt. Talán azért, mert nem tudtam megtalálni tizenöt éve.

Ma árva vagyok és elhagyatott, tanácstalan és ijedt. Néha az ember nem bírja el az egyedülvalóságot, a sötétséget és a némaságot. El kell mondanunk kétségeinket, vágyainkat, titkainkat és a sértéseket...

Egyszóval eljöttem ma este és itt ülök egy szürke fotelben... a világ vagyok ma és az egész világ egyetlen nagy fájdalma vagyok. Ön szemben ül velem és szintén tanácstalan és ijedt, anélkül, hogy logikus összefüggések dialektikájával igyekeznék bele világítani az okok rejtelseibe. Hallgatunk. Méltó hozzánk a hallgatás, szavakkal nem tudnánk elmondani semmit. Ránk szakad a sötét. A csend orgiája majd megsüketít. Beleolvadunk a végtelenbe. Maga megért, de nem tud segíteni...

...Két parányi pont a éjszakában. Az egyén viszonya az univerzumhoz. Hatalom vagyunk és semmi vagyunk. Minden vagyunk és múló por vagyunk. Ma éjszaka eljöttem, hogy mindezeket elmondjam szörnyű nagy-nagy némasággal. Ma éjszaka Ön az én nagy Testvérem, az én nagy Barátom. Pedig mérhetetlen messzeségek választanak el egymástól, mert voltaképpen mindig egyedül maradunk, mégis a legmélységesebb tisztelettel köszöntöm..."

Hasonló szinten találnak egymásra Elena Lazinovskával, „Helén”-nel – mint az a levelezésükből kiolvasható – számos szakmai kérdést is megvitattak. Közös és egyéni kiállításokat terveznek. Nem egyszer felajánlva egymásnak a találkozás lehetőségét. A kapcsolat mély és baráti: *„Írd meg vagy telefonáld meg, miben lehetnék a segítségedre, nagy örömmel megteszem”* – olvasható egy 1964. március 3-án keltezett levélben. – *„Írod, hogy hosszú volt a tél és hogy nagyon, de nagyon egyedül voltál és vagy. Hasonlóan kéne Néked panaszkodnom, de sohasem voltam egyedül akkor, amikor soraidat megkapva Veled elbeszélgethettem..."*

Szabó válaszleveleiből kevés maradt meg. Ezek egyike 1967. december 8-i keltezésű: *„A múlt héten 5 órát Pozsonyban töltöttem. Láttam Standy(?) Miskát is. Bizony igen rossz állapotban. Így van ez: elkopunk mindannyian. A »Život« kiállítást is láttam. Millý szorgalmazta, hogy nézzem meg. Ott több kollégával találkoztam... Az utóbbi időben minden utazásom a menekülés jellegét ölti magára. El-el minél hamarabb! Múzeumok, kiállítások »anyaga« nem érdekel... Ostoba... nem olvasható... Azon nem vitázom, hogy mi és milyen lesz a »jövendő« stílusa. Jöjjön, aminek jöni kell! Az emberiség nem kaphat mást, csak amennyit ér és amennyit érdemel. Sajnos megállnunk nem lehet! Menni kell: akár akarunk, akár nem... és a »Porond« akkor is fölzabál ha kívül állunk a sátoron..."*

A meghittség, a testvéri szeretet és őszinteség hatja át Szudy Nándorral való kapcsolatát. Egy 1947-ben, Losoncon keltezett levelében írja: *„Össze kell fognunk Nándikám. Nem a »jobb« élet – de a szebb, értelmesebb élet érdekében, megőrizve egyéni függetlenségünket. Még nem tudom, hogy alakulnak körülményeim a közeljövőben, de szeretnék nálad együtt dolgozni csodálatos közösségben, külön utazni egy cél felé haladva..."*

Nándikám, én már eljutottam oda, nem csak szavakban, de érzéseimben is, hogy magányos ember legyek És rájöttem arra is, hogy a legmagasztosabb emberszeretetre, sőt, szerelemre is csak a magányos lélek képes...

...Én megpróbálok erőim megfeszítésével ember maradni, mikor az már szinte lehetetlen. Sokszor felöltik bennem a gondolat, Nándikám, nem-e én vagyok erkölcstelen, hogy ennyire ragaszkodom az emberebb emberségért, mikor ezt már nem hiányolja sem egyén, sem társadalom... Hatósági támogatásban részesül, aki orcátlanul hazug és törvény erejével ítélnek el, ha a leghalványabb becsületességet fellelik benned. Nándikám, reménytelen az ember ezen a pompás földön, mert fél, mert gyáva és további gyötrelembe ítéli magát minden újszülöttnben, amíg nem döbben rá, hogy hamisak ideáljai: amíg az igazság egyenlő

lesz a hatalommal, a pénz az erővel, a rang az ésszel, a fizikai munka a megalázottsággal és a szegénység gát? lesz, hogy megismerhesd a világot...”.

Szudy Nándor 1952. április 5-én, a Békési Református Lelkészi Hivatalból küldött neki levelet. Bevezető soraiban Szabó Gyula egy levelezőlapjára reagál, amelyet Gyulán kapott meg – véletlenül! „...rájöttem, hogy egyszerűen ráhibáztál, eltévesztetted a címet...” „Látod testvércém a szeretet még a tévedésben is eléri a célját... Egyébként az öröm mellett mindig szívfájdalom is a soraidat olvasni. Amit az ember néha könnyebben elviselne, az, hogy messzire szakadtunk egymástól, ilyenkor nagyon kínzóvá válik. Úgy szeretném látni a képeidet, dús erős fájdalmas színeidet, az ultramarinokat és karminokat és a többi lángolást. Aztán együtt lenni, sokat, nagyon sokat beszélgetni... Milyen rettentő, hogy mindez lehetetlen és a bizonytalan jövő ködébe vész. Gyulukám édes, próbálg meg útlevelet kapni és valami festő ürüggyel, hivatalos kapcsolatok stb., gyere át a nyáron és gyere le hozzánk. Meglátod, milyen boldogok lesziünk a Kőrös parti dzsungelében. Lehívom Tecsokat is és megismételjük az 1946-os Tahiti regényünket, vagy inkább igazi életünket. A csónakom, vagy ahogy itt mondják, a hajóm hófehérre festve, piros vízvonallal ott himbálódzik a vízparti házunk alatt, a kisebbik Fehér Kőrösön és »tahiti« a neve... A vízparton, a kertünkben egy valódi, ujjnyi vastag alföldi nádból épült bennszülött gunyhó áll vízhatlanul és az óceániai bennszülöttek stílusában, ezen a nyáron idOLOkat is akarok faragni és festeni rá... Mindez vár Téged...”.

S végül még egy levélrészlet Szabó Gyula időponttal el nem látott levelének piszkozatából: „Lelkes, szép leveledre annak idején, szívbéli fájdalomtól, bizony nem tudtam írni. Te bizonyára tudod, a friss nyitású sebeket kötözni kell és nem nyitogatni, hogy el ne vérezzék a megsebzett. S úgy vagyok, mindig sebet kapsz, ha embereim írnak az elérhetlenségéből, az egyedüliségből az egyedüliségbe is. Mert jaj nagyon érzők vagyunk mink, emberek... Ó, Nándikám, be tud fájni, hogy a Kőrösökön süt a Nap, bólogatnak a parti fák..., hogy látom kis vitorlásokat a »Tahiti«...”

A szerelem pedig még jobban fáj. Írásaiban, verseiben számos leány, kibontakozó, vagy éppen ki nem bontakozó vágy, elfogadás és elutasítás jelenik meg. Közülük sajátos helyet foglal el „Ellus”, aki elfogultan szerette őt, s vágyakozott utána. Kapcsolatuk már az 1920-as években kialakult, 1927-ből megmaradtak a hozzá írt versei és levelei Losoncról, majd Cseberekéről (Álmodás). Ellus számos alkalommal önzetlenül segíti. Munkát biztosít számára, pontos naplót vezet minden lépéséről stb. Miután Szabó Gyula megnősült, s a kiválasztott nem ő lett, a neki írt leveleit magához vette... Többször próbálkozott öngyilkossággal. Egyik alkalommal Szabó sírjáról vitték el a mentők... Az alábbi két levélrészlet részben erre is magyarázatot ad.

Szabó Gyula 1946-ban Prágában tartózkodik. Októberben kap egy levelet ill. csomagot Ellustól, melynek tartalmát nem ismerjük, a válaszból azonban következtethetünk rá³⁴:

„Ma kaptam egy csomagot Magától és kínomba jó meleg érzések szálltak. Otthoni jó melegek. Úgy meg voltam hatva, mint egy kis gyerek. – És kibontottam a csomagot... s Maga ökölrel belevág az arcomba. Jól? Nem Ellus! Kínjaim? Beharaptam fogaim közé és én, a régi Gyula, megköszönöm, hogy üt. – Ó, Ellus, de még meg kell esküdnöm, hogy bírjam harcomat könny nélkül. Csak üssön, Ellus! Üssön! Fájóbban engem úgy sem üthet senki! És hogy el kell készülnöm az ütésekre. Üssön, Ellus! Üssön! Ó, zúzza szét emlékeimet, hogy fájjanak! Üssön! Üssön! ...hogy én, a régi Gyula, kezeit csókolhassam.

Üssön! Üssön!, ha ez magának elégtétel és ne tűnődjön néha, hogy az valakinek fáj. Aki szerette magát. Aki sokszor tért meg magához sírva. De Maga egyszer sem ő hozzá. ?Nem

szép emberi könnyeim? Bár magának is? voltak volna bocsájtó könnyei és ma ökölbe szorított keze amivel üt.

Én megsértettem Magát, Ellus, szép emlékeimmel. Ó, ökölbe szorított kezét is áldom.

Ó, én nem vagyok olyan erős, mint Maga, hogy ütni tudjak.

Mi jöhet még amit ki kell még ó bírnom nekem?..."

Majd tíz évvel később íródott az alábbi levél, amelyben Ellus azt jelzi számára, hogy kórházba kell vonulnia kivizsgálásra³⁵: „Ha úgy adódik, hogy ott kell meghalnom, temessenek el egy pozsonyi csendes temető még csendesebb kúriájában... Én nem érdemeltem ki 32 évig sem a Szabó nevet, de ha jön a másik, aki helyembe lép, jusson néha eszébe, hogy az sem lesz jobb... és az sokszor jusson eszébe, hogy nem érdemeltem meg a sokszor »ide-oda hajló« bánatot és a fájó sok hulló könnyem... Ne feledje, hogy volt egy Ellus, aki Magát nagyon szerette, és bocsássa meg ha emberi gyengeségből megbántottam. Akkor talán, ha Pozsonyba jár, tesz a síromra egy szál virágot is...”.

Életének krédója, összefoglalója is lehetne az a levélrészlet, amelyet „Kari”-nak címzett 1970 novemberében³⁶: „Hogy ott, ahol honunkban nem vagyunk, nem lehetünk itthon. – Ezt nem panaszként írom. Az egyes embernek nincs joga panaszra, ha milliók osztoznak sorsában.

Dolgozni kell rendületlenül és becsületesen az emberebb világért, még akkor is, ha tudjuk, hogy sohasem jön, ill. nem jöhet el.

Ez nem idealizmus, Karin! Ez az egyetlen »való tény«! S azt hiszem az egyetlen lehetőség is, mely megélheti, vagy legalább meghosszabbíthatja emberségünket az »elembertelenedőkkel« szemben...”.

Jegyzetek:

- 1 Új csillag a magyar piktura egén... Losonci Hírlap, 1936. április 12.
- 2 Ma a Nógrádi Múzeum és Galéria része.
- 3 Új csillag a magyar piktura egén... Losonci Hírlap, 1936. április 12.
- 4 Kézzel írt önéletrajz. (Szabó Gyula hagyatéka)
- 5 Négy oldalas kézirat. (Szabó Gyula hagyatéka)
- 6 Kézzel írt önéletrajz. (Szabó Gyula hagyatéka)
- 7 A Városi Tanács a tervezett kiállítás

költségeihez járult hozzá „segély fejében”. Rada mesta Lučenca – Lučenec város tanácsa č. 2252/1938. Besztercebányai Levéltár Losonci Kirendeltsége.

- 8 Losonc Magyarországhoz csatolása a Bécsi döntés értelmében – 1938. novemberében.
- 9 Gyurkovits Ferencről van szó, akitől a Városi Tanács a „ő Főméltóságú Kormányzó úr arcképét rendelte meg 800 P honoráriumért”.
- 10 Szabó Gyula a losonci Városi Tanácshoz írt levele. Besztercebányai Levéltár Losonci Kirendeltsége.
- 11 A Városi Tanács Szabó Gyulának is elküldött 2252/1939. sz., 1939. március 31-i határozata. Besztercebányai Levéltár Losonci Kirendeltsége.

Híres a magyarban
Bismarck német csempész
diplomata tömör kegyetlen
Tíz illor poszta magyarban.
S híres a magyarban!
Van az úban aki yenti.
+ hangját jussza mid' areseti.
Magyarban: aki hallgat.
Fajta szual, pipász, köp, ballay.
Nem mentében, amittolban.
Nem a négytörvén kintában.
Affyában: a keves szibban.
+ miben a magyar só van.
Mokány fejben, keserű bajban.
Aki ott van minden bajban.
Kis veserül minden alor,
Vallom azt a magyarajót.
Van az úban, kin mané
visszamer a rivál laltza.
Aki vendületlen nő vikerba, nagyba
híres ebbe a magyarba.
Kérel elnyomór és megveszélter
Kérel alávetétfizma nekter
Tízegyen unalmat, qjéne poscel
Híres ebbe a megpimentba.

- ¹² A társaság tervezett megalakulásáról a *Losonci Hírlap* 1940. május 19-i száma számolt be. Az alakuló ülés előkészítésére a losonci gimnázium 350. évfordulója alkalmából megrendezett értekezleten került sor a Városháza nagytermében. A megjelentek között ott volt Bodor Aladár, Darvas János. Dr. Sipos Lajos, a gimnázium igazgatója dr. Vitéz Bodor Aladárt ajánlotta az elnöki tisztségre, aki azt el is fogadta. Az alapszabályok átvizsgálására és az alakuló közgyűlés megtartására szervező bizottságot hoztak létre, amelynek elnökévé dr. Sipos Lajost választották meg. Az alakuló ülésre július 2-án került sor. Az alapszabályok megtárgyalása után választották meg ideiglenes tisztikarát. Elnök: dr. Bodor Aladár író, a Petőfi Társaság elnöke. Ügyvezető titkár: dr. Sipos Lajos, a gimnázium igazgatója. Alelnök: Kövy Árpád református lelkész. Főtitkár: Timschmidt Ernő, a süketnéma intézet igazgatója. Titkár: Cseh Lajos művész, polgári iskolai tanár. Pénztáros: Frenyó Győző nyugalmazott igazgató. Ügyész: dr. Nagy Iván ügyvéd. A jegyzői teendőket Scherer Lajos tanár vállalta. A Társaság rendes működő tagjainak számát 30-ban állapította meg. A rendes tagság feltétele volt, hogy évenként köteles volt egy nyilvános előadást, értekezést vagy felolvasást tartani vagy egy nagyobb dolgozatot bemutatni.
- ¹³ *A nógrádi képzőművészeti kiállítás. Losonci Hírlap*, 1942. június 21.
Losonc a tájfestészet központja. Losonci Hírlap, 1942. június 28.
- ¹⁴ *Losonci művészek sikere. Losonci Hírlap*, 1942. május 3.
- ¹⁵ A Szövetség 1942. április 23-i keltezésű levele. A „Kultuszminiszter” a Szövetséget kérte meg egy művészvonal összeállítására és a leutazás megszervezésére.
- ¹⁶ A Társaság elnökségének felkérése arra, hogy 1941. május 24-én, az Irodalmi est keretében vegye át az erről szóló díszoklevelet. Sipos Lajos ügyvezető elnök, és Timschmidt Ernő főtitkár aláírásával. (Szabó Gyula hagyatéka)
- ¹⁷ A Társaság meghívója, 1942. augusztus 21., Pálinkás Sándor főtitkár aláírásával és pecsétjével. (Szabó Gyula hagyatéka)
- ¹⁸ *Szabó Gyula sikere Budapesten. Losonci Hírlap*, 1941. március 2., 4. o.
- ¹⁹ *A Kármán J. Társaság irodalmi estjéről. Losonci Hírlap*, 1943. december 12., 49. sz.
- ²⁰ Sz. Haltenberger Kinga: *Szabó Gyula (1908-1972). Művészettörténeti Értesítő*, 1975/2., 139. o.
- ²¹ Veneny Lajos Szabó Gyula egyetlen mecénása.
- ²² *Tanár Úr...* Losonc, 1952. 9. 21-ével keltezett levél. (Szabó Gyula hagyatéka)
- ²³ Szabó Gyula hagyatéka.
- ²⁴ 1960. március 19-én keletezett levél. (Szabó Gyula hagyatéka)
- ²⁵ A Csemadok Losonci Járási Vezetősége mellett működő irodalmi kör kiadványa.
- ²⁶ Korunk Ifjúsági Klub krónikája.
- ²⁷ Az 1967-es Madách napok meghívója.
- ²⁸ Kiállítási megnyitó kézírata. (Szabó Gyula hagyatéka)
- ²⁹ Szanyi József levele. Kvetnica pri Poprade, 1965. 7. 1. (Szabó Gyula hagyatéka)
- ³⁰ Kassán, 1966. május 15-én írt levél. (Szabó Gyula hagyatéka)
- ³¹ Varga Ervin az iskola tanítója, aki élénk közéleti tevékenységet folytatott. Ebben szoros kapcsolatot tartott fenn Szabó Gyulával is. 1968-as tevékenysége miatt eltávolították az iskolából.
- ³² Iskolai krónika, valamint Szabó Béla, akkor igazgató visszaemlékezése.
- ³³ A losonci Magyar Tannyelvű Alapiskola krónikája.
- ³⁴ Sz. Gy. levelének piszkozata. Prága, 1946. X. 25. (Szabó Gyula hagyatéka)
- ³⁵ 1958. július 12-én keltezett levél. (Szabó Gyula hagyatéka)
- ³⁶ Karinak írt levél piszkozata. Losonc, 1970. 11. 3. (Szabó Gyula hagyatéka)

Hibó Tamás hatvan éves lenne

Amikor megérkezett a *Palócföld* szerkesztőjének, Handó Péternek a felkérése, rögtön felborzolódtam bennem az ellenállás, nem írok én semmit! Már lassan egy évtizede nem írok csak levelet – miért éppen én? Aztán oldódott a görcs, mert jó hetem van.

T. Pataki Lacinak, a régi ismerősnek, barátnak, egykori főszerkesztőmnek írtam még a hét elején, hogy ugyan dedikálja már *Újtonjáró* című kötetét, egykori kedvenc olvasmányomat. Most szereztem meg az egyik antikváriumtól, mert a régi példány elszállt a többivel együtt, amikor a könyvtáramat, lelkem felét, el kellett adnom, hogy kilábaljunk a fojtogató anyagiak szorításából. A kisebbik lányom ment át hozzájuk – én nem tudok járni, már több mint hatodik éve béna vagyok –, Laci elküldte új kötetét az *Újtonjáró*-t és a *Békák és bolondok* címűt is, kedves szavakkal, a dedikációjával. Jó hetem van. Ritkák az ilyen jó hetek.

Most kaptam az értesítést, hogy Praznovszky Misi, ezen folyóirat főszerkesztője, régi-régi ismerős, akivel a Madách Gimnázium valamikori irodalmi színpadán együtt játszottunk hajdanán – Karinthy Frigyes *Az emberke tragédiájában* ő volt Lucifer, én voltam az Úr... –, aztán elváltak útjaink, majd újra találkoztunk, Szécsényben múzeum-igazgatóságot, majd riportalanyom lett, mint a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója..., új kötetével ajándékozott most meg...

Jó hetem van.

Váratlanul jött a fölkérés. Írjak Hibó Tamásról! Jó hetem van és ennyivel tartozom Tamásnak..., megtöröm a csendet.

Sokan elmentek a barátok közül. Szujó Zoli, Hibó Tomi, Szepesi Jóska, Deák Feri, Hidváry Pisti, Orosz Pista... Sokan, akikkel gyorsan éltünk azokban az években, amikor óvatosan kellett volna élnünk. Nem voltunk a hatalom kedvencei, nem is igyekeztünk, hogy azok legyünk. Két végén égettük a gyertyát és a lángok sorra ellobbantak. Hidváry Pistivel beszélgettünk róla, hogy meg kellene egyszer írni Salgótarjának azokat az éveit, a város akkori igazi életét, az éjszakákat, a Salgó Éttermet, a Bárt, a vadonatúj Karancs Szállót, a presszót, az éttermet, a Beszterce Vendéglőt, a Kulacsot a lemezpultjával, a kockás abroszos asztalaival, a vendégeket és vendéglősöket, Csülök urat, a pincért, a zenészeket, Rostár Lacit, az örült, hajnalig tartó sakk- és kártyapartikat, Bugán Jóskát, a tanárt, Csík Anit, Simon Jóskát, a szociológust, Szokács Lacit, az újságírót, a beszélgetéseket, a jó ételeket, a borokat, a dühös feleségeket, a megértő feleségeket, a lányokat, a szeretőket, a festőket, Czinkét, Iványi Döncit, Mustó Jancsit, a pontot és ellenpontot, a verselőt, a kántort, a krónikást... Nem lett az egészből semmi. Pisti meghalt, váratlanul, hirtelen, megannyi tervével együtt és végtelen nagy tudásával Salgótarjánról, amit sohasem aknázott ki, ahogyan kellett volna, hogy hitet adjon szeretett városának, megmutatva, lehetne itt másképp is élni, értéket teremtve értéket keresve...

Élt ez a város. Tele volt művészekkel és műélvezőkkel, író, olvasó emberekkel, nyitott szemmel járó diákokkal, a város életét meghatározó tanárokkal, táborral és

ellentáborral, bennfentesekkel és kitaláltakkal. Egymást érték a kiállítások, pezsgett az élet a szórakozóhelyeken, a diszkó üvöltése még nem nyomta el az értelmes emberi szót, megfért Sándor György humoralista előadásával és a többiekével, akik akkor még letaláltak Salgótarjánba. Munkás, mérnök, tanár, művész egy asztalnál ültek és beszélgettek. Furcsa világ volt. A megtorlás éveinek vége, a rendeződő társadalom, a régi Salgótarjánt felváltó új, az ideérkező friss agyak...; ütköztek az érdekek, megsértődtek az emberek, félresiklottak pályák; mások széles nyelvcsapásokkal eveztek előre. Érdekes kis világ volt ez, de megismerhető, kiismerhető, emberi léptékű. Többnyire tudtuk ki sűg be és kinek, tudtuk kit csinálnak ki és miért, tudtuk a hóhér nevét és az áldozatát, és egy asztalhoz ültünk vele.

Hibó Tamás kiállítást csinált a József Attila Művelődési Központ klubtermében Hann Ferivel. Tamás metszetei az új Salgótarjánról és Hann Feri versei a falakon; kíváncsi közönség és pezsgővel kínálták a megnyitóra érkezőket. Hát, ez bizony elég szokatlan volt az elvtársi protokollhoz szokott salgótarjáni közönségnek. Össze is sügtak néhányan rosszallásukat kifejezve: „most jött haza Lengyelországból”, „majd kinövi”. Tamás belerobbant Salgótarján életébe. Nem nőtte ki. Viharos gyorsasággal szorult ki a zsíros állami megbízásokat osztogatók kegyeiből, és vívta ki a hatalmasok gyanakvását. Végzettségét, szakmai tudását nehéz lett volna elvitatni, de nem tolerálták útkeresését és felébresztették benne a dacot. Nem lihegett engedelmes kutyaként nyálát csorgatva, egyenes gerinccel járt és felvállalta a kiátkozottságát. Élte, habzsolta az életet. Grafikai beszélnek gondolatairól, hangulatairól. Tamás szegény volt. Szűkösen éltek feleségével, Marcsival, a két gyermekükkel és bizony jól jött Nógrád községből, Marcsi szüleitől a támogatás. Finom pálinkát hozott a Mama, de került a disznótorosból is. Akkori életünk társadalmi terepét a kocsmák, presszók, éttermek jelentették – és ezek pénzbe kerültek. Ma neked, holnap nekem. Ez volt a jelszavunk és ezzel éltünk is. Ma nekem volt pénzem, holnap neki és ha egyikünknek sem volt, akkor elmentünk valamelyikünk lakására, ettük a zsíros kenyeret hagymával és ittuk az olcsó borokat, a rossz vodkát, közben megváltottuk a világot, Marxot és Lenint idéztük, szabadságról beszéltünk, összevetettük ismereteinket a vasfüggönyön túli világról, írókról, költőkről, művekről, művészekről, hatalmakról, diktatúrákról; művekről vitáztunk vagy elővettük a kártyát és a póker rejtelseibe merültünk, ha volt mit eljátszanunk. Nem volt baj, ha veszítettünk, hiszen a nyertes azonmód hívta a vesztest a még nyitva tartó étterembe vagy bárba és közösen pusztítottuk el a nyereséget. A Karancs Szálló étterme, ha jól emlékszem éjfélkor vagy kettőkor bezárt, de nem egyszer maradtunk a pincérekkel, és a kosarokból kimentett kenyérrel. Ital volt, ott virradt ránk és jött Rostár Laci a Beszterce étteremből – akkor ott zenélt – hóna alatt egy jó oldal szalonnával. Indiánüvöltéssel üdvözöltük, mert mi éhesek voltunk és a száradó kenyér mellé menyeyei manna volt a szalonna, ő meg inkább szomjas volt. Aztán mentünk munkába, ki ide, ki oda, de ha szabadnap jött, akkor már nyitott a Nemzeti és kemény vegyes pálinkával ébresztgettük magunkat.

Ha pénzünk volt, nyitottak voltunk a jóra. Eljártunk az Ingyenc Klubba (talán ez volt a neve). A Karancs Szálló nagyszerű rendezvénysorozata volt ez, előzetes helyfoglalással és öltönyben, kihuzakodva, a feleségek oldalán kóstoltuk meg a kengurufarokból készült levest fűrjtojással, vagy az ínycsiklandó palóc ételeket. Jó bort ittunk hozzá. Szerettük a cigányzenét, szerettük a zenészeket és versengve,

meghajlással köszöntünk nekik, ha találoztunk az utcán. Részei voltunk az életüknek, a munkájuknak, csakúgy a pincérekének és ők is részei voltak a mi életünknek. Igyekeztünk és megtanultunk tőlük jó tatár-bifszteket keverni, fél kézzel kanalat és villát összefogva szedni a tálról, szerettük és megbecsültük őket.

Meghívott Tamás Nógrádba, disznóvágásra a „Mamáékhoz”. Le kellett fogni az állatot, nekem az egyik hátsó lába jutott. Jól bokán rúgott, még egy hét múlva is sajgott a helye. Gyakorlottan darabolt, jól állt a kezében a kés. Tette a dolgát. Gyorsan végeztünk a tennivalókkal és megcéloztuk a település kocsmáját, pedig már volt bennünk egy jó adag a finom hazai pálinkából, de mentette a helyzetet a disznótoros. A presszóban a sakkozókra figyeltük, a kártyázókhoz oda sem mentünk. Nagyon kevés pénzünk volt, esélytelenek lettünk volna. A sakk kisebb tétekben folyt. Tamás kezdte mondogatni, hogy „az az ember biztosan jól megverne téged!” Megértettem. Nem sakkoztam rosszul. Túl jól sem, de a jelenlévőktől biztosan jobban. „Hát, azért kipróbálnám...” – tamáskodtam. Én rá fogadok – bökött Tamás az illetőre, aztán mégsem fogadott senki, de a csapda már fel volt állítva. Szemben velem leült a sakkozó. Az első partit csúfosan és gyorsan elbuktam.

– Csak elnéztem – mondtam, zavartan tekergetve a fejemet.

– Na, ugye? Ugye megmondtam! – nevetett Tamás és fogadott velem. A partnerem figyelt. Ezt is elbuktam. Fizettem Tamásnak és dühöngtem. – Nem tudok figyelni. Jobb vagyok nála, akkor is jobb!

Tamás nevetett és a vérig sértett „sakkbajnok” fogadást ajánlott. Kis tét volt, óvatos volt. Elfogadtam a fogadást. Azt is elbuktam. Bizonygattam, hogy én jobb vagyok, újra fogadtunk. Már a fél kocsmá körülvettünk állt. Elbuktam és mérgemben nagy összegre ajánlottam fogadást. Provokáltam a nézőket. Néhányan azok közül is beszálltak, akik csak nézték a partikat. Partnerem gyanútlanul sétált bele primitív csapdámba. Susztermatt. Két kézzel döngettem a mellemet és bezsebeltem a pénzt. Most már a partnerem ajánlott nagyobb összegre fogadást. A büszkeségébe gázoltam. Azt hitte, csak elnézte. Elfogadtam, nyertem. Még egyet játszottam vele és együtt volt a pénzünk a kártyához. Aznap éjszaka, záróra után, zárt ajtók mögött kifosztottuk a falu vezető kártyásait. Degeszre nyertük magunkat, közben jól berúgtunk, mert azt hitték, ha itatnak bennünket, akkor kevésbé forog a kártyára az eszünk. Tévedtek. Másnap rosszul voltunk hazafelé a buszon, de együtt volt a két hétre való szórakozásra a pénzünk.

A munkáját véresen komolyan vette. Becsöngettem hozzá.

– Most dolgozom – mondta és elküldött, hogy várjam meg. Ez egy-két órát jelentett, de mindig pontosan megmondtá, hogy mikor tud jönni. A Józsi (József Attila Művelődési Központ) büféjében vártam rá, közben kiolvastam az újságokat, Szujó Tatával, Balázs Gabival, Pál Jóskával, Deák Ferivel beszélgettem. Ez a hely amolyan találkozási pont volt. Ide esett be Simon Jóska, innen rajzoltunk ki a Karancs Presszóba, hogy találkozzunk Czímer Jancsival és a későbbi jövővel. Összetoltuk az asztalokat, néha a záróra is ott ért bennünket. Később, amikor Tamás műtermet kapott a Vásártéren, a Fekete Gyémánt kisvendéglő volt a találkozási pont. Már kevesebben voltunk. Csak kevés új érkezett. Hegedűs Morgan ült néha mellém és közösen vertük el az időt.

Sokat beszélünk Tamással irodalomról, természettudományokról, imádta Herman Ottót... Tájékozott volt, európai műveltségű. Orvossal, tanárral, munkással, nyakendőssel és lumpennel egyformán szót értett.

A Pécskő Presszó teraszán gyakran ültünk együtt, Szepesi Jóskaival és vele. Jóska akkor már megjelent az első verseskötete, de még az Ötvözetgyárban dolgozott, ahol a világ legnehezebb és legegészségtelenebb munkáját végezte, FeSi-t tört. Abban az időben jelentek meg összehasonlító vallástörténeti írásaim Franciaországban, Japánban, Angliában. Magyar lapba nem fértem bele. A buddhista theravada irányzattal foglalkoztam akkoriban. Hermann Scröderrel, a Buddhista Liga európai elnökével és a Kyoto melletti dzsodó kolostorban élő David MacGillel leveleztem Notovics elméletéről. Később el is jött hozzám MacGill, Tamással is megismerkedett, a műtermében kerestük fel. Kis, törekeny, szeretni való öregember volt. Búcsúzott Európától. Nem sokra rá, hogy visszautazott, meghalt. Tamás a képzőművészetről, művészekről beszélt. Szepesi Jóska a versekről, a munkájáról, a kisebbségi létről, én is arról, amit csináltam és jókat neveltünk azon, hogy legújabb munkám megjelenési helyén, az *Evangeliai Füzetek* francia számában a professzorok, egyetemi tanárok között jelent meg a nevem. Akkoriban az Ötvözetgyárban voltam csapoló.

Totózott. A Pécskő Presszó teraszán futottunk össze, egy halom totó volt a kezében.

– Várj! Ezeket kitöltöm.

Cefetül unatkoztam. Elmerülten töltögette a szelvényeket. Egy szelvénye maradt.

– Mondd a tippjeidet! – mondta és elkezdte sorolni a meccseket.

Kínaiul is mondhatta volna.

– Hagyd abba, szóltam rá! Csak írd! Egy, kettő, iksz, kettő...

Mérges volt.

– Ezt így nem lehet – jelentette ki.

Megkötöttem magam, mire megadóan legyintett és töltötte a szelvényt. Körülbelül két hét múlva találkoztam vele.

– Tartozom – mondta és 250 forintot nyomott a kezembe.

– Ez mi? – kérdeztem.

– Nyertél a totón – mondta dühösen és szúrósan nézett rám.

Hatalmasat nyerítettem. Gyorsan megittuk a nyereményt. Ő semmit sem nyert. Azóta sem totóztam.

Egy nap megveszekedett fogadást kötöttünk egy ismerősünkkel. Nem gondoltuk át. Fejünket vakargatva néztük egymást Tamással, hogy miből fogjuk kifizetni a taxit Salgótarjánból Nagybárcányig és vissza, egy sült csirkét, egy üveg cinzanót és egy méregdrága francia pezsgőt, ha elbukjuk a fogadást. Mindezt a Karancs Szállóban. Annak az üveg pezsgőnek az ára majdnem egyhavi fizetésem volt. A fogadást megnyertük. Hatalmas megkönnyebbülés volt. A vesztes hölgy a férjével érkezett, aki az egész vacsora alatt, legnagyobb derűségünkre azt mondogatta a feleségének:

– Most isszuk el a télikabátodat.

Gyorsan elmentek haza. A francia pezsgő nem ízlett, a cinzanót becseréltük, jófajta magyar vörösborokra és élveztük a győzelem gyönyörűségét, amikor Mustó Jancsi csatlakozott hozzánk. Kínáltuk, ivott, jól éreztük magunkat és a végén hozzá akart járulni a már kifizetett számlához egy százassal, ami akkoriban egy tisztesség-

ges vacsora és némi ital ára volt. Hiába próbáltuk elhárítani, ő csak dugdosta a százását. Tamás végül elvette és helyeslésemtől kísérve meggyújtotta, elégette a pénzt a hamutartó fölött. Feldobott hangulatban távoztunk. Másnap reggel dolgozni mentem, a főtéren találkoztam egy ismerősömmel, aki a rettegett belügyi hatóságánál dolgozott. A szervusz-szervusz után megállított. Ez rosszat jelentett.

– Győző! Meg vagytok ti örülve, hogy pénzt égettek?! Ráadásul a Karancsban!

Csak dadogni tudtam. A bankjegyrongálást a törvény büntette. Fejét csóválva hagyott ott. Hogy éjfél és reggel fél nyolc között honnan tudta meg egy elhárító főtiszt, hogy mit csináltunk és ki jelentett, kiket hívtak fel, ezt máig sem tudom. Bizony, meg voltunk szeppenve, de nem lett a dolognak következménye.

Sok év telt el ez után az eset után. Összefutottam Tamással. Beültünk egy sörözőbe. Nyúzott, zaklatott volt. Akkor már ritkábban találkoztunk. Észrevettem, hogy az asztal lapját tapogatja alulról.

– Mit csinálsz? – kérdeztem.

Furcsán nézett rám.

– Lehet akár itt is... – mondta és megértettem, hogy poloskára, lehallgató készülékre utal. Megrémültem az állapota miatt. Régebben nem érdekelte, hogy lehallgatják vagy sem.

Később, még vagy kétszer rajtakaptam ezen a mozdulaton. Amikor elkapta a pillantásomat, úgy tett, mintha nem történt volna semmi. Sohasem beszéltünk róla, hogy mi váltotta ki benne ezt a reakciót. Így éltünk akkor, amikor olyan levelet kaptam Iránból, hogy csak a nevem és az ország volt rajta. Talán volt valahol egy fakk az én leveleimnek is és fel sem tűnt, hogy nincs ráírva a város, utca, házszám. Elolvasták és a többivel együtt lehetett továbbítani.

Akkoriban sok külföldi járt hozzám. Angol, nyugatnémet, lengyel, francia, japán egymásnak adták a kilincset. Ők hozták a híreket, néha könyveket, meghívtak és így utazni is tudtam pl. Wartburggal Nyugat-Németországba. Kinevettek. Csak a kilométeróra végét kellett leragasztani, hogy meg ne tudják mennyi a csúcssebességem, titokban, előre kellett olajat öntenem a tankba, mert nem értették, egy helyre hogy mehet a benzin és az olaj, és a világ minden kincséért sem árulhattam el, hogy ezt a szekeret három henger viszi előre. Így aztán rendben volt minden, nem csodáltak meg a benzinkutaknál, mint első alkalommal, amikor gyanútlanul még a motort is megmutattam.

Rossz időegyeztetés és a figyelmetlenségem miatt egy időben érkezett hozzám Teresa Wandalowska Lengyelországból és Kris Long barátom Angliából. Megismer tettem őket Tamással. A Pécskö Presszó teraszán ültünk, hétágra sütött a nap és egyszer csak azt vettem észre, hogy ki vagyok zárva a társalgásból. Mindhárman lengyelül beszéltek – Kris is jól beszélt lengyelül, ez akkor derült ki – és amikor tolmácsot követeltem, jóízűt kacagtak rajtam. Meg kell tanulni lengyelül! – javasolták nevetve. Tamás szívesen beszélt lengyelországi élményeiről, még arról is, amikor végigvágta rajta gumibottal. A menekülő tömeggel együtt beszorult egy mozi előcsarnokába egy tüntetés alkalmával. A lengyelek már akkor lázadoztak. A magyarok többségének 1956 után úgy befogták a száját, hogy a rémületük még ma is tart.

– Mit csinálsz most? – kérdeztem tőle, amikor egyszer hosszabb ideig nem találkoztunk.

– Sírkövet faragok – mondta. – Betűket vések.

Elképedtem. Kiderült, hogy nincsenek megbízásai. El kellett tartani a családot. Sírköveket vésett. Arra gondoltam, hogy egy grafikusnak mi lesz a kezével, ha követ kell faragnia.

Hibó Tamásné (Marcsi), Hibó Tamás és Bedeginé Kovács Ilona a polesoki kempingben

Utolsó találkozásaink egyike volt, amikor halvacsorára és könnyű francia borra hívtott bennünket. Marcsi tüsténkedett körülöttünk, Tamás külföldi útjáról mesélt, hallgattuk a feleségemmel, nézegettük új munkáit, elmondtuk, hogy egyszer majd kit hogyan temessenek, aztán a terveiről beszélt, mi meg összenéztünk és egy hirtelen ötlettől vezetve elhatároztuk, hogy kicsábítjuk őket Szlovákiába, a Slovensky raj-ba (Szlovák paradicsomba), a polesoki kempingbe és megmutatom neki a Suchá Belá-t, az egyik legkedvesebb túrahelyemet Európában, ezt a varázslatos kanyont...

Eljött a nap, felkerekedtünk a Trabantjával. Átgurultunk a határon, útközben fát gyűjtöttünk, hogy legyen saját tűzünk és ne kelljen a kemping környékén keresgelnünk, ahol már úgyis minden darabot összeszedtek. Új sátrat vett, boldogan beszélt róla, hogy milyen jó vétel volt, örömmel verte fel a kempingben, közben Marcsó Zoliékkal találkoztunk, egy csapat gyereket hoztak ki, lesétáltunk a pisztrángos patakhoz, mohón kortyoltuk a fenyőillatú levegőt.

Nem tudtam, hogy utolsó közös kirándulásunk ez. Utólag minden külön hangsúlyt kap, pedig csak boldogok voltunk, jókedvűek, szabadok. Megcsodálta a Suchá Belá kanyon nagy vízesését, fűgén kapaszkodott a hosszú létrákon, Marcsival tréfálkozott, élvezte a túrát. Felértünk a hegység szívéhez, Kláštorisko-hoz, a karthauzi kolostorromhoz és első utunk a turistaházba vezetett, ahol legurítottuk a féldeci kötelező borovicskát és szopogattuk hozzá a korsó sört, közben készítettük a gyomrunkat a knédliis, párolt vöröskáposztás sült marhaszelethez. Ebéd után sörözgettünk, kifeküdtünk a rétre.

Hibó Tamás a végzetes Trabantban

Pompás idő volt, sütött a nap, örültünk az életnek. A könnyebb úton sétáltunk vissza, út közben Marcsit ijesztgette a vérmedve meséjével. Terveztük, hogy újra visszajövünk, meg akartam mutatni nekik a Tamásfalvi Kilátót, a Hernád áttörést, Dedinkyben a tavat... Nagyokat nevtünk és szomorúak voltunk, mert hamar el kellett menniük, vissza Salgótarjába.

Nem sokra rá, munkahelyemen ért a hír, meghalt Tamás. Marcsi telefonált. Sírt. Bután álltam, kezemben a bűgő

telefonnal és csak nagy sokára értettem meg: meghalt Tamás. Abban a pillanatban értettem meg azt is, hogy végérvényesen elromlott valami a világban, visszavonhatatlanul, megismételhetetlenül elvesztettem azt a barátot, akihez bármikor menni lehetett, akivel nem kellett, hogy naponta lássuk egymást, mégsem csökkent a kapcsolat ereje, akiről jó volt tudni, hogy van; megértettem, hogy nem megyünk már a Tamásfalvi Kilátóba, nem iszunk együtt a tájat nézve a klástoriskói menedékház teraszán... Tamás elment. Autóbaleset. Gyors halál. Értelmetlen halál? Értelmetlen-e a halál?

A többi tudjátok. Végakaratainak megfelelően hamvait az Ipolyba szórták, a kedvenc horgászó helyén. Hosszú volt a gyászolók sora. Sok barátja lett hirtelen. Presits Tónival a sor végén mentünk, Hann Feri bicegve csatlakozott hozzánk... Amikor elkezdtek szórni a folyóba a hamvakat, hirtelen feltámadt a szél és a sor élén állók arcába csapta a hamut. Búcsúzott Tamás is. Gúnyosan örvénylett az Ipoly.

Hatvanadik születésnapodat ünnepelnénk Tamás. A hatvanadikat. Nem élted meg itt, de remélem, hogy vártok engem, egy asztalnál a többiekkel és talán Herman Ottó is ott van veletek. Szepesi Jóska mellett József Attila ül, én meg lehuppanhatok közétek és mesélhetek nektek erről a kettétépett városról, amit már több mint hatodik éve nézek az ablakomból. Mesélnék a tarjáni háztetőkről, a széttépett Acélgyár-ról, a csúfosra csúnyult Acélgyári utcáról, a Kálvária hervadó fáiról, a gondozatlan domboldalról és..., talán figyeltek egy picit, talán megmosolyogtok majd, de a végén összehajolunk és megbeszéljük a mennynek dolgait.

Isten éltesse, Tamás!

Hibó Tamás a klástoriskói réten

Lélektutazás

In memoriam – Gaál István*

Egyszer azt mondta: „Minden filmem úgy készítem, ahogy a sienai kismesterek a képeiket festették, akik művészek voltak, ugyanakkor kézművesek is a szó nemes értelmében. Maguk keresték a földpátot, vagyis a színeket, maguk vágták a táblát, amelyre elképzelésüket festették, maguk fűrészelték a keretet is. Ugyanígy írom a forgatókönyvet, rendezek, majd vágó nélkül, saját kezűleg állítom össze a filmemet, vagyis három ízben szűröm át az elképzelést magamon. Olykor magam is fényképezem őket. Ugyanakkor nem tartom magam se forgatókönyvírónak, se rendezőnek, se vágónak, se operatőrnek. Egyszerűen képírónak tekintem magam, vagy ha úgy tetszik képírástudónak.” – Tömör, összegző megállapítás ez az önvallomás; de

tegyük hozzá, tanít is. Egy világhírű szakember „leereszkezik” a gyerekek közé...

– Ez a pásztói jelenlét a Mikszáth Gimnáziumban – azon túl, hogy a filmről, filmesztétikáról, filmkészítésről van szó a diákokkal – mit jelent egy ismert filmrendező életében? Elég sokat utazik. Most is volt egy olaszországi előadássorozta Velencében, mégis, amikor ideje engedi, visszatér Pásztóra. Mit keres...?

– Tulajdonképpen nem keresek semmit sem, hanem úgy érzem, hogy a felgyülemlett feltételes reflexeimet – meg aztán kiegészítve a saját tapasztalataim összegzésével – át tudom adni az embereknek. Amiből esetleg haszonra tehetnek szert; én pedig hasznossá tehetem magamat. A koromnál fogva nemigen tudok elképzelni olyan lehetőséget, hogy ebben az országban játékfilmet tudjak készíteni, mert iszonyatos, olykor megalázó procedúrák alá vetik az embert, amihez nekem sem időm, sem kedvem

* Gaál István [1933. augusztus 25. (Salgótarján) – 2007. szeptember 25. (Budapest)]

Tudjuk, a halál nesztelenül közelít; mégis megdöbbsentünk, amikor néhány hónappal az alábbi beszélgetést követően arról kaptuk a szomorú hírt, hogy Gaál István életének 75. évében, súlyos betegség után elhunyt. Ez a beszélgetés még a nyáron, júniusban készült, egy ragyogó napsütéses délelőttön, a pásztói Mikszáth Gimnázium udvarán. A gyermekzsivaj, a hangszórókból dübörgő zenebona ellenére sikerült a felvétel. Terveztük, hogy az ősszel folytatjuk..., ám 2007. szeptember 25-én, kedden elragadta a halál. Temetése 2007. október 10-én, szerdán tizenkét órakor volt a Farkasréti temetőben.

nincsen. Tehát, ha én azt mondom, hogy a római filmfőiskolán tartottam rendezői kurzust vagy az indiai Pune-ban a filmrendező gyerekeknek vagy – mint most – Velencében a Ca'Foscari Egyetemen, az nekem pontosan olyan jellegű élmény- vagy tapasztalatátadás, mint ezeknek a sokkal fiatalabb pásztói gyerekeknek. Mert biztos vagyok benne, hogy az, amit az ember lead egy óra vagy másfél óra alatt – különböző rajzokkal, ábrákkal megsegítve –, mint egy horog, beakad egy pár agyba. Ez alapján el tud indulni a saját ösvényén. Hiszen a *Védák*ban le van írva: a tanító és a könyvek, azok tulajdonképpen a szekér, amin a tanuló halad és utazik. De egyszer ez a szekér megáll, s akkor le kell szállni róla, és egyéneként, egyedi ösvényen kell tovább folytatni az utat. Ennek a segítése ez. Ennyi.

– *Következésképpen az útkeresést, az eligazodást segíti.*

– Tehát egy lehetőség arra, hogy viszonyítási pontot kapjanak, amin Ők természetesen a saját vérmérsékletük, kultúrájuk, felkészültségük révén aztán el tudnak indulni.

– *Az eligazodást jelentő pontok keresésében szintén szerepet játszott vagy játszik Pásztó és Salgótarján. Ez a visszatérés Pásztóra szintén jelent valamit...*

– Hát én nem térek vissza, hanem én mindig itt voltam.

– *Így a szellemi jelenlét folyamatos.*

– Természetesen. Nem beszélve a Mátrának, meg a Cserhátnak a mágiája, deleje is folyamatos, természetszerű, de a Karancsé is. Hisz' a gyerekkorom eme két helység között telt nyaranta. Mondjuk, a tarjáni élmények nem annyira sokasodtak, mint a pásztóiak; de azt mondhatom, értékben mind a kettő ekvivalens egymással.

– *A salgótarjáni élmények is visszatérnek. Legutóbb a Bartók-filmben, annak borítóján, a Dolinka fenyőfáinak jellegzetes gyökerei...*

– Egyébként öt éves voltam, amikor Lili nagynéném elvitt engem a Dolinkába – magyarul Völgyecskebe – játszani, ahol a telepese munkások a gyerekeiknek kitűnő játszóteret készítettek a SESE-pálya fölött. Ami annak idején – még éltiben – az ország legszebb futballpályája volt. Hát most, ma már siralmas ránézni – hogy ott mi van.

– *Lassan visszafoglalja a pályát a természet.*

– De én emlékszem erre a horhosra, az iszonyatos viharok, a lezúduló záporok vízmosta árkaiban látható mezítelen fenyőgyökerekre. Mondottam is a nagynénimnek, hogy be kellene ezeket takarni, mert biztos megfáznak... És aztán – nem tudom hány esztendő után; már nem is merek utána számolni; tán öt éves voltam akkor; majdnem hetven év elteltével – egyszer csak szükség volt arra, hogy egy emblémám legyen. És természetszerűleg mi ugrik be ilyenkor az embernek...: ez az öt éves kori emlék. Gondoltam, nézzük meg, hátha megvannak még azok a gyerekkori fenyőgyökerek.

– *A gyerekkor emlékképei.*

– Így van, persze. Salgótarján a szülővárosom, ahol zömmel telepese munkások éltek, akik közé az én őseim is tartoztak. Később Pásztóra költöztünk, az lett a falum... Ha az ember egy faluban él, akkor az iskolaévet természetszerűleg itt tölti. Tehát időtartamban is sokkal többet, azon kívül élményben is sokkal többet kaptam, mint amikor egy hónapra elmentem a nagymamához Salgótarjánba. Bár ott is nyitott szemmel jártam, és rengeteg mindent behabzsoltam. Azt mondhatnám, hogy itt, különösen a második szomszédék, *Bajnóczyék* révén, ahol én szinte az ötödik gyerek voltam, ott tanultam sok mindent a mezőgazdaságról; meg az én

kazánkovács nagyapám, meg a bányász nagyapám, meg az ő kapcsolataik révén rengeteget a munkásságról, amely akkor természetesen szakszervezetbe tömörült. Manapság már nincsen munkásosztály.

– *A gyermekkor élményei néha váratlanul vissza-visszatérnek; talán keresi is az ember. Említette, hogy amikor Velencét fényképezte, felderengett a Mátra, a Karancs sziluettje is.*

– Tulajdonképpen én ezt egy novellában fejtettem ki. Egy csodálatos éjszakát töltöttem Velencében és akkor jöttek be ezek a kevert emlékek.

– *Az emlékek elkísérik, kísérik az embert, az alkotót is. Franciaország fővárosa is megkísértette, megszületett a Párizsi leltár című film – de mi az apropója?*

– Szerettem ezt a várost egyébként, s miután egy camcorder birtokosa vagyok, ezért úgy határoztam, hogy Róma után (1995-ben készítettem el az egy órás filmet [Római szonáta]) ezt a másik általam szeretett várost is megörökítem a saját szemzőgömből. Tulajdonképpen egy kamerával fotografáltam végig.

– *Milyen típusú kamerával dolgozott?*

– Ez egy Sony. Most már a negyedik családtagját vallom magaménak, de anakidején – *Sára Sándor* barátomtól, aki a Duna Tévének akkor a vezetője volt – kölcsön kaptam egy első generációs eszközt, ezzel tudtam fotografálni, illetőleg a filmet csinálni. De ez is szakaszonként készült, mert egyszerre ez az egyszemélyes filmkészítés nem megy. Inkább azt mondhatnám, ezek kiegészítő dolgok; nem azt mondom, hogy szurrogátumok, tehát nem pótlások. Semmiféle – ilyen – lélektani visszaidézés nincsen, hanem egyszerűen ott volt több mint negyven esztendeje az első játékfilmemnek a [Sodrásban] világpremierje, díszbemutatója, és nagyon megszerettem azt a várost. Nem beszélve arról, hogy a városoknak a mintaképe lehet Európában a tisztaságát, a rendjét, a közlekedését illetően stb. Ez egy hallatlan kulturális város. Nagyon szívesen látogattam el az általam igen szeretett helyszínekre.

– *És ugye ott van még Róma.*

– Ha azt mondom, hogy második hazám Olaszország, akkor Rómát is természetesen úgy kezelem. Ebben a fővárosban, ahol két évet éltem, ismerek szinte minden zugot, de Párizst is bejártam annak idején a magam lábán, meg aztán gépkocsival vittek a barátaim, és mindig jól kinyitott szemmel mászkáltam. Egyébként éppen a *Sodrásban* bemutatóján [1964. február 5-én került a közönség elé] volt az, amikor *Henri Langlois*, a *Cinematheque* (az ottani filmmúzeum) alapító-igazgatója ezt a – számomra mindenképpen – megtisztelő gesztus cselekedte. Egy nagyon jó – a szó nemesebbik értelmében – üzleti fogással felkérte a francia Nouvelle Vague tagjait, hogy bennünket, a magyar nouvelle-k tagjait mutassák be. Miután én – a *Sodrásban* című első nagy játékfilmem mellett – nagykövete voltam a kollégáim kisfilmjeinek, a Balázs Béla Stúdió alkotóinak is. Minden este más nouvelle-k vezettek be a távoli országban élő kollégák munkáit. Mellettem kiállva: *Jacques Rivette*, *Eric Rohmer*, *Agnès Varda*, *Claude Chabrol*. Ez a gárda azóta is filmtörténeti jelenség. Szóval, akkor ezekkel az emberekkel panaszkodtunk egymásnak, hogy: „Úristen! Csak eljönne már egyszer az az idő, amikor kamera-töltőtollat vehetnénk elő a zsebünkől és különböző képi jegyzeteket tehetnénk egymás mellé”. Hát ez a bizonyos vágy akkor – mert gondolkozzunk egy kicsit, egy *Debie Super-Parvo*-val, amikor műtermen belül forgattunk, mert hangos filmet kellett készítenünk, az hetven kilós volt – fickándozásra nem adott lehetőséget. De eljött ennek az ideje is,

amiről ábrándoztunk. Itt van a lehetőség arra, hogy az ember digitálisan rögzítsen képet, hangot egyszerre. Ez egy hallatlan fontos dolog.

Amikor 2001-ben Indiában, Trivandruban [az Indiai-óceán partján fekvő állam; fővárosa Kerala] voltam, mint az ottani nemzetközi filmfesztivál zsűri elnöke, akkor mindig megkértem a sofőrt, hogy egy órával korábban jöjjön értem, és menjünk ki a tengerpartra. Kivágtattunk. Felvettem egy sereg jelenetet a halászokkal. Jó pár dollárért persze sikerült négy embert találni, akik gyönyörűen elénekelték a tenger istennőjéhez szóló fohászt. Muszlimok, hinduk, keresztények, mind tudják ezt az évezredes dallamot. Az ottani tevékenységből [*Keralai mozaikok* címmel] össze is állítottam egy huszonhat perces filmet. De még egyszer mondom, nem tekintem a játékfilmet egyedüli üdvözítő meghatározónak.

– *Filmjegyzetek, vázlatok – tulajdonképpen ezek is lehetnek önálló alkotások?*

– A skiccek, a vázlatok olykor sokkal többet jelentenek egy művész életében, mint maga az a valami... Nos, én nem vagyok arról híres, hogy az örökkévalóságba akarok belapátolni, mert *Bartóknak* nagyon odafigyeltem arra a mondására, mikor a *Gyökerek* című filmet forgattam Béla bácsi életéről: „az én zeném legfeljebb tízezer esztendeig fog létezni”. – Akkor mi, celluloid-huszárok, mit ugrálunk?

– *Az anyag mulandósága... Egyszer le is írta: „Magamban nagyon keserű vagyok, látván színes filmjeim állapotát, hogy falja fel egyre inkább a színrák.”*

– Erről van szó. Az én felelősségem, hogy tisztességesen komponáljam meg a képeimet; az, hogy vállaljam a felelősséget ennek az egymás utáni narrációjáért, tehát az elmeséléiséért. Ezért bármikor felelősséget tudok vállalni. Azt mondhatom, boldogsággal is, hogy a *Sodrásbanról* ma – amikor a film már negyvenhárom esztendő – azt mondják: ez a film nem csak vetíthető, hanem élvezhető is. Hát akkor mi bajom van nekem...

– *A filmeket nézve nem derül ki, de egy „tanítványától”, Shah Timortól tudom: nem állványról, hanem kézből készültek a beállítások. Már-már hihetetlen szakmai bravúr.*

– Nem lehet másképpen, mert jön a rendőr és elviszi a gépet. Ez persze nálunk is így van. Ha valamelyik külföldi társaság forgat, akkor természetesen tudják azt, hogy ez nagy profittal fog majd mindenféleképpen eltávozni a helyszínről, ezért megsarcolják azzal, hogy helyszíni forgatási engedélyt kell kérni.

– *Ezért jó a camcorder kamera, mert „elfér a tenyerében”... Az, aki észreveszi, arra gondolhat, ez ott egy filmezgető turista.*

– Pontosan.

– *Amennyiben...?*

– Ezek a filmek két fillérből készültek. Nekem nincs olyan anyagi háttér...; hanem amikor időm volt, oda mentem, és akkor hirtelen lencsevégre kaptam (hogy ezt a közhelyet említsem) azt az eseményt, ami a „lábam elé gurult”... De hogyha valamit már kérek, akkor forgatókönyv kell, jelezni kell, ki lesz ott, hány személy; rendőrségi biztosítás kell stb.

– *Mint turista készíti el a filmjeit; beleolvad a környezetbe.*

– Hát ez az. Amikor a *Bartók*-filmhez New York-ban az Empire State Building-re kellett felmennem, látták a kezemben a kamerát és rákérdeztek – „Az engedély hol van?” –, mondtam, hogy amatőr vagyok.

– *Megint kitalált valamit...*

– Már eléggé kifejlesztettem magamban azt a technikát, hogy lehetőleg ne remegjen bele a kezem. Ez kontaktusban van a légzéssel; tehát, hogy veszem be a

levegőt, mennyit szívok be, mennyit engedek ki, ott megtartom, akkor nyomom meg a felvételi gombot.

– *Ezt ki kellett kísérletezni vagy érezni kell?*

– Az sem mindegy, hogy egyáltalán mihez támaszkodom. Mondok egy példát. Most, hogy Velencében voltam és a Szent György-szigeten laktam – a volt Bencés kolostornak az átalakított szárnyában, ahonnan jött, mint perjel a mi Szent Gellért püspökünk –, az egyik reggel öt húszkor fogtam a gépet és átstartoltam az első motoscafo-val [motorcsónak-taxival] a Szent Márk térre. Akkor ott nem volt más lehetőség, egy lámpaoszlopnak szorítottam a gépet és – ahogy a mi szakmánkban mondják – csőre koppintottam, azaz a zoom legmélyebb pontját húztam előre a gépen, ami a leghosszabb gyújtávú lehetőség. Kézből ezt nem tartja meg senki a földkerekségen. Tehát – rafinált módon – neki kell támasztani a lámpavasnak és addig tartani ott rezzenés nélkül, amíg a két *Mór* hat órákor üti a harangot. Miért mentem hat órákor, amikor tizenkettőkor is elmehettem volna? Tizenkettőkor tele van már a tér, hemzsegek a különböző nyelvek, mint hogyha *Bábelben* tényleg összezavarták volna... De nekem az a kristálytisza ütés kellett. Ezért kellett hatkor odamennem.

– *Mert kellett az a tiszta hang.*

– Persze; az ember lassanként a gyakorlatból egyre inkább kialakítja a saját technikáját.

– *Ezek a tiszta képek a párizsi film éjszakai, korahajnali felvételein is megfigyelhetők; minden őszinte és szép.*

– Az egyik barátom felesége azt mondta: István, azért köszönjük neked külön ezt a filmet, mert mi Párizst ilyenek nem látjuk soha, nem kelünk fel ilyen korán.

– *Miként éli meg egy világhírű művész, hogy szülővárosa hűtlen hozzá?*

– Milyen értelemben?

– *Salgótarjában, a szülővárosában nem látni, nincs jelen úgy, mint Pásztón.*

– Hát, ennek az eldöntése nem az én feladatom. Erre nem figyelek oda. Nem foglalkozom azzal, hogy mennyire vagyok számon tartva.

– *Feljegyzéseiben gyakorta emlegeti Salgótarját. De hívásokat nem ad a szülőváros.*

– Érzelmi szempontból ez egy mellékes tényező. Érzelmi szempontból nekem nincs semmi gondom sem a szülővárossal, sem Pásztóval; de megvallom őszintén, az említett fővárosokkal, meg New Yorkkal sem. Ha engem ennek a Glóbusnak bármelyik pontján letesznek, otthon vagyok. Körülnézek, és tudom azt, hogy mit kell cselekednem.

– *Tehát a művész alkotásaival is jelen van, érzelmileg kötődik.*

– Persze, hát ez természetes dolog. Ha az eddigi tanulmányaimat sűrítéнем egy képbe – ha van ilyen egyáltalán –, akkor a képzettségemet, a stílusomat... – ha egyáltalán ez is létezik – belefogalmaznám. Szóval ezek mind olyan dolgok, hogyha a kép ott van, akkor azt meg kell fogalmazni. És azt csak tisztán, kristálytisztán, becsületesen szabad.

– *Tervek?*

– Tervek mindig vannak, de babonából az ember általában nem beszél róla, mert nincs értelme.

Gaál István nem beszélt róla, de tudjuk, voltak tervei, egy új film forgatására készült, fejében kész forgatókönyvvel ment el – de talán leírta a vázlatát... Hisz' tudjuk,

íróként is kiállta a próbát. Rendhagyó jegyzeteiből [Hindusztáni kalandozásairól szóló írásából] ismert, hogy épp' Indiában tanított, amikor egy faxból értesült bátyja [György] haláláról:

„[...]”

– Végtagjaimból kifut minden erő. Térdkalácsaim a földön koppannak.

»mire annak kedves szíve s a térde elernyed«

Ez hát az a sokat olvasott érzés! [...]

Előveszem a Kalpanától kapott könyvet. A 12. oldalon nyílik ki, ahol a szerző Milarepát idézi:

»My religion is to live – and – die – without regret.«

Eszembe jut, az operációm után – miután odaátról visszarángattak – velem volt, mint mindig, Epiktétosz kis könyve. Soha nem feledem el, hogy ugyanígy találomra kinyitottam, és a 21. pont »jelentkezett«:

»A halál, a száműzetés, és minden a világon, ami irtózatossá látszik, minden nap szemeid előtt lebegjen. Leginkább azonban a halál. Sohasem fogsz akkor közös dolgokra gondolni, és nem is fogsz túlságosan vágyakozni valamire.«

A mi »nyugati« kultúránkból hiányzik a halált nyugodtan váró méltóság. Mi arra vagyunk nevelve, hogy ideátra teperjünk. Noha lapítva, belül, mindenki tudja, hogy egy gombostűt se tud átvinni odaára.

Nem arról van szó, hogy ezek a bölcs sugallatok arra kényszerítenének bennünket, hogy állandóan arra gondoljunk, hogy ma este vagy holnap jön értünk a kaszás (esetleg Damaszkuszba). De ha egyszer eljön, márpedig így lesz, akkor viselkedjünk méltón az átmenethez. Hiszen e földi életünkben ehhez a végponthoz viszonyíthatunk mindent. Ez a legnagyobb dráma.

Hozzák az ételt. Az indiai vegetáriánus tálát kértem és kapom. Elfogyasztom. Hívom a légikisasszonyt, és kérek két scotchot. Kettőt. A kék bociszemű teremtés értetlenül néz a tálcámra, majd rám. De azért hozza. Szép lassan, köröztetve a jégkockákat a pohár belső falán, kortyolgatom az italt, melyet már évek óta nem iszom. De most, érzem, szükségem van rá. És azt is, hogy végigáramlik tagjaimon, és kellemesen zsibbaszt. Előveszem a plédet, betakarózom, és a halál édestestvérének karjai közé fúrom a fejem.

Álmomban egy fecni papírra pár sort írok, s beleteszem a személyi igazolványomba. A szöveg ez:

»Megtiltom, hogy boncoljanak. E földi halálom oka nem más, mint hogy éltem.« – írta Gaál István a hindusztáni feljegyzésében, a halált nyugodtan váró méltósággal. Érezte, „eljön, márpedig így lesz...” – jön a kaszás.

Gaál István a *Változatok Rómára* című fotókiállítás megnyitóján (Pásztó, 2007. március 19.)

Élete kronológiája

1933. augusztus 25-én Salgótarjánban, a Bányakórházban született. Még ebben az évben Szécsénybe költöznek.
- 1934-től Pásztón laknak. Itt jár elemibe és polgáriba.
1947. Szolnokra helyezik át az apját, a család is vele költözik. Szegedre jár az állami műszaki középiskolába, itt érettségizik.
1953. július 20-án felveszik a Színház és Filmművészeti Főiskolára, filmrendező szakra.
1957. Elkészül a *Pályamunkások* című vizsgafilmje.
1958. A *Pályamunkások* díjat nyer a bécsi VIT-en.
1959. Első ösztöndíja a Centro Sperimentale Cinematograficán, Rómában.
1962. A *Cigányok* forgatása, mely a következő évben fődíjat nyer a IV. Magyar Rövidfilm-szemlén, és Bronz Galamb különdíjat a lipcsei *Dokumentumfilm Fesztiválon*.
1963. Az *Oda-vissza* (BBS) SZOT díjat kap. Átkerül a játékfilmeket készítő Hunnia Filmgyárba, a későbbi Budapest Filmstúdióhoz.
1964. A *Sodrásban* Karlovy Vary-ban fődíjat kap, a Magyar Filmkritikusok díját is elnyeri. A filmet bemutatják Párizsban és Helsinkiben is. Közreműködik Sára Sándor, Gyöngyössi Imre és Huszárik Zoltán filmjeiben.
1965. A *Zöldár* forgatása. Filmjeit vetítik Amszterdamban, Athénben és Koppenhágában.
- 1969-ben Balázs Béla díjat kap.
1970. Bemutatják a *Magasiskola* című filmjét, mely a *Cannes-i Filmfesztiválon* a zsűri díját kapja. Filmjeit vetítik a Museum of Modern Art-ban New Yorkban, Berlinben, Montreálban, Chicagóban, Marseille-ben, Lyonban, Brestben, Milánóban, Nottinghamban, Londonban, Stockholmban, Göteborgban, Koppenhágában.
1971. Forgatja a *Holt vidék* című filmjét. Töröcsik Mari, a film női főszereplője a legjobb női alakítás díját nyeri Karlovy Vary-ban. A *Cannes-i Filmfesztivál* zsűritagjának hívják meg. Franciaországban több helyen, Genfben, Madridban, Varsóban vetítik filmjeit.
1973. *Bartók: Az éjszaka zenéje* című filmjét rendezi.
1974. Az International Film Guide az 1974-es év rendezői közé választja, s egy méltatást is közöl róla.
1977. *Legato* című filmjét forgatja.
1978. A *Legato* elnyeri a *Taorminai Filmfesztiválon* a zsűri különdíját.
- 1978-79. között a római filmfőiskola (A Centro Sperimentale Cinematografica) docenseként filmrendezői kurzust tart. A második évben még a felvételi bizottságban is szerepet kap.
1979. Elkészíti a *Cserepek* című filmjét. Varsóban retrospektív vetítéssorozata zajlik. Ennek kapcsán félórás portréfilmet is forgatnak róla.
1980. Az indiai Bangalore-ban rendeznek az életművéből vetítést. Innen hazatérve kezd hozzá a *Haláltánc* című filmjének forgatásához, amit a Magyar Televízió számára készít. Filmjeinek retrospektív válogatását vetítik San Remo-ban.
- 1981-től a Magyar Népköztársaság Érdemes Művésze.
1985. Az *Orfeusz és Euridiké* forgatása, a következő év januárjában a bemutatója.
1989. Sántha Ferenc regényéből televíziós játékfilmet rendez *Az éjszaka* címen.
1990. Fotókiállítás és retrospektív vetítése van a Múcsarnokban, Budapesten. Ugyanezt bemutatják a Római Magyar Akadémián is.
- 1991-ben Kossuth-díjat kap.
- 1994-ben kitüntetik a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjével (polgári tagozat).
1995. *Római szonáta* címen forgat filmet.

- 1996-tól néhány éven keresztül nagyon intenzíven foglalkoztatja Bartók élete, életműve, melynek eredménye egy, az indulásakor még kétszer hetvenöt percesre tervezett film lett, mely a későbbiekben háromszor hatvan percesre változott. 2000-re készül el *Gyökerek* címen.
1999. Az Olasz Köztársasági Érdemrend lovagi fokozatával tüntetik ki. Neki ítélik a 30. *Magyar Filmszemle* életműdíját is.
2000. Elkészül a *Gyökerek*. Megjelenik Zalán Vince könyve *Gaál István krónikája* címen az Osiris Kiadónál. Nógrád Megye Díszpolgára.
2003. Magyar Örökség-díj. Pásztó Díszpolgára.
2004. A *Rendhagyó párizsi leltár* bemutatója. A film forgatókönyvírója, rendezője, operatőre Gaál István.
2005. *Keralai mozaikok* címen mutatja be indiai filmjét a Duna Televízió. A Magyar Mozgóképművészet Mestere.
2006. *Változatok Rómára* – a Közép-európai Kulturális Intézetben, Budapesten rendezett kiállításának a címe.
2007. *Képességek. Gaál István fotói* – a Magyar Fotográfiai Múzeum először mutatja be a teljes fotós-életmű válogatott darabjait. Szerepel a Prima Primissima Díj magyar színház- és filmművészet kategóriájának jelöltjei között.

Gaál István Nógrády Andor és Huberné Bognár Edit társaságában
(Pásztó, 2007. március 19.)

MADÁR JÁNOS

Hullok már

A fa belém őszült. Veri arcomat
szeptemberek sűrű vetése, hajlong
szívem fölött a kifosztott ág. Gallyak
kitakart integetése. Búcsúzni nem

tudok, nem akarok – mert a földhöz
ereződött falevél a semmibe sárgul.
Hullok már minden morzsányi versben,
nem jut egészre a fény végtelen

irgalmából. Kegyelem, a reményt
kuporgató csönd is egyre csöndesebb
lesz. Szavaim – nyelvem alatt fénylő
kavicsok, az idő belőlem naponta elvesz.

Így leszek több önmagamnál, veletek
immár halhatatlan: emlék, szétromlott táj
és életem tükre. Az éjszakák kegyetlen
foncsorában arcotok őrzöm mindörökre.

LUKÁTS JÁNOS

Öt perc múlva száz év

Molyirtót kerestem, nagyon elszemtelenedtek az idén! Kotorásztam a festett, szép faladában, amelyikben még sose találtam meg semmit. Most a molyirtót nem, pedig éreztem a szagát, azt a szúrós, orrfacsaró bűzét. Beleszimatoltam a festett, szép faladába, de nem az orrom, hanem a szemem akadt meg valamin. Tarka kendő takart egy ormótlan tárgyat, kiemeltem és az asztalra állítottam.

Gyönyörű asztali óra volt, félgömb forma rézharanggal a tetején, a harang alól kilátszott az izgága kis harangütő. Középen, aranyos karikában nagy, régi számlap. Arabok a számok, azt jobban értették a régiek. A mutató, igen, abból csak egy van, az is lekókadtt, ott tűnődik az idő múlásán a hatos szám körül. Az óra fája végighasadt keresztben, meg egy kicsit a tetején is, de ott csak hajszálnyi a repedés.

Kezembe fogom, döntögetem előre-hátra, egy kicsit zörög, ami benne van. A szerkezet? Hol van az már! Amikor még két mutatója volt. Amikor még az időt mutatta. Mert hát az volt a dolga. Óra volt, vagy mi a szösz! Azért most is óra ez. Afféle... volt-óra.

Az eszem kereke jár, valamivel fürgébben, mint az óráé. Igaz is, nagyapámé volt az óra – mesélik a családban. Ő hozta a házhoz, talán akkor kapta, amikor megnősült. Házasság felelős az időért, hja, az öregek meg tudták fogalmazni, amit meg kellett fogalmazni. De, hát, hiszen akkor... akkor legalább száz éves! Annyi biztosan. És mióta nem jár? És mennyit járt életében? Addig óra az óra, ameddig jár, vagy ameddig az egerek széjjelhordják belőle a széthordani valót? Ugyan, hol vannak itt egerek?

Talán többet hallgatott életében, mint ameddig az időt mutatta-múlatta? Hirtelen sajnálni kezdem az órát. Tömör a fája, cseresznye lehet, valami vörhenyes árnyalat megmaradt száz év után is. És a súlya, az is megvan hozzá! Ezt, egerek? Puha rongyot keríték, pasztával fényezni kezdem, az óra cseresznyefája issza be a pasztát, tűnik el a repedésben a festék, ragyogás ül ki az óra homlokára, megkopott tetejére, csak a hátulja marad durva deszkadarab, festetlen. Szép óra ez, szép néma óra.

Az üvege homályos, pókháló forma vonalkák hálózák be, minek volna tükrös ablaka annak az egyetlen mutatónak. Azt a pillanatot mutatja, amikor megállt? Vajon mikor percent utolsót? Öt perccel száz év előtt? Tetszik a mondat, zavaros, de mélységeket sejtet. Az idő mélységeit, az óra életének meg az ember életének a mélységes voltát. Egy óra tovább él, mint egy ember? Nincs igazság! Persze, hogy nincs, idő van, nem igazság!

Nagy mama – talán ő bugyolálta még kendőbe. Emléket óvott az órában, azért rejtette el a fölcseperedő fiak elől? Haszontalan holmit látott benne, amit talán eladni még jó lesz egyszer, azért takarta tarka kendőbe? Eladni, ezt? Kinek? Miért nem hajította ki? Ha nem ő, valaki más, a mindenkori legöregebb a családban. Az első háború után, amikor nagyapánk elesett, a második háború után, amikor apánk elesett, ötvenhat után, amikor minden elesett...

Az óra jólesően hunyorog a napban. A nap befutja a cseresznyefa erezetét, a homályos, kerek számlapot kikerüli. Megjavíttatni? Ugyan, hol találsz mestert, aki ilyet kézbe vesz? Azt akarod hallani, hogy: „Ilyen vackot, uram, semmiért!”?

Hát elállhat itt éppen. Ha száz évig elszundikált ott, a festett, szép faládjában, a félhomályban. Talán a könyvszekrény egyik polcán, vagy ott, a falikép alatt. Oda próbálom, csak úgy futólag. Szánalmas, erre mondták régen, hogy snassz. Elég, ne többet! Az én órám, a nagyapám órája. A mi óránk! Lemondó sóhaj, lehajló mozdulat. A mutató kókad, az óra hallgat. Öt perc múlva száz éves.

Legutóbb az öreg esernyőt meg az összeégett sátorlapot is kidobtam, könnyű szívvel, azóta tiszta a kamra sarka. Az órát elválasztom évtizedes társától, a kendő marad. Az órát fölragadom és indulok vele, le a lépcsőn, berakom az első kukába, rácsapom a fedelét. Föl a lépcsőn, vissza a lakásba. Határozott mozdulatok. Nem lesz itt lomtár...

A vacsora ideje. A felvágott zsíros, a sajt száraz, a vajtartót odébb taszigálom az asztalon. Maradék vörösbor lötyög az üveg alján, alig félpohárnyi. Megáll a kezemben a pohár, mintha búcsúztatóra emelném. Mire? Arra a... izére? Odalenn van a kukában. Eddig legalább a festett, szép faládjában. Ahonnan bármikor... A kukából

soha többet... Mit tehet arról az az óra, hogy nincs neki csak egy mutatója? Mert valaki öt perc múlva száz éves, azt már le kell hordani a kukába?

Felhajtom a bort, ecetes lett az üvegben. Szájamban a romlott ital undorító íze. Vagy inkább a lelkiismereté. Vagy mi az, ami olyan keserű az ember szájában? Felugrom, a lefolyóba köpöm a bort, és nem megyek vissza az asztalhoz. Állok a lakás sötét részén, egyedül, kifosztottan. Rosszabb! Én magam voltam az, aki...

Feltépem az ajtót, száguldok le a lépcsőn. Motozást hallok a kapualjból. Hajléktalan matat a kukák között. Az első kuka fedelét emelgeti. Ott a kezében... Nézegeti, fitymálja, de azért vinné. Az én órám, a mi óránkat, a családi ékszer! Mit képzelsz ez? Pimasz, teszed le azonnal? Kirántom a kezéből, fenyegető mozdulat, valami goromba ráröffenés. Már iszkol, nehogy tolvajt kiáltsak. A nyomorult. Szegény nyomorult. De hát mit tudhatja ő!

– Látod, te ostoba! – mondom magamnak, mondom az órának. Biztató szemrehányás, megkönnyebbült korholás – mit tudom én, kinek szól, kinek mit jelent. Bevágom magam mögött az ajtót, aztán belülről nekidőlök. Csak egy percre, amíg érzem, hogy helyredöccent az idő.

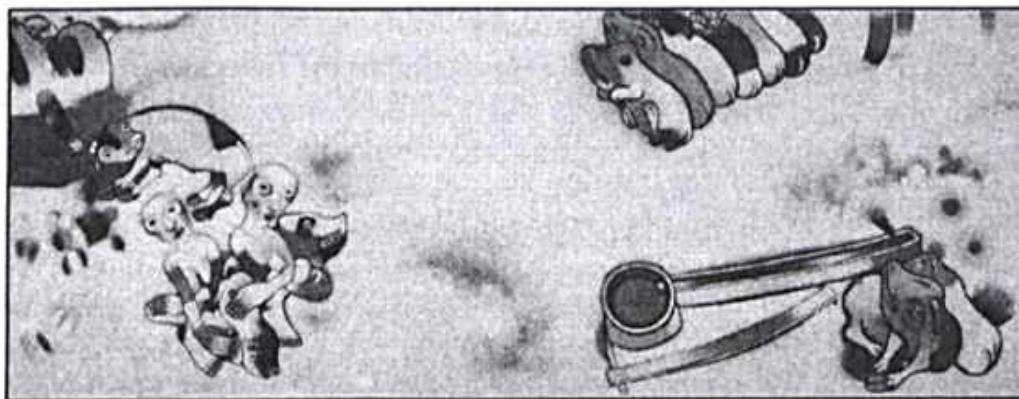
Oda állítom az asztalra, a mai vacsora helyére, meg a holnapi reggeli helyére. Nem jó hely az egy órának. Útban van, de útban volt a kép alatt is, a szekrény tetején meg úgy nézett ki, mint egy szétolvadt, tavaszi hógolyó. Majd holnap! – és lefeküdtem aludni. Nagypámmal álmodtam, aki harminc évvel az én születésem előtt halt meg, apámmal álmodtam, aki három évvel az én születésem után halt meg. Az órán veszekedtek, rángatták egymás kezéből, aztán kettétépték. Az óra rúgói és kerekai kipattantak a szerkezetből, és széjjelgurultak a földön. Az órát aztán nagy egyetértésben bedobták egy folyóba. Erre fölriadtam. Hát én, nekem nem jut az ő órájukból, az ő idejükéből? Úgy látszik, nem.

Szürke volt a reggel, barna az óra. Vaksi és egykedvű. Mintha ásított volna a félhomályban. Egy óra ne ásítson. És ne egy olyan óra, amely... amelyet...

És most hova? Sehova. Mit tudom én, hova. Nem volt neked jó ott, ahol eddig voltál? Ott a homályban, az időn kívül? Ez a szoba túl szép volna neked! – gondoltam, aztán: – Az a kuka meg túl... Hagyjuk! – legyintettem. Hol a kendő? Vissza bugyoláltam bele, végigsimítottam, nincs-e ránc a kendőn. Kamra, festett, szép faláda – ott a helyed. Majd száz év múlva újra előveszlek, újra megfényezlek!

Itt a molyirtó, ezt kerestem!

2007. február 9.

Földi Péter : *Disznók a Komorlyuknál – A kondásnővérek ének* (2003–04)

SOLYMÁR JÓZSEF

Az emlékek kapuőre: Praznovszky Mihály

Lehet, hogy első pillantásra egyetlen cselekedetnek tűnik, hogy éppen eme folyóiratba a főszerkesztőről óhajtok munkásságát méltató cikket elhelyezni, s nem kizárt, hogy az olvasóban felmerül a hízékedés gyanúja. E vádat elkerülni óhajtván, ameddig lehetett, húztam, halogattam, hogy egy ilyen témájú dolgozathoz hozzákezdjek.

Csak hogy a másik oldalon szorít az idő. Lassan már három esztendeje írogatom a *Jeles palócok*at bemutató sorozatomat, s ebből az arcképcsarnokból semmiképp nem hagyhatom ki fenn említett barátomat. Előrebocsátom: nem elsősorban főszerkesztőként vagy könyvkiadóként szerzett érdemei miatt.

Álobjektivitásom bizonyításaként mindjárt meg is jegyzem, hogy ez az igényesen szerkesztett folyóirat még nem foglalta el méltó helyét az ország kulturális életében. Ennek oka részben az lehet, hogy még mindig kicsit provinciális – túlságosan tarjáni és nógrádi –, és nem fogja át az egész Palócföldet Hevessel, Borsoddal és a határon túli palóc vidékekkel együtt. Eme fogyatéknak persze történeti, kultúrtörténeti, anyagi okai is lehetnek, s a főszerkesztő úr sem tehet arról, hogy híjával vagyunk az olyan írástudóknak, akik idevonzanák a tekintetet, miként az történt hajdanán.

Részben ebből adódik másik fogyatéknakunk is. Annak a folyóiratnak, amelynek címlapjain évről évre megjelenik egy-egy újabb Mikszáth-portré, illenék kezdeményezőbbnek lenni a rövid, prózai művek, tárcanovellák, karcolatok közlésében, legalábbis, ha azzal áztatjuk magunkat, hogy ezek még nem mentek ki teljesen a divatból.

Az általam eddig megrajzolt tíz portré alapján elmondhatom, hogy e tájegység jeles szülöttei nagy szeretettel, nosztalgiával emlékeznek itt töltött gyerekkorukra, ifjúságukra, de többségükben ma már inkább csak afféle „vasárnapi palócok”. Nem követték (nem követték) a mikszáthi példát, akit nem csak megőrzött nyelvjárásiért és emlékeiért – képviselőtársai következetesen csak „A palóc”-ként emlegettek. (Lett aztán belőle Nagy Palóc, majd Legnagyobb Palóc, s ezt a státuszát alighanem végleg megőrzi.)

Solymár József és Praznovszky Mihály a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2007. március 26-án

Meredek asszociációval Rákosi Mátyás jut most eszembe, aki az 1953-as megszorongatása után, hatalma újbóli megerősítése idején, azt találta mondani az ő ellenszenves hanghordozásával: „A kulák kulák marad, listával vagy lista nélkül”. Barátaim közül, miként Gerelyes Endre egész életében, ugyanúgy Praznovszky is palóc marad, bárhová is veti őt az élet. (Most éppen a veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtárat igazgatja, és nem csodálkoznék, ha egyik újabb dolgozata Mikszáth és Eötvös mély, igaz és sok tanulságot hordozó barátságát taglalná, amely a tisztaeszlári per idején teljeseedett ki.)

Praznovszkynak nem volt nehéz palócnak maradni. Salgótarjában született, a helyi Madách Gimnáziumban érettségizett, ifjú muzeológusként pedig Szécsényben és Salgótarjában dolgozott. Ezek fontos motívumok. Ám, ha a legfőbb okot – vagy pontosabban okozót – próbálnánk megtalálni, akkor senki másra, csakis az idestova száz esztendeje elhunyt Nagy Palócra háríthatjuk a felelősséget.

Főszerkesztőnk első hatvan éve nagyjából-egészéből Mikszáth búvkörében telt. Ő maga erről így vall legújabb, Mikszáth tanulmányokat tartalmazó könyve (*A hatodik, hetedik ember az országban*) utószavában:

„A szerző időről időre vallomást és hitet tesz Mikszáth rajongása közben. Pedig hát választott bálványa is megmondta: »Egyetlen asszonyt szeretni egy életen át majdnem annyit jelent, mint nem ismerni az asszonyokat. Egyetlen művet hagyni dominálni magunk fölött, a gyengeség jele.« Az én esetemben természetesen az egy mű egy író jelent. Mert bármerre is elvisznek irodalmi kalandozásaim, mindig visszatérek Mikszáthhoz, s egyelőre még nem érzem a gyengeség jelét magamban.

De a magyarázatot sem tudom. Próbáltam keresni a közös szülőföldben, az erős gimnáziumban, Salgótarjában, ahol nagyon is sokat foglalkoztak a táj értékeivel, főleg Madáchcsal és Mikszáthtal. Magyarázhatnám egyfajta belső személyiségjegyekkel. De vannak esetek, amikor nem lehet megmagyarázni semmit. Íme, egy példa:

Vagy jó évtizeddel ezelőtt elindultam Besztercebányára a területi levéltárba Mikszáthot kutatni. A nagy hidegben Nagykiürtösön lerobbant a békebeli Skoda autóm, pedig arra aztán nem volt jellemző a műszaki hiba. Nagykiürtös Mikszáth szülőfalujához közel van. Az autót betoltam egy udvarra, segítséget kérve. Az evangélikus templom hátsó udvarán találtam magam, annak a templomnak a kertjében, ahol Mikszáthot keresztelték. Visszafelé kitarított a hűtővíz a Zsély nevű faluig. Itt megint pótolni kellett, s véletlenül a Mikszáth utcában álltam le. Maga Zsély egyébként a Mikszáth szerelem fontos helyszíne. Innen már kitarítottam Ballassagyarmatig és eljutottam a szerelóműhelybe. Mondanom sem kell, az is a Mikszáth utcában volt. Mit lehet tenni ilyen kultikus állapotban? Marad Mikszáth mindörökre.”

Praznovszky a rádiós és televíziós riporterek kedvence. Árad belőle a szó, ha múlt idők nagyjainak munkáit, egy táj szépségeit vagy egy város nevezetességeit kell méltatni. Ám, ha saját tevékenységéről kérdezi az ember, szófukarrá válik. Hasztalan kérdezgettem, nem kaptam pontos képet arról, hogy mennyivel járult hozzá a ma oly szépen virágzó Mikszáth kultusz kibontakoztatásához, nem árulta el, hogy nógrádi muzeológusként, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatójaként, a Mikszáth Társaság elnökeként mekkora részt vállalt abból, hogy a horpácsi kúria az ország talán legszébb, s rendkívül népszerű írói kultuszhelyévé változott, ahol a bronzból kiöntött palócpadon az egykori házigazda várja és invitálja maga mellé a látogatót.

Személyes tapasztalatok alapján is elmondhatom, hogy eme népes – aktív és irodalmat értő – emberek csoportja, a Mikszáth Társaság, amelyet ugyancsak

Praznovszky tart életben, évről évre meghirdeti a maga pályázatát, megjelenteti kiadványait és kiválasztja a Mikszáth-díjra érdemeseket. Ezt a szervezőmunkát is illenék megbecsülni. Ám a nagyobb szolgálatot Praznovszky kutatóként teljesítette. (Ez esetben a kutató kifejezés ridegnek és távolságtartónak tűnik. Napjaink sztárcskáit, mintha összesúgtak volna, mindig következetesen a rajongóikról beszélnek. Mikszáth és Praznovszky viszonyában talán helye lenne ennek a kifejezésnek, de ha élne Mikszáth, biztosan tiltakozna ellene. Maradjunk tehát a bálványnál, ahogy azt Praznovszky maga megfogalmazta.)

Hogyan alakult ki ez a sajátos kapcsolat, és mi újat hozott Praznovszky a már könyvtárnyi Mikszáthot és életművét bemutató korábbi tanulmányokhoz képest? Semmi más nem történt, mint az, hogy egy romlatlan ízlésű ifjú, előítéletek és pre-konceptió nélkül kezdte újraolvasni a már gyermekként megszeretett író munkáit. Valódi válaszáért ismét könyvéhez fordulok:

„Mikszáth más olvasói attitűdöt követel az ezredvégen. El kell szakadnunk végre bevált olvasmányélményeinktől, a tankönyvekben rögzített és rögzült regényrészletek uniformizált értelmezésétől. De túlzó az a véglet is, amely olyan mélylélektani megközelítéseket alkalmaz, amelyek a mikszáthi életúttól idegenek. Ráadásul a Mikszáth-kánon évszázados beidegződése csak bizonyos műveket emel ki, majd ejt a korkíválmak szerint. Holott – elsősorban a kisprózájában – eddig még fel nem fedezett, vagy kellően nem értékelt művek várnak megfelelő minősítésre. A pályakezdő, azaz az 1882 utáni évek kisregényeire gondolunk, amelyekben még elemi erővel él és hat a közvetlen élmény: a szülőföldé, a diákkoré, a fővárosi kezdés tragikumáé, a szegedi évek mindent megoldó lehetőségeié. Itt érdemes szétnézniük, ha megszokott és megkedvelt Mikszáth-képünket újabb ismeretekkel kívánjuk kiegészíteni.”

Ami azt illeti, már eddig is jócskán széjjelnézett. Bibliográfiájában 1985 óta kilencven már megjelent, kisebb-nagyobb munkát sorol fel, s ha a még meg nem jelenteket is hozzáadjuk, jócskán meghaladja a százat, mint cigány lelke a mennyországot.

Lehet, hogy Praznovszkyra is igaz, amit ő Mikszáthtal kapcsolatban kimond, vagy inkább csak sejtet. Hogy néha a kicsik, a rövidiek izgalmasabbak, mint a hosszúak, a nagyok. Ezek az írásai hol minket visznek vissza az időben és úgy érezzük, mintha Mikszáth kortársai, személyes ismerősei lennénk, máskor meg a Nagy Palóc tűnik ma élő személynek, aki tapasztalatai alapján minősíti, véleményezi életünk napi eseményeit.

Számomra emlékezetes élmény volt, amikor Praznovszky a horpácsi kúria kertjében elmesélte, hogy Mikszáth, eme fundushoz hozzájutván, tisztelőitől, az ország minden részéből mennyi facsemetét és dísznövényt kapott. Mikszáth a maga fanyar humorával ezt így kommentálta: *„Mire ezek megnőnek, megerősödnek, én már alighanem csak a gyökereikben gyönyörködhetek.”* Elgondolkoztatott akkor Praznovszkynak az a közlése is, hogy a parkosításnál Mikszáth ragaszkodott hozzá, hogy egy rész maradjon érintetlenül a régi csalitosból.

Praznovszky ad arra, hogy írásban és szóban minden alkalommal újabb axiómákkal, áthallásos, kaján megjegyzésekkel lepjen meg bennünket. Mikszáth életműve pedig kifogyhatatlan tárházat kínál ehhez. A jeles palócok bemutatásakor boldog perceket okozott nekem, amikor a nemzet színészei – Avar és Zenthe – mesélés közben palócra váltottak. Ők palócul, Praznovszky meg mikszáthul tud.

Annyi időt töltött választott írója társaságában, hogy eltanulta tőle a szarkasztikus, de ugyanakkor kedélyes és megbocsátó világlátást.

Olyan közel kerültek egymáshoz, hogy a tanítvány már mesterére is a tőle eltanult látásmóddal tekint, cselekedeteit, írásait illetéknéppen kommentálja. Ez a szeretetteljes szemtelenség teszi pikánssá Praznovszky tanulmányait, s hoz létre olyan gyöngyszemeket, mint amelyik *Mikszáth égi tréfája* címmel szerepel a kötetben. Egy felhők közül küldött képzeletbeli levélben a Nagy Palóc ad neki hasznos tanácsokat. Sokat töprenkedtem, hogy ebből a levélből mely részt emeljem ki ízelítőül, s bizonyos időszerű okok miatt végül is az alábbi választottam:

„...hallom, valami austellungot kívántok rendezni valahol énrólam Nógrádban, egy Salgó-Tarján nevű falucskában. Lelkedre ne vedd, édes öcsém, de apellálok ellene. Először is, lásd, én azt sem tudom, mi az, amire készültök. Kiállításról ugyan hallottam, de hogy rólam készítenek ilyet, egy magyar íróról? Felfoghatatlan. [...] Aztán hány éves vagy Te, fiacskám, hogy ilyesmit csinálsz. Nem jól látlak innen fentről, de remélem, nem vagy még ötven. Azt tudod, hogy »nem ritka dolog, hogy nálunk a közélet jelesei, az úgynevezett szellemi munkások ötvenéves korukban eltompulnak, agylágyulásba vagy melankóliába esnek, ha valami rosszabb nem történik velük.«

Például követ lesz belőlük és bejutnak a parlamentbe. Én is póruul jártam, amikor elfogadtam a Generális invitálását és követ lettem Erdélyországban. »Milyen jó volna most, ha sohasem ismerkedtem volna meg ezzel a ringyóval. (A politikát értem alatta.)« »Aki egyszer mandátumhoz jutott, az végképp elszokik a munkától, úgy hogy abból nem lehet többé semmi, csak képviselő.« Jobb, ha tudod: »Magyarország kabátos lakosai a következőképpen oszlanak meg: olyanok, akik képviselők, olyanok, akik lesznek képviselők és olyanok, akik akarnának képviselők lenni. Más intelligens elem nincs. A magyar ember, amíg él, nem szűnik meg politizálni és mandátum után epedni.«

Észrevévéen a hasonulást, egyesek már kajánkodva az író reinkarnációjáról beszélnek. Tény, hogy a szellemes mondások széles körben terjednek (például mostani aktualitással, hogy: az évfordulós ünnepség a temetés főpróbája) és nem lehet pontosan tudni, melyiket megtalálta, melyiket meg kitalálta a mi Mihályunk.

És kettejükben az is közösnek tűnik, hogy csúfondárosak az élőkkel, de szeretetteljesen búcsúznak az elmenőktől. Jó lenne tudni, hogyan viselkednék Praznovszky, ha élőben találkozónék egy Mikszáth méretű személyiséggel. Tény, hogy a tarjániakat, a nógrádiakat, a palócokat, ha bármilyen tehetséget mutatnak, megbecsüli, tolja a szekerüket. Hiszen ő azt is tudja, sőt le is írta, hogy mifelénk van egy Budapest-ország, meg van egy vidék-ország, és az utóbbiból nem könnyű, szinte lehetetlen Budapest-országban is ismertté, elismertté lenni. Magam is meggyőződhettem Praznovszky segítőkészségéről, és mindeközben arról is, hogy ő egy kis kajánságért nem megy a szomszédba. (Nem tagadom, érdeklődéssel várom, milyen nekrológot ír majd rólam, ha eljön az ideje.)

Praznovszky Mihály tehát ilyen. Egy kicsit érdes, szatirikus megfogalmazásokra hajlamos, s ilyenek az írásai is. De vajon csakugyan ilyen-e ő?

Gondolom, az olvasó, ha eljutott idáig, most csodálkozik, mi ütött a recenzensbe, hogy kétségbe vonja a maga sok vergődés által összetákolt elméletét, pedig az ok egyszerű. Praznovszky a palóc parnasszus másik nagy alakjáról, Madách Imréről és az ő kortársairól is megjelentetett egy könyvet *Madách vendéget vár* címmel. (Lusta

szerzőnk ez esetben alig félszáz megjelent tanulmányból válogatott.) Ennek a kötetnek az előszavában így ír:

„Másként szólt nekem a Tragédia 14 évesen, a salgótarjáni Madách Gimnázium diákjaként, amikor először találtam rá, s ragadtak meg a sokat sejtető, nagy életigazságokat útnak indító, bölcsességeket rejtő mondások: »nem adhatok mást, mi lényegem«; »fukar kezekkel mérsz, de hisz nagy úr vagy«; »az élet célja a küzdés maga« stb. És másként szól a Tragédia most, amikor nemcsak én lettem idősebb, hanem a világ körülöttem. Túlontúl öreg ez a világ és túlontúl igyekszik, hogy beváltsa Madách jóslatait.”

Sajnos az utóbbi megállapítással csak egyetérteni lehet. És mégis, milyen furcsa, hogy a Mikszáthtal foglalkozó kötetében ez a csipkelődő, humorát csillogtató szerző ez esetben megmarad érzelmekben gazdag, a nagy alkotó iránt mély tiszteletet, hódolatot érző kisdíáknak. Úgy félti, óvja Madáchot, mintha még mindig befolyásolni lehetne szomorú sorsát.

Ennek a másik, nemrég megjelent kötetnek nagy erénye, hogy feltárja, megérteti velünk az igazi drámát. Én a recski mozgóképszínházban, még kiskamaszként, a '40-es években láttam azt a bizonyos filmet, amelyben a szórakozni vágyó Fráter Erzsike otthagyja az ő meg nem értett, tehetséges urát. Máig emlékszem rá, hogy mikor a csalfa asszony csipkekendője beleakadt Madách zsinóros kabátjába, a szálát a nő egyetlen durva mozdulattal szakítja el.

De hát hasonló dráma valamennyiünkkel megesett vagy megeshetett. Sokkal izgalmasabb az a konfliktus, amelyet Praznovszky elénk tár és elemez; a *Tragédia* írójának valóban tragikus küzdelmét: az alkotás kínját, a siker sikertelenségét. Jó néhány sikertelen próbálkozás után írta meg Madách a főművét, és csaknem kerek esztendőn át nem akadt olyan ember, aki elolvasta volna. Még jó, hogy tűzbe nem vetette, mint tette azt más írásaival.

Végül az igaz barát, a horpácsi Szontágh Pál hajlandó volt meghallgatni a mű felolvasását, és lelkesen javasolta: ez a munka megérdemli, hogy Arany János kezéhez eljusson. Aztán Arany is hosszasan hallgatott, míg végre megjött az ítélet: Petőfi óta nem volt ily nagy költője a hazának. Arany magára vállalta a mű gondozását is. Aztán következett a várakozás izgalma a megjelenésig. 1861 a siker éve. És következhetett volna még három boldog esztendő Madách korai haláláig, ám a felajzott közvélemény azonnal új remekművet követelt. Valaki kitalálta, hogy az író *Az ember komédiája* című újabb munkáján dolgozik. Nem jó légkör volt ez a töprengő Madáchnak.

Az író életének talán legboldogabb napjai lehettek, amikor vendégül láthatta Arany Jánost, előbb Csesztvén, majd Sztregován, és együtt utaztak egy öreg batáron a szliácsi fürdőhelyre. Az erről szóló írásában úgy lubickolt Praznovszky, mintha ő is fürdővendég lenne Szliácson. (Midőn e sorokat írom, úgy tudom, hogy Mihály barátom a tradíciók ápolójaként, a nagy elődök példáját követve, éppen szokott fürdőkúráját tölti Hévízen.)

Varázslatos részletekkel ismerkedünk meg, amelyek akár egy Krúdy írásban is helyet kaphatnának. Csupán néhány mondatos részlet ennek bizonyágául:

„Augusztus 9-én, szombaton akartak indulni tovább a fürdőbe. Hogy, hogy nem, de az uradalmi kovács leitta magát, nem patkoltatta meg a lovakat, így várniuk kellett még egy napot. Arany szelíd beletörődéssel vette tudomásul a késlekedést, noha érezte, afféle házigazdai

ragaszkodás ez a szeretett vendéghez: »talán volt benne egy kis csel is, hogy a kovács hasznaveetlen ember lett – no én csak Madáchtól vártam, s nem sürgettem az indulást« – írja Arany feleségének.”

Praznovszkytól azt is megtudhatjuk, hogy évtizedek óta határon innen és túl mindenhová elmegy, ahol *Az ember tragédiáját* bemutatják. Csak hogy a szívét fáj-dítsam, elmondom, hogy amikor ő még csak hátulgombolós kisfiúcska volt Tarjánban, többször is láttam a *Tragédiát* a később felrobbantott Jászai Mari téri Nemzeti Színházban. Ádám szövegét Básti Lajos zengte, Évát felváltva Szörényi Éva és Lukács Margit játszotta, Lucifert pedig Major Tamás (hogy Ádám Ottó ked-venc szavajárásával éljek: „Jól állt neki ez a szerep”).

Nem feltétlenül tartozik ide, de ha szokásom szerint már a személyes élményeimet is szóba hoztam, azt is elmondom, hogy egy puha borítású, újságpapírra nyomott *Tragédia* volt az első könyv, amelyet diákgyerekként megvettem, majd egy hosszú, ágyhoz kötött betegség idején csaknem kívülről megtanultam. Így, amikor egyik beszélgetésünk során a főszerkesztő úr elárulta, hogy ő a londoni színből a mutatvá-nyost érzi magához közelálló figurának, mindjárt rávágtam, hogy én meg a virág-áruslányt. És már szavaltam is: „Kis ibolyái mind elkeltek, / Majd újak síromon teremnek.”

Azt hiszem, a mutatványost valóban méltánylandó öniróniával választotta ki az én Mihály barátom (tíz év együttműködés után talán már így is nevezhetem őt). Bevallom, kezdetben megmosolyogtam fáradhatatlan szorgalmát, vállalkozó ked-vét a különböző eseményekben való részvételt illetően. Praznovszky nyit, csuk, koszorúz. Szobor, emléktábla, sírkő, kiállítás, könyvbemutató; névadás intézmé-nyeknek, iskoláknak; hagyományörző összejövetelek, évfordulók. Évszázadokra visszamenően számon tartja Palócföld jeles eseményeit, és nem csak a nagyokat. Krúdy nagyanijától Pulszky Ferenc szécsényi gazdatisztjéig, mindenkinek jut eb-ből az emlékező szenvedélyből, nem beszélve Mikszáth két tucatnyi tanyájáról és számos egykori nógrádi képviselőről. Akár kiadhatná a jelszót: Ne maradjon hatá-ron innen és túl egyetlen palóc falu sem emléktábla nélkül! Csohány Kálmán, Czinke Ferenc, vagy a két Szabó István munkássága épp úgy megkapja a kellő figyelmet, mint a tarjáni hegyen nevelkedett zseniális cigányfestők. Nem szép tő-lem, hogy így kibeszélem, hiszen csekélységgemmel is törődik. Nem csak négy könyvemet jelentette meg, de írásaim és dokumentumfilmjeim bemutatását két pesti, két salgótarjáni, két horpácsi és egy-egy balassagyarmati, illetve mátraballai bemutatón moderálta.

Idő kellett ahhoz, hogy megértsem: ezen munkásságával, valamint gyakori rádi-ós-televíziós szerepléseivel Praznovszky szerényen, de tudatosan az oly gyengécske civil társadalom kiépülését és megerősítését próbálja segíteni. Egy egészségesebb közélet kibontakoztatását alapozgatja malteros kanállal, kézműves módszerekkel.

De mondok még valamit, ami talán hihetetlennek tűnik. Egy évtized alatt össze- sen nem beszélgettünk tíz percet az aktuális napi politikáról. Ennyi keveset is leg-feljebb arról, hogy egy jó ügy támogatására kit lehetne megnyerni. Így a Mikszáth-tól általa kiválogatott idézetek alapján próbálom eltalálni, mit gondolhat Praznovszky a máról, a Madáchról írottak pedig a jövőt illető várakozásokról is eligazíthatnak. Így vontam le azt a következtetést, hogy megszerzett személyes tekintélye ellenére sem vágyik bejutni abba a bizonyos tojásba. Tanulmányai alap-ján pontosan tudja, hogy a magyar közéleti tojások már valamikor a millennium

táján kezdtek zápulni. (De az is lehet, hogy mifelénk a közéleti tyúkocskák újra meg újra csak záptojást tojnak...)

A messzi múltba visszatekintve csak a fiatalon elhunyt művészettörténész testvérbátyám volt az, aki ilyen minden irányba nyitottan, ugyanakkor ily következetesen szolgálta a minőséget, s nem kötelezte el magát egyféle ízlés, stílus-irányzat, netán szekértábor mellett. Ez indokolja, hogy a két egymástól oly nagymértékben eltérő hangulatú kötetet üdvözölve, égi tréfaként, a Nagy Palóc példáján felbuzdulva, én is levélben forduljak a hagyományaink kapuját őrző „Mihály arkangyalunkhoz”.

Igen tisztelt Öcsémuram!

Két vagy három esztendővel ezelőtt találkozáskor volt Salgótarjában, és filmrendező barátommal mi a megyei könyvtár igazgatónöjének szobájában várakoztunk, hogy kegyelmed megtiszteljen a megjelenésével. És akkor csörgött a telefon. Öcsémuram volt a vonalban. Bízott, hogy tartsunk ki, mert már Hatvan felé jár.

Ez a hír kellemetlenül érintett, mert nem voltunk rákészülve, mivel tölthetnénk ki a hosszasan ígérkező további várakozási időt, amíg megteszi a Hatvan és Salgótarján közti tetemes távolságot. Ám alig egy-két perc telt el, nyílt az ajtó, s kegyelmed belépett a szobába. Kiderült, hogy nem Hatvan városára, hanem a hatvanadik születésnapjára gondolt... Ez a jól sikerült palócos tréfa is bizonyította, hogy ez a hatvanadik, amelyik most eljött, már régóta nyugtalanította kegyelmedet. (Talán, mert Kálmán bátyánknak nagyjából ennyi jutott.) Két utóbbi remek könyvének megszerkesztésével rá is készült alaposan.

És lám, minden veszedelem nélkül elmúlt a jeles évforduló (és még csak ki sem tüntették kegyelmedet). Mivel én már frissen érettségizett fiatalember voltam, amikor megrémülvén a kívül talált világtól, kegyelmed újszülöttként először felsírt, elmondhatom, hogy sajnálhatja a késlekedést, mert emiatt számos ritka élményről lemaradt. De megnyugtathatom: akinek vannak tervei, céljai, könnyebben viseli az öregedés terhét. Mert ugye lassan illenék már befejezni azt, hogy mire képes a palóc kurázi.

Öcsémuram, könyvének utószavában, Kálmán bátyánk emlékének ápolására is ígéretet tesz. *„Azt mondják, minden ilyen jellegű kötet egyfajta összegzés és egyfajta készülődés egy újabb nagy feladatra. Lehet, hogy másokkal így van, de nem velem. Én még csak a Mikszáth-élményeim elején járok. Életem kerek évfordulójáról visszanezve azt látom, éppen negyven évem telt el Mikszáth jegyében. Ha van még újabb negyven évem, talán akkor majd erőt gyűjthetek a nagy összegzésre. Addig pedig Mikszáthot olvasok.”*

No, azért akad még Mikszáth olvasása mellett felavatnivaló emléktábla, szobor és síremlék, bemutatnivaló új kép, új írás, új film, és bizonyára még jó néhány megírnivaló nekrológ is. Az „arkangyalnak”, akinek nevét viseli kegyelmed, nem csak lángpallósa van, de sajnos egy igen rossz természetű lova is. Nem kell elkapkodnunk a sétalovaglást.

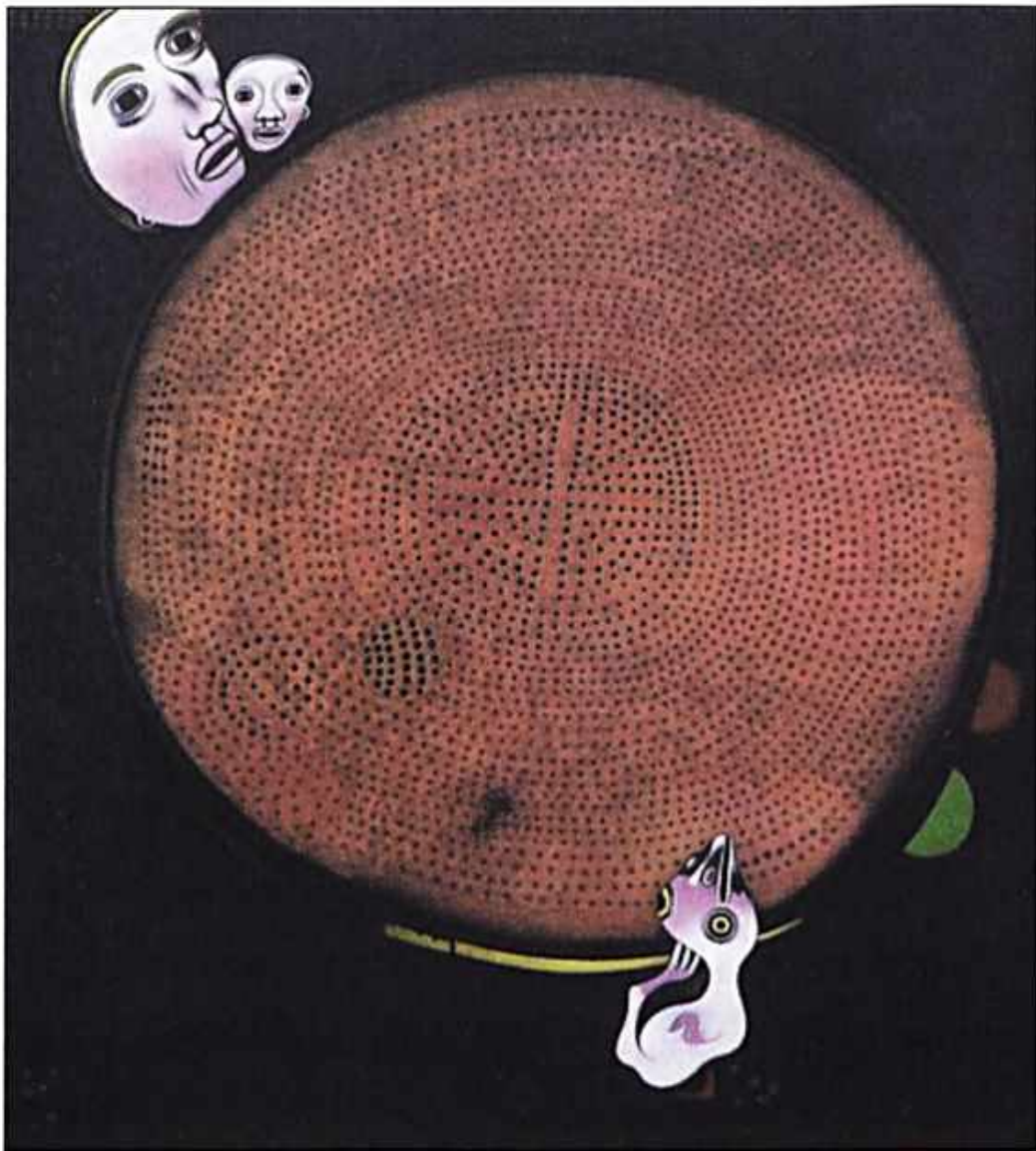
Végezetül azért azt is elárulhatom, hogy folytonos gonoszkodásain átlátva, azért igen sokan kedvelik kegyelmedet. A hálásaknál csak azok vagyunk többen, akik elvárják, hogy a jövőben még... De hiszen tudja kegyelmed, kedves öcsémuram, hogy mire gondolok.

Fejezzük be azért mi is szépen, emelkedetten. A Madáchról szóló könyve a költő sírjánál elmondott emlékbeszédével zárul. Az emberiség és a magyarság sorsáért érzett aggodalom mellett ezek a szavak hangzottak el ott:

„Itt, e sírnál szoktunk hitet tenni az értelem mellett. Nógrádban, Madách és Mikszáth földjén mindig is fokozott értéke volt a szónak, felelőssége az írástudónak, de legalább ilyen súlya a halálnak.”

Az Úr helyében egyébként én alighanem azt mondtam volna Ádámnak: Ember, küzdj, akkor is, ha már réges-rég nem bízol. Hiszen ez tesz téged emberré...

A főszerkesztő hét esztendő után ezzel a lapszámmal búcsúzik a *Palócföld* olvasóitól.
(A szerk.)

Földi Péter: *Bőrrosta* (2004–05)

TÖLGYESI JÓZSEF

Az alsósztrégovai Madách-síremlék historiográfiája

A kultikus helyeknek, különösen, ha azok irodalomtörténeti vonatkozásúak, élénk társadalmi beágyazottságuk van. A lokális és/vagy a nemzeti emlékezet és az emlékezés olyan színhelyei ezek, amelyek nemzedékeken átívelően alakítanak ki meghatározó viszonyt.

Ha a Kárpát-medence – mára a határainkon kívülre szakadt – magyar vagy magyar vonatkozású emlékhelyeit vesszük sorra, még inkább releváns az, hogy számon tartsuk e tradicionális, a lelkünket (is) megérintő jelképeket.

A Madách-i életmű és az életút különböző állomásai kutatása és méltatása mellett már a korai időszakban kialakult az a kultusz, amely az utóélethez tartozik: a művek újbóli kiadása, a levelezés összegyűjtése, a személyi kapcsolatok feltárása, s nem kevésbé: az, amely az emlékhelyekhez kötődik. Ez utóbbi szempontból elvitathatatlan az alsósztrégovai síremlék nemzeti jelentősége. Sorsa, létrehozása körülménye nem csak képzőművészeti, pénzügyi, hanem történeti kronológiai vonatkozásai miatt is elengedhetetlen tartozéka a Madáchhoz kapcsolódó hagyománynak.

Az első épített emlékhely-terv 1877-ben készült, amikor a Madách-emlékbizottság szoborállítási szándéka a sírhely elhanyagoltsága miatt vetődött fel. Ezt követően 1923-ban a születés centenáriuma alkalmából a Losoncon meg-

alakult síremlék-bizottság munkálkodott a terven, majd 1930-ban, amikor Masaryk elnök meglátogatta és megkoszorúzta a költő sírját, a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság által alapított Masaryk Akadémia művészeti szakosztálya már konkrét lépé-

seket tett: megbízást adott egy emlék-mű elkészítésére. Ez utóbbival párhuzamosan – bár időben e megbízást némileg megelőzve –, Horánszky Lajos és köre is elkészített egy tervezetet: kör alakú mauzóleumot képzeltek el, belsejében freskódíszítéssel. A pénzügyi nehézségek miatt azonban egyik terv sem valósult meg.

A negyedik próbálkozás azonban sikeres volt: „Végül is az 1930-as években – három év alatt – sikerült Horánszky Lajosnak (1871–1944), a Kisfaludy Társaság tagjának a Társaság és mások hathatós támogatásával a tervet megvalósítani” – írja a Horánszky-utód H. Nándor abban a kötetben, amelyben ennek az emlékmű-állításnak a történetét, hátterét mutatja be.

A szerző viszonylag gazdag, és a forrásanyag-lelőhely szempontjából szerencsés körülmények között dolgozhatta fel az emlékmű történetét: a családi archívumban levelezések, különböző más dokumentumok: tervrajzok, fényképek, visszaemlékezések álltak rendelkezésére, ez utóbbiak elsősorban édesapja, id. Horánszky Nándor (1899–1976) orvos feljegyzései alapján, (amelyek szövegeit a

kötetben kurzívval jelölte), és felhasználta az MTA Könyvtár kéziratárában lévő anyagokat is. A kötetben közölt dokumentumokról a szerző megjegyzi, hogy azok révén „...bepillantást nyerhetünk egy felelős értelmiségi réteg gondolkodásába, meggyőződhetünk az érzelmi megnyilvánulásokkal együtt járó tenni akarásokról, cselekedeteikről, és azt is láthatjuk, hogy az önzetlenség, a múlt tisztelete, a segíteni akarás és az összefogás erkölcsi parancsai mily nagy tettekre ösztönözhetnek...” (11. o.) (H. Lajos, a szerző nagyapja Madách iránti tiszteletét az is mutatja, hogy betéve tudta a *Tragédia* szövegét.)

Az emlékmű-készítés közvetlen, aktuális oka Madách halála közelgő 70. évfordulója volt, s ez az alkalom közös tettekre készítette a környezetében élő, vele kapcsolatban álló értelmiségi személyiségeket, mint például Fabinyi Tibor pénzügyminisztert, Dorner Aurél pénzügyminisztériumi tanácsost, az MTA-ból Berzeviczy Albertet, Ravasz Lászlót, a budapesti Madách-szobor bizottságának elnökét, Almásy Lászlót, a képviselőház elnökét és másokat.

Az emlékmű elkészítésére a Telcs Ede által ajánlott, pozsonyi Rigele Alajos (1879–1940) magyar szobrászt kérték fel, akinek egyik fő műve, a pozsonyi Szent Márton dómban található Pázmány Péter-síremlék a megbízása során referencia volt a művészi kivitelezéshez. Maga a művész is átértékelte e síremlék kegyeleti fontosságát: „Rigele nemcsak művészi munkájával, hanem nemes önzetlenségével is tevékeny részese volt annak, hogy az emlékmű méltó formában elkészülhetett. A pénzügyi nehézségek megkönnyítésére még az őt megillető művészi tiszteletdíj egy részéről is lemondott” – idézi a szerző édesapja feljegyzését. A síremléket – az előzetes tervekkel ellentétben – avatóünnepség nélkül állították fel 1936. december 19-én.

Az 1938. évi politikai események a Madách-síremléket is érintették: a háttérrendezés során arra törekedtek, hogy Alsósztrégova (Dolná Strehová) visszakerüljön magyar fennhatóság alá. Ez azonban nem sikerült, s a ma irodalomzarándokai egy másik országban róhatják le kegyeletüket a *Tragédia* alkotója előtt. A síremlék utóéletéhez tartozik, hogy 1955-ben műemlékké nyilvánították, és 1960-ban a különböző viszontagságai révén szerzett sérüléseiből helyreállították.

A kötet e bevezető, forrásjegyzetekkel ellátott tanulmányát az 1930 és 1943 között keletkezett dokumentumok gyűjteménye követi, amely gazdag tárháza az emlékmű keletkezéstörténetének, annak az elszánt küzdelemnek, amelynek fő tanúi a levelek, a levélváltások, a társasági jegyzőkönyvek, az emlékműtervek rajzai, a költségvetések, a pénzügyi elszámolások és a különböző témában készült határozatok.

Mindezeket a szerző még egy Függelékkel is megtoldotta, amelyben a tervezett budapesti Madách-szobor történetével kapcsolatos leveleket és adatokat közli. Kitűnő, nem csak az olvasók, hanem az irodalommal, irodalomtörténettel hivatásszerűen foglalkozók számára is hasznos az az összeállítás, amely a dokumentumokban szereplő személyek – a tárgyalt témához kapcsolódó – rövid életrajzát közli.

A kötetet mutatók – bennük név- és irodalomjegyzék – zárják.

Horánszky Nándor munkája alapmű, amely felidézi a Madách-emlékmű provenienciáját, és ennek – bizonyos időhatárok közötti – utóéletét, amelyet napjainkban kell folytatniuk mindazoknak, akik között a költő a nemzeti idolk egyikének számít.

(Horánszky Nándor (2005): *Az alsósztrégovai Madách-síremlék*. Budapest: Madách Könyvtár – Új folyam 41.)

Madár János: Gyanútlan világ

Nehéz az ember dolga olyankor, ha pályakezdőként recenzeál egy már tisztelt, és – közhelyszerűen – befutott költő verseskötetéről; s különösen akkor, ha a költőben segítőt – vagyis mondjuk ki! – mesterét tiszteli. Mert Madár János – mint megjelent kötetének, a *Gyanútlan*

világnak fűlszövegében áll: három megye, s több város irodalmi életének mindenese. Bányaterenye, Tokaj, Budapest: főbb „előfordulási helyei” – mint írják róla, de „Ugyanakkor szoros szálakkal kötődik Nyíregyháza, Balkány, Szakoly (...), Salgótarján, Pásztó településekhez. A Tokajban működő Rím Könyvkiadó vezetője, a *Kelet felől* című irodalmi és művészeti folyóirat alapító főszerkesztője. A Magyar Írószövetség tagja (...), a Váci Mihály Irodalmi Kör és a Szabolcsi Íróklub alapítója, vezetője. A Bányaterenyei Írók Körének vezetője.” És megannyi kör, társaság alkotó munkájának részese.

Madár János pályája és élete éles és nehezen belátható kanyarok után torkollott a palóc dombok közé. A balkányi nehéz, paraszt-sorsú világból indult. Volt fizikai munkából tengődők sorstársa és szellemi mindenese. Végre Bányaterenyén révbe érkezett, csak a pihenés nem adatik meg számára: ő az a költő, aki mindig úton van, s kevés ráérő idejében fiatalabb pályatársait segíti az érvényesülésben.

A *Gyanútlan világ* című kötet a budapesti Hungarovox Kiadó gondozásá-

ban jelent meg, s majd 20 év hallgatás után tört csendet. Jóllehet Madár János versei számosan – rangos hazai irodalmi lapokban – jelentek meg, de kötetté csak most szerveződtek. A hosszúra nyúlt csönd okát nem tudni, mindenesetre jelenleg további három kötete áll megjelenés

alatt több kiadónál.

Régi témákat elevenít fel a *Gyanútlan világ*, olyanokat, melyek a három korábbi kötet (*Szóljatok rám* – Nyíregyháza, 1984; *Kövek szólítanak* – Csepel, 1984; *Rovátkált énekeddel* – Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1987) gerincét is alkották.

A versek körömagyába mintha befészkelte volna a nyírségi fekete föld. A gyermekkor, a Balkány-környéki tanya-világ szűk esztendei, a szülők, a nagypapa, s a hiányuk jelent újabb és újabb verstémát Madár Jánosnak. A kötet nyitóverse is ennek a témának kiemelt szerepéről árulkodik. A családtagok hol éles kontúrral, hol őszi paszteliszínekkel ábrázoltatnak, s hiányuk mítoszivá növeli őket. Miközben a hiány, a nyomor is nemzetivé tágul.

A szatmári síktól a szabolcsi halmon át a zempléni dombokig felölel a kötet egy hajdan kultúrtájnak számító régiót, hogy innen széttekintve, számot adva összegezze nemzeti létünk nyomorát. Gyakori téma a tiszteletadás is: Kazinczy, Czóbel Minka, a „Szárszó” Attilája; Fábián Zoltán és Nagy Gáspár valóságos, vagy virtuális szereplői a kötetnek, s Madár János hitet tesz az

elődök vagy kortársak sors-vállalása mellett. Költőnk verse az anyanyelvről (*Megjelöltél*) mintegy lezárja – a külön egyébként nem jelölt – ciklust, s annak összegzését is adja. *Ars poetica*-ként értsük és értékeljük!

Néhány versében (*Soha ilyen árva; A lelkem hordatott széjjel*) – általam ismeretlen, de felfejthető – egykori személyes sorstragédiák bomlanak ki, és ezeknek keserűségét alig ellenpontoszák a máról szóló (*Hűség; Egyetlen; Hűség és remény*), az öröme, a meglett békének valómást tévő versek. Alig ellenpontoszák, hiszen a versek majd mindegyikéből száműzetett a boldogságra hívó szó. Fájdalmas én-líra – vonhatnánk közhelyszerűen mérleget a teljes kötetéről. S valóban a magánytól való – legyen bár testi vagy szellemi – félelem átszüremlik Madár János minden versén.

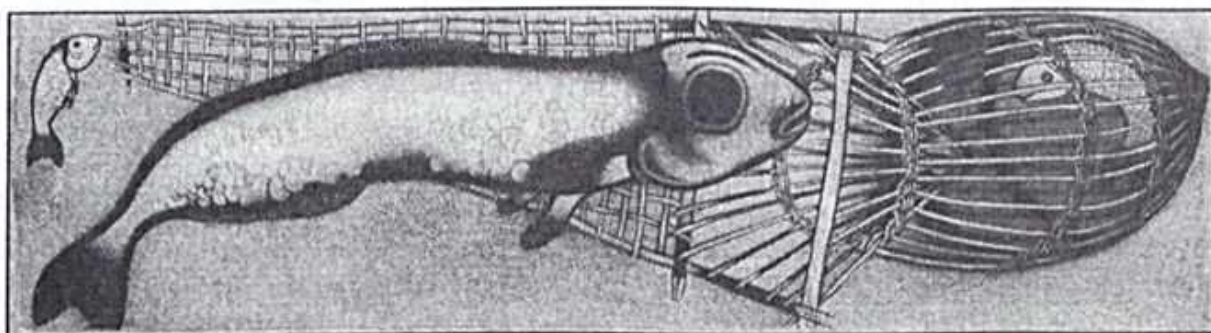
A költő kevés akkordot szólaltat meg, de azok tisztán csengenek. A versek struktúrája néhol felfejthető könnyedén, máshol a rétegek szétválasztása csak szellemi munka árán sikerülhet. Egyszóval: nem adják meg magukat egykönnyen. Hiszen versek.

Madár János képei, szimbólumai gyakran archetipikusak. A kő, fejfa (~kereszt), föld, mész az időben és személyében magára maradott ember féle-

meiről árulkodik, a tenger szimbóluma – hasonlóan – az örök és a véges kettősségét ütközteti. Ezzel szemben a fa (~ág), fény, csillag – mely talán legkedvesebb ösképe – a megtartó erő, útmutató és kapaszkodó jelentésekkel ruházódik fel. Fontos motívumai az arc, és annak egyéb testtájai: a szem, homlok, – és egyik legszébb képalkotóként puhaságával – a haj. Ezek a motívumok az emberre, a gondolataival, gondoljaival, sorsával perlekedő költőre irányítják a figyelmet. A seb és a vér – képalkotóként – ugyanennek a szándéknak egy másik aspektusát villantja fel. Két motívum külön figyelmet érdemel: a csönd és a kéz – melynek irodalmát újabb jelentésekkel gazdagítja Madár János költészete.

A kötet megkomponált, lezárt egész. A gyermekkor tájaitól, az őskőtől – legyenek bár anyagiak vagy szellemiek – a volt és a létező szerelmeken át elvezet bennünket a testamentumig (*Semmivé oldódik; Végrendelet*). A szomorúság, az árvaság érzete szorítja össze a kötet verseit költészetté. Mint tudjuk, további három kötet vár kiadásra: várjuk hát az új hangot és szót! Bár a meglévő is tisztelettel tölt el bennünket.

(*Hungarovox, Budapest, 2007*)

Földi Péter: *Varsa* (1994)

Egy asszony monológja

Kupcsulik Ágnes kötetéről

Első kötetes szerző munkásságába nyerhetünk betekintést az 1965-ben született Kupcsulik Ágnes versgyűjteményén keresztül, melynek címe *Egy asszony monológja*. A kötet a *Palócföld Könyvek* sorozatban jelent meg 2007-ben, borítóját L. Presits Lujza *Fátyolos hölgy* című grafikája díszíti.

A gyűjtemény kis terjedelmű, ötven lírai alkotást foglal magába, s a terjedelem csökkentésében nem a nyomdai költségek minimalizálása játszott szerepet, mint a kiadás minőségének tekintetében, hanem Kupcsulik Ágnes öncenzúrázó tevékenysége húzta meg a határvonalat.

Egy asszony monológja. A szerző összegez, tájékoztat, reflektál, elmondja gondolatait, szándékait közönsége számára, monologizál, nem kívánja kívülről szemlélni önmagát. Az események határozzák meg a lírai ént, s nem az egyén irányítja az eseményeket, a lírai én jellemzően materializálódik egyfajta áldozati szerepben. Nem hiába vetette el a naturalizmus a magánbeszédet, hiszen lélektani szempontból csak dramaturgiailag felfokozott lelkiállapotban válhat hitelessé. A patetizmus mellett azonban az egész ciklust belengő, és a címválasztásban is tükröződő melankolikus hangvétel, s némi cinizmus, önironia fel-felvillantása is jellemző a kötet hangvételére.

Amikor kezembe vettem Kupcsulik Ágnes kötetét és elolvastam a címet,

legelőször az jutott eszembe, mintegy asszociatív módon, hogy szinte minden asszony ismerősöm arról panaszkodik – ha van férje, ha nincs –, hogy magában beszél. Ez a magában való beszélés (kibeszélés) jelenik meg Kupcsulik Ágnes életszagú lírájában. Nincsenek meghökkentő metaforák, hasonlatok vagy alakza-

tok, sem csattanószerű zárlat, a mindennapok szürke világából kibontakozó, érzésekkel telített költői képekkel találkozunk, néhol meghökkentő, őszinte vallomásokkal, játékos szófordulatokkal, s a központozás elhagyása nélkül is tisztán érzékelhető a költői szándék.

A szerző legszemélyesebb élményein keresztül tudja érzékeltetni az általánost, s az olvasó akár magára is ismerhetne, ízlelgetvén sorait. „mit fizetek / pontosan tudom... kihullott kezemből a porcelán / egy napon / zsírcsepp a mosogatólében / éveim / vasalt napjaim közt / teszem a dolgom” (*kockázat nélkül*)

Egy olyan típusú személyiség képe rajzolódik ki előttünk, aki tisztában van azzal, hogy hiába van körülötte a család, problémáival magára marad. Ezek a problémák pedig általánosak, sokszor profának, hétköznapiak, hiszen bárkivel, bármikor megtörténhet, hogy kétségbe ejti egy fészekből kiesett madárfióka látványa, hogy mosogatni kell, beteg édesanyját ápolja, vagy sokévnnyi házasság után elhidegül a férjétől.

„tizenhat évig gyűlöltelek... most a tizenhetedikben / a nap gyomorforgató szagokkal kelteget / unokáiddal egy apró szobára ítélt édesanyád topog / topog a lábszárán leomló vartyogó halomban... fürdőkádba hajolva számolok / mosóporthintőportveszekhamaradpénzemkenyerettejet / szökik a szerelem / könyékig sárga lében” (*bomlástermékek*)

Semmi kimódoltság, leírás, a'la nature, olykor naturalisztikusan, olykor pedig egy kis asszonyi bájjal, modorossággal fűszerezve. Néhol azonban megdöbentő az őszintesége. „mindennap / fél hétkor elém áll / arcomba fésülködik... rongyot fog / fényesre pucolja ábrázatom / rávillantom mosolyom / csak nehogy leköpködjön megint / lenyeleti velem keserű ráncait... de egy napon / ha összetör is átmenthetőnek hitt lényegemig / arcába öklendem emészthetetlen fertelmeimet” (*reggel*)

Kupcsulik Ágnes legutóbbi felolvasóestjén tiltakozott a nőművészet – véleménye szerint pejoratív tartalmakat hordozó – jelző ellen, mellyel alkotásait egyfajta nem-béli kategóriába próbálták tuszkolni. Ennek ellenére munkássága teljes egészében magában hordozza nőiségét, asszonyi mivoltából eredeztethető sajátos vonásait. Személyiségének kettőssége folyamatosan átszővi az alkotó líráját, aki szinte meghasonlik szerepei között, egyszerre kíván teljes jogú költő és jó háziasszony lenni. Költészetében szenzitív módon ragadja meg a mindennapi élet jelentéktelennek tűnő, az élet szempontjából mégis fontos pillanatait.

„Rá kell érní, fájni”, vallja a költő, aki mer olyan szófordulatokkal élni, melyeket mások kiiktattak eszköztárukból, a többdimenziós alkalmazási felületen való lecsapódás által eredményezett, elcsépeltnék hangzó rezonanciák (utó-

zöngék/utánérzések) miatt. „Én nem az éteriből teremtek, hanem az anyagiból. Csak húsból, porból, piszokból tudok teremteni” – vallja. Poézisét a mindennapi élet táplálja, a tradicionális női szerepeket akarja színre vinni.

A szerző nézőpontja, attitűdje teljesen konkrét: önmaga origója; az általa kifejezett tartalmak pedig hozzásegítenek az emberi sorsok bizonyos mozzanatainak a befogadásához. A gondolatfoszlányok mögött sejteni lehet az anyát, a férjet, a szeretőt, középpontban azonban az *én* áll, az asszony, aki oly' sokszor kénytelen hallgatni, hogy egyszer csak beszélni akar, beszélni önmagáról, előlép a paravánok mögül. „nem szabad hinnetek hogy beteg vagyok / csak szükségem van egy kis pihenésre / habos fürdőt veszek / testemet illatos kenőcsökkel kényeztetem / bepelenkázom a lelkem tiszta leszek és gyönyörű / olyan gyönyörű / hogy rám mosolyogtok / mosolyotokkal fényesre törölöm rosszatlító szemem / és édesen gügyögök megint” (*csak fáradság*)

Kupcsulik Ágnes lírája nem túlságosan sokrétű, ami témaválasztását illeti; minden egyetlen motívumnak van alávetve, a fátyol fellebbentetésének (fátyolos leleplezésnek), ám szándékára már címválasztásával is felhívja a figyelmet. Sokat feltár önmagából, hibáiból, gondolataiból és erényeiből, kötetét olvasva mégsem támadt az az érzésem, hogy közelebb jutottam volna személyiségéhez. A szerző tehát meztelenül, egyben állig begombolkozva áll olvasója elé. A tér általános, az idő állandóságot sugall, annak ellenére, hogy a szerző sejteni az elmúlás közeledését. „te is óraszám ültél a fotelben / csak a muszáj lökött nagy ritkán odébb / *de az még igen* / tehát nem voltál teljesen reménytelen eset... összekapodom arcom szétszórt darabjait / ja és hozz egy jó

vastag talpú papucsot nekem / nem kérem ingyen / csak ne kelljen folyton csupasz lábbal / átgázolnom az emlékek alattomos szilánkjain / vagy söpörd ki / azt is / megfizetem" (*van kiút van bizonyosan*)

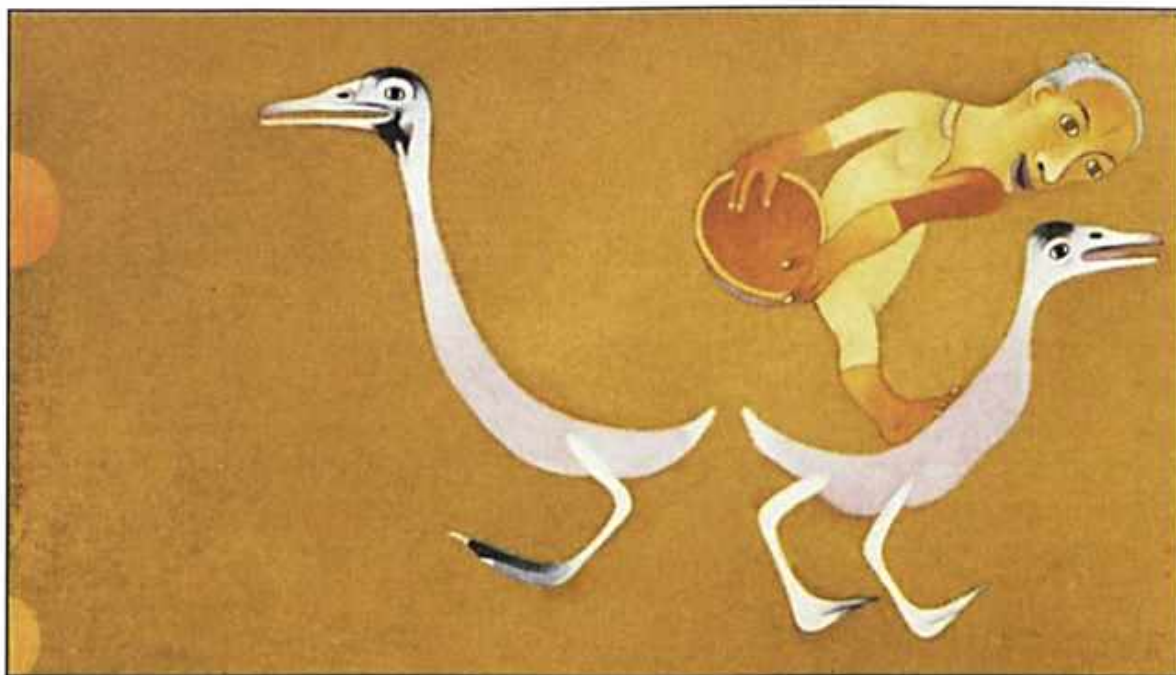
Mindez óhatatlanul a lírai eszköztár beszűkülését eredményezi. A beszűkülés csík-szegmense ugyanakkor szférájában elmélyülést jelent, Kupcsulik Ágnes elénk tárta a hétköznapi létezés problémáit, a női szerepek árnyaltságát, differenciáltságát, ha úgy tetszik, nyomasztó mivoltát, terheit. Azzal, hogy kimondja, amit éreztetni kellene, közvetlenül reflektáló magatartásmódot alakít ki olvasójában, a hiány közvetlenül érzékelhetővé válik. Az általa kifejelesztett, egységes, egyéni beszédmód éppen ezért fölzaklató.

A kötet három részből áll. Az *éjféli betolakodók*ban a szerző a természethez és a családhoz való viszonyát tárja elénk. A *kockázat nélkül* ciklus darabjait nem tartalmi, inkább formai kitételek kötik össze: hagyományos képversekkel,

szójátékokkal találkozhat itt az olvasó. A *van kiút van bizonyosan* pedig Kupcsulik Ágnes visszafogott szerelmi lírájába enged bepillantást. Ez a melankolikus, félnk és félelmekkel áthatott szerelmi líra konokul összekapcsolódik a *nincs*, az elmúlás képzetével. A szerző nem rajong, nem mámoros, ritkán erotikus, inkább valamiféle fásult nőiességet tár fel, rezignált, olykor beletörődő, olykor cinikus felhangokkal. „jó este volt / és mi / és nemszerettükegymást / észre sem vetted pedig" (*csak sírnom kellett volna*)

A ciklus egyes darabjai mozaikként kapcsolódnak egymáshoz, így adva egy képet. Ez a kép hiteles, egyszerű, emberi, és a kötet címadó versében, amely egyben a kötet záróakkordja is, elkomorul. „míg elsétálok szálegyenesen a kettős fasonon létezni... az elszánt postásokért / hogy kézbesítsék az üzenetet a névtelennek / ki önmagával levelez" (*egy asszony monológja*)

(*Palócföld Könyvek, Salgótarján, 2007*)

Földi Péter: *Asszonyének III.* (1990)

„Mértéke búnak és örömeknek”

Zsibói Gergely: Csönd-szilánkok

Mondják, a textilmunkások a feketének több mint harminc fajtáját tudják megkülönböztetni. Ismerik az árnyalatokat, a nüansznyi különbségeket, amelyek fölött az átlagos emberi szem átsiklik. Megvan hozzá a tudásuk, az élettapasztalatuk, és az a tévedhetetlen ösztön, amely nem tanítható és nem tanulható.

Pilinszky írja egy helyütt, hogy az alkotónak meg kell őriznie a tiszteletét az üres papír iránt. A zenész is tiszteli a csöndet, az ő tabula rasáját, amit majd megtör énekével, zongoraakkordokkal, hegedűfutamokkal – mert mondanivalója van önmaga és a világ számára.

Zsibói Gergely jól ismeri a csöndet és annak kaleidoszkóp-árnyalatait. Az alkotáshoz megvan az élettapasztalata, műveltsége, felkészültsége, fantáziája.

A csönd, az ő interpretációjában teremtő közeg, amely csábít/ösztönöz szép szavak kimondására, versbe emelésére, gyorsan tovaröppenő pillanatok és lassan elmúló hangulatok megörökítésére. Az arany jánosi „független nyugalom”, amelyben kiteljesedik az élet és megfog a dal, szétporlik az idő és értéktelenné válik, semmivé zsugorodik; mert nem fontos, – pontosabban – nem az a fontos: időtlenség inkább, testetlen lebegés, vágycak kiteljesedése – egy körömfeketényi boldogság. A zaj, a zűrzavar, a lárma inkább maradjon a falakon kívül, a lüktető, féktelen, gyors

világ – gyors autók, gyors éttermek, gyors vonatok, gyors nők... Mert léteznek falak, amelyek közé szorul a csönd, legyen az a rab cellamagánya, vagy csak az idegvégződés által érzékelt, fizikális valójában nem létező, szemmel nem látható képzet, melyet lehetetlen áttörni. Hiány: becéző szavaké, derűs

nevetéseké, pajzán kuncogásoké, bátorító félmondatoké, választ nem váró megnyugtató kérdéseké – és persze párbeszédéké, amikor van kivel megbeszélni..., hogy mit, az tulajdonképpen mindegy.

Marad a monológok elunt, véget nem érő sorozata.

Férfibánat.

Nincs kivel megosztani a csöndet. Nincs társ a kisváros szűkre szabott életterében, akivel nem kell feltétlenül fecsegni, udvarias körmondatokat fogalmazni, hanem lehet hallgatni is fontos dolgokról, hiszen már félszavakból is... És társ, aki nő is egyben, akihez haza lehet menni, aki fontos, gondos, megértő, és aki a kolerikus lobbanékonyságot medrébe tereli, és a férfit alkotó művészé finomítja. Akire, mint valami karácsonyfára, rá lehet aggatni minden szépet és jót: mosolycsillagszórót, jövő-gyöngyöket, szerelem-girlandot...

A gyávaság csöndje arcpirító és torokszorító. Nincs, aki felemelje a szavát vélt vagy valós, de általa igaznak

hitt eszményekért; az arctalan tömeg némasága, közös bűn terhe. A köz dolgaival törődő, zoon politikon-szemléletű ember tétován és kétségbeesve néz körül. Megint magára maradt, mint Dózsa a tüzes trónon.

A japán haiku a maga tömörségével, rövidségével, hármas tagoltságával valóban alkalmas tűnő pillanatok, életérzések, hangulatok ábrázolására. A költő biztosan uralja/kezeli azt a formát, melyet oly szívesen és gyakran

alkalmaz, hogy belesűrítse három évtizedének minden élettapasztalatát.

Zsibói Gergely *Csönd-szilánkok* című kötete ígéretes indulás, amely magában hordozza egy kiteljesíthető életmű lehetőségét.

Előtte a küzdés, előtte a pálya.

A kötet illusztrációi Orbán György János alkotómunkáját dicsérik.

(*Palócföld Könyvek, Salgótarján, 2007*)

LACZKÓ PÁL

Gáspár István Gábor: Kint és bent

Manapság, ezidő szerint, olyan jelenben élünk, amelyben az újságírás kiszolgáltatott, alulfizetett bér munkásainak (proletárjainak?!) jelentős része (?) nem rendelkezik a fogalmi megkülönböztetésnek azzal az árnyaló ismeretével (se), amellyel – már pusztán a szövegtest láttán is – elválasztaná egymástól a *riportot* és az *interjút*. Elképesztő természetességgel változtatják a két szó által jelölt újságírói teljesítményt. Mintha stílusukat színesítő szinonimákat alkalmaznának. Volt idő, amikor boszszankodva igyekeztem rést ütni a két fogalom közé. Mára a félmosolyra se telik. (Az ember ne pazarolja bosszúságokra az érzelmekészletét, ha jóra is telik.) Bár olykor, elmélázva, rátéved a gondolatom, vajon mit kezdenének a jegyzet-glossza-tárca Bermuda-háromszögével. Nem szeretek katasztrófákat

nyilvánosan kivetíteni. Ezért nem írom meg például a *Jelenések könyve* érvénybe léptethető modernizált változatát (sem). Ráhagyom Hollywood magánstúdióira – az ő képükre minden ráfér.

Kint átbukott a köd a Pécskő fölött és rátalált a völgyben vasbeton testvére, a sötét panelre, amelyek egyikében magam is lakom. Bent könyvfalak egyengetik gerincemet. Asztalomon, az elfeketedett kanócú, csorgásos gyertya tövében, szétnyitott, hasra fordított kötet. A Palócföld Könyvek sorozat új nyomdászagú kötete.

Pihentetem kissé, pusztán azért, hogy *Ambrus Zoltán* 1932-es kiadású (Révai) kötetének *Irodalom és újságírás* című esszéjével frissítsem magam. Kommunikációs tanszékek és szakok? Médiaetika? Olvasd el ennek az általam

(valamiért, nem tudom, mi okból) mélabúsnak képzelt férfinak az írását. Aztán, ha megértetted, fénymásold le, vagy tedd föl a hálóra. Még jobb, ha az előbb említett „intézmények” előtt az odaigyekezőknek osztogatod. Tehetséges fiatalok pénztelen szüleinek felduzadó hálája lehet osztályrészed.

Gáspár István Gábor – némi megszorítással – interjúkötetét olvasva révedzem ekként. Szövegei között talán egy sem akad, amelyiket ne olvastam volna már eredeti megjelenésük frissességében, esetleg kéziratban, jelenidejűségük pillanatában. Széthúзва az időben a mai olvasmányélményemet, emlékszem a jóízű göcögéseimre, amelyekkel elkönyveltem, „Gazsi” megint borsórlőt csavargatott a helyi menü fölött. Legyen már valami íze is az egyenfogyasztásnak. Mert az kétségtelen, hogy a rendszerváltás körüli évektől kialakított magának (kialakult?, nem ő formálta?) valaminő kisvárosi szerepet. Avagy a kisváros teremtette őt magát? A magyar irodalom idevonatkozó szerepgalériáját szemlélve az biztosnak látszik, hogy a szerepképző a közeg, s ím, az a hosszúéletű. Révedező melankóliámból – amiben Ambrus Zoltán volt a szénsavmentes üdítő – új szomorúságba esem. Más volt egyenként olvasni *gig* szövegeit (akár kézből is) és megint más kötetben – egyvég(vág)té(tá)ben(ban).

Bizony mondom az egybegyűjtött interjúk nem kedveznek a lokálpatrióta érzületnek.

Annak borús oldalát mélyebb sötétre árnyékolják. Szinte föl is számolják – magát a nemes érzületet is. Mielőtt szavamot felejténém: *gig* szűkebb és tágabb lakóhelyének enfant terrible-je! (Mondja az egyik gyereke, a franciák gyakran elismerően használják a kifejezést, nem feltétlenül megbélyegző mód, miként az

nálunk meghonosodott, részben Cocteau regényének fordítása nyomán.) Nem-szeretem-ember. Nem nekem. Mások villás tekintetében. Innen egyszerűen idézhetném irodalmunk példatárát. Kosztolányi Dezsőtől kezdve vagy régebről és Spiró György *Kerengője* tájkán se befejezve, Sarusi Mihályig vagy Grecsó Krisztiánig eljutva. Persze gyökeresen átalakult kommunikációs viszonyok között. Emiatt a „persze” miatt telitalálat a borítóra választott *Kicsiny Balázs*-mű (environment + installáció +, +, +, stb...). Ha pénzem lenne, megvenném azt a művet vagy a balassagyarmati, vagy a pásztói, vagy a salgótarjáni galériának. (Tudvalevő: a lokálpatrióták – nem megerősített közlések szerint – szívnagyobbadásban vagy májzsugorban halnak el, a prospektúrák köteles statisztikája szerint.) Nem elemzem, megelégszem az ideidézésével. A vulkánfíber koffereket markoló útrakész férfi, összeláncoltan, két leengedetlen horgonyhoz kötött, láthatóan örökre. Mögötte hagyományos fonott méhkas, tátongóan üresen. A testére tekeredő láncok oly’ szemsűrűséggel lepik be a koponyáját, mintha a kirajzott méhek új családja települt volna rá – várván a gazdát, aki egyetlen ügyes mozdulattal befogja őket, hogy aztán otthonmeleg kaptárba telepíthesse mind. Ismeretlen, új édességek ígézetében.

Mármost marad a József Attilán is túlmutató kérdés: milyen vadászati találatot remélhetünk példázatos macskánknak? Kint, s bent – melyikre tegyük tétjeinket? A címválasztás azért jó, mert az interjú J. A. apodiktikus válasza helyett valami összetett valóságról szól. Mintha a spirálgalaxisokat szemlélném: lehetsz igen-igen távol, még mindig a galaxison belül vagy. És már nem is jutsz ki belőle, csak miután az egész a részecskéire bomlott.

Soroljam, kik és mit mondtak *gig*-nek?
Mire való az olvasó?

Annyit azért áruljunk el, hogy a szobrász, az író, a színész, a nyelvész, a gitáros, az iparművész, a népzene kutató, a szerkesztő, a műfordító, a politológus, szóval minden megszólaló, így vagy úgy, de a kritika hangján beszél a szülőföldről – és nem csak arról, hanem gyakran a befogadó új közegről is. Tárgyilagosságra való törekvésük teszi hitelessé bíráló szavaikat. Amellett, hogy alkotói teljesítményük eleve kíváncsivá teszi az olvasót véleményük iránt.

Mondandójuk nyomán intézmények, szellemi műhelyek, a szülőföld arculatát formáló közszereplők akár programos terveket is kialakíthatnának. A nyilatkozók tálcán kínálják a kibontható, tovább építhető kulturális projekteket. Tegyük hozzá, legtöbbször azzal a rejtett felajánlkozással, hogy ők maguk is cselekvően jelen lennének az ilyen kezdeményezések megvalósításában. Figyelemre méltó javaslatok tárháza is tehát a kötetbe gyűjtött interjúk sora.

A szerző még valamivel megajándékoz bennünket, partnerei gondolatain túl. Előre haladva a kötetben, mindinkább kibontakozik egy városportré is. Azé a városé, amelyről az is tudni vél mindent, aki soha nem járt ott. A Párizshoz való eleven vonzalmunk mint ha máig nem veszített volna semmit frissességéből – hiteti el velünk a szerző, s ez már írói kvalitásra valló teljesítmény. (Kár, hogy a francia tulajdonnevek írásképe és a magyar toldalékok tapadása nem mindig sikeres.)

Fejcsóváló megjegyzés? Első: a szöveggondozás – napjainkban hanyagolt gyakorlata – mindig hasznos. Második: kisgimnazistaként a *Modern Könyvtár Interjú, Nagy írók műhelyében* (előbb egy kötet, majd kettő) kiadványain, nem tápszeren, nőttem fel. *Bertha Bulcsu* hónapról hónapra izgalommal várt munkái következtek a pécsi *Jelen* korban; *Hegyi Béla* a *Vigiliában* másik húrt pendített meg bennem; *Mezei András* rovata (*Megkérdeztük...*) az *ÉS*-ben a pillanat bódulatával ajándékozott meg. *Garai Gábor, Lázár István, Nádor Tamás, Szerdahelyi István* párhuzamos munkálkodása nem egyszerűen bővítette a mezőnyt, hanem gazdagabbá tett az egyet nem értéimmel is. Mindegyik interjúkészítő megértette velem mekkora a felelősségük már a beszélgetőtárs kiválasztásban is. Utóbb *Kereszthury Tibor* különösen – más minőségi szinten. Azon, ahogyan azt *Tóth László* csinálta emlékezetes *Új Forrásban* megjelent sorozatában. Értékeket emeltek kormos napfénybe. Hamis kristályok állíthatók lézerzárás tárlókba. Ma már tudni véljük, tudakolódzó munkálkodásuk során kik nem ezt tették. Gáspár István Gábor tudatos és szerencsés volt beszélgetőtársai kiválasztásában.

A következő kötet legyen cáfolata meg sem fogalmazott aggályaimnak. Látom ennek jó esélyét. Legyen hozzá mecénás is. A *Palócföld* – minden bizonnyal – nyitott erre, míg él, míg (még!) van.

(*Palócföld Könyvek, Salgótarján 2006*)

PALÓCVIDÉK ESEMÉNYTÁRA

Augusztusban a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet kiadásában hozzáférhetővé vált a 2005. szeptember 15–17-e között, a szécsényi országgyűlés 300. évfordulója tiszteletére rendezett konferencia anyaga *Rákóczi állama Európában* címmel. A *Hangoskönyv Magazin* kiadásában megjelent a Rétságon élő Szávai Attila *Régács* című hangoskönyve. • A 20-ai ünnepek alkalmából Nógrád megyéből Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjével Becze Lajost (Tar), a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjével Ember Csabát (Balassagyarmat) és Tyekvicska Árpádot (Salgótarján), Bessenyei György-díjjal dr. Ablonczy Lászlónét (Salgótarján), Wlassich Gyula-díjjal Egyed Ferdinándot (Mihálygerge) tüntették ki. • **Szeptemberben** jelent meg a Spangár András Irodalmi Kör kiadásában Hörömpő Gergely *Duna-parti élet*, Ketykó István *Mostanában fekete lovakkal álmodom* és a Palócföld Könyvek sorozatban Handó Péter *Jelen a felejthető képek között* című verseskötete, valamint magánkiadásban a Taron élő Porkoláb Ádám *Mindenféle Apróz*, azaz *Mindenféle Próza* című novelláskötete. • **Októberben** a Palócföld Könyvek sorozatban megjelent Kupcsulik Ágnes *Egy asszony monológja és Zsibói Gergely Csönd-szilánkok* című verseskötete, valamint a balassagyarmati Madách Imre Városi Könyvtár által kiadott Zonda Tamás *Nagyok árnyékában: Kismesterek és fűzfapoéták a XIX. századi Nógrád megyében* című könyve, illetve a dunaszerdahelyi Liliom Aurum Kiadó gondozásában látott napvilágot a Magyar Zoltán és Varga Norbert szerzőpáros által írt *Amikor még szűk volt a világ... Mondák és hiedelmek Fülek vidékén* című kötet. • 11-én R. Várkonyi Ágnes történész, író, Széchenyi-díjas tudós, a történelemtudományok doktora, Nógrád megye és Salgótarján díszpolgára *A királyi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség a XVII–XVIII. századi békekötésekben* címmel tartott székfoglaló előadást az akadémia épületében, s ezzel a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett. • 21-én a budapesti Merlin Színházban 15–21-e között zajló *Versfesztivál Díjkiosztó Gála* Estjén a Salgótarjánban élő Debreceni Boglárka *Kaleidoszkóp*-díjban részesült. • 26-án a salgótarjáni Pusztaszilvia *Múlt és jelen kéz a kézben* című dolgozatáért Pulitzer-díjat vett át Makón. • **Novemberben** napvilágot látott Karaffa Gyula *Pipafüst* című verseskötete a Spangár A. I. Kör kiadásában, valamint a Palócföld Könyvek sorozatban Sulyok László *Recski rabszolgák* című interjúkötete, a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület megjelentette a *Tanáregyéniségek a Madáchban – Tények és emlékek* című kötet II. részét, a Nógrád Megyei Sportági Szakszövetség kiadta Kukely Mihály *Kedvencek és legendák* című könyvét és a Rím Könyvkiadó gondozásában napvilágot látott Hanács Erzsébet *Békák szemén innen, virágokon túl (Mesék és gyermekversek)* című gyermekirodalma. • 7-én a Salgótarjánban élő dr. Gréczi-Zsoldos Enikőt a *Magyar Tudomány Ünnepe* alkalmából *Tudományos díj*ban részesítette a Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Területi Bizottsága, eddigi kiemelkedő kutatómunkája elismeréseként. • 17-én a 2007. évi *Belvárosi Lipót Napok* alkalmából meghirdetett „Dunánál 2007” *Amatőr Vers és Novella Pályázaton* 1. helyezést vett át Pozsgai Zsoltól a Nagyorosziiban élő Cegléd József Kázmér *Kívül a birtokon* című novellájáért. Szinte ezzel egy időben jelent meg az elismerésben részesülő *Kívül a birtokon* című prózakötete magánkiadásban.

Alsósztrégova: **Szeptember 22-én** *Madách Tanulmányi Napot* tartottak és a Madách Kör tagjai irodalmi túrára indultak Felsőzellőre, Cserénybe, Csesztvére és Balassagyarmatra. • **Október 5-én** *Madách Imre Emléknapot* tartottak a Madách-kastélyban, melynek keretén belül részleteket mutattak be Jankovics Marcell *Madách Imre: Az ember tragédiája* című rajzfilm-sorozatából.

Balassagyarmat: **Szeptember 19-én** a 250 éve született Mocsáry Antal monográfusról emlékezett meg dr. Praznovszky Mihály irodalomtörténész a Csillagházban. • 21-én *Madách-szimposiumot* rendeztek a Szalézi Kollégiumban, melyen Andor Csaba, Árpás András Dániel, Árpás Károly, Hubay Miklós, Kozma Dezső, Magony Imre, Máté Zsuzsanna, Nagy Edit, Huba Márk, Varga Magdolna tartott előadást. • **Október 26-án** dr. Zonda Tamás *Nagyok árnyékában: Kismesterek és fűzfapoéták a XIX. századi Nógrád megyében* című kötetét ajánlotta a közönség figyelmébe dr. Bacskó Józsefné a Madách Imre Városi Könyvtár kupola-termében. • **November 22-én** Bacsik Katalin *Távolodó léptek* című verseskötetét mutatta be dr. Csongrády Béla a MIVK-ben.

Benczúrfalva: **Augusztus 25-én** nyílt meg 5. alkalommal a Pro Arte et Natura Alapítvány Benczúr Gyula Művészeti Akadémiájának alkotótábor.

Cered: **Augusztus 5-én** megnyitották a XII. Cered-Salgótarján Nemzetközi Művésztelepet.

Csesztve: **Szeptember 21-én** dr. Andor Csaba levezetésével *Madách-szimposiumot* rendeztek a Kultúrházban. Előadók: Asztalos Lajos, Bene Kálmán, Földesdy Gabriella, Fritsch Edina, Németh Péter Mikola, Konczek József és Schéda Mária. • **Október 5-én** a *Madách Imre Emléknap* keretén belül a 140 éve született Bérczy Károly író-újságíróra emlékeztek dr. Kovács Anna irodalomtörténész tárlatvezetésével.

Dejtár: Október 12-én 10. alkalommal rendezték meg a *Mikszáth Kálmán Prózamondó-versenyt* a nagy palóc nevet viselő Általános Iskolában dr. Praznovszky Mihály elnökletével.

Drégelypalánk: Október 13-án a Művelődési Házban Karaffa Gyula *Épp hogy csak beszélek...* című szó-lásmagyarázó könyvét mutatta be.

Fülek: Október 18-án a Füleki Városi Múzeumban bemutatták dr. Gréczi-Zsoldos Enikő *Nógrád vármegye nyelve a XVII. században* című könyvét, valamint dr. Szirácsik Éva *A Koháry család Nógrád és Heves vármegyei birtokainak urbáriumai (1716, 1718)* című forráskiadványát.

Horpács: Október 13-án a *Mikszáth Irodalmi Nap* keretében felavatták ifj. Szabó István szobrászművész *Nagy Iván* szobrát, valamint bemutatták Bereczky János *Mikszáth Kálmán és a népi gyermekjátékok világa* című könyvét.

Ipolyság: Szeptember 13–16-a között XXXVI. Honti Napok néven kulturális fesztivált és konferenciát tartottak az egykori vármegyeszékhelyen.

Karancslapujtő: November 7-én megkoszorúzták a 250 évvel ezelőtt született Mocsáry Antal sírját. Emlékbeszédet mondott dr. Szondi Béla.

Kisterenye: Szeptember 27-én a Solymossy-Gyürky Kastélyban a 200 évvel ezelőtt elhunyt Gyürky Istvánra emlékeztek dr. Böszörményi István és Pál József beszédével. • Október 7-én a Solymossy-Gyürky Kastélyban bemutatták Madár János *Gyanútlan világ* című verseskötetét. A szerzővel P. Kerner Edit beszélgetett. • 10-én a kastélykerti könyvtárban Hanáczek Erzsébet *Csillagtaposó* című könyvével ismertette meg a résztvevőket Madár János, a Bátorterenyei Írók Körének vezetője.

Mohora: Augusztus 18-án szülőfalujában megemlékeztek Mauks Ilonáról, Mikszáth Kálmán feleségéről.

Pásztó: Augusztus 17-én Tóth János (Janus) mezőcsáti költő zenés irodalmi estjére került sor a Romkertben.

• Szeptember 20–21-én megrendezték az I. Nógrádi Megyenap és Kulturális Fesztivált, amelynek rendezvénysorozatán belül Pál József író-publicistát Szontagh Pál díjjal, Zentai József újságíróat Nógrád megye sajtódíjával tüntették ki, valamint bemutatták dr. Varga Lajos *A pásztói plébánia története* című könyvét a TLVK-ban. • 28-án Nógrády Andor „Korom és korom” című szerzői estjét tartották az Athéné Alkotó Kör tagjai közreműködésével a Teleki László Városi Könyvtár kisgalériájában. • Október 17-én a *Gaál István emlékest*en bemutatták Shah Timor *Egy képről a Varázsvölgyből – Gaál István életútja* című filmjét a Ruffec teremben. • 19-én Handó Pétert faggatta *Jelen a felejthető képek között* című verseskötetéről Oroszné Kontra Mária a TLVK-ban. A verseket tolmácsolták: Jakab Gabriella és Orosz Gergely. • November 8-án T. Pataki László *Újtonjáró* című kötetéről beszélgetett a szerzővel dr. Csongrády Béla közíró a TLVK-ban.

Rétság: Szeptemberben nagy sikerrel mutatták be Szávai Attila *Régács* című könyvét Ádám Tamás, Gubányi György István és Dörner György közreműködésével.

Salgótarján: Augusztus 6–17-e között megtartották a 18. Zománcművészeti Alkotótábort az STV-Wamsler Háztartástechnikai Zrt-ben. Szeptember 4-én ősbemutatója volt Ambrus Ákos *Anettka* című operájának a József Attila Művelődési és Konferencia-központban. • 7-én megnyílt Püski Sándor festőművész állandó kiállítóterme a nyugati városrészben. • 10-én *Ceredi vásznak* címmel a XII. Cered-Salgótarján Nemzetközi Művésztelep kiállítását nyitotta meg dr. Keserű Katalin művészettörténész a Nógrádi Történeti Múzeumban. • 20-án a SITI-ben K. Kabai Lóránt, a JAK-füzetek sorozatszerkesztője bemutatta az *Egészrész (fiatal költők antológiája)* című kötetet és a benne publikáló 13 alkotó közül Csobánka Zsuzsát, Krusovszky Dénest, Málik Rolandot. • 26-án Tótok Csilla festett képeit és verseit mutatta be Ócsai Tamás adventista lelkész a JAMKK klubhelyiségében. • 28-án a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban a *Népnese Napja* programon belül dr. Boldizsár Ildikó, dr. Nagy Attila, dr. Praznovszky Mihály és Szinger Veronika beszélt a mese világról. A JAMKK konferenciatermében a Párizsban élő, salgótarjáni származású Nagy Pál tartott előadást *Erdély Miklós művészete* címmel. • Október 4–5-én *Vonatok északnak és délnek. A második világháborút követő szlovák-magyar lakosságcsere története és következményei* címmel konferenciát tartott a Nógrád Megyei Levéltár a BBMK klubtermében. • 5-én a pozsonyi AB-ART Kiadó tulajdonosa, Balázs F. Attila bemutatta a felvidéki irodalmi körüton tartózkodó romániai költőket – Jasiból Casian Maria Spiridont, Galaiból Angela Baciut, Kolozsvárról Karácsonyi Zsoltot és Hanna Botat – a BBMK klubtermében. • 10-én *Ketten az El Camino-ról* címmel, P. Kerner Edit műsorvezetésével Birkás Petra és Gubán Ákos elevenítette fel 2007-es zárandokútját a Café Frei Irodalmi Kávéházban. • 16-án G. Szabó Péter *Lélek és ész* címmel tartott műveiből felolvasást. • 17-én bemutatták T. Pataki László 2000-ben megjelent *Békák és bolondok* című politikai pomográfiáját a “gengszterváltásról” a Café Frei IK-ban. • 24-én Pál József író-költő beszélgetett a *Bolyai Helikon* című középiskolai újság szerkesztőjével és szerzőivel. • 31-én dr. Csongrády Béla vallatta Sabján Ferencet, a Karancs „nagykanizsai követét” és Frics Gyulát, a *Mondák, rövid történetek és anekdoták a Karancs-Medves vidékéről* című kötet szerzőjét a Café Frei IK-ban. • November 7-én *Egy történetírói magatartás nyomon követése. Mocsáry Antal, a historikus* címmel tartott előadást dr. Praznovszky Mihály a NTM előadótermében, valamint *Hibó Tamás emlékest*et tartottak Brunda Gusztáv moderálásával

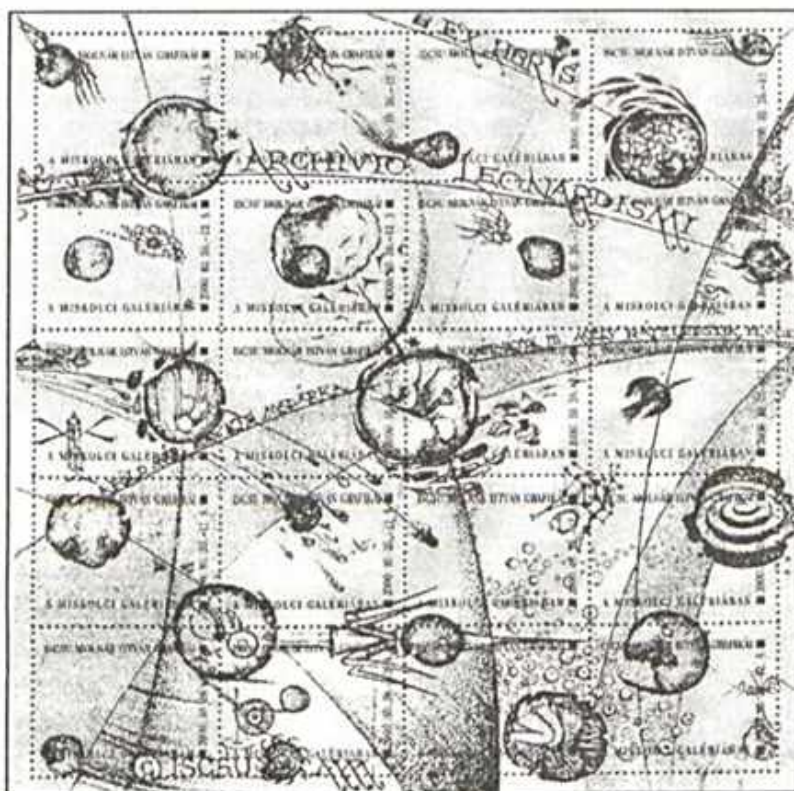
a Café Frei IK-ban. • 8-án a Café Frei IK-ban Cs. Sebestyén Kálmán és Bódi Zsuzsanna *Salgótarjáni események 1918–1919-ben* című forráskiadványát mutatta be dr. Hajdú Tibor, dr. Salamon Konrád és dr. Szakály Sándor, valamint a SITI-ben a Balassi Bálint Asztaltársaság Orbán György János vezetésével előadást tartott az alkotóközösség életéről. • 9-én Hibó Tamás 60. születésnapja tiszteletére emlékkiállítást nyitott meg H. Szilasi Ágota a NTM földszinti kiállítótermében. A képek mellé zenei installációt készített Varga László zeneszerző. • 14-én Tóth Imre nyelvész professzorral, a *Palóc tájszótár* szerzőjével beszélgetett dr. Gréczi-Zsoldos Enikő a Café Frei-ben. • 21-én átadták a „Kapcsolatok, élmények, érzelmi rezdülések” témakörben a SITI által kiírt irodalmi pályázat díjait. Vers kategóriában az általános iskolások közül 1. Póti Péter, 2. Kovács Kinga, 3. Pál Eszter, a középiskolások közül 1. Sobják Anna, 2. Botos Valentina, 3. Czifranics Eszter, a fiatal felnőttek között 1. helyezést nem osztottak ki, 2. Balázs Beáta, megosztott 3. díjas Rácz Marianna és Skrabák Ágnes lett. Próza kategóriában az általános iskolások közül megosztott 2. díjban Bertha Richárd és Tóth Tibor részesült, a fiatal felnőttek között 1. helyezést nem adtak ki, 2. Mucsi Melinda Ágnes, 3. Skrabák Ágnes lett. Ezen a napon a Café Frei IK-ban Kupcsulik Ágnessel beszélgetett Bódi Tóth Elemér az *Egy asszony monológja*, Karaffa Gyulával dr. Csongrády Béla az *Épp hogy csak beszélők...*, Madár Jánossal P. Kerner Edit a *Gyanútlan világ* és Zsibói Gergellyel Pál József a *Csend-szilánkok* című kötetéről. • 23-án a NTM-ben *FINISSAGE* címmel Sánta László és Fűrjesi Csaba festőművészek közös képalkotására és a XII. Cered-Salgótarján Nemzetközi Művésztelep *Ceredi vásznak 2007* című katalógusának bemutatójára került sor. • 25-én bemutatták a Pekár István által szerkesztett *Szerelmünk, Nógrád – Vallomások a vidékről* című kötetet a Café Frei IK-ban. • 26-án Sulyok László *Recki rabszolgák* című kötetét mutatta be dr. Praznovszky Mihály a BBMK klubtermében.

Somoskőújfalu: November 10-én Molnár V. József néplélektan-kutató tartott *Lelküink várja Jézusát* címmel előadást a Polgármesteri Hivatal nagytermében.

Szécsény: Október 5-én Sz. Nagy Mária szobrászművész kiállítását nyitotta meg Fecske András művészettörténész. Közreműködtek: P. Kerner Edit és Csábi István előadóművészek. • 31-én Benczúr Gyula alkotásaiból és személyes tárgyaiból nyílt kiállítás a Kubinyi Ferenc Múzeumban. • November 9-én bemutatták Skoda Nóra *Édes bűn* című első önálló verseskötetét, valamint dr. Matits Ferenc megnyitotta a *XVI. Megyei Őszi Képzőművészeti Tárlatot* a Krúdy Gyula Városi Művelődési Központ és Könyvtárban.

Szorospatak: Augusztus 13–18-a között első alkalommal rendezett Írótábort a Bátorlyerényei Írók Köre.

Tar: Szeptember 29-én mutatták be Porkoláb Ádám *Mindenféle Apróz, azaz Mindenféle Próza* című novelláskötetét az Internet Kávézóban.

A salgótarjáni származású Molnár Icsu István képzőművészt köszöntjük 60. születésnapja alkalmából a *Részen I.* (2000) című alkotásával.

MADÁR JÁNOS 1948-ban született Balkányban. Jelenleg Nagybátonyban él. A Tokajban működő Rím Könyvkiadó vezetője, a *Kelet Felől* című irodalmi és művészeti folyóirat alapító főszerkesztője. A magyar Írószövetség és az Írók Szakszervezetének tagja. A Bátonyterenyi Írók Körének vezetője. Kötetei: *Szóljatok rám* (1984); *Kövek szőlőtanak* (1984); *Rovátkált énekeddel* (1987); *Gyanútlan világ* (2007). Megjelenés alatt áll a *Kettészelt ének* című válogatáskötete, valamint a *Hullong az idő* című legújabb verseit tartalmazó könyve.

MARAFKÓ LÁSZLÓ 1944-ben született Győrött. A hatvanas évek bölcsészkarai tanulmányai múltán csak nagy kitérők után telepedett le Budapesten. Író, újságíró, szerkesztő. Legutóbbi megjelent műve: *Bücsüregény* (2006).

MARSCHALKÓ ZSOLT 1962-ben született Salgótarjánban. Író, drámaíró, költő, pedagógus, a kisterenyei Váci Mihály Gimnázium tanára. Tanítói, énektanári diplomát szerzett, a Zeneakadémián zenei rendezést tanult. Kötetei: *Ostromállapot* (1991); *Kaméleonidász* (1994); *Vándor az óceánnál* (2000); *Holdkirály* (2003).

MATITS FERENC 1958-ban született Budapesten. 1981-ben Drezdában szerzett mérnök-közgazdász-, 1988-ban az ELTE BTK-n művészettörténész diplomát. 1994-ben doktorált művészettörténetből. A Nógrád Megyei Múzeumi Szervezetben 2002-től öt éven át igazgatóhelyettes, majd a balassagyarmati múzeum megbízott igazgatója. Önálló kötetei: *Szilágyi Imre* (2003), *Protestáns templomok* (2003), *Tóth Sándor* (2005), *Réti Zoltán* (2005).

MOLNÁR PÉTER 1965-ben született Salgótarjánban. Somoskőújfaluban él. Szobrászművész, a Váczi Gyula Alapfokú Művészetoktatási Intézmény tanára. Legutóbbi munkái: *Ifjú* (kőszobor, 29. Salgótarjáni Tavasz Tárlat, 2007); *A fény születése* (kőplasztika, Galgaguta, római katolikus templom előtti csobogó, 2007).

NYÉKI LAJOS 1926-ban született Balassagyarmaton. Jelenleg Autrive-ben él. Nyelvész, irodalomtörténész, költő, író. 1951-ben magyar-francia szakon szerzett diplomát. 1956-ban Párizsban telepedett le. 1971-ben a Sorbonne-on magyar nyelvészetből doktorált. 1992-ben Madách-díjjal tüntették ki. Legfőbb publikációi: magyar nyelvtan franciául, zene-szemiotológiai tanulmányok, cikkek a humor, a közmondások nyelvi eszközeiről stb.; *Párizsi vallomások* (2002).

NYILAS ATTILA 1965-ben született Budapesten. Költő. 1997-ben szerzett magyar szakos tanári diplomát a Miskolci Egyetemen. Nyilas Atilla néven publikál. Legutóbbi kötetei: *Ráolvasások könyve* (2005); *(sugar)free* (2006).

ORBÁN GYÖRGY JÁNOS Salgótarjánban élő képzőművész, pedagógus, a Balassi Bálint Asztaltársaság vezetője, több kötet illusztrátora.

PÁL JÓZSEF 1950-ben született Cereden. Jelenleg Salgótarjánban él. Író, költő. Első írását 1973-ban a Palócföld publikálta. Az 1970-es évek második felétől a XX. század végéig a Palócföld arculatának meghatározója szerkesztőként, majd főszerkesztőként. Prózáit Laczkó Pál néven publikálja. Kötete: *Szalmakomisszár* (1981).

PETRÓCZI ÉVA 1951-ben született, Pécsen. Jelenleg Budapesten él. Költő, kritikus, irodalomtörténész,

műfordító. A Károli Gáspár Református Egyetem Angol Nyelvű Irodalmak és Kultúrák Tanszékének vezetője, habilitált docens. Legújabb kötetei: *Dido utolsó üzenete* (2006); *Puritánia (tanulmányok)* (2006); *Egy pap, népéhez* (2007); „Nagyságodnak szolgálja a lelkiében” – magyar és angol nyelvű tanulmánykötet Medgyesi Pálról (2007).

PUNTI GÁN JÓZSEF 1958-ban született Losoncon. Író, helytörténész. A kassai P.J. Šafárik Egyetemen rendszerméletheletről szerzett diplomát. Foglalkozása számítógépes programozó. Önálló kötetei: *Honismereti Kerékpártúrák 1975–94* (1994); *Honismereti Kerékpártúrák 1975–99* (1999); *A losonci református temető* (társszerző: Puntigán Tünde) (2003); *1848 losonci emléke(zése)* (2004); *A Losonci Teológiai Szeminárium* (2004); *Fejezetek a losonci Kármán J. Magyar Tanylevű Alapiskola és Óvoda Történetéből* (2006). Jelenleg kiadás előtt áll a losonci Plektrum Kiadónál a *Losonc – Lucenec* című könyve.

SÁRÁNDI JÓZSEF 1945-ben született Cserepesmajoron. Jelenleg Leányváron él. 1970–84 között az *Új Forrás* szerkesztője, ahonnan Nagy Gáspár *Öröknyár, elmúltam kilencéves* című versének közlése miatt elbocsátották. Azóta szabadfoglalkozású költő, író, újságíró. 1977-ben József Attila-díjjal tüntették ki. Legújabb kötetei: *A rendszertöntető* (2005); *Birtokviszony* (2006).

SOLYMÁR JÓZSEF 1929-ben született Tállyán. Jelenleg Budapesten él. Tucatnyi regényt, elbeszélést, szociográfiát írt, filmet forgatott felnevelő falujáról, Mátraballáról. Legutóbbi kötete: *A falu szája* (2007).

H. SZILASI ÁGOTA 1960-ban született Salgótarjánban. Jelenleg Egerben él és a Dobó István Vármúzeum művészettörténésze. Diplomáit az egeri Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola rajz-földrajz- és az ELTE BTK művészettörténet szakán szerezte. Kötetei: *Hibó Tamás* (társszerző: Hann Ferenc) (1995); *Bóna Kovács Károly* (társszerző: Csongrády Béla); *Földi Péter* (Előszó és szerkesztés) (2005); *Víz-fény-szín-tér* (2006).

SZIRÁCSIK ÉVA 1971-ben született Salgótarjánban. Jelenleg Etesen él, a Nógrád Megyei Levéltár munkatársa. Ph.D. fokozatát a Debreceni Egyetemen 2005-ben szerezte meg. Elsősorban a korai újkor gazdaság- és társadalomtörténetével foglalkozik. Publikációs listája elérhető: www.nogradarchiv.hu; www.mtakoztest.hu adattárában. Legutóbbi kötetei: *A divényi uradalom gazdálkodása a Zichy hitbizomány első száz évében (1687-1787)* (2005); *A Koháry család Nógrád és Heves vármegyei birtokainak urbáriumai (1716, 1718)* (2007).

SZOKOLY TAMÁS 1947-ben született, Veszprémben él. Költő, népművelő, színházi rendező. Legutóbbi kötete: *Verőér* (2007).

TÓLGYESI JÓZSEF 1940-ben született Városlődön. Jelenleg Veszprémben él. A székesfehérvári Kodolányi János Főiskola docense, a *Neveléstörténet* főszerkesztője. Legutóbbi kötetei: *Vázsonyi Vilmos emlékezete* (2005); *A balatonfüredi polgári iskola története, 1906–1948* (2006); *Praznovszky Mihály-bibliográfia* (2006); *Iharkúti képek* (2006).

ZSIBÓI GERGELY 1974-ben született Kolozsvárott. Húsz esztendeje él Magyarországon, Kisterenyén. A Miskolci Egyetemen magyar szakos diplomát szerzett. A kisterenyi Váci Mihály Gimnázium pedagógusa. Kötete: *Csönd-szilánkok* (2007).

Szép az élet.....

1844.

Szép az élet boldogságoknak,
- Szép az Isten két eger,
Szép a vészmexó virága
Szép a vidám földcsokor

Aréna illat, waltzong dal,
Embeléje a' s' avagy -
Mennyi ok öröme, kárja!
S' ki boldog - tudja az.

É' de van, ki jövőjéről
Sem remélt már örömet,
Kis csak bíra okosok a'
Egyesek emberismeret,

van, kinek a' végzet átká
Nemmi szíjra jött nem ad-
Milyenek jött lenni a' földben
Jött a' néma föld alatt!

Bérczy Károly

Bérczy Károly (1821-1867) portréja és Szép az élet... című kéziratos verse 1844-ből

9 770555 886015